

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ/HAIGAZIAN UNIVERSITY
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոն
Armenian Diaspora Research Center
Հայկական Սփիւռք Բ./ARMENIAN DIASPORA II

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ (Բ.)
Գիտաժողովի Նիւթեր (14-16 Մայիս 2014)
ARMENIANS OF LEBANON (II)
Proceedings of the Conference (14-16 May 2014)

Խմբագրեց՝ Անդրանիկ Տազէսեան
Edited by Antranik Dakessian

Haigazian University Press
Beirut 2017

Original Title:
Հիբանանի Հայերը (Բ.)
Armenians of Lebanon (II)

Edited by
Antranik Dakessian

First Edition 2017

© 2017 HAIGAZIAN UNIVERSITY PRESS
Beirut, Lebanon

All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, stored in or introduced into a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise), without the prior permission of the publisher.

www.haigazian.edu.lb

ISBN 978-9953-585-20-8

Բովանդակություն

Բովանդակություն		3
Մուտք	Անդրանիկ Տազէսեան	5
Գիտաժողովի յայտագիր		7
Opening remarks	Rev. Paul Haidostian	11
Armenians of Lebanon (II) at Haigazian University	Antranik Dakessian	13
Ջեկոյցներ		
Claude Mutafian	Quelques alliances arméno-libanaises à l'époque des croisades	15
Hratch Kestonian	Armenian Student Life at the Syrian Protestant College (1885-1918)	27
Irina Papkova	The Lebanese Armenian Church and Its Milieu	51
Անդրանիկ Տազէսեան	Լիբանահայ Մամուլին Ընտելացնող Դերը Նորահաստատ Հայ Գաղթականութեան (1927-1952)	63
Roupen Avsharian, Esq.	Armenian MPs throughout the Lebanese Parliaments: An Assessment from within	93
Vahram Shemmassian	The Settlement of Musa Dagh Armenians in Anjar, Lebanon, 1939-1940	129
James Stocker	The United States Government and the Armenian Community in Lebanon, 1943-1975	155
Yeghia Tashjian	The Third Track in the Lebanese Armenian Community, 1956-1960	181

Vahakn Keshishian	Armenians in the Lebanese Public Administration	199
Ohannes Geukjian	An Ignored Relationship: The Role of the Lebanese Armenian Diaspora in Conflict Resolution (1975-1990)	217
Araz Kojayan	Public Affect in Times of Crises: GeziPark Events as Reflected Among Lebanese Armenians	241
Արմէն Իւրնէշլեան	Լիբանահայ դպրոցի հայագիտական դասանիւթերու ուսուցիչը	255
Անահիտ Տօնապետեան	Արեւմտահայերէնի վիճակը Լիբանանի մէջ այսօր. իրողութիւններ եւ պատկերացումներ	265
Շանթ Վարդանեան	Սուրիահայ գաղթականները Լիբանանի մէջ	289
Արման Եղիազարեան	Լիբանանի հայ համայնքը եւ մոդէլային սփիւռքի խնդիրը հայ իրականութեան մէջ	311
Յաւելուած նիւթերու		327
Համառօտ կենսագրութիւն մասնակիցներու		343
Հիմնական տեղեկութիւններ Լիբանանի մասին		349
Համառօտ ուրուագիծ Լիբանանի հայօճախին		351
Համառօտ մատենագիտութիւն		355
Մամլոյ հաղորդագրութիւն		358
Հատորին ամփոփագիրը՝ անգլերէն		362
Հատորին ամփոփագիրը՝ արաբերէն		363
Հայկազեան Համալսարանի Հրատարակչատան գիրքեր		364

Մուտք

Հայկազեան Համալսարանին մէջ, Տիար Երջօ Սամուէլեանի տասնամեայ տետողութեամբ տարեկան յատկացումով պաշտօնապէս կեանքի կոչուեցաւ Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոնը, 25 Յունուար 2012ին:

Կեդրոնը ի միջի այլոց նպատակ կը հետապնդէ.-

Ա- Լուսարձակի տակ առնել Միջին Արեւելքի յետ-եղեռնեան հարիւրամեայ Սփիւռքի կենսապատումը՝ իր մշակութային, տնտեսական, քաղաքական, ընկերային, մարզական ոլորտներով, հայապահպանութեան եւ այլ երեսակներով:

Բ- Ակադեմական գիտելիքի յառաջացման սատարել, որով առաւել լուսաբանուին շրջանի հայօճախներուն համարկումը եւ նպաստը՝ նորաբնակ այս երկիրներուն:

Գ- Գիտա-վերլուծական քննարկումներու նիւթ դարձնել Սփիւռքի գոյառումը, սփիւռքակերտումը, Միջին Արեւելքի հայօճախներուն ինքնութեան կերտումը, անոնց ցանցակալումը՝ արդի եւ պատմական Հայաստաններուն, հայկական տիեզերքին, բացայայտել այս երեւոյթներուն պատմական ընթացքը:

Դ- Խորաքնին վերլուծութեան ենթարկել Միջին Արեւելքի հայօճախներու իւրայատկութիւնները, գոյացուցիչները, բաղադրատարրերը, զանոնք հզօրացնող թէ տկարացնող գործօնները, անոնց թոյլ եւ զօրաւոր օղակները ու բաղադրատական քննարկումով յառաջացնել հայկական սփիւռքի այլեւայլ երեսակներու տեսութիւններ:

Ե- Ակադեմական թէ դաշտային նիւթ գոյացնել՝ առաւել սատարելու համար սփիւռքագիտութեան զարգացման:

Զ- Պահպանել Միջին Արեւելքի հայօճախներու կենսագործունէութեան ժառանգը:

Հայաստանի Հանրապետութիւն-Սփիւռք փոխյարաբերութիւններու, հայկական ինքնութեան եւ հայկական անդրսահմանային հաղորդակցութեան նուիրուած գիտաժողովներէն ետք, Կեդրոնը լծուեցաւ Միջին Արեւելքի հայօճախներուն նուիրուած գիտաժողովներու կազմակերպումին: Անոնցմէ առաջինը նուիրուեցաւ Լիբանանի հայօճախին, որուն յաջորդեցին Սուրիոյ, Յորդանանի եւ տակաւին՝ Իրաքի ու այլ հայօճախներուն նուիրուած գիտաժողովները:

Հայկազեան Համալսարանը 2005ին կազմակերպած էր 'Լիբանանի Հայերը' վերնագրեալ գիտաժողով մը: Այսմէկը կու գայ յաւելում կատարելու անով իրագործուածին:

Ներկայ հատորը կ'ընդգրկէ Մայիս 2014ին կազմակերպուած «Լիբանանի Հայերը (Բ.)» գիտաժողովին գրեթէ բոլոր նութերը:

Գիտաժողովին չորս նիստերուն տասնվեց մասնակիցները զեկուցեցին Լիբանահայութեան անցեալի եւ ներկայի զանազան այլեւայլ երեսակներու եւ դրսեւորումներու մասին:

Իր զեկուցման մէջ Հուտա Քասաթի ներկայացուց լիբանահայ երկրորդ սերունդի լուսանկարիչ Յովսէփ Մատէնեանը (ծանօթ՝ Սարօ անունով): Զեկույցը, լուսանկարիչին խումբ մը լուսանկարներուն առընթեր լոյս ընծայուեցաւ իբրեւ նկարագիրք¹ եւ կարելի չեղաւ այս հատորին մէջ ընդգրկել:

Մնացեալ տասնհինգ զեկույցները այս հատորով կը ներկայացնենք ժամանակագրական յաջորդականութեամբ:

Հատորին մէջ տեղ գտած զեկույց-ուսումնասիրութիւնները կարելոր յաւելում կը նկատենք լիբանահայ կենսագործունէութեան զանազան երեսակներուն պատմագրութեան վրայ եւ խթան՝ սփիւռքագիտական նիւթերու տարածման, մշակման ու զարգացման:

Հատորը երկրորդ գիրքն է Կեդրոնի «Հայկական Սփիւռք» մատենաշարին, ուրկէ պարբերաբար լոյս պիտի տեսնեն Կեդրոնին կազմակերպած գիտաժողովներուն նուիրուած միւս հատորները:

Ընդգրկած ենք նաեւ համառօտ մատենագիտական ցանկ մը, ուրուագիծ մը լիբանահայ հարիւրամեայ կենսագործունէութեան, Լիբանանի Հանրապետութեան մասին ամփոփ տեղեկատուութիւն մը եւ Հայկազեան Համալսարանի Հրատարակչատան գրացանկը:

Շնորհակալութիւն՝ բարերար տիար Երջօ Սամուէլեանին, որուն նուիրատուութեամբ իրականութիւն դարձաւ Հայկազեան Համալսարանի Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոնը:

Անդրանիկ Տագէսեան

¹ Houda Kassatly, *Saro. Hovsep Madenian*, Photographe du Moyent-Orient Collection Traces, éditions ALAYN, Beyrouth, imp. 53 dots, 2015:

Գիտաժողովի Ցայտագիր Conference Program

Չորեքշաբթի, 14 Մայիս Wednesday, May 14

- 6:00-7:00 Պաշտոնական բացում գիտաժողովի
Official opening
- Փրոֆ. Ռիչըրտ Փոփհաննեսեան
Լիբանահայ համայնքի կենսական դերը.
1950ականներու յիշատակներ
պեյրուբահայութենէն
- 8:00 Ընթրիք Dinner

Յինգշաբթի, 15 Մայիս Thursday, May 15

Ա. օր գիտաժողովի 1st day of the conference

- 9:30-9:50 Արձանագրութիւն մասնակիցներու եւ հիւրերու
Registration of participants and guests

Ա. Նիստ, նիստավար՝ Դոկտ. Անժելա Յարուտյան
Session I, moderator: Dr. Angela Harutyunyan

- 10:00-10:30 Ա. զեկոյց 1st paper
Dr. Huda Kassatly The photographer Hovsep Madenian in the
context of Lebanese Armenian photography
- 10:30-11:00 Բ. զեկոյց 2nd paper
Դոկտ. Անահիտ Տոնապետեան
Արեւմտահայերէնի վիճակը Լիբանանի մէջ
այսօր. իրողութիւններ եւ պատկերացումներ
- 11:00-11:30 Գ. զեկոյց 3rd paper
Դոկտ. Արմէն Իւրնէշեան
Լիբանահայ դպրոցի հայագիտական
դասանիւթերու ուսուցիչը
- 11:30-11:50 Դադար Break
- 11:50-12:30 Զննարկում Ա. նիստի
Discussion of the first session
- 12:30-2:30 Դադար եւ ճաշ Lunch break

Բ. Նիստ, նիստավար՝ Դոկտ. Ժոզէֆ Էլ Աղա
Session II, moderator: Dr. Joseph Al Agha

- 2:30-3:00 Ա. զեկոյց 1st paper
Dr. Ohannes Geukjian An ignored relationship: The role of the Lebanese
Armenian Diaspora in conflict resolution (1975-90)

3:00-3:30	Բ. զեկոյց 2 nd paper
Roupen Avsharian, Esq.	Armenian MPs throughout the Lebanese parliaments: An assessment from within
3:30-4:00	Գ. զեկոյց 3 rd paper
Irina Papkova	The Lebanese Armenian church and its milieu
4:00-4:30	Դ. զեկոյց 4 th paper
Դոկտ. Անդրանիկ Տազետեան	Լիբանահայ մամուլին ընտելացնող դերը նորահաստատ հայ գաղթականութեան
4:30-4:50	Դադար Break
4:50-5:30	Զննարկում Բ. Նիստի Discussion of the second session
7:00	Շնորհանդէս Book launching <i>Ottoman Armenians: Life, culture, society, Vol. I,</i> Hamazkayin Lucy Tutundjian Arts Center
8:30	Ընթրիք Dinner

Ուրբաթ, 16 Մայիս Friday, May 16

Բ. օր գիտաժողովի 2nd day of the conference

Ա. Նիստ, Նիստավար՝ Դոկտ. Արտա Էքմեքճի

Session I, moderator: Dr. Arda Ekmekji

10:00-10:30	Ա. Չեկոյց 1 st paper
Prof. Claude Mutafian	Quelques alliances arméno-libanaises à l'époque des croisades
10:30-11:00	Բ. զեկոյց 2 nd paper
Dr. Vahram Shemmassian	The settlement of Musa Dagh Armenians in Anjar, Lebanon, 1939-1940
11:00-11:30	Գ. զեկոյց 3 rd paper
Dr. James Stocker	The United States government and the Armenian community in Lebanon, 1943-1975
11:30-12:00	Դ. զեկոյց 4 th paper
Դոկտ. Արման Եղիազարեան	Լիբանանի հայ համայնքը եւ մոդէլային սփիւռքի խնդիրը հայ իրականութեան մէջ
12:00-12:20	Դադար Break

12:20-1:00	Զննարկում Ա. նիստի Discussion of the first session
1:00-2:30	Դադար եւ ճաշ Lunch break
Բ. նիստ, Երիտ. խմբակ. նիստավար՝ Փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհաննեստեան Session II, Youth group, moderator: Prof. Richard Hovannisian	
2:30-2:50	Ա. զեկոյց 1 st paper
Hratch Kestonian	Armenian student life at the Syrian Protestant College (1885-1918)
2:50-3:10	Բ. զեկոյց 2 nd paper
Yeghig Tashjian	The third track in the Lebanese Armenian community, 1956-1960
3:10-3:30	Գ. զեկոյց 3 rd paper
Vahakn Keshishian	Armenians in the Lebanese public administration
3:30-3:50	Դ. զեկոյց 4 th paper
Araz Kodjayan	Public affect in times of crises: Gezipark events as reflected among Lebanese Armenians
3:50-4:10	Ե. զեկոյց 5 th paper
Շանթ Վարդանեան	Սուրիահայ գաղթականները Լիբանանի մէջ
4:10-4:30	Դադար Break
4:30-5:10	Զննարկում Բ. նիստի Discussion of the second session
5:10-6:00	Գիտաժողովի փակում Closure of the conference
7:00	Վիզէն Աւագեան, «Պատմական պտոյտ Պուրճ Յամուտի մէջ» Բացում՝ Պուրճ Յամուտի նուիրուած լուսանկարներու եւ 1950-1970ականներու լիբանահայ երգիչներու եւ երգչախումբերու ծայնասկաւառակներու
8:30	Ընթրիք Dinner

Opening Remarks

The theme chosen twice in the past eight years for a conference at Haigazian is so diverse and inexhaustible that after each conference, we will feel there are more areas not covered than the ones presented and discussed.

The modern Armenian contribution to Lebanese life and productivity has imprinted its clear mark on such wide aspects as the performing and visual arts, architecture and medicine, political and national organization, trade, commerce and industry, sports and education, handcraft and the kitchen, religious dialogue and global networking, neighborhood development and preservation of identity, and many more.

Our Center of the Diaspora has the major task of bringing many of these special topics into the surface. Before it is late, we need to document names and numbers, dates and places, incidents and developments. This would be important for a fair view of the history of an organized community, it would be important for a fair view of Lebanese history as such, especially since Lebanese Independence. In that respect, it will be important to remember that the role of the Armenians of Lebanon is as integrated to the various aspects of living and being as any another groups in the nation. Our work in Lebanon will also be important for outsiders who see in Lebanon a wealth of socio-political and religio-cultural territory.

I do not want to hide the fact, today, that Haigazian University is not only a center which wants to study the phenomena of the past, but at the same time, with almost 60 years of service behind us, would like to see where all this discussion leads us in the future. In that sense, as we study the past and analyze the present, we are the object of study as well.

The qualifications of a community as effective diaspora are not simply due to the preservation of identity, but equally the quality of its integral contribution in its local scene, in our case, Lebanon.

We as Armenians are proud of our contributions to many, including these lands, but of utmost important is what role our communities, institutions and families will play in the future. In this regards, I am

pleased that a number of our speakers will be young or fresh graduates of universities.

Let me end my brief remarks with a word of thanks to Dr. Dakessian and all those who helped prepare the program of the conference, thanks to our guest or local speakers, Dr. Hovhannesian, today, and all attendees.

I am pleased that the Armenian Diaspora Research Center has been growing rapidly since its founding less than three years ago, with the special support of Mr. Yercho Samuelian, and I am certain that you will hear about the Center's activity even more in the coming years.

*Rev. Paul Haidostian, Ph.D.
President*

“Armenians of Lebanon (II)” at Haigazian University

Let us have a short walk through the last 100 years of the Middle East. Or let us not, because the mere thought of such an excursion will remind us of the sociopolitical and economic turmoil and suffering the inhabitants of these lands have faced during the last hundred years. Not that reminiscing about the last hundred years of the world in general will not make us shiver!

One may start with the redrawing of the map of the Middle East and bringing the newly created states into the world system. Then there was the process of state building, nation building and fitting the political culture of the area into 20th century Western world standards.

There is no need to imagine the human pain and cost this transformation caused. There is no need to calculate the destruction this reshaping caused, because we are still living it and it has not come to its end yet.

This process of re-modelling has devoured some very important parts of our past culture and heritage. Indeed, an essential part of our civilizational legacy has disappeared with little trace and almost no hope of recovering it.

The Haigazian University Armenian Diaspora Research Center was founded with a mission to salvage and safeguard the moral and material endeavors of the Armenians in these countries. The last one hundred years' contribution of the Armenians to the development and growth of the Middle Eastern countries has been enormous. Nevertheless, the socioeconomic and political instability prevailing in the region during the same period has erased parts of this input.

This conference and the projected annual conferences which will follow are meant to shed light on the cultural and economic contribution of the Armenians, disseminate and promote academic awareness and knowledge and demonstrate how this output integrates with the native milieu and the broader Armenian Diaspora space.

I welcome you all and thank the participants in this conference and all those who will attend it, particularly those who come from the Republic of Armenia, the United States of America, France, and Belorussia. I thank all those who supported, encouraged and helped us in materializing this conference. Your presence attests that what we are trying to do has gained your appreciation. Your presence is evidence that collaboration-cooperation are the *sine qua non* of achievement.

Any project needs the availability of many factors and actors, including strategic planning, drive, clear thinking, vision and so many other things. It also needs, however, a something else: someone different to be the anchor of the project. I thank Haigazian University President, Rev. Dr. Paul Haidostian for being that anchor.

Dr. Antranik Dakessian, Director

QUELQUES ALLIANCES ARMÉNO-LIBANAISES À L'ÉPOQUE DES CROISADES

CLAUDE MUTAFIAN

claud.mutafian@wanadoo.fr

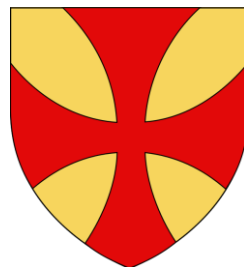
*Le Levant à la veille de la chute d'Édesse (1144)
et à la mort du roi Léon Ier (1219)*

L'Arménie et le Levant Latin

On sait qu'à la suite de la chute du dernier royaume d'Arménie en Grande Arménie, au milieu du XIe siècle, plusieurs dynasties émigrèrent en Cilicie, avec l'intention de recréer un royaume dans cette partie des marches byzantines à forte concentration arménienne. Durant tout le XIIe siècle, les princes roubénides ne ménagèrent pas leurs efforts dans ce but, profitant de la création des quatre États latins du Levant consécutive à la croisade.¹ Ils menèrent, au milieu des mondes grec, franc, arabe et turc, une habile diplomatie tous azimuts, dont l'un des volets reposait sur les alliances matrimoniales. Ainsi, les trois premières comtesses d'Édesse - sur quatre - furent des princesses arméniennes, de même que les deux premières reines de Jérusalem, et au milieu du XIIe siècle trois filles de la seconde se retrouvèrent à la tête des États latins.² Ajoutons que si ces alliances avaient généralement des conséquences politiques positives, elles furent souvent des échecs du point de vue conjugal: un monde séparait, du point de vue de la mentalité, les

seigneurs francs toujours tournés vers l'Europe et les princesses arméniennes immergées dans l'Orient.

Les conquêtes de Saladin mirent fin aux États latins, mais dans la dernière décennie du siècle la troisième croisade réussit à les reconstituer en partie, sous une forme très affaiblie et sans la Ville sainte: la capitale du royaume dit de Jérusalem était désormais Acre. En revanche, dans le sillage de cette croisade surgirent deux nouveaux royaumes chrétiens: en septembre 1197 Amaury de Lusignan fut couronné roi de Chypre, et le 6 janvier 1198, en Cilicie, le prince roubénide Léon II devint Léon Ier, roi d'Arménie. Au début du XIIIe siècle, ce roi sexagénaire répudia son épouse, de la dynastie d'Antioche, pour s'unir à Sibylle, fille d'Amaury, alors âgée d'une dizaine d'années: il avait bien compris que le flambeau du Levant latin était passé au royaume de Chypre. Il n'en négligea pas pour autant les liens avec la Syrie franque, mais s'il donna la fille de son premier lit pour épouse au roi de Jérusalem Jean de Brienne, il désigna pour lui succéder sa fille Zabel issue de son mariage chypriote: la diplomatie matrimoniale arménienne se tournait résolument vers l'île voisine.³

Une représentation imaginaire de Yebna, nom arabe de Ibelin *Le blason des Ibelin*

Lusignan et Ibelin

Les alliances matrimoniales entre la maison royale d'Arménie et les Lusignan de Chypre jalonnèrent les XIIIe et XIVe siècles, au point que la liste des rois d'Arménie comprend deux Lusignan: le dernier roi, Léon V, et son oncle Guy.⁴

Abondamment étudiés, ces liens royaux arméno-Lusignan ont en partie occulté les relations avec la dynastie des Ibelin, qui partageaient le pouvoir réel sur l'île.⁵ D'ailleurs, si les rois de Chypre étaient des

Lusignan par voie masculine comme descendants d'Amaury Ier, ils descendaient par voie féminine de la reine Échive Ibelin, son épouse. On compte une douzaine de mariages arméno-Ibelin,⁶ bien plus qu'avec les Lusignan.

L'origine des Ibelin a été longtemps discutée, mais on s'accorde désormais à la placer en Italie du Sud. Selon Guillaume de Tyr, devant la résistance de la ville d'Ascalon le roi Foulque décida en 1141 de construire une forteresse "à côté de la ville de Ramla [...]. On arrêta à l'unanimité d'en confier la garde à un homme noble et rempli de sagesse, le seigneur Balian, père de Hugues, Baudouin et Balian junior, qui tous trois furent appelés Ibelin, du nom qu'on donnait dans le pays à cette colline avant même que la citadelle y fût bâtie".⁷ C'est ce château, appelé "Yebna" en arabe, au sud-ouest de Ramla, qui donna donc son nom à la dynastie.

Le véritable fondateur allait être le second Balian, un personnage haut en couleurs, héros du film romancé *Kingdom of Heaven* de Ridley Scott: il participa à la défaite de Hattin en 1187, puis négocia avec Saladin la reddition de Jérusalem. Il avait épousé en 1177 Marie Comnène, dont le père descendait de l'empereur byzantin Alexis Ier Comnène et la mère d'un prince arménien du Taron, beau-frère de cet empereur.⁸ Le couple eut deux fils et deux filles.

*Une vue aérienne
du château de
Toron [Henri-Paul
Eydoux, Les
Châteaux du
Soleil, Paris, 1982,
p. 226]*

*La position du
château Ibelin*

L'une des filles, Marguerite, épousa Hugues de Tibériade, qui complota avec ses deux frères contre le roi de Jérusalem. Tous se réfugièrent en Cilicie, où l'un des beaux-frères de Marguerite reçut un fief et devint un important seigneur franc du royaume d'Arménie.⁹ Marguerite n'eut pas de descendance, contrairement à sa sœur et ses

deux frères, dont les progénitures allaient être liées aux dynasties arméniennes.

Helvis, Fille de Balian, et sa Descendance

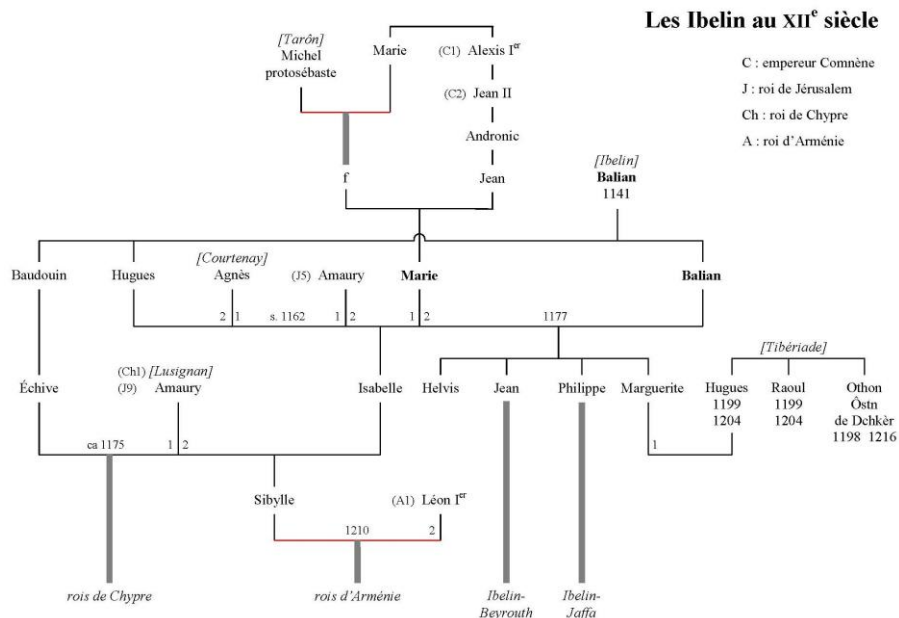
On ignore parfois Helvis, l'autre fille de Balian, sous prétexte que ses descendants ne sont des Ibelin que par voie féminine.¹⁰ Avec son premier époux Renaud, seigneur de Sidon, elle eut pour petit-fils Julien, qui épousa en 1252 Fimi, fille du roi Héthoum Ier d'Arménie.¹¹ Ce mariage, dont on possède le contrat, fut un échec total, d'ailleurs rompu en 1263. Julien de Sidon prit le contre-pied de la politique mongole de son beau-père, il se ruina au jeu, perdit ses possessions,¹² et vécut avec une concubine pendant que Fimi, réfugiée en Cilicie, était choyée par sa famille, en particulier son oncle, le fameux évêque-mécène Jean, qui lui offrit un somptueux manuscrit; elle finit supérieure d'un couvent à Nicosie.¹³ Julien et Fimi eurent une fille et deux fils, dont l'un, Balian, fut père de Fimi, qui épousa Héthoum, fils du maréchal Ochin, cousin germain du roi Héthoum Ier d'Arménie.¹⁴

Une fois veuve, Helvis prit pour second époux Guy de Montfort, venu en Orient à l'occasion de la quatrième croisade avec son frère Simon, le futur bourreau des Cathares.¹⁵ Leur descendance sera évoquée plus loin.

Les Ibelin-Beyrouth

De Jean, seigneur de Beyrouth, fils aîné de Balian d'Ibelin et de Marie Comnène, est issue ce qu'il est convenu d'appeler la branche de Beyrouth.¹⁶ Le chanoine Wilbrand d'Oldenbourg, qui passa à Beyrouth en 1212, écrit quelle appartient "maintenant à un nommé Jean, un homme puissant et très chrétien".¹⁷ Deux de ses cinq fils issus de son second mariage, Baudouin et Guy, eurent une descendance liée à l'Arménie. Baudouin, sénéchal de Chypre, eut un fils, Guy, qui épousa en 1266 Marie, fille du roi Héthoum Ier d'Arménie. Le père du premier étant arrière-petit-fils de Marie Comnène, elle-même arrière-grand-mère de la mère de Marie, l'union était consanguine et une dispense pontificale a été nécessaire.¹⁸ De cette union naquirent Thoros, qui épousa une fille du seigneur Ochin de Servandikar, petit-fils d'un oncle maternel du roi Héthoum Ier, et Isabelle, épouse du fameux prince-

historien Héthoum de Korykos, neveu du même roi, connu sous le nom de Hayton par sa célèbre *Fleur des Histoires de la terre d'Orient*, une œuvre historique qu'il dicta en français et offrit à Poitiers à son commanditaire, le pape Clément V.

L'autre fils de Jean de Beyrouth était Guy, connétable de Chypre. Dans son cas encore, deux fils eurent des descendance concernant l'Arménie. L'aîné, Balian, sénéchal de Chypre, épousa Alice de Lambron, sœur de la reine Kéran, épouse du roi Léon II d'Arménie. Alice vécut à Chypre où elle se distingua par son mécénat, en particulier envers le copiste Stépanos Goynéritsants. L'une des filles de Balian et Alice, Marguerite, est probablement la mère de la première épouse du roi Léon IV d'Arménie, qui la mit lui-même à mort en 1329. Une autre fille, Marie, épousa, on le verra, Rupin de Montfort, issu de la branche Helvis. Quant au fils cadet du connétable Guy, Philippe, son épouse, Marie, était fille du seigneur arménien Vahram de Hamous et d'une nièce du roi Héthoum Ier d'Arménie, également fille de Jean d'Ibelin, de la branche Jaffa.

Les Ibelin-Jaffa

La troisième branche, dite de Jaffa, est issue du bailli de Chypre Philippe, fils cadet de Balian d'Ibelin et Marie Comnène.¹⁹ On ne lui connaît qu'une fille, nonne, et un fils, le fameux juriste Jean d'Ibelin, bailli de Jérusalem, auteur des *Assises de Jérusalem*, qui reçut la seigneurie de Jaffa et mena une diplomatie quasi indépendante avec le sultanat mamelouk. Il épousa Marie, sœur du roi Héthoum Ier, et a probablement passé quelque temps en Cilicie. Marie s'y trouvait en 1256 pour l'adoubement du prince héritier Léon, où Jean était aussi invité. Elle y retourna en 1263 pour assister son père mourant, et y décéda la même année. En tant que beau-frère, Jean d'Ibelin était, avec le roi Henri Ier de Chypre, lui aussi beau-frère, l'un des deux destinataires de la fameuse lettre envoyée de Samarkand à Chypre en 1248 par le connétable Smbat en route vers la Mongolie.

On a vu qu'une de leurs filles, Marie, épousa Vahram de Hamous. Une autre, Isabelle, s'unit à Smbat de Servandikar, petit-fils d'un oncle maternel du roi Héthoum Ier. Leur frère Guy, était un propagandiste actif de la création d'un front commun Chypre-Arménie-Mongols face aux Mamelouks. Il prit pour épouse une princesse Ibelin de la branche de Beyrouth, et parmi leurs enfants figure peut-être une Isabelle, qui aurait épousé le seigneur arménien Smbat de Botha.

Les Seigneurs de Toron

De même que la forteresse d'Ibelin fut édifiée en vue de la conquête d'Ascalon, la construction, en 1107, de celle de Toron, en arabe Tībnîn, était dirigée contre Tyr, qui ne fut prise par les Francs qu'en 1124. Selon Guillaume de Tyr, "les places fortes, aussi bien que les campagnes, appartenaient à un homme noble et puissant qui habitait au milieu de ces montagnes. Il se nommait Honfroy de Toron, et était père de ce jeune Honfroy qui devint dans la suite connétable du royaume".²⁰ Ce Honfroy II fut tué en 1179, et Ibn al-Athîr en fait un éloge funèbre: "Sa bravoure et de prudence au combat étaient proverbiaux. Il était comme une affliction que Dieu avait déchaînée sur les musulmans".²¹

De son épouse, fille de Philippe de Naplouse et "dame de Kérak et de Montréal",²² il avait eu un fils et une fille. Honfroy III épousa Isabelle, issue du second mariage d'Amaury Ier, roi de Jérusalem. Peu après, en

1184, le voyageur arabe Ibn Djubayr passa près de Toron qui, dit-il, “avait pour souveraine la Truie dite la reine qui est la mère du Porc, roi d’Acre”.²³ Or, le roi de Jérusalem était alors Baudouin V, fils de Sibylle, elle aussi fille d’Amaury Ier, mais du premier mariage: l’auteur fait donc une confusion entre les deux demi-sœurs.

Le Recueil de Famagouste (1310-1312). Copié par Stépanos Goyneritsants et illustré par Sargis Pitzak, ce manuscrit était une commande d’Alice d’Ibelin, sœur de la reine Kéran [Archives d’État de Cluj-Napoca, Roumanie, n° 15, f° 285]

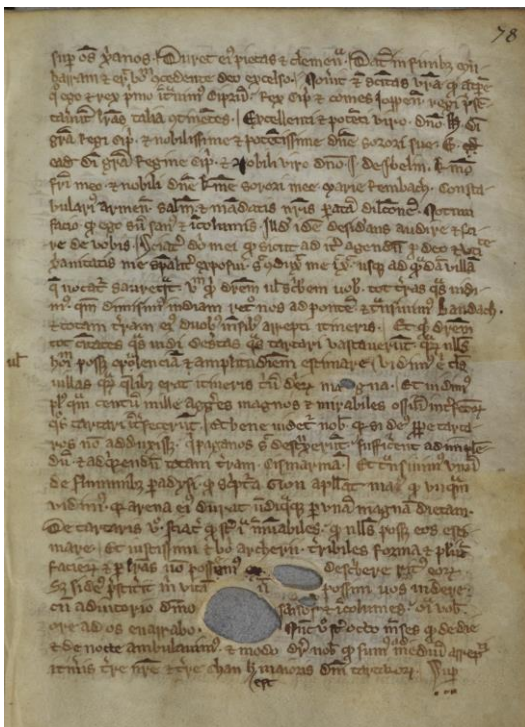
La Bible de la princesse Fimi (ca 1270). Ce manuscrit fut offert à Fimi par son oncle l’évêque Jean [Congrégation mékhitariste, Venise, ms. n° 376 / 21, f°s 106v-107]

Quant à la fille de Honfroy II, Isabelle, elle fut mariée à Rouben, frère aîné du futur roi Léon Ier d’Arménie, avec lequel elle eut une fille, Alice, qui hérita du fief de Toron.²⁴ Un héritage d’ailleurs purement formel, car Toron avait fait partie des conquêtes de Saladin en 1187,²⁵ mais Alice le récupéra à la suite des négociations égyptiennes de Frédéric II en 1229.²⁶ Elle était à la fois “princesse d’Antioche et dame d’Arménie” et “princesse et dame du Toron”.²⁷ De son second mari, Raymond d’Antioche, elle eut un fils Raymond-Rouben, qui épousa Helvis, fille du roi Amaury Ier de Chypre. Éphémère prince d’Antioche et tout aussi éphémère héritier de la couronne d’Arménie, il eut une fille Marie qui ne porta plus que le titre de “dame du Toron.”²⁸

Les Seigneurs de Montfort, de Tyr et de Toron

On rejoint ici la branche Montfort, issue du second mariage de Helvis, fille de Balian d’Ibelin, avec le croisé Guy de Montfort - précisons, si besoin est, qu’il s’agit ici de Montfort en France, et non du château libanais homonyme. En 1240, leur fils Philippe épousa en

secondes noces cette Marie, dame du Toron.²⁹ La dispense de mariage pour cause de consanguinité précise que Marie était “fille de Rupin, roi d’Arménie”,³⁰ et selon Amadi elle “devait être reine d’Arménie et princesse d’Antioche.”³¹ Déjà seigneur de Montfort par sa naissance, seigneur de Toron par son mariage, seigneur de Tyr dont il s’empara,³² Philippe revendiqua aussi la couronne d’Arménie comme gendre de Raymond-Rouben, dont son grand-oncle Léon Ier avait un moment fait son héritier.³³

*La Lettre du connétable Smbat (1249)
 Au milieu de la quatrième ligne de cette
 page commence la copie latine de la lettre
 envoyée de Samarkand par le connétable
 Smbat à ses beaux-frères chypriotes, le roi
 Henri Ier Lusignan et le bailli Jean d’Ibelin
 [Bibliothèque nationale de France, ms. Lat.
 3768, f° 78]*

Au milieu du siècle, Philippe transmet le fief de Toron à son fils Jean,³⁴ et en 1269 “le sire de Sur [Tyr] et celui de Toron” assistèrent à Tyr au couronnement de Hugues III.³⁵ Le second titre était purement symbolique depuis la prise de Toron par le sultan Baybars en 1266.³⁶ Suite au meurtre de Philippe en 1270,³⁷ son fils Jean de Montfort devint “seigneur de Tyr et de Toron”³⁸ et mourut en 1283, un an avant son frère Honfroy.³⁹ Celui-ci s’était allié à la branche Beyrouth des Ibelin en épousant Échive, arrière-petite-fille de Jean de Beyrouth.⁴⁰ Il est intéressant de noter qu’ils donnèrent à leur fils un nom arménien, Rupin, inspiré de celui de son arrière-grand-père.⁴¹ On a vu que Rupin épousa Marie, Ibelin-Beyrouth par son père et héthoumide par sa mère Alice dont le père, Héthoum de Lambron, était un cousin germain du roi Héthoum Ier. Le couple eut un fils et une fille.⁴²

Conclusion

Comme on le voit, les alliances matrimoniales arméno-franques ne se limitèrent pas aux Lusignan. Ces dernières sont plus connues car elles impliquèrent des personnages royaux et cimentèrent les liens arméno-chypriotes au plus haut niveau, mais d'autres alliances, en particulier avec les Ibelin, furent également partie prenante dans le savant système de "diplomatie matrimoniale" mis en place par les Arméniens, qui étaient passés maîtres en ce domaine.

NOTES DE FIN

- ¹ Voir Claude Mutafian, *L'Arménie du Levant (X^e-XIVe siècle)*, Paris, 2012, t. I, p. 49-54.
- ² Voir Claude Mutafian, "Les princesses arméniennes et le Liban latin (XIIe-XIIIe siècle)", in Aïda Boudjikianian (dir.), *Les Arméniens du Liban*, Beyrouth, 2009, p. 3-28.
- ³ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. I, p. 114-117.
- ⁴ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogies 74, 50.
- ⁵ Florio Bustron, "Chronique de l'île de Chypre", éd. René de Mas Latrie, *Collection de documents inédits sur l'histoire de France, Mélanges historiques, Choix de documents*, V, p. 7-531, Paris, 1886 [rééd. Nicosie, 1998], p. 137; Hans Eberhard Mayer, "Ibelin versus Ibelin: the Struggle for the Regency of Jerusalem, 1253-1258", *Proceedings of the American Philosophical Society* 122 (1978), p. 25-57; Weyprecht Rüdts-Collenberg, "Les Ibelin aux XIIIe et XIVe siècles", *Ἐπετηρίς* IX (1977-1979), Nicosie, p. 117-248.
- ⁶ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, tableau 3.
- ⁷ Guillaume de Tyr, *Chronique*, éd. Robert Huygens, 2 vol., Turnhout, 1986, XV 24, p. 707; Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogie 77.
- ⁸ Anne Comnène, *L'Alexiade*, éd. et trad. Bernard Leib, 3 vol., Paris, III 4, IX, 6, 8, t. I, 1937, p. 114, t. II, 1943, p. 174, 180.
- ⁹ *Chronique de Smbat le Connétable**, éd. Séropè Akelian, Venise, 1956, p. 209.
- ¹⁰ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogie 78.
- ¹¹ Sebastiano Pauli, *Codice diplomatico del sacro militare ordine Gerosolimitano oggi di Malta*, 2 vol., Lucques, t. I, 1733, p. 134, n° 119; *Le Trésor des chartes d'Arménie ou Cartulaire de la chancellerie royale des Roupéniens*, éd. et trad. Victor Langlois, Venise, 1863, XX, p. 146; *Lignages d'Outremer*, éd. Marie-Adélaïde Nielen, Paris, 2003, p. 92, 103, 139.
- ¹² *Chronique de Smbat*, p. 229.
- ¹³ Léonce Alishan, *Hayapatoum*, 2 vol., t. II, Venise, 1901, n° 361, p. 545.
- ¹⁴ *Lignages d'Outremer*, p. 103.
- ¹⁵ *Lignages d'Outremer*, p. 62, 70-71, 102, 107.
- ¹⁶ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogie 79.
- ¹⁷ In Johann Christian Moritz Laurent, *Peregrinatores Medii Aevi Quatuor*, Leipzig, 1864, V, p. 166.

-
- ¹⁸ Pontificia Commissio ad redigendum Codicem iuris canonici orientalis, *Fontes*, Series III, éd. Aloysius Tautu, t. V1, Vatican, 1953, n° 16, p. 53.
- ¹⁹ Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogie 80.
- ²⁰ Guillaume de Tyr, XI 5, XIII 13, p. 502, 600-601; Mutafian, *L'Arménie du Levant*, t. II, généalogie 80.
- ²¹ Ibn al-Athîr, in *Recueil des historiens des croisades, Historiens orientaux*, t. I, Paris, 1872, p. 635.
- ²² *Lignages d'Outremer*, p. 65, 108.
- ²³ Ibn Jubayr, "Relation des péripéties qui surviennent pendant les voyages", in *Voyageurs arabes*, trad. Paule Charles-Dominique, Paris, 1995, p. 324.
- ²⁴ *Lignages d'Outremer*, p. 108.
- ²⁵ Ibn al-Athîr, p. 692.
- ²⁶ Jean-Louis Huillard-Bréholles, *Historia diplomatica Friderici II*, t. III, Paris, 1852, p. 97, 105.
- ²⁷ Delaville, n° 1993, t. II, p. 423-424; Reinhold Röhricht, *Regesta Regni Hierosolymitani (MXCVII-MCCXCI)*, Innsbruck, 1893, nos 1056, 1073, p. 276, 280, *Additamentum*, 1904, n° 1028^a, p. 63.
- ²⁸ *Lignages d'Outremer*, p. 108.
- ²⁹ Francesco Amadi, *Chronique*, éd. René de Mas Latrie, Paris, 1891, p. 186-187; *Lignages d'Outremer*, p. 91, 107, 108, 137, 166; Mutafian, "Princesses", p. 16.
- ³⁰ Pontificia Commissio, t. III, 1962, n° 263, p. 343.
- ³¹ Amadi, p. 186.
- ³² *Les Gestes des Chiprois*, éd. Gaston Raynaud, Genève, 1887, § 304, p. 163.
- ³³ Simon de Saint-Quentin, *Histoire des Tartares*, éd. Jean Richard, Paris, 1965, XXXII 29, p. 89.
- ³⁴ Röhricht, n° 1363, p. 356, *Additamentum*, nos 1258^a, 1301^a, p. 79, 84.
- ³⁵ *Recueil des historiens des croisades, Lois*, éd. Arthur-Auguste Beugnot, 2 vol., Paris, 1841, 1843, t. I, p. 421, t. II, p. 419.
- ³⁶ Ibn al-Furât, *Ayyubids, Mamlukes and Crusaders (1244-1277)*, trad. Ursula et Malcolm Lyons, Cambridge, 1971, p. 97, 103.
- ³⁷ *Les Gestes des Chiprois*, § 374, p. 194-195.
- ³⁸ *Lignages d'Outremer*, p. 62; Röhricht, n° 1413, p. 366; Amadi, p. 215.
- ³⁹ Amadi, p. 215; Bustron, p. 116; *Les Gestes des Chiprois*, § 420, 423, p. 215-216.
- ⁴⁰ Amadi, p. 267; *Les Gestes des Chiprois*, § 371, 420, p. 193, 215; *Lignages d'Outremer*, p. 98, 107; Rüdts-Collenberg, "Ibelin", (B,10), p. 137.
- ⁴¹ *Lignages d'Outremer*, p. 98, 107.
- ⁴² *Lignages d'Outremer*, p. 100, 107-108; Rüdts-Collenberg, "Ibelin", (C,12), p. 182.

ՀԱՅ-ԼԻԲԱՆԱՆԵԱՆ ԴԱՇԻՆՔՆԵՐ ԽԱՉԱԿԻՐՆԵՐՈՒ ՇՐՋԱՆԻՆ
(Ամփոփում)

Քլոտ Մուֆաֆեան
claude.mutafian@wanadoo.fr

Պատմական Հայաստանի վերջին թագաւորութեան անկումէն ետք (1045), մեծաթի հայեր հաստատուեցան Կիլիկիա, Միջերկրականի հիւսիս-արեւելեան ծայրամասին, Կոստանդնուպոլսոյ եւ Երուսաղէմի միջազգային ճամբուն վրայ:

ԺԱ. դարուն Կիլիկիոյ հայ իշխանները բնական շփում ունեցան խաչակիրներուն հետ, որոնք Երուսաղէմը գրաւեցին 1099ին եւ չորս պետութիւններ հիմնեցին շրջանին մէջ: Ֆրանկներուն եւ հայերուն միջեւ ամուսնութիւնները դարձան անխուսափելի, թէեւ հայերը հերետիկոսներ կը նկատուէին նորեկ այս կաթողիկներէն: Բազմաթի հայ իշխանուհիներ, ԺԲ. դարուն, կարեւոր դիրքերու հասան այս ամուսնութիւններով՝ Լատին Արեւելքին մէջ: Օրինակ, Երուսաղէմի առաջին երկու թագուհիները հայեր էին:

Երուսաղէմի անկումէն ետք, 1187ին, խաչակրաց երրորդ արշաւանքը յաջողեցաւ Միջերկրականի արեւելեան ափին փոքր պետութիւններ վերահիմնել: Այդուհանդերձ, ֆրանկ Սուրիան կորսնցուց իր կարեւորութիւնը, նամանաւանդ երկու քրիստոնեայ թագաւորութիւններու (Կիպրոսի՝ 1197ին եւ Կիլիկիոյ՝ 1198ին) հիմնումէն ետք:

ԺԳ. եւ ԺԴ. դարերուն իշխանական ամուսնութիւնները գրեթէ բացարձակապէս ֆրանկ-կիպրական եղան. բազմաթի հայ իշխանուհիներ ամուսնութիւն կնքեցին Կիպրոսի երկու գլխաւոր ընտանիքներուն հետ: Հայ իշխանուհիներ-Լուսինեան արքայական գերդաստան յառաջացած յարաբերութիւնները քաջածանօթ են (երկու Լուսինեաններ Կիլիկիոյ արքայական գահը բազմեցան իբրեւ հայոց թագաւորներ): Սակայն հայ իշխանուհիներու ամուսնութիւնը Կիպրոսի միւս կարեւոր ընտանիքին՝ Իպելիներուն, այնքան ալ ծանօթ չէ:

Դեռ աւելին, Իպելիներուն Եաֆայի կից աւատը 1141ին ժառանգ ինկաւ Պալեանին, որուն գերդաստանը յետագային տիրացաւ Սիդոնի, Պէյրութի եւ Եաֆայի աւատներուն: Պալեանէն եւ իր զակէն յառաջացած երեք գերդաստանական յետնորդները բազմաթի ամուսնութիւններ կնքեցին Կիլիկիոյ արքայական գերդաստանին հետ:

Նոյնքան շահեկան է Տրոններուն հետ կնքուած դաշինքը, որ արդիւնք էր 1181ին Լեւոն Ա.ի (յետագային թագաւոր) եղբոր՝ Ռուբէնի ամուսնութեան՝ Հոնֆրուայի աղջկան՝ Իզապելին:

ARMENIAN STUDENTS AND REVOLUTIONARIES AT THE SYRIAN PROTESTANT COLLEGE, 1885-1914

HRATCH KESTENIAN
hratch.ke@gmail.com

On September 2, 1902, in an article about the Levant, Vladimir Tsanoff wrote in the *Boston Transcript*: “The Syrian Protestant College [SPC] at the very city of Beirut has an influence extending thousand miles. If Harvard University may be named a national necessity then the college at Beirut is ten times a necessity, for there is no other of the Kind.”¹ Perhaps Tsanoff was right in his analysis since large numbers of students from Egypt, Anatolia, Syria, Palestine and even Persia, came to the “Oxford of the Orient” to study medicine at its twin universities, i.e. Université Saint Joseph and the Syrian Protestant College, also known as “the lighthouse of the Levant.”² During this student influx, Apostolic and Protestant Armenians, having already attained a BA degree from an American Missionary institution in Anatolia, came to the SPC to study in its medical department. The department had already changed its language of instruction from Arabic to English, which facilitated the entry of these students.³ Between 1885 and 1933, 161 Armenian students graduated from the School of Medicine, 28 from the School of Dentistry, 71 from the Nursing School, 62 from the School of Pharmacy, 60 from the Faculty of Arts and Sciences, and 26 from the School of Commerce.⁴ Therefore the overall number of graduates during this period was 414. There were also a great number of students who attended the Preparatory school who are not included in this list, and an important number of students who for various reasons did not graduate.

Medical education at the SPC became an attainable goal for a large number of rich and poor Anatolian Armenians. Furthermore, with the establishment of the nursing school in 1905, Armenian women from Marash, Adana and Aintab came to the SPC to improve their socio-economic status. This medical education was crucial for the spread of Western medicine throughout Anatolia and the Levant, and for the improvement of public health standards even in the remotest villages of

the region.⁵ Students saw education as a means to achieve a successful professional career and a way to expand their political horizons. In addition to being intoxicated, directly or indirectly, by modern concepts of liberty, equality and freedom through American missionary schools in Anatolia and Constantinople, students at the SPC were learning how to cure not only individuals but also nations. In this paper, I intend to shed some light on the Armenian Students Union formed at the SPC in 1908 after the promulgation of the Ottoman Constitution. I will try to investigate the daily experiences of the students, the challenges they faced and the socio-political ideas that they imbibed in an atmosphere more tolerant than that of the surrounding.

Student extracurricular activities at the SPC (Source AUB Archives)

At the end of the nineteenth century, methods of transportation used in the Levant were still primitive. Students living in Mount Lebanon had to use a mule or an old-fashioned carriage to reach the college, while Armenians living in Anatolia had to use an animal transport as far as Aleppo, and then take the railroad.⁶ Perhaps the most fortunate students were those living on the coast, who directly took a ship to the port of Beirut. Many of these incoming Armenian students, who had become orphans after the Hamidian massacres in 1894-96, besides facing the challenge of traveling, had to find ways to fund their education and board in Beirut. The college facilitated their entry into the medical school, and missionaries stationed in Anatolia wrote recommendation letters, either to help the students enter the college without examination or to help them receive student loans.⁷ At a time when the full tuition of a student was \$10 per year, Miss Olivia Phillips Stokes donated \$1000 to the college to help its needy Armenian students, and probably this was the first major SPC donation dedicated to a single group of students.⁸ In addition to receiving scholarships either full or partial, Armenian students applied for student loans. These loans were signed by an important missionary, such as a president of an American College in Anatolia, a professor at the SPC, or a reverend of a

certain missionary station. Out of the 20 loans which I looked into, only 5 belonged to non-Armenian students, and apparently most of the Armenian students receiving such loans were Protestant converts.⁹

By the second half of the 1880s, with the deteriorating socio-economic conditions of Armenian villagers in Anatolia and Russian Armenia, young revolutionaries, influenced by European notions of nationalism and socialism, emerged. With the objective of “re-awakening” the nation, these revolutionaries established a wide network of cells in Anatolia, in a short period of time and led the struggle for national liberation. For the Hunchakian revolutionaries (Hunchaks), liberation meant complete independence with the establishment of a socialist order in Western Armenia, while for the Armenian Revolutionary Federation (ARF, Tashnag Party), liberation entailed freedom and autonomy for the six Armenian vilayets within the framework of the Ottoman Empire.¹⁰ To achieve such objectives, these revolutionaries staunchly advocated the importance of education. Simon Zavarian, a leading founder of the ARF, traveled throughout Anatolia in the early 1900s in order to establish schools and revolutionary cells. In an article about American education published in Constantinople in 1911, he wrote:

The American college is the ideal place where different ethnicities of the empire learn from their childhood how to live side by side, through respecting the religious and linguistic uniqueness of their colleagues and by loving and appreciating each other.... Education has no boundaries, and it does not recognize ethnic or social differences. It warms like a sun, the Believer and the Atheist, the American and the Armenian. Therefore in this Ottoman World it is possible only through education to achieve equality, mutual respect, and a peaceful coexistence between the different groups of the empire.¹¹

In the early 1900s a group of Tashnag revolutionaries from Aintab went to the SPC to study in its medical department.¹² While at the SPC, Nerses Baghdoyan, Haroutyun Der Boghossian, Nerses Khachadourian and Hovhannes Terzian organized the first Tashnag committee in Beirut in 1901-02.¹³ Later at the college they were joined by other

revolutionaries such as Khachadour Bonapartian and Vartan Topalian. Nerses Hagopian, a leading ARF member in Aintab, in an article concerning the role of the ARF in Aintab, comments on the aforementioned incident by saying:

When our friends N. Baghdoyan, N. Khachadourian, Y. Mouradian and H. Boghossian headed to Beirut in order to study at the SPC, Beirut became our post office. Using the French Post, revolutionary newspapers from abroad came to Beirut so that they'll be circulated to Aintab by the way of Aleppo. This dangerous task was headed by Khachadour Bonapartian. The pseudonym used at the post office was that of Hovhannes Terzian (Jean Terez), one of the founders of the Armenian Students Union.¹⁴

Regarding the Hunchak Party, Bedros Benné Torossian was the most important party member in Beirut during that time. Along with Sahag Altunian, also a medical student at the SPC, he established a branch of the party in Beirut. These two, interestingly enough, were the classmates in the medical department of their political rivals, Terzian, Bonapartian, Ketenjian, Topalian and others. Nevertheless, they participated together, organized declamation contests and orations, and took part in political discussions and intellectual debates behind closed doors.

Traveling from Anatolia to Beirut had its effect on these revolutionaries. Attending Anatolia College in Marsovan¹⁵ or Central Turkey College in Aintab¹⁶ was totally different from attending the Syrian Protestant College in Beirut. Even though the missionary approach in teaching and the curriculum followed in these colleges was somewhat similar, for these students Beirut was a foreign city where an Armenian community was not yet fully developed to offer protection for student activities similar to that existing in such places as Aintab, Marsovan or Kharpert. For example commenting on the disturbances which took place in Anatolia College in the mid-1900s, WJ Childs writes:

During the period when Armenian revolutionary societies were active they secured a footing among Armenian students of the College; and these lads and young men, none out of their teens, served the cause with a boldness and secrecy of which they might have been thought incapable... Armenian revolutionaries, desperate men long hunted by

the police, reached Marsovan and disappeared there, secreted and fed in the College by student compatriots, their presence not even suspected by others.¹⁷

Such disturbances also took place at the SPC. In March 1902, a large number of students belonging to the Greek Orthodox faith, protested against attending the morning prayers. Many of these students were expelled, even though denominationally they represented around half the student body. In a similar incident, after the Young Turk revolution, in 1909, some Muslim and Jewish students protested against compulsory attendance of Chapel and Bible classes. In connection to this incident a report, with an enclosure from Central Turkey College, was sent to the SPC by E.G. Freyer, treasurer of the Syria Mission. Freyer mentions the reason for sending the report by saying:

In view of the fluctuating attitude of the faculty of the Syrian Protestant college in handling its student problem it is refreshing to get evidence of determination to rule and not to be ruled by a handful of rebel students.¹⁸

According to the same report, Armenian revolutionaries, mainly Tashnags, were spreading propaganda among the students of Central Turkey College maintaining that a holiday had to be declared on February 18, Saint Vartan's Day.¹⁹ The report continues by mentioning the reasons behind the disturbances:

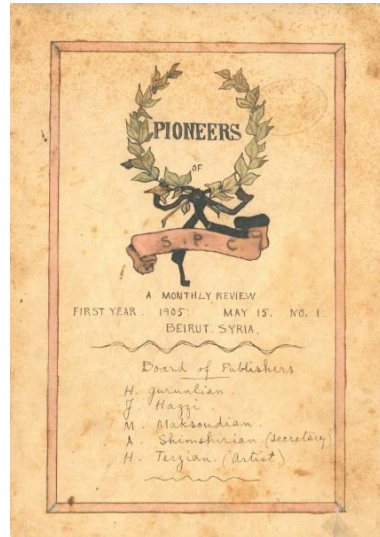
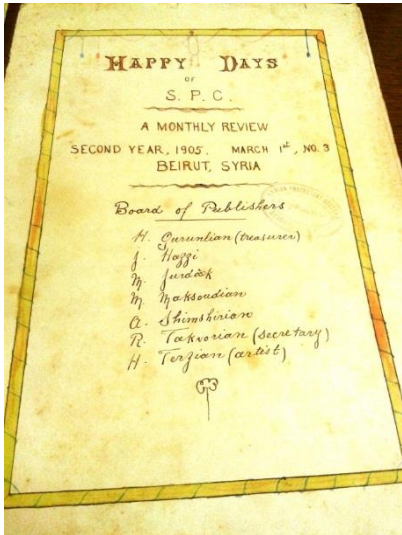
During the first term, at two different times, the college authorities made serious efforts to make clear the relation of the college to the government, and the general principles and ideals, for which the college stood.... In spite of these efforts there has been carried on a quiet but effective propaganda characterized, it appears to us, chiefly by the following points.

1) College authority is to be obeyed if its actions seem to us students to be just. We are under no compulsion to obey unless we deem a rule or action to be right.

2) The present government of the country is unsatisfactory. Just what changes are to come are not clear, but we cannot work in harmony with the present state of affairs.

3) Religion is superfluous.

Propaganda has been successful beyond all imaginings. Boys heretofore obedient and peaceful are poisoned with the virus of anarchy and irreligion.²⁰

Happy Days of the SPC & Pioneers of SPC, *manuscripts from two of the prominent student publications where Armenian students wrote and edited.*

(Source: Student Manuscripts)

In conclusion, the report was more about advising the SPC to be cautious about its Armenian students if they united under revolutionary ideals, and to tell the faculty how to deal with its prayer crisis. As a result of this atmosphere Armenian students, specifically at the SPC, until the promulgation of the Ottoman Constitution, tended not to be part of student protests, and worked in secrecy to prevent trouble with college authorities and the Hamidian police.

On June 20, 1905, the faculty of the SPC extended a vote of thanks to Constantine Gamsaragan, the former Russian consul in Hama, for donating to the library a large number of Armenian books and pamphlets.²¹ Gamsaragan was a Russian Armenian, living in Beirut, and had good connections with Zavarian the Tashnag revolutionary. In 1904-05, when Zavarian secretly came to this region, his close friend, Gamsaragan, facilitated the collection and donation of these books under his name.²² The faculty at that time was unaware that these books were

actually donated by an Armenian revolutionary, nor did it know much about their content since the majority of its members did not speak Armenian. The number of these books, through continuous donations, either by Gamsaragan or the students themselves, reached, according to Yervant Khatanassian, 1200 before the outbreak of WWI. I believe that this number is an exaggeration; nevertheless it is possible to affirm that more than 140 of these books and pamphlets were completely destroyed and burned during WWI.²³ According to Bayard Dodge, third President of the AUB,²⁴ when the US declared war on Germany in spring 1917, “German officials eagerly awaited a chance to occupy the campus. Many records and even books in the Library, which had unfriendly references to the Turks, were burned.”²⁵ In reality Armenian revolutionary and non-revolutionary books were burned by the faculty, suggesting that the faculty could not easily distinguish between books that were politically suspect and those that were not. Therefore, the faculty naively allowed the exposure of its students to revolutionary literature, and their “anti-nationalist and anti-separatist stance was sincere”²⁶ in this respect. But this does not mean that the books used by the faculty did not advocate progress, individual rights or that they did not consider the Ottoman Empire as the “epitome of backwardness.”²⁷ It was not a secret also that for the faculty, “all men of all colors, of all races, and of all conditions, are brothers because all men are children of the one God.”²⁸ And seeking the Kingdom of God was much more important than advocating the establishment of a nation, a democracy, a monarchy, a theocracy, or even a socialist state.²⁹

Most of the Armenian books donated by Gamsaragan were printed outside the Ottoman Empire, mainly at the Armenian intellectual centers of Tbilisi and Baku in the Russian Empire. The donated collection included the works of famous 19th century Armenian novelists, poets, historians and satirists such as Khachadour Apovian, Raffi, Rafael Badganian, Avedis Aharonian, Hovhannes Toumanian and many others. Some of these literary figures were considered to be revolutionary propagandists and ardent patriots advocating armed resistance for the emancipation of Ottoman Armenia. The most important themes discussed by these authors dealt with the history of Armenia and the formation of the Armenian “nation”, with an emphasis on national

progress as a necessity in solving the Armenian Question. In this patriotic literature, the heroes of the novelist Raffi “were agitating elements in the spirit of young Armenians”³⁰ like those attending the SPC. And praising the concepts of education and enlightenment, in order to achieve social progress and emancipation, became the only common ground between the ideas of these novelists and the SPC faculty. At a time when Karl Marx was asking the workers of all lands to unite and throw off their chains, Badgarian and Raffi were using “the pen to embolden their people to throw off their chains.”³¹

Besides exposing the students to this type of literature, the donors, Gamsaragan and Zavarian, made sure that a number of Armenian newspapers from the revolutionary press such as, *Haratch* (Forward), *Troshag* (Flag), and *Mourdj* (Hammer), were sent to the students. At that time these types of newspapers, which were smuggled into Anatolia, were considered to be the moving force behind the Armenian nationalist movement.

Armenian nurses of 1908 nursing class with their colleagues.

(Source: AUB Archives)

On October 31, 1905, the faculty received a petition from a certain number of Armenian students asking permission to open an Armenian literary society. During this age of student societies there already existed at the college Arabic, English, Greek, Hebrew, and French Literary

societies.³² Besides these literary societies, a considerable number of ethno-national societies such as Lebanese, Palestinian and Egyptian societies also existed.³³ Nevertheless, the faculty rejected the petition of the Armenian students and the formation of an Armenian literary society. But this rejection, according to Artin Der Boghossian, did not stop Armenian students from forming a society which operated secretly and unofficially inside the college.³⁴

On November 3, 1908 Mugerdich Boghossian, instructor of Turkish at the college, requested official permission to take a number of Armenian students to a special service at the Surp Nishan (Holy Cross) church in Beirut on the following Sunday.³⁵ The faculty granted Mr. Boghossian the permission, and the students were excused from attending chapel on that occasion. Two days later, the faculty found that the request of Mr. Boghossian “to conduct Armenian students to a religious meeting in the city was a misrepresentation”, since the meeting was for political purposes, primarily for the formation of an official Armenian students union.³⁶ The faculty regarded the action of Mr. Boghossian with disfavor. One month later Boghossian was notified by the faculty that his services were no longer required after the close of that academic year.³⁷ On November 24, three weeks after their gathering with Mr. Boghossian, the students, who were unaware of the situation and the negative atmosphere, asked the faculty to form an Armenian students union with Mr. Boghossian as president.³⁸ The faculty postponed their decision by one week, and on December 1, 1908 announced:

The faculty looks with disfavor upon the organization of student societies outside the college, which are established without reference to conditions laid down by the college and which therefore are obliged to hold their meetings outside the jurisdiction of the college. The request of the Armenian society for recognition was by vote taken up for discussion. Voted that the further discussion of the establishment of an Armenian society be deferred at least until the coming academic year.³⁹

In a letter sent to the Armenian Students Union, Mugerdich Boghossian commented:

After being rejected by the faculty to organize an Armenian students Union, at the time of the Ottoman constitutional period, around 80 students angrily applied again... Prof. West, Professor of Mathematics, was supportive to the student demand, and under his recommendation, the union was organized.⁴⁰

The faculty reconsidered its decision on the basis that all the Armenian students at the college “desired merely a literary organization with no political complexion.”⁴¹ As a result Armenian students were immediately allowed to form a literary society which was called the Armenian Students Union.⁴² In my opinion the main reasons behind the faculty’s rejection of the formation of the union, even 4-5 months after the Young Turk revolution, had to do with the ethno-national character of the union. First the faculty was afraid during the Hamidian era that such a union would create problems with the authorities, and they did their best to prevent its formation. Second, the absence of a professor who knew Armenian to control the students and supervise their activities, and third the presumed politicized nature of the union, were all negative factors in the formation process. With the Young Turk revolution and the promulgation of the constitution, the attitude of the college was subject to change. At that time even the highly politicized Zavian Students Association received an official approval for its existence in Beirut.⁴³

Howard Bliss described the Young Turk revolution by saying “Lips unloosed after 30 years of censorship.”⁴⁴ As a result of these “wonderful political events,”⁴⁵ student societies at the SPC participated in public gatherings which aroused great interest and enthusiasm. On 17 December 1909, the day of the Ottoman parliament opening, the whole student body marched to the Grand Serail in Beirut, where scores of citizens were assembled. Dr. George Post, in a speech, expressed the attitude of the college towards the promulgation of the constitution and the advent of the new era. The students became eager to form new societies where politics and public affairs were freely discussed “after the long period of enforced silence”. As a result, the faculty formulated a new policy composed of 7 points regarding student organizations and political discussions. The most important point stated:

Student Societies are permitted to discuss questions in History, Sociology, Economics, Education, and the Theory of Government, it is with the strict proviso that in considering questions relating to the Ottoman Empire, discussion of all such subjects as, for example, criticism of the Government, changes in the form of the Government, the conduct of its officials, and all partisan questions, shall be excluded.⁴⁶

For Howard Bliss, believing in and teaching about this revolution was essential because students of the Ottoman Empire had to understand “that it is possible for men, differing as they do racially and politically, to have a common ideal and patriotism.”⁴⁷ This same spirit prevailed also in the athletic fields of the SPC, where the son of a prince used to play football “under the captaincy of a peasant or the son of a cook.”⁴⁸

The early days of the revolution and the promulgation of the constitution had a strong impact not only on the SPC faculty but also on the students themselves. Armenian students, like Khachadour Bonapartian and Imirza Ketenjian, fourth and third year medicine respectively, and devout Tashnag revolutionaries, requested to leave the college on account of financial difficulty. For their good academic standing and voluntary withdrawal the faculty granted them papers indicating their situation.⁴⁹ After leaving the college, these two headed to Cilicia, where Bonapartian gave three orations regarding absolute freedom, and a large crowd composed of Turks and Armenians present in Aintab, welcomed his speech and shouted slogans praising the revolution.⁵⁰

After the promulgation of the constitution, the ethno-national union of Armenian students was officially approved as a literary union. In its by-laws, the union indicated that it had three main objectives:

- 1) To foster the love of Armenian literature, history and culture among students of Armenian descent, through the acquisition of a large collection of books by the library and the organization of readings, writing contests and debates.
- 2) To give students an opportunity for the development of their oratory skills.

3) To help financially needy Armenian students by organizing fund raising campaigns, musical and theatrical performances.⁵¹

AUB/LIBRARY ARCHIVES

SPC doctors, nurses and medical students preparing themselves for the Suez Canal expedition of Cemal Pasha's Army (Source: AUB Archives)

Armenian was the official language during the bi-weekly literary gatherings organized by the union. Some of the topics discussed during these gatherings and panels included:

- *People's Social Progress* by H. Terzian on 30/3/1909
- *Armenian Literature* by Benné Torossian on 30/3/1909
- *The Adana Massacres and Reactionary Attempts* by Khalfayan on 4/4/1909
- *Our National Uniqueness* by H. Tarpinian on 27/1/1911
- *The Problem of Emigration* by Vahan Kalbian on 18/11/1911
- *How Shall the Armenian Student be Trained so that He can Serve His Nation?* by Sahag Altunian on 18/11/1911
- *Currently Can the Armenian Wish for Independence?* by Maksud Apigian on 6/1/1912
- *Do the Kurds Have a History?* by Nishan Bakkalian on 20/1/ 1912
- *The Rich Armenian Has Not Contributed to the National Reawakening* by Husisian on 3/2/1912
- *The Mother of the Revolutionary Armenian and Her Role* by Yaqub

Touzjian on 17/2/1912

- *The Racial Problem and the Young Turks* by Roupen Takvorian on 16/3/1912

- *Why Should We Be Proud for Being Armenians?* by Vahan Kalbian on 16/1/1912⁵²

At the turn of the 20th century Beirut had only a few coffee houses and a red light district.⁵³ Students caught attending, drinking, or gambling at these places of amusement resorts were expelled from the college. As an alternative the faculty introduced field days comprised of scouting, swimming, football and other sports that were attended by a crowd of more than 4000 Beirut residents and a number of high ranking Ottoman officials. The faculty also allowed the publication of student manuscripts, which were supervised by the professors themselves. The students wrote in these publications in order to improve their writing and linguistic skills. Until the Young Turk revolution, these publications were subject to strict censorship but nevertheless, students in Arabic, English and French discussed topics in relation to modernity, progress, Protestantism, Patriotism and the values of Enlightenment.⁵⁴ During this period, Armenian students also participated in such activities through editing, drawing, and writing about nationalism, history, commerce and religion in more than 15 student manuscripts. Unfortunately, the Armenian manuscript mentioned by Ketenjian, which was issued secretly only in one copy and sent also to the Armenian students of the Université Saint Joseph, did not survive the First World War.⁵⁵

According to Norbert Scholz, students expressed “little sympathy to the Ottoman Empire”⁵⁶ in their writings. The students considered themselves to be the saviors of the empire and the people of the Orient from their backwardness, through the introduction of European concepts of enlightenment, modernity, and progress. Education was the secret weapon of these students who called themselves “the men of tomorrow.”⁵⁷ Through their education they sought to “elevate the East to the same level of cultural and technological advancement the West had already achieved.”⁵⁸ Even though political discussions and writings were completely prohibited by the faculty, the students managed to indirectly

criticize the Ottoman Empire. The most common methods used for this criticism, by Armenian and Syrian students were:

- 1) Praising the previous empires which ruled this part of the world before the advent of the Ottomans.
- 2) Praising Western intellectuals and technological advances introduced by Westerners.
- 3) Praising Japan and its civilization, which was competing with Europe.⁵⁹

For students like Hrand Utidjian, the Japanese model represented the most perfect model to emulate, first because Japan was part of the “orient” and second, because the Japanese respected equality and provided opportunities to all men belonging to their nation so they could live as citizens with equal rights and duties. Utidjian expressed this success by saying:

..the guiding principles of political conduct explain the wonderful unity of purpose, courage, self-reliance, and lastly the patriotism of the Japanese nation which have astonished the world. In short, Japan’s marvelous progress and her astonishing change from her old age to her new position is in no way a fact that can cause surprise. It cannot be doubted that the greatest guides to her success can be summed up in the single word Patriotism.⁶⁰

After all, the vast majority of these students wrote what they were taught. Rupen Takvorian used his textbooks to assign to each nation a specific role. According to Takvorian:

The Englishmen are created to govern other people, as if purposely planned by God... Nature has granted different blessings to different peoples, Americans are men of letters, so are many Europeans, Jews and Armenians are sharp bankers; the French have the best power of criticism, the Syrians have good memories and so on.... No nation should expect to do things exactly like others. Every one of us can do something.⁶¹

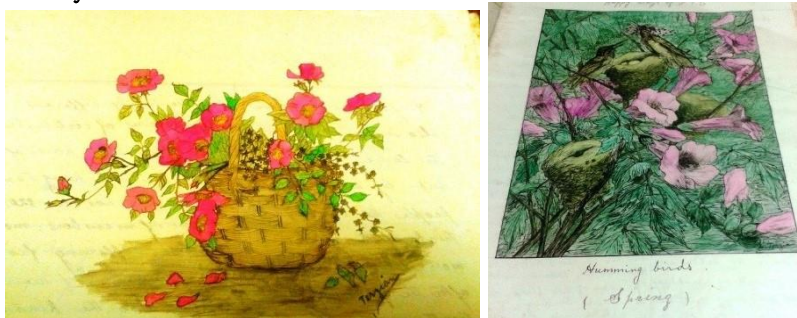
Others like A. Shimshirian and Lootfy Levonian analyzed religious topics, and like their missionary professors, praised Christianity for

having “the greatest influence on the civilization of the world.”⁶² In comparing Christianity with different religions, Shimshirian considered the Jews to be “inferior even to the Persians in narrow mindedness.”⁶³ It is possible that such statements could have created sectarian divisions among students, and even may have led to the prayer crisis of 1909.⁶⁴ Levonian, in his article, complained that many students had very low and selfish motives, because they chose the College just to be educated in order to secure a better life.⁶⁵ Therefore, for Levonian, these “selfish” students needed a “whole revolution in their spiritual life” so that they can understand the language of the Bible.⁶⁶ While Levonian understood revolution in spiritual terms, his classmates understood it as a “factor in the development and progress of the human race.”⁶⁷ Some students went even further in their revolutionary ideals, and advocated Darwinism considering the theory that man and apes have the same origin to be reasonable.⁶⁸

Dealing with topics on nationalism, patriotism, modernity and progress, did not necessarily mean that the students wanted the breakup of the Ottoman Empire, and the creation of nation states. On the contrary, these students criticized the empire in order to improve it, and they were confident, particularly after the Young Turk revolution, that change was on its way. Levon Levonian, instructor of Ottoman-Turkish, believed that with the promulgation of the constitution, the government began showing “symptoms of self-recovery and progress along the lines of Western Civilization”.⁶⁹ To Levonian the removal of Sultans’ despotic grip, which suppressed and controlled national life, helped the people to realize that they are Ottoman citizens and should not rely on outsiders in language, education, commerce and technology. Levonian was certain that during this new era different ethnic and national groups will establish closer relationships with each other, and the knowledge of the Ottoman language will be more widespread.⁷⁰

Besides participating in extracurricular activities, most of these Armenian students had to work 25 hours each semester for every pound they were receiving in financial assistance.⁷¹ As a condition they had to maintain good academic standing, and if they were caught smoking the financial assistance was immediately stopped. Avedis Nakashian, the famous physician of the Ottoman Empire, used to collect flowers for the

Botany class, and Yervant Jidejian, a prominent surgeon in Lebanon, used to clean the blackboards in the classrooms.⁷² Students of the higher classes worked as demonstrators in anatomy and as surgery assistants, and apparently more than half of this work force was needy Armenian students. By arranging these jobs the faculty was seeking first to help poor students financially and second to nurture their character by teaching them how to serve other people. Regarding the nurturing of character, a considerable number of these students were either publicly reprimanded or warned for various actions committed. For example Krikoris Jamajian was reprimanded for opening and reading letters addressed to the professors, while Mihran Hagopian and Melkon Elmayan were warned for unexcused chapel absences and drunkenness respectively.⁷³

*Drawings by Armenian students in student manuscripts
(Source: AUB Archives, AA 4.2.1 Student Manuscript Magazines)*

On 27 April 1909, Vartan Topalian, Haigazun Varvarian, Boghos Seradarian, Nishan Baron Vartan, and Karekin Vartabedian of the senior medical class, petitioned the faculty to be allowed to proceed to the vilayet of Adana in order to volunteer their services to aid victims of the Adana massacres. The faculty voted “that these gentlemen be thanked for their loyal offer of help to those in distress and anxiety”, but permission was not granted. A few days later, another student, Mr. Benné Torossian, left the college against the advice of the president and without permission in order to take part in the relief work at Adana. As a consequence the faculty asked the president to privately reprimand Mr. Torossian for his breach of discipline.⁷⁴

The Adana massacres played a pivotal role in agitating Armenian students at the college. After all, most of these students had relatives living in that vilayet and had little information about them. The only relief came when they were informed that the college was preparing a medical commission to go to Adana. In response to the call of the American Red Cross committee at Beirut, a medical commission reached Adana on May 5, 1909. Dr. Harry Dorman, professor at the SPC, was in charge of the commission, which consisted of two students of the fourth year medical class, Dr. Kamil Hilal, Dr. Fendi Zughaiyar and Miss MacDonald together with two German sisters from the Johanniter Hospital.⁷⁵ Dr. Dorman described his experience in an article:

With us was a complete hospital outfit of surgical instruments, sterilizers, sterilized dressings and sutures, and a supply of condensed milk, tinned soups, drugs, etc. Miss MacDonald was succeeded later by Miss Davis, who arrived on May 10. The size of the Beirut delegation was increased later by the arrival, on May 12, of Mr. Benné Torossian, of the third year in the Syrian Protestant College Medical School, and on May 20 by Dr. Haigazun Dabanian, who had been released by Dr. Torrence, of the Tiberias Mission, from his engagement in the English hospital there. That he might assist in the Adana relief work. The two senior medical students were Syrians who spoke Turkish; the last two men were Armenians and deserving of especial credit in coming to Adana at this time, for they knew that in so doing they ran the risk of government suspicion and arrest.⁷⁶

After the Adana massacres, and until the advent of the Great War, the situation of the Armenian Students Union improved considerably with an exponential increase in the number of its students. The excitement of these students reached its climax when the Armenophile British politician Lord James Bryce, Viscount of Fallodon, visited the college and gave two lectures.⁷⁷ With the outbreak of the war, the situation of the students and the union deteriorated just like the situation of all the Armenians living throughout the empire. The Union was compelled to cease its activities from May 1915 until February 1919; Armenian professors who taught Turkish at the college were expelled under governmental pressure; Armenian books were burned; doctors and medical students were sent

on expeditions and to military hospitals to serve in the Ottoman Army as captains. Nevertheless, the college became a safe haven where students of all races and Beirut residents were sheltered and protected throughout the war. Cemal Pasha rewarded the college with wheat and protection for the services rendered by SPC doctors.⁷⁸ After the war the university erected in West Hall a memorial tablet in memory of its thirty-two medical alumni who died while on active service in the Ottoman army. Around twenty-eight Armenian doctors and pharmacists died during this period. Some, such as Drs. Dikran Hallajian, Haroutyun Kavafian and Minas Yarmayan were deliberately murdered in the courtyard of the hospitals in which they served, while others, such as Drs. Benné Torossian and Armenag Der Markarian were hanged in public squares presumably for their political activities.

CONCLUSION

At the turn of the 20th century, Beirut with its two missionary institutions, Université Saint Joseph and Syrian Protestant College, became the ideal place in the Levant, for Armenian national life to flourish. Education became an attainable goal for all Armenians from Anatolia, male or female, rich or poor, and the SPC, like other American colleges in the region, helped these students through financial support and assistance to fulfill their dreams. The college provided a relatively free atmosphere for the discussion of European political thought as well as literary and cultural achievements with an emphasis on patriotism, freedom and individual rights. As Robert Daniel argues, “such experience made students receptive to the blandishments of political nationalism.”⁷⁹ These students, indoctrinated with notions of freedom, progress and patriotism, became the cultural nucleus of Armenian communities not only in Beirut but also in the villages of Anatolia. During summer vacations they went back to these villages and preached their patriotic ideas to their fellow villagers. They also served in more than 10 hospitals located at Marsovan, Sivas, Erzurum, Kharput, Van, Diyarbakir, Mardin, Aintab, Adana and Talas. These men and women proved to be not only intellectual leaders of their communities, but also spiritual and moral leaders. In conclusion, they were a group of students who kept alive the ethnic and national consciousness of their community,

and became the cultural nucleus of the Armenians of Beirut, before and after the genocide.

The Armenian Student Union besides encouraging Armenian students to appreciate their history and language also collaborated with other student unions to introduce reforms into the Ottoman Empire. Even though the faculty prohibited the discussion of partisan issues dealing with the political structure of the Ottoman Empire, nonetheless the students managed to indirectly criticize the empire and the socio-political situation. Unfortunately for the students this jubilant atmosphere characterized by extracurricular activities and collaboration between various student groups, did not last long because the catastrophic subsequent war was dramatically to alter conditions in the Ottoman Empire.

Memorial tablet erected at West Hall and dedicated to the memory of 32 SPC medical alumni who died while on active service in the Ottoman Army during WWI. (Source: AUB Archives)

Armenian Students Union in 1922-23 with AUB's acting President
Dr. Edward Nickoley (Source: Antranik Dakessian)

ENDNOTES

- ¹ "Our Missionary Interests in Turkey," *The Literary Digest* 27, no. 12 (1903), p. 362.
- ² "Progress of Events," *Current Literature* 35, no. 5 (1903), p. 515.
- ³ AUB ARCHIVE AA 2.1:2 Box 1: Board of Managers File 1 History, 1864-1903, Record of the Board of Managers of the Syrian Protestant College, 1864-1903. Annual Meeting , July 11, 1883.
- ⁴ Anonymous, *25th Anniversary of the Armenian Students Union at the American University of Beirut*, Beirut, Vahakn Printing House, 1933, pp. 85-98; *The American University of Beirut Directory of Alumni 1870-1951*, Beirut, Alumni Association, 1953, pp. 16-229.
- ⁵ Robert D. Woodberry, "The Social Impact of Missionary Higher Education," in *Christian Responses to Asian Challenges: A Globalization View on Christian Higher Education in East Asia*, Philip Yuen Sang Leung and Peter Tze Ming Ng (eds.), Chinese University of Hong Kong, 2007, p. 103.
- ⁶ Bayard Dodge Collection: AUB President 1923-1948, ARCHIVE AA:2.3.4, Box 4, File 4: Reports: "The American University of Beirut, International College and Damascus College, 1910-1948", pp. 3-4 .
- ⁷ On Jan. 10, 1893 it was voted that graduates of Anatolia College, Marsovan, be received by the medical department, at a tuition fee of five Turkish liras per annum (ARCHIVE AA: 3.4.2, Minutes of the Faculties 1867-1940, Box 2, 1887-1901, pp. 207).

-
- ⁸ ARCHIVE AA: 2.1.0. Board of Trustees Minutes, 1863- , Box 4, 1895-1916. Meeting of the Corporation, Syrian Protestant College, Jan. 18, 1898.
- ⁹ ARCHIVE AA: 4.3.3. Box 1, File 2, Students Loan Fund, 1910-1914.
- ¹⁰ Bedross Der Matossian, “Ethnic Politics in Post-Revolutionary Ottoman Empire: Armenians, Arabs, and Jews in the Second Constitutional Period (1908–1909),” Ph. D. diss. Columbia University, 2008, p. 13.
- ¹¹ *Ibid.*, p. 110.
- ¹² Nerses Hagopian, “The Armenian Revolutionary Federation in Aintab,” in *Պատմություն Անթաքի Հայրոց* (History of Aintab Armenians), Vol. 1, Los Angeles, Central Typsetting Company, 1953, p. 963.
- ¹³ Sisak Varjabedian, *Հայերը Լիբանանի Մէջ* (Armenians in Lebanon), 2nd ed., Hamaskaine Press, Beirut, 1982, p. 440.
- ¹⁴ Hagopian, p. 963.
- ¹⁵ The American Board of Commissioners for Foreign Missions established the school in 1864 as a theological seminary. In 1886, the program at the theological seminary was expanded to include a four-year liberal arts college. The over 100 students, principally Greek and Armenian, came most from outside of Merzifon and boarded at the school. The faculty was Greek, Armenian, and American. The college was incorporated under the laws of the State of Massachusetts in 1894. After the end of the WWI, the facilities of the college at the campus consisted of a kindergarten, a school for the Deaf, a college-level program, one of the largest hospitals in Asia Minor, and an orphanage for 2,000 orphans in addition to the theological seminary and high schools for boys and girls, all housed in more than 40 buildings of New England style. The activities of the American missionaries came *de facto* to an end with the collapse of the Ottoman Empire in 1918 ...The college was ... reopened in Thessaloniki, Greece in 1924 (https://en.wikipedia.org/wiki/Anatolia_College_in_Merzifon) accessed on June 14, 2016.
- ¹⁶ Central Turkey College (sometimes called Aintab College) was a Christian college founded in 1874 (or 1876?) by the American Mission Board in Aintab. Its students were largely Armenian Protestants, but non-Armenians and non-Protestants also attended. In 1916, the college's president, John E. Merrill (1898-1937), transferred it to Aleppo in Syria, where it came to be known as Aleppo College and functioned as a high school (https://en.wikipedia.org/wiki/Central_Turkey_College) accessed on June 14, 2016.
- ¹⁷ WJ Childs, *Across Asia Minor on Foot*, New York, William Blackwood and Sons, 1917, pp. 55-56.
- ¹⁸ E.G. Freyer, Syria Letters, Syria Mission, 1909, Vol. 303: “Beirut-Letter from Aintab. Closing of the Central Turkey College. Reasons. Student Riots” http://go.galegroup.com/gdsc/retrieve.do?sgHitCountType=None&sort=DA-ASC-SORT&inPS=true&prodId=GDSC&userGroupName=aub&tabID=T001&searchId=R1&resultListType=RESULT_LIST&contentSegment=&searchType=AdvancedSearchForm□tPosition=46&contentSet=GALE|SC51 accessed December 2, 2014.
- ¹⁹ St. Vartan, was an Armenian military commander who fought against the Persians in the 5th century AD, and was regarded as a national hero and a martyr of the “nation.”
- ²⁰ Freyer.

-
- ²¹ AA: 3.4.2 Minutes of the Faculties, 1867-1940, Box 3- 1901-08, p. 352.
- ²² *25th Anniversary*, p. 61; Varjabedian, p. 441.
- ²³ Accessions of the Jafet Library, Vol. 2, April 1901-October 1920. American University of Beirut: Jafet Library Archives and Special Collections (Unclassified); Bayard Dodge, *The American University of Beirut: a Brief History of the University and the Lands Which it Serves*, Beirut, Khayat's, 1958, p. 43.
- ²⁴ Change of names.
- ²⁵ Dodge, "The American University of Beirut, International College and Damascus College, 1910-1948," p. 3.
- ²⁶ Hans-Lukas Kieser, *A Quest for Belonging: Anatolia Beyond Empire and Nation 19th-21st Centuries*, Istanbul, Isis Press, 2007, p. 21.
- ²⁷ Norbert J. Scholz, "Foreign Education and Indigenous Reaction in Late Ottoman Lebanon: Students and Teachers at the Syrian Protestant College in Beirut," Ph. D. diss., Georgetown University, 1997, p. 300.
- ²⁸ Howard Bliss, "Students and the Application of Christ's Teachings to Modern Life: to National Life," *Report of the Conference of the World's Student Christian Federation, Robert College April 24-28 1911*, London, World's Student Christian Federation, 1911, p. 26.
- ²⁹ *Ibid.*, p. 134.
- ³⁰ Gorun Shrikian, *Armenians under the Ottoman Empire and the American Missions' Influence*, Ottawa, Canada, 2011, pp. 291-292.
- ³¹ Louise Nalbandian, *The Armenian Revolutionary Movement: the Development of Armenian Political Parties through the Nineteenth Century*, Berkeley, University of California Press, 1963, pp. 132-133.
- ³² Minutes of the Faculties 1867-1940. Box 3, 1901-1908.
- ³³ *Ibid.*
- ³⁴ *25th Anniversary*, p. 51.
- ³⁵ Minutes of the Faculties 1867-1940. Box 4, 1908-1917, p. 13.
- ³⁶ *Ibid.*, 17.
- ³⁷ *Ibid.*, 25-26.
- ³⁸ Minutes of the Faculties, 1867-1940, Box 4, 1908-1917, p. 20-21.
- ³⁹ *Ibid.*, 21.
- ⁴⁰ *25th Anniversary*, p. 50.
- ⁴¹ Minutes of the Faculties 1867-1940. Box 4, 1908-1917, p. 23
- ⁴² *Ibid.*, 23.
- ⁴³ Nikola B. Schahgaldian, "The Political Integration of an Immigrant Community into a Composite Society: the Armenians in Lebanon, 1920-1974," Ph. D. diss. Columbia University, 1979, p. 54.
- ⁴⁴ Howard Bliss, "Sunshine in Turkey," *The National Geographic Magazine* 20, no. 1 (Jan. 1909), p. 67.
- ⁴⁵ Howard Bliss, *Forty-Third Annual Report to the Board of Trustees of the Syrian Protestant College 1908/1909*, p. 26.
- ⁴⁶ *Ibid.*, p. 27.

-
- ⁴⁷ Bliss, "Sunshine in Turkey," p. 75.
- ⁴⁸ Ibid., 75
- ⁴⁹ Minutes of the Faculties, 1867-1940, Box 4 - 1908-1917, p. 32.
- ⁵⁰ Hagopian, 972; Bedross Der Bedrossian, *Autobiography & Recollections*, New York, 2005, p. 49.
- ⁵¹ *25th Anniversary*, pp. 22-25.
- ⁵² Ibid., pp. 67-69.
- ⁵³ Bayard Dodge, "*The American University of Beirut, International College and Damascus College, 1910-1948*," pp. 3-4.
- ⁵⁴ Scholz, p. 249.
- ⁵⁵ *25th Anniversary*, p. 52.
- ⁵⁶ Scholz, p. 300.
- ⁵⁷ AA 4.2.1 Student Manuscript Magazines, Box 10, Hovhannes Terzian, "S.P.C. Papers," *Light*, no. 3 (1906), pp. 5-7.
- ⁵⁸ Scholz, p. 251.
- ⁵⁹ Ibid., p. 265.
- ⁶⁰ AA 4.2.1 Student Manuscript Magazines, Box 10, Hrand Utidjian, "The Awakening of Japan," *Light*, no. 1 (1906), p. 7.
- ⁶¹ Rupen Takvorian, "What Each One of Us can Do," *Happy Days of SPC*, 2, no. 4 (April 1905).
- ⁶² A. Shimshirian, "What is the Best Religion," *Pioneers of the SPC* 1, no. 1 (May 1905).
- ⁶³ Ibid.
- ⁶⁴ Regarding sectarian divisions, a number of students complained that the spirit of brotherhood existed among a number of students and professors (Hovhannes Terzian, "S.P.C. Papers," *Light*, no. 3 (March 1906), p. 6). For them it was unfortunate that Syrians did not "overcome their racial prejudice or mixed with the Armenians" nor the Greeks with the Egyptians ("Editorial," *Happy Days of S.P.C.* 1, no. 3 (December, 1903), p. 13.
- ⁶⁵ Lootfy Levonian, "A Plea for S.P.C. Prayer Meetings," *Life of Service* 1, no. 2 (1907).
- ⁶⁶ Ibid.
- ⁶⁷ "Why Nations revolt," *Pioneers of the SPC* 1, no. 3.
- ⁶⁸ "The Man and His Responsibilities," *Happy Days of SPC* 2, no. 1 (1905).
- ⁶⁹ Levon Levonian, "Teaching of Turkish in the New Era" *Al Kulliyah* 1, no. 4 (1910).
- ⁷⁰ Ibid.
- ⁷¹ AA 1.6.2 Memorabilia, Box 1. 1861-1909.
- ⁷² For Nakashian see Minutes of the Faculties 1867-1940. Box 2, 1887-1901, p. 174; Concerning Yervant Jidejian see Nina Jidejian, *Yervant Jidejian MD: The Surgeon and the Man*, Armenian Catholicosate of Cilicia, 2002, p. 18.
- ⁷³ Minutes of the Faculties, 1867-1940, Box 2, 1887-1901, 58/91.
- ⁷⁴ Ibid, p. 76.
- ⁷⁵ Minutes of the Faculties, 1867-1940, Box 4 - 1908-1917, p. 73.
- ⁷⁶ Harry Dorman, "Turko-Armenian Relief," *American Red Cross Bulletin* 4, no. 4, (Oct. 1909), p. 23.

⁷⁷ Yervant Khatanassian, “History of the Zavarian Student Association Part A, 1904-1914,” Zavarian.org. http://www.zavarian.org/?page_id=7#ԲԱԺԻՆԱ. 1904-1914 (accessed October 2, 2014); Annual report 1913/1914, pp. 20-21.

⁷⁸ Dodge, “The American University of Beirut, International,” p. 6.

⁷⁹ Robert L. Daniel, *American Philanthropy in the Near East, 1820-1960*, Athens, Ohio University Press, 1970, p. 88.

ՀԱՅ ՌԻՍԱՆՈՂՆԵՐ ԵՒ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆՆԵՐ՝
ՍՈՒՐԻԱԿԱՆ ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ՔՈԼԷՃԻՆ ՄԷՋ, 1885-1914
(Ամփոփում)

Հրաչ Քեսթնեան
hratch.ke@gmail.com

Ամերիկացի միսիոնարներու կողմէ 1866ին հիմնուած Սուրիական Բողոքական Քոլէճը (ՄԲՔ) Փոքր Ասիայէն, Կիլիկիայէն եւ Մեծն Սուրիայէն հայ ուսանողներ ունեցաւ 1880ականներէն սկսեալ: Առաջին հայ շրջանաւարտը իր Պսակաւոր Արուեստից վկայականը ստացաւ 1885ին: Մինչեւ Առաջին Աշխարհամարտ հայ ուսանողները համալսարանին ոչ-արաբ մեծագոյն էթնիք խմբաւորումն էին:

Ուսումնասիրութեան առաջին մասը կը քննէ հայ ուսանողութեան ընկերա-տնտեսական եւ յարանուանական ենթահողը եւ կը քննարկէ թէ ինչո՞ւ այսպիսի արագ աճ մը արձանագրուեցաւ Անատոլիոյն եկող 230 ուսանողներու, որոնք կը ձգտէին ուսանիլ ՄԲՔի մէջ:

Երկրորդ մասը կը հետազօտէ այս ուսանողներուն միջեւ եւ՝ այլ ուսանողական մարմիններու հետ եղած յարաբերութիւնները, եւ թէ՛ այս ուսումնառութիւնը վճռական դեր խաղաց իրենց հայկական ինքնութեան սահմանումին եւ իրենց մէջ հայ քաղաքական զգօնութեան արմատականացումին, մանաւանդ 1908ին Հայ Ուսանողական Ընկերակցութեան հիմնումէն ետք, երբ հայութիւնը Օսմանեան Կայսրութեան մէջ կը սկսէր կեդրոնական հարթակ գրաւել:

Երրորդ մասը կը ջանայ վերակերտել այն արհեստավարժ եւ քաղաքական դերը զոր հայ շրջանաւարտները խաղացին՝ իրենց գաւառին կամ ընդհանրապէս Օսմանեան Կայսրութեան մէջ, տունդարձէն ետք:

Ուսումնասիրութիւնը գլխաւորաբար հիմնուած է Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի արխիւային արձանագրութիւններուն, ուսանողական հրատարակութիւններուն, գրասենեկային փաստաթուղթերուն եւ դասախօսակազմին ժողովական ատենագրութիւններուն վրայ: Օգտագործուած են նաեւ ուսանողներուն կամ անոնց մերձաւորներուն կողմէ գրուած եւ հրատարակուած գիրքեր (մեծմասամբ հայերէն):

THE LEBANESE-ARMENIAN CHURCH AND ITS MILIEU

IRINA PAPKOVA

This paper examines the religious situation of that part of the Armenian Diaspora that presently resides in Lebanon. The Levant, traditionally a refuge for persecuted religious groups, has proved a safe haven for all three Armenian denominations - the Apostolic, the Catholic and the Evangelical. This paper focuses in particular on the two minority Armenian denominations: Armenian Catholics and Armenian Evangelicals.

At its height, Lebanon's Armenian community exhibited a religious diversity unmatched anywhere else among Armenians, with the percentage of non-Apostolic faithful reaching as high as twenty percent in the mid 1970s.¹ Today, Lebanon remains home to the center of the global Armenian Catholic Church. The Union of Armenian Evangelical Churches of the Near East, one of the five Unions of the Armenian Evangelical Church, is also based in Beirut, contributing to the importance of Lebanon as a center of Armenian religion in the Diaspora.

This paper is based on research conducted over the course of several months in Lebanon in 2013. The data presented here reflects the results of numerous interviews with representatives of both confessions. It also draws upon previously unpublished secondary sources such as doctoral and MA dissertations defended at the American University of Beirut, as well as on some written materials published by the denominations themselves.

THE ARMENIAN CATHOLIC CHURCH IN LEBANON

The establishment of the Armenian Catholic community in Lebanon dates to the eighteenth century.² Towards the end of the 17th century, dozens of Armenian Catholics from Aleppo began to arrive in Mount Lebanon, fleeing persecution from the Ottoman authorities.³ In 1721, several Armenian monks founded an Armenian Congregation of the Order of St. Anthony at Kreim, in the Kisrawan district of Mount Lebanon.⁴ The foundation of the monastery coincided with the arrival in Lebanon of probably the most important figure in the history of the

Catholic Armenian Church, Archbishop Abraham Ardzivian.⁵ Formerly the Apostolic bishop of Aleppo, Ardzivian converted to Catholicism and was, as a result, imprisoned and then exiled from his homeland.⁶ His presence on Mount Lebanon led to a steady in-migration of Armenian Catholics from Aleppo, Damascus and Istanbul.⁷ By the middle of the 18th century, there were at least a dozen Armenian Catholic villages in the Kisrawan.⁸

In 1742, Ardzivian was confirmed by the Vatican as patriarch of the Armenian Catholic See of Cilicia, with the name Apraham-Bedros I.⁹ In October 1749, the patriarchate purchased a large property in Bzoummar, building a new monastery and ecclesiastical headquarters.¹⁰ In the meantime, the Antonine monks of Kreim built yet a third Armenian Catholic monastery in Mount Lebanon, at Beit-Khachbao.¹¹

From the early to mid-19th century, the combination of the existence of the three monasteries and favorable economic conditions in the Levant attracted an increasing number of Armenian Catholics.¹² During this period, Bzoummar increased its landed possessions and wealth, while the social standing of the Catholic Armenians in the Levant rose steadily.¹³ In 1861, the Ottoman Empire, facing pressure from the European powers, agreed upon a new status for Lebanon as a so-called Christian “Mutasarrifate,” to be ruled by a Christian governor. Under this new arrangement, Armenian Catholics played an increasingly important role in the governance of the country. Of the eight Mutasarrifate governors, the first and last were Catholic Armenians.¹⁴

This long-established presence of the Armenian Catholics in Lebanon played a positive role in rescuing victims of the Genocide, as the reputation of Bzoummar and the community overall proved crucial in overcoming objections by other groups in Lebanese society to the unexpected and massive influx of refugees in the 1920s.¹⁵ In turn, the arrivals augmented the size of the Armenian Catholic population in Lebanon.¹⁶ The wealth of the “native” community allowed the Armenian Catholics to recover quicker than their Orthodox counter-parts, aided greatly by already existing philanthropic and religious institutions.¹⁷ The connection of the Armenian Catholics to Rome led to significant funding from the Vatican, spent towards refugee assistance and the building of new churches in Lebanon.¹⁸

In the late 1920s, Pope Pius XI financed the construction of a second residence for the patriarch in the Beirut Christian quarter of Achrafiye.¹⁹ Since then, Bzoummar has remained the spiritual center for Armenian Catholics globally, playing a role similar to that of the Catholicosate of Cilicia for the Diaspora Orthodox. The current patriarch-catholicos, since 1999 Nerses Bedros XIX (Tarmouni),²⁰ lives at the residence in Achrafiye; however, Bzoummar remains the patriarchal seat and the site of all synodal and ecumenical meetings.²¹

The Catholic Armenian Patriarchate is concerned primarily with the direction of the jurisdiction's affairs on a global scale, while leaving the administration of the specifically Lebanese diocese to a separate bishop, in this case a vicar of the patriarch. The relationship between the priests and the patriarch is rather highly centralized, as it is the patriarch and not the vicar who assigns priests to particular parishes or missionary duties; the priests in turn are responsible directly to the patriarch.²² The patriarchate runs the network of Sunday schools in the country.²³ In sharp contrast to the Evangelical community, the role of lay people is minimal, with all administrative affairs run by clergy who are free to appoint parishioners to assist in the direction of religious or educational needs of a particular parish.²⁴

Presently, the Armenian Catholic patriarchate in Lebanon counts eight functioning churches, headed by the Cathedral of St. George-St. Elias in downtown Beirut. The vicar for Lebanon serves at the church of the Annunciation in Achrafiye. There are individual churches in Bourj Hammoud, Zalka, Zahle, and in Anjar. In addition, there is a chapel in Jounieh associated with the seminary at Bzoummar.²⁵ Finally, there is the church of the Bzoummar monastery, which remains at the heart of the Armenian Catholic community in Lebanon, through its seminary and affluent museum and library. The seminary trains priests who are then sent for mandatory study to Rome; upon their return to parishes in Lebanon they bring with them a degree of sophistication and an appreciation for the connection of the Armenian church to the broader Catholic communion.²⁶

The Armenian Catholic community in Lebanon is further augmented by three institutions not directly responsible to the Patriarch, but rather under the direct control of the Vatican. These are the Venetian and

Viennese branches of the Mekhitarist monastic order, and the Armenian Congregation of the Sisters of the Immaculate Conception. The Mekhitarists have three monasteries, in Raouda (with its own chapel), Bikfaya, and Hazmieh. In Hazmieh, the Viennese Mekhitarists run a school and chapel; in Bikfaya, the Venetian Mekhitarists oversee a seminary.²⁷ The sisters of the Immaculate Conception administer three schools in Lebanon – one each in Fanar, Bourj Hammoud, and Anjar.²⁸

In addition to the schools run by the Mekhitarists and the sisters of the Immaculate Conception, there are two other Armenian Catholic secondary schools in Lebanon – one associated with the Church of the Holy Savior in Bourj Hammoud, and one at the church of the Holy Cross in Anjar.²⁹ Altogether, the schools serve approximately 2,700 students.³⁰

The Armenian Catholic Church in Lebanon also sponsors a number of benevolent associations. Four of them are Ladies' Benevolent Associations affiliated with the parishes of Bourj Hammoud, Achrafiye, Zalka and Anjar. While these are engaged mainly in the upkeep of the parishes themselves, the Benevolent Society of Armenian Catholics, with distribution centers in downtown Beirut and Bourj Hammoud, serves hundreds of needy individuals and families throughout Lebanon, regardless of confessional affiliation.³¹

There are number of youth organizations, beginning with the Young People's Diocesan Committee, consisting of fourteen people including two representatives of each Armenian Catholic parish. Other youth organizations include the Association of Armenian Catholic University Students, the Armenian Catholic Youth Association (Anjar), and the Armenian Catholic Youth Association (Bourj Hammoud). The youngest age groups are served by the St. Mesrob Scouts (in Bourj Hammoud), the Armenian Catholic Juvenile Association in Zalka, Bourj Hammoud, and Achrafiye.³² By all accounts, the various youth organizations are rather vital, bringing together approximately 630 active young people in Lebanon.³³

In terms of church attendance, the picture is murky. Some of my interviewees described the levels of attendance as relatively low, particularly among young people.³⁴ At the same time, the Catholic Armenians I interviewed unanimously characterized their community as “more practicing” than the Armenian Orthodox, even if the numbers are

“fluctuating.”³⁵ The Catholic parishes offer daily masses (following the Armenian-rite Catholic liturgy established in the 18th century), providing the population with a variety of options as to when to worship; this may account for low numbers of Sunday attendance if such a trend exists.³⁶

As far as the relationship of the Armenian Catholic Church in Lebanon with the Catholics in the Armenian Republic is concerned, the community in Armenia is subject directly to the patriarchate in Bzoummar. The revival of the Catholic parishes in Armenia has been supported by the Bzoummar hierarchy, with the patriarch making periodic pastoral visits.³⁷ Since 1994, the Catholic parishes in Armenia have been served by a local seminary, lessening their dependence on Bzoummar for the formation of priests.

Finally, a few words should be said about an issue affecting the Armenian Catholic community that is absent in the case of the Evangelicals. By the mid-19th century, approximately ten thousand Armenian Catholics were politically and economically well integrated in Mount Lebanon and its environs, as a group closely tied to the larger and politically dominant Maronites. More than any factor, Catholicism served as the prime source of the Armenians’ identification; intermarriage with Maronites was common. The Armenian Catholics did not build schools in Lebanon, but rather sent their children to either Maronite or French school, resulting in the decline of Armenian as the primary language at home.³⁸

The long-term nature of the denomination’s presence in Lebanon and its ties with the wider Catholic world served to dilute the strength of the community’s Armenian identity. The arrival of the refugees in the 1920s brought with it an injection of Armenian nationalist ideology, an understandable phenomenon in the wake of a national disaster of such proportions. As the Catholicos at Antelias positioned the Orthodox church as central to Armenian identity, the reaction among many Armenian Catholics was to rediscover their own “Armenianness,” particularly since many Armenian Catholics from Anatolia also lost their lives and property in the Genocide and could now claim to be equally “Armenian” in their suffering.³⁹

Still, as the hundred-year anniversary of the Genocide approaches, not all Armenian Catholics in Lebanon have “rediscovered” their

Armenian roots. As late as the 1970s, a large proportion of the population did not speak Armenian (preferring Turkish, French and Arabic), privileging the religious Catholic identity. In the 1970s, under the reign of patriarch Bedros XVIII (Casparian), the balance began to swing the other way, as Casparian made a concerted effort to bring the Arabized portions of his flock back into the Armenian milieu. This, combined with the galvanizing outside threat of the Lebanese civil war (in which Armenians in Lebanon of all denominations temporarily retreated to the “ghetto” of Bourj Hammoud and other smaller Armenian settlements), contributed to arresting and even reversing the assimilationist trends among the Armenian Catholics despite continuing mixed marriages.⁴⁰ Today, the proportion of Armenian-speaking to Arabo-phone Catholics is perhaps 2/3 to 1/3.⁴¹ In the end, it is not obvious that the Armenian Catholic hierarchy in Lebanon sees the existence of an Arabized portion of the community as a problem, given the universalist character of the Catholic church, even given the differences in liturgical practice between the Armenians and other Eastern Rite Catholic groups in Lebanon. Unlike the Evangelicals, the Catholic Armenian parishes do offer Arab-language mass (still conducted according to the Armenian Eastern Catholic rite) for those who no longer understand Armenian, and with rare exception the question of mixed marriages is not seen as problematic as long as the marriage is with a non-Armenian Catholic.⁴²

THE ARMENIAN EVANGELICAL COMMUNITY IN LEBANON

Of the three Armenian denominations in Lebanon, the Armenian Evangelical Church is by far the youngest. Records from the mid-19th century mention a total of five Armenian Evangelicals worshiping at the Arabic Evangelical Church in Beirut. The period of World War I and the Genocide saw the arrival of a steady stream of Armenian Evangelical refugees to Beirut and surrounding areas; initially, they gathered for worship in premises on loan from the local Presbyterian mission.⁴³ As the wave of survivors from Anatolia crested in the early to mid-1920s, approximately 2,000 Armenian Protestants settled in and around Beirut. In 1922, the community elected a church board, as a first step towards establishing a church proper. Between 1922 and 1926, the Evangelicals

operated two rented church premises under the umbrella of the First Armenian Evangelical Church, one in East Beirut and one in the western part of the city. In 1926, the two parishes began to function independently of each other, with the eastern parish eventually to Achrafiye.⁴⁴ In the meantime, Evangelicals settling in Anjar established a parish in 1939.⁴⁵ In 1949, the First Armenian Evangelical parish bought a property on rue Mexique and built the first permanent Armenian Evangelical church in Beirut.⁴⁶

At its height, from the late 1940s to 1975, the Armenian Evangelical Church constituted about 5% of the total Armenian population in Lebanon, and operated twelve churches and twelve schools across the country. As a consequence of the out-migration associated with the Lebanese civil war, several of the Evangelical communities went entirely extinct, forcing the closure of churches and schools in Tyre, Zahle, Shtora and Tripoli. By the end of the war in 1990, the Evangelical Armenian Church was reduced to five churches and eight schools; of the latter, three were subsequently closed down in the post-war period. Presently, the Armenian Evangelicals operate five churches, of which four are in and around Beirut and one is in Anjar. Each church runs an affiliated school, with an additional elementary school outside parish walls, for a total number of 1,400 students.⁴⁷

In terms of structure, the Armenian Evangelicals in Lebanon are administered by an elected council dominated by the laity. The parishes are virtually independent of each other, and choose their own pastors, who are expected to be highly educated. Each parish also has a board responsible for running the parish school, which may or may not be directed by the local pastor.⁴⁸

Unlike the Catholic Armenian denominations, the Evangelical Armenian Church in Lebanon does not have the status of an independently recognized sect. Legally, it is part of the Lebanese Protestant community, through which matters of personal status and political representation are worked out.⁴⁹ The Lebanese Protestants have a joint Synod, of which the Armenians constitute one fourth of the membership.⁵⁰

Despite the relatively small size of the Armenian Evangelical community in Lebanon, it plays a highly visible role both in the Diaspora

and locally. Since 1924, Beirut has been the headquarters of the Union of Armenian Evangelical Churches in the Near East (UAECNE), one of the oldest among the five unions that comprise the Armenian Evangelical Church worldwide. The UAECNE comprises over two-dozen churches and congregations in seven countries in the Middle East. Although each member church is autonomous in its internal affairs, certain union-wide functions such as the education of ministers are centralized. Here, the Lebanese community plays a central role, as future pastors study at the Near East School of Theology (run by the UAECNE in cooperation with Arab Evangelicals) and at Haigazian University, both in Beirut.⁵¹

Haigazian University stands out for its central role in the life of Lebanese Armenians of all three denominations. The university was established in 1955 in a partnership between the Armenian Missionary Association of America and UAECNE, and is the only specifically Armenian institution of higher education outside of the Republic of Armenia. Originally meant to train leaders for the Armenian Evangelical community, Haigazian now welcomes students without regard for religious affiliation, both within the Lebanese Armenian population and broader Lebanese society. But the governance of Haigazian remains Evangelical, with university presidents historically chosen among Armenian Evangelical theologians.⁵²

In addition to the university and schools, the Armenian Evangelical Church in Lebanon curates a number of charitable institutions. These include a social services office, a hospital and old person's home in Azounie, an old persons' home in Beirut, and a center for the blind and handicapped. The latter three institutions are all run in partnership with the Orthodox Catholicosate.⁵³

Similarly to the Catholic Armenian community, the Evangelicals in Lebanon have drastically declined in number since the Lebanese civil war. This has had a discernible effect on church attendance. For example, whereas prior to the war the First Evangelical Church on rue Mexique drew 800 worshipers on an average Sunday, current levels of attendance are of perhaps fifty to sixty people.⁵⁴ Furthermore, the exclusive use of Armenian in worship essentially eliminates the possibility of in-conversion from non-Armenian members of Lebanese society.⁵⁵

Perhaps fifteen percent of the approximately two to three thousand Armenian protestants in Lebanon regularly attend Sunday services.⁵⁶

One factor contributing to low turnout has to do with the cessation of civil strife – just as in the Catholic case, the signing of the Taef peace accord in 1990 freed the Evangelicals of the necessity to live in exclusively Armenian areas of Lebanon, leading to dispersal away from their original parish churches.⁵⁷ A second factor has to do with a singular characteristic of Armenian Evangelical theology, namely, the refusal of the church to claim for itself the exclusivity of revealed truth. The Evangelicals regard the Apostolic Armenian Church as the “mother church,” and do not generally discourage conversions from Protestantism to the Apostolic Church.⁵⁸ As a result, it is not infrequent for Armenians who consider themselves Protestant to attend Apostolic services if the Orthodox parish happens to be geographically more convenient.⁵⁹ Finally, like the Catholics, the Evangelicals offer opportunities for worship throughout the week in addition to the Sunday services, which may also perhaps explain lower levels of attendance on Sundays.⁶⁰

The Evangelicals also do not purposefully proselytize amongst the Apostolic or Catholic Armenians, although conversions have been known to occur. The Evangelical schools – which serve predominantly non-Evangelical Armenian students – place a high emphasis on teaching the Bible, but with the express purpose of bringing “the Word” to students in a way that will strengthen their personal religious faith, rather than privileging a specifically Evangelical interpretation.⁶¹ At the end of the day, the Evangelical community is increasingly feeling the negative effects of mixed marriages, with Armenian members of such unions tending to attend Arab Christian churches.⁶² Of the two denominations, the general impression is of a more serious demographic decline among the Protestants than among the Catholics.

Lastly, in terms of relations with the Armenian Protestant community in Armenia proper, here as with the Catholics one can speak of a system of fairly regular exchanges, in this case largely of an academic nature, as theological students from Armenia come to study at the Near Eastern School of Theology.

ENDNOTES

- ¹ Nikola Schahgaldian, *The Political Integration of an Immigrant Community into a Composite Society: The Armenians in Lebanon, 1920-1974*, Ph.D. Diss., New York, Columbia University, 1979, p. 74-75.
- ² Amine Jules Iskandar, *La Nouvelle Cilicie: Les Armeniens du Liban*, Antelias, Catholicosate of Cilicia, 1999, p. 69.
- ³ Panos Jeranian, *Catholic Armenian and Maronite Relations in Mount Lebanon, 1720-1840*, MA Thesis, Beirut, American University of Beirut, 1971, p. 15; Iskandar, p. 61.
- ⁴ Jeranian, pp. 37-40.
- ⁵ Iskandar, p. 61.
- ⁶ Jeranian, p. 43.
- ⁷ Ibid., p. 50.
- ⁸ Bernadette Harboyan, *The Political Integration of the Armenian Community in Lebanon*, MA thesis, Beirut, American University of Beirut, 1998, p. 3.
- ⁹ Jeranian, p. 48.
- ¹⁰ Iskandar, p. 71; Jeranian, p. 53. The establishment of the patriarchate at Bzoummar was important on a symbolic level, since the property was in close proximity to the patriarchal seats of other Eastern Rite Catholic churches in Lebanon (the Melkites, Syriacs and Maronites).
- ¹¹ Iskandar, p. 63.
- ¹² Harboyan, p. 3.
- ¹³ Jeranian, p. 89.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Jeranian, p. 90.
- ¹⁶ Interview with Father Vartan Kazandjian of the Armenian Catholic Patriarchate in Achrafiye, Beirut.
- ¹⁷ Schahgadlian, p. 59; Father Antranig Granian, *Bzoummar a Travers l'Histoire*, Bzoummar, Metpa Group, 1979, p. 33.
- ¹⁸ Interview with Dr. Antranik Dakessian.
- ¹⁹ Iskandar, p. 76.
- ²⁰ *Editor's Note*: The passing away of patriarch-catholicos, Nerses Bedros XIX was announced on 25 June 2015. On 25 July 2015 the election of patriarch-catholicos Krikor Bedros XX was announced.
- ²¹ Interview with Father Antranig Granian.
- ²² Zaven Messerlian, *Armenian Representation in the Lebanese Parliament*. MA thesis, Beirut, American University of Beirut, 1963, p. 22.
- ²³ Ibid., p. 23.
- ²⁴ Messerlian, p. 22; interview with Zaven Messerlian.
- ²⁵ Interview with M. Tchoukhadarian; Iskandar, p. 82-83.
- ²⁶ Interview with M. Tchoukhadarian; interview with Father Kazandjian; interview with Father Granian.

-
- ²⁷ Interview with M. Tchoukhadarian; Website of the Armenian Catholic Church http://www.armeniancatholic.org/inside.php?lang=en&page_id=311 (accessed September 28, 2013).
- ²⁸ Interview with M. Tchoukhadarian.
- ²⁹ Ibid.
- ³⁰ www.armeniancatholic.org .
- ³¹ Interview with M. Tchoukhadarian.
- ³² Interview with M. Tchoukhadarian. Website of the Armenian Catholic Church www.armeniancatholic.org .
- ³³ Ibid.
- ³⁴ Interview with Mimi and Taline Yozgatian; interview with Father Kazandjian.
- ³⁵ Interview with Father Granian.
- ³⁶ Interview with Father Kazandjian.
- ³⁷ Interview with Mimi Yozgatian.
- ³⁸ Harboyan, p. 3.
- ³⁹ Interview with Father Granian.
- ⁴⁰ Interview with Mimi Yozgatian.
- ⁴¹ Interview with M. Tchoukhadarian.
- ⁴² Interview with Father Kazandjian.
- ⁴³ http://en.wikipedia.org/wiki/First_Armenian_Evangelical_Church (Accessed September 29, 2013).
- ⁴⁴ *Armenian Evangelical Church*, Armenian Missionary Association of America, 2000, Paramus, New Jersey, p. 57.
- ⁴⁵ "Providing a Brighter Future: The Armenian Evangelical School in Anjar," *Armenian International Magazine*, 11/1 (2000), p. 48.
- ⁴⁶ *Armenian Evangelical Church*, p. 57.
- ⁴⁷ Interview with Reverend Mgrdtch Karagoezian.
- ⁴⁸ Interview with Messerlian.
- ⁴⁹ Messerlian, in his 1965 dissertation, writes that matters of personal status are handled through the Union of Armenian Evangelical Churches of the Near East. However, in my interview with Reverend Karagoezian, he did not mention this as a function of the Union; all of my interviewees rather referred to their legal status as part of the Lebanese Protestant sect, albeit without specifying its role as a tribunal for divorces, marriages, etc.
- ⁵⁰ Interview with Messerlian.
- ⁵¹ Interview with Rev. Karagoezian; Iskandar, p. 87; interview with Dr. Yervant Kassouni.
- ⁵² Interview with Rev. Paul Haidostian, President of Haigazian University.
- ⁵³ Interview with Rev. Karagoezian.
- ⁵⁴ Interview with Rev. Hrayr Cholakian, pastor of the First Armenian Evangelical Church in Beirut; interview with Dr. Arda Ekmekji, Dean of the School of Arts & Sciences at the Haigazian University.
- ⁵⁵ Interview with Rev. Cholakian.
- ⁵⁶ Interview with Rev. Karagoezian.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ Interview with Rev. Cholakian.

⁵⁹ Interview with Rev. Karagoezian.

⁶⁰ Interview with Rev. Cholakian. Curiously, Cholakian also told me that prayer meetings held during the week - whether by women's groups or youth groups - draw a high proportion of Orthodox Armenians.

⁶¹ Interview with Rev. Cholakian.

⁶² Interview with Rev. Karagoezian.

ԼԻՔԱՆԱՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԵՒ ԻՐ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ
(Ամփոփում)

Իրինա Փափքովա

Ուսումնասիրությունը հիմնուած է 2013ի գարնան եւ ամռան Լիբանանի հայօճախին մէջ կատարուած հետազոտութեան վրայ: Ան կը միտի քարտիսագրել լիբանահայ կրօնական կեանքը՝ ըստ հայօճախին բաղկացուցիչ գլխաւոր երեք յարանուանութիւններուն կառոյցին եւ ներքին բաղկացուցիչներուն մասին ուղղուած հարցումներուն պատասխաններուն: Ան բաղդատական վերլուծութիւն է հայ կաթողիկէ եւ աւետարանական ներյարանուանական ընդելլուզումներուն մասին՝ Լիբանանի մէջ անոնց գոյութեան պատմական ենթախորքին վրայ:

Ձեկոյցը կը ներկայացնէ նաեւ յարանուանութիւններուն հօտի, կառոյցներու, հետեւորդներու, եկեղեցիներու, դպրոցներու, կառավարող մարմիններու համապատկերը եւ դիրքը՝ իրարու, հայ առաքելական յարանուանութեան, Սփիւռքին եւ Հայաստանի Հանրապետութեան հանդէպ:

Հուսկ գոյութեանականութեան հարցադրումներ կը կատարուին անոնց՝ Լիբանանի շարունակուող քաղաքական անկայունութեան առնչութեամբ:

Ուսումնասիրությունը կ'ընդգծէ ասոնց կարեւոր դերակատարութիւնը ընդհանրապէս հայկական տարածքին մէջ եւ էթնիք ըմբռնողութեան գերակշռումը կրօնականին, շեշտելով ժողովրդագրական ոչ-մահացու վայրէջքը:

ԼԻՔԱՆԱԿԱՅ ՄԱՍՈՒԼԻՆ ԸՆՏԵԼԱՑՆՈՂ ԴԵՐԸ ՆՈՐԱՀԱՍՏԱՏ ՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ (1927-1952)

Անդրանիկ Տազէսեան
adakesian@haigazian.edu.lb

ՄՈՒՏՔ

Ուսումնասիրութիւնը կը քննարկէ լիբանահայ մամուլին արծագանգումը Լիբանանի

նահատակաց եւ անկախութեան տօներուն, եւ անոնց արժեւորման հոլովոյթին ընդմէջէն կը պարզէ դրսեւորումներ՝ «ասպնջական հողի» հանդէպ կեցուածքներու, նոր ինքնութեան ենթագոյայական ձեւաւորումներու եւ գիտակից կերտումներու, ու համարկումի երեւոյթներու: Վերոյիշեալ տուեալներու լոյսին տակ, ուսումնասիրութիւնը կը միտի հաստատել մամուլին ընտելացնող դերը՝ Լիբանան նոր հաստատուած գաղթահայութեան:

Սերտողութիւնը հիմնուած է լիբանահայ երեք օրաթերթերու՝ *Ազդակի*¹, *Ջարթօնքի*² եւ *Արարալի*³ մէջ մինչեւ 1952 լոյս տեսած Լիբանանի Նահատակաց եւ Անկախութեան Օրերուն (6 Մայիս 1916⁴ եւ 22 Նոյ. 1943) վերաբերող նիւթերուն համադրութեան վրայ⁵: Առանձնացուցած ենք այս երկու տօները, որովհետեւ ասոնք համալիբանանեան բնոյթ ունին եւ ամէնամեայ օրացուցային դրութեամբ գրուած են հետեւողական ուշադրութիւնը լիբանահայ մամուլին: Ապրիլ 24ը⁶ շուրջ տաս օրով կը կանխէր Մայիս 6ը, իսկ Նոյեմբեր 22ը եօթ օրով՝ Հայաստանի խորհրդայնացումը⁷: Քննարկուող ժամանակաշրջանի ընթացքը խաչաձեւած են համաշխարհային (Բ. Աշխարհամարտ), արաբական (պաղեստինեան հարց), լիբանանեան (ներքին անհամաձայնութիւններ, գործադուլներ, ընտրութեանց թնճուկներ), համահայկական (Ալեքսանտրէթի հայոց արտագաղթ, հայրենադարձ), ներլիբանահայ (ընկերային, տնտեսա-

կան, կազմակերպական, միջկուսակցական, արտագաղթի) ու նաեւ լիբանահայ - տեղաբնիկ տագնապներ:

Մամուլին արձագանգը գրեթէ միաձայն է վերոյիշեալ երկու տոներուն պատումին, եւ բազմաձայն՝ մանաւանդ անկախութեան երեւոյթի մեկնաբանութեան եւ անոր հայկական արտացոլումին խնդրով:

Ա. ԿՐԿՆԱՔՍՈՐԵԱԼ ՀԱՅՐ ԵՒ ՆՈՐ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ

22 Դեկտեմբեր 1921ին Պէյրութի նաւահանգիստը խարսխեց կիլիկիահայ գաղթականութիւնը փոխադրող վերջին նաւը⁸: Կրկնաքսորեալ այս հայերը դիմագրաւեցին կենսական խնդիրներ: Կասկածամիտ՝ օտար խոստումի, անորոշ՝ իրենց ապագային հանդէպ, ապակողմնորոշուած իրենց ներկային առումով, թերահաւատ՝ իրենց առաջնորդներուն նկատմամբ, զգուշատր իրենց նոր միջավայրին դիմաց, այդ օրերուն անոնց գերագոյն մտահոգութիւնը կենսապրուստն էր ու իրենց գլխուն վրայ ծածկ մը ապահովելը:

Ծանր վիճակի մէջ էին հայ Առաքելական, Կաթողիկէ եւ Աւետարանական եկեղեցիները: Կիլիկիոյ Հայոց Կաթողիկոսութիւնը կորսնցուցեր էր իր բոլոր թեմերը բացի՝ Բերիոյ թեմէն⁹: Ան զրկուեր էր իր կալուածային, արարողական թէ այլ եկամուտներէն, տասանորդուեր էր իր կղերը: Կորսնցուցեր էր մանաւանդ նստավայրը եւ դեռ չէր կրցած ուրիշով մը՝ Պէյրութ, Հալէպ կամ Երուսաղէմով փոխարինել զայն: Լաթաքիոյ եւ Դամասկոսի եկեղեցիներն ու անոնց հօտը կը պատկանէին Երուսաղէմի Պատրիարքութեան. 1851ին հիմնուած Պէյրութի առաջնորդարանը՝ նոյնպէս:

Նուազ դժուար վիճակի մէջ էր Հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին, որ աւելի քան հարիւրյիսուն տարի առաջ՝ 1748ին, կառուցեր էր իր կաթողիկոսարան-վանքը՝ Չմմառու մէջ եւ ունէր իր Առաջնորդարանը Պէյրութի մէջ: Սակայն անոր ալ կղերը եւ հօտը ծանր կորուստներ կրեր էին: Նիւթապէս՝ ան նուազ դժուար վիճակի մէջ էր, քանի որ կը վայելէր նեցուկը Կաթօլիկ Եկեղեցիին: Տեղական կաթօլիկ եկեղեցիներն ալ բարոյական եւ այլ եղբայրական աջակցութիւն ցուցաբերեցին:

Հայաստանեայց Աւետարանական Եկեղեցին նորովի պիտի հաստատուէր Լիբանան. Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանի միքանի հայ աւետարանականները, որոնք ազդու դերակատարութիւն մը ունեցեր էին շրջանին մէջ աւետարանականութեան տարածման - մանաւանդ 1820ականներուն - շատ ալ առնչուած չէին

նոր ժամանած իրենց համայնքակիցներուն: Յամենայնդէպս, տեղական անտարանական եկեղեցին իր աղօթարանը տրամադրութեան տակ դրաւ Հայ Անտարանականութեան:

Նահանջած էր կուսակցութեանց վարկը: Կուսակցութիւնները չէին յաջողած «ազգին դատը» յաջողապէս իրականացնելու իրենց յառաջադրանքներուն մէջ՝ դիմագրաւած ըլլալով իրենց եւ հայութեան հնարաւորութիւններէն շատ անելի մեծ մարտահրաւերներ:

Նախաեղեռնեան լիբանահայութիւնը տնտեսական, ժողովրդագրական եւ քաղաքական համապատասխան ուժը չունէր՝ լիապէս նպաստելու եւ տէր կանգնելու բազմահազար գաղթահայերուն: Վերջիններս կը դիմագրաւէին հոգեբանական ծանր տագնապներ. եկած էին երկիր մը ուր սիւննի իսլամներ հիմնական ներկայութիւն էին (հայերուն համար դժուար էր անմիջապէս համոզիչ հեռաւորութիւն մը տեսնել զիրենք ջարդող-արմատահանող թուրք սիւննիներուն եւ ասոնց միջեւ): Հայերուն գլխաւոր հովանաւորը ֆրանսական հոգատար իշխանութիւնն էր. այն Ֆրանսան որ զիրենք յուսահատօրէն լքեր էր Կիլիկիոյ մէջ...: Հայ գաղթականներուն համար յստակ չէր նաեւ իրենց Լիբանան կեցութեան բնոյթը եւ տեւողութիւնը:

Ներհայկական առումով, գաղթական հայերը տարբեր տեսակի ճակատագրեր դիմագրաւեր էին նախորդ հինգ տարիներուն, բայց բոլորին ալ եղեռնի տարիներու ասարտը եղեր էր նոյնը՝ կրկնաքսոր եւ *թրոմա*: Կային եւ այլ ընկերային-կազմակերպական խնդիրներ. տասանորդուած ու ցրուած էր հայ ընտանիքը, նախկին թաղային-գիւղական համայնքները կորսնցուցեր էին իրենց անդամներէն շատերը, մնացորդացը միակտուր եւ անխաթար չէր փոխադրուած Պէյրութ, այլ՝ մասնատուած ու ցրուած: Հետեւաբար, ներհայկական յարաբերութեանց ցանցին վերակազմութեան խիստ կարիքը կար: Եւ ասիկա՝ ոչ միայն մարդէ մարդ, ներընտանեկան-ներգերդաստանական ու ներհայրենակցական, այլ նաեւ՝ հաստատութենէ հաստատութիւն, եկեղեցիէ եկեղեցի, յարանուանութենէ յարանուանութիւն, եւ կազմակերպութենէ կազմակերպութիւն:

Ներքին այս խառնիճաղանջին կ'աւելնար հայ գաղթականութեան շփման ձեւաչափն ու կանոնակարգումը իր նոր միջավայրին հետ, երբ լեզուն տարբեր էր, մասամբ նաեւ՝ կրօնը, մշակութա-տնտեսա-քաղաքական զարգացման հարթակները՝ եւս: Նկատառելի գործօն էր նաեւ տեղաբնիկ ընկերութեան չկազմաւորուածութիւնը: Մեծն

Լիբանանի հռչակումը հազի իր առաջին տարին բոլորեր էր, եւ ներքին խլրտումները չէին հանգչած, այլ նոր թափ պիտի առնէին՝ խանգարելով լիբանանեան փոյիթին գոյացնող կրօնական, էթնիք, աշխարհագրական թէ այլ խմբաւորումներու շաղախումը:

Բարոյահոգեբանական հիասթափութեան, քաղաքական-գաղափարախօսական թափուրութեան եւ տնտեսական սնանկութեան մէջ, Լիբանանի գաղթահայութեան պէտք էր հրամցուէր նոր կեանքի, նոր սկիզբի, նոր յոյսի, գաղափարախօսութիւն. նոր երազի ու տեսիլքի, նոր պայքարի ու վերակերտումի լիցք պէտք էր տրուէր անոնց:

Ահա, ա՛յս ենթահողին վրայ պէտք է դիտարկել լիբանահայ մամուլին ընտելացնելու առաջադրանքն ու առաքելութիւնը.-

Ա. Ինչպէ՛ս ընել որ գաղթական հայուն օտարութեան զգացումը նուազի ու ծաւալի շփումը տեղաբնիկներուն հետ: Ինչպէ՛ս ընել որ ան չօտարէ ինքզինք ո՛չ նոր միջավայրէն, ո՛չ ալ հարազատ աւանդական հաւաքականութենէն.

Բ. Ինչպէ՛ս ընել որ տարբերակուի տեղացի սիւննին թուրքէն, միաժամանակ արմատաւորուին զգացումները՝ թուրքին հանդէպ.

Գ. Ինչպէ՛ս ընել որ ան պատշաճի նոր միջավայրին, միաժամանակ չխզուի իր դատէն-հայրենիքէն-վերադարձի ազգային երազէն.

Դ. Ինչպէ՛ս ընել - մանաւանդ - որ այս երկակենցաղութիւնը, երկակի գոյութիւնը իր տեղական-ազգային դրսեւորումը ունենայ:

Ընդհանրական այս օրակարգերուն կողքին, կային նաեւ կուսակցական օրակարգեր. կուսակցութիւնները պէտք էր վերականգնէին, գտնէին ձեւեր՝ շրջանցելու համար իրենց հայրենական անյաջողութիւնները, վերահաստատելու իրենց հեղինակութիւնը եւ վերստանձնելու իրենց առաջնորդողի անփոխարինելի դերը: Մամուլը, կուսակցութիւնները, եկեղեցին, միութիւնները ունէին նաեւ տեղայնական օրակարգեր. պատգամներ ունէին հասցնելիք տեղական մարմիններուն՝ քրիստոնեայ եւ իսլամ համայնքներուն, կրօնական եւ քաղաքական դերակատարներուն, ֆրանսական հոգատար իշխանութեան:

Թերթ	Նահատակաց Տօն				Տարի	Անկախութեան Տօն				Տարի
	կարճ	երկար	նկար ¹⁰	այլ		կարճ	երկար	նկար	այլ	
Ազդակ ¹¹	12	12	30		1927-52	6	15	7	3	12
Զարթօնք ¹²	11	13	3		1937-52	1	11	10	7	12
Արարատ ¹³	13	13	1		1937-52	6	6	6	8	12 ¹⁴
Գումար	36	38	34	2		13	32	23	18	

Լիբանահայ մամուլի յօդուածներու աղիսակ

Բ. ՎԵՐՆԱԳԻՐԵՐ

1.- Մայիս 6

Մայիս 6ի նիւթերուն վերնագրերը ընդհանրապէս իրարու նման են՝ «Արաբ Նահատակաց Տօնը/(Նահատակներու Ագատօնը)», «Լիբանանի Նահատակաց Օրը (/Տօնը/Հանդիսութիւնները)», «Լիբանանի Ազգային Ագատօնը», «Լիբանանի Ագատագրութեան Մարտիկներուն», «Լիբանանի Ագատօնի Հանդիսութեանց Յայտագիրը», «Լիբանանեան Հերոսացանքը», «Լիբանանի Նահատակներուն/(Նահատակաց) Յիշատակը», «Լիբանանի Առաջին Նահատակը», «Երեսուն Նահատակները», «Լիբանանցի Նահատակներու Յիշատակին», «Լիբանանի Նահատակաց Տօնը 6 Մայիսին Մեծ Շուքով Պիտի Տօնուի», «Մայիս 6/(1916)», «Մայիս 6ի Հանդիսութիւնները (Նահատակաց Տօնը/Տարեդարձը/Տօնակատարութիւնը)», «Մայիս 6ի Տարեդարձը Պէյրուփի Մէջ», «6 Մայիսի Նահատակաց Տօնը (/6 Մայիս 1915)», «Մեր Յարգանքը Լիբանանեան Նահատակութեան», «Յարգանք Լիբանանի Նահատակներուն/(Յիշատակին)», «Յարգեցէք Նահատակաց Յիշատակը Որ Կը Տօնուի Այսօր», «Նահատակաց Յիշատակը (Տօնը/Ագատօնը Լիբանանի Մէջ/Փառաշուք Ագատօնը Պէյրուփի Մէջ», «Նահատակներու Տօնը Լիբանանի Մէջ», «Ուխտի Օրը»: Հազուադէպ են ուղղակի ակնարկութիւնները Թուրքիոյ եւ թուրքին՝ «Այսօր՝ 6 Մայիս, Լիբանան Կ'ոգեկոչէ Թրքական Եաթաղանի Զոհ Իր Նահատակներուն Յիշատակը, Որոնք Ինկան Անկախ Հայրենիքի Գաղափարին Համար», «Ճեմալ Փաշայի Կողմէ Կախաղան Հանուած Սիրիացի Եւ Լիբանանցի Մտաւորականներ Եւ Քաղաքական Գործիչներ»:

2.- Նոյեմբեր 22

Մայիս 6ի վերնագրերուն համեմատութեամբ Լիբանանի անկախութեան վերաբերող նիւթերուն վերնագրերը տարատեսակ են եւ անլի քաղաքականացուած: Ահա՛ համապատկերը.- «Այսօրուան Լիբանանանը», «Անկախութեան Տօնին Հանդիսութիւնները Պէյրուփի Մէջ», «Անկախութեան Տօնը/(Տարեդարձը)», «Անկախ(Գեղեցիկ) Լիբանանը», «Լիբանանի Անկախութեան Տարեդարձը

(/Հանդիսութիւնը/Տօնը», «Լիբանանի Անկախութիւնը Նոյնքան Սուրբ Ու Նուիրական Է Ամէն Գոյնի Եւ Դաւանանքի Հայոց Համար Որքան Բնիկ Լիբանանցի Ժողովուրդին», «Լիբանան Այսօր Կը Տօնէ Ազգային Անկախութեան Առաջին(/Երրորդ/Քառամեայ/Վեցերորդ/Ցորդ) Տարեդարձը», «Ողջոյն Լիբանանի Անկախութեան Յոգ(7րդ /8րդ) Տարեդարձին», «Ողջոյն Անկախ Լիբանանի», «Լիբանանի Մեծ Օրը(/Անկախութիւնը)», «Լիբանան Դէմ Կ'արտայայտուի Մեծն Սուրիոյ Ծրագրին», «Լիբանան Որոշած Է Անկախ Մնալ», «Լիբանանի Անկախութեան Փառապանծ Տարեդարձին Առթիւ», «Պանծալի Տարեդարձը», «Լիբանան Անկախ. Պ. Ալֆրէտ Նազգաշ Հանր. Նախագահ», «Լիբանան Անկախ Դարձաւ. Զօր. Քաթոլի եւ Պ. Նազգաշի Միջեւ Փոխանակուած Նամակները», «Լիբանանի Հանրապետութեան Նախագահ Ն.Վ. Շէյխ Պշարա Էլ-Խուրի», «Նոյեմբեր 22-ի Առթիւ Յուզիչ Ճառի Մը Մէջ Նախագահ Շամուն Կը Յայտարարէ. 'Կ'ուզենք Լիբանանը Դարձնել Ասպնջական Հող Մը Ուր Բոլոր Երկիրներու Կեղեքուածները Կարենան Շնչել Ազատութեան Կենարար Օղը'», «Լիբ.նի Երեսփ. Ժողովը Լուծուեցաւ. Ֆրանսան Պիտի Իրագործէ Լիբանանի Անկախութիւնը Փոխադարձ Համաձայնութեամբ», «Լիբանանի Կացութիւնը», «Յաղթանակի Տարեդարձը», «Նախագահ Պշարա Էլ Խուրիի(/Շամունի) Ճառը», «Նոյեմբեր 22», «Նոր Տարեդարձի Մը Սեմին», «Ժան Հէլէոյի Կոչը», «Ընդհ. Պատուիրակ Ժան Հէլէոյի Ամբողջական Կոչը», «Զօր. Տը Կոլ Պարզեց Ֆրանսայի Դիրքը Լիբանանի Հանդէպ», «Զօր Քաթոլի Կը Յայտարարէ», «Զօր Քաթոլի Պատգամը»:

Գ. ԲՈՎԱՆԴԱԿԱՅԻՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹԻՒՆ

1. Նահատակեալի բնութագրում

Մամուլը «Թուրք բռնակալութեան դէմ պայքարող» (Ար. 6 Մայիս 1938), «մեծ(/ճշմարիտ) հայրենասէր» (Ար. 7 Մայիս 1938 եւ 7 Մայիս 1942), «Լիբանանի ընտրեալ զաւակ» (Ար. 7 Մայիս 1940), «երկրի անկախութեան համար նահատակուած» (Ար. 1938 Մայիս 5), «պանծալի(/սրբալոյս) նահատակ» (Ար. 7 Մայիս 1940, 7 Մայիս 1944 եւ 9 Մայիս 1944) «սրբազան մեռելներ» (Ար. 9 Մայիս 1944) կը նկատէ կախաղանեալները: «Վսեմագոյն» (Ազդ. 6 Մայիս 1932), «հարազատ ու նուիրուած զաւակներ... անկախութեան կերտիչներ» կ'որակուին անոնք (Ար. 23 Նոյ. 1947), «օրհնեալ»՝ անոնց յիշատակը

(Ազդ. 8 Մայիս 1932) եւ «պաշտելի»՝ «ո՛ր ազգի եւ կրօնքի ալ պատկանին՝... երբ գիտակցաբար եւ իրենց ազգին ու հայրենիքին ազատութեան համար գրկած են մահը» (Ազդ. 6 Մայիս 1937): «Մեծ, ազգային հերոսներ [են անոնք],... որոնք իրենց արիւնը տուին որպէսզի Հայրենիքը ապրի» (Ձ. 7 Մայիս 1938), «կամաւոր զոհուեցան Լիբանանի ազատագրութեան ճամբուն վրայ... ինկան որպէսզի երկիրը վերականգնի ազատ ու ինքնիշխան» (Ձ. 6 Մայիս 1944): Արդարեւ, «ազգի մը ինքնուրոյն կեանքը եւ դիմագիծը կերտողները կը հանդիսանան «ազատութեան առաքեալներ»ը, որոնք բռնատիրութեանց ամէնէն մոռալ օրերուն համարձակութիւնը կ'ունենան հայրենիքի սրբազան ջահերը վառելու... մեր ներկայի երջանկութիւնը հիմնուած է անցեալի տքնութեանց եւ տառապանքներուն վրայ» (Ազդ. 7 Մայիս 1947). լիբանանցիք «այսօրուան ազատութեան, անկախութեան, բարօրութեան եւ նախանձելի դիրքին տիրացած են միայն շնորհիւ անձնուէր հայրենասէրներու, արի մարտնչողներու» (Ձ. 6 Մայիս 1949): Իրաւ ալ, «Լիբանան իր ներկան կը պարտի անցեալի ազատատենչ մաքառումներուն... առաջին նահատակները ... եղան մեկնակէտը, [իսկ] իրենց զաւակները հասան նպատակին» (Ձ. 7 Մայիս 1947): Հետեւաբար, վերապրողներուն պարտականութիւնն է «հաւատարիմ պահակը մնալ այն սրբազան աւանդին՝ որ անկախ հայրենիքն է, եւ որուն պաշտպանութեան համար պէտք չէ խնայուի ոչ աշխատանք, ոչ կեանք» (Ձ. 6 Մայիս 1949), ու վայ այն ազգերուն որոնք գաղափարի նահատակներ չեն տուած (Ազդ. 7 Մայիս 1950), «վա՛յ այն ժողովուրդին որ ... կը մոռնայ անոնց կտակը, կ'ուրանայ անոնց փոխանցած գաղափարի դրօշակները» (Ազդ. 7 Մայիս 1947), իսկ անոնց յուշահանդէսին ժողովրդային մասնակցութիւն եւ յարգանք չի ցուցաբերեր (Ազդ. 6 Մայիս 1929):

2. Լիբանանի իւրայատկութիւնները

Մամուլը կը շեշտէ լիբանանեան իւրայատկութիւններ. ժառանգ մնացած ֆէոտալ-կալուածատիրական, աստուածպետական հաւաքականութիւն (Ար. 23 Նոյ. 1947), Պուրճի մահարձանի իրար միացնող երկու կիներ՝ քրիստոնեայ եւ իսլամ (Ար. 7 Մայիս 1938), միասնաբար հայրենիքի անկախութեան պայքարի շարունակում (Ար. 9 Մայիս 1944, Ձ. 7 Մայիս 1950), դաւանանքի, համայնքի եւ դասակարգի անխտրութիւն (Ար. 23 Նոյ. 1945), քաղաքական եւ միջհա-

մայնքային համակեցութիւն (Ազդ. 24 Նոյ. 1949), զանազան համայնքներու յետագայ համերաշխ կենակցութիւն ու գործակցութիւն (Ձ. 22 Նոյ. 1949), մահուան մէջ նոյնացած համայնքներ (Ձ. 7 Մայիս 1950), արաբաշխարհի մէջ Լիբանանի յատուկ դիմագիծ (Ազդ. 23 Նոյ. 1946), չէզոքութեան քաղաքականութիւն (Ար. 23 Նոյ. 1948), կիսանկախութիւն, ֆրանսական հոգատարութիւն, Արեւելքի եւ Արեւմուտքի միջեւ հաղորդակցութեան հանգոյց, Ասիոյ Զուիցերիա (Ար. 23 Նոյ. 1949): Ազատատենչ զուակներուն շարքին կը յիշատակուին քրիստոնեան ու մահմետականը, արաբը, հայը եւ տիրոզին, որոնք միակամ կը պայքարին օտար տիրապետութեան դէմ եւ հիմը կը դնեն հանրապետութեան (Ձ. 23 Նոյ. 1952): Կը կանխանշուի նաեւ, թէ «... որպէս ազգութիւն մը թէեւ ունի ընդհանուր արաբական կնիք... սակայն բաղկացած է բազմաթիւ համայնքներէ եւ տարբեր ժողովուրդներէ:... բաւական երկար ժամանակ պէտք է որ լիբանանեան ազգը զօրաւոր հաւաքականութիւն մը դառնայ...» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946) եւ տարանջատ մասերը համապետական շաղախով միացուին (Ար. 23 Նոյ. 1947):

Մամուլը Լիբանանին դրական խօսքեր հասցէագրելու ատեն փափկանկատ է Սուրիոյ հանդէպ. «սիրիական եւ լիբանանեան նահատակ եղբայրներ» (Ազդ. 6 Մայիս 1933), «դժոխք դարձնել Հայաստանը, զնտան՝ Սուրիան եւ գեհեն՝ Լիբանանը» (Ար. 9 Մայիս 1944) ազատատենչ սիրո-լիբանանցիներ» (Ար. 7 Մայիս 1942), «սիրելի Լիբանանի եւ ազնիւ Սուրիոյ անկախութիւններ» (Ար. 9 Մայիս 1944): Զանց չ'առնուիր Սուրիան մայիսեան յուշահանդէսներէն (Ար. 8 Մայիս 1938), ասպնջականութեան երախտիքներէն՝ «հայութիւնը չպիտի մոռնայ Լիբանանի ինչպէս նաեւ բոլոր արաբ երկիրներու ցոյց տուած ասպնջականութիւնը» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946), «Լիբանանի հիւրասէր ժողովուրդին հետ... Սուրիացի եւ Լիբանանցի ենք» (Ձ. 9 Մայիս 1939), «անկախ գոյութիւնը Հայաստանի, Լիբանանի եւ Սուրիոյ» (Ար. 7 Մայիս 1944): Կը նշուի, սակայն, Լիբանանի ընդդիմութիւնը «Մեծն Սուրիոյ» ծրագրին (Ար. 22 Նոյ. 1946), Արաբական Լիկային որդեգրումը Լիբանանի տեսակէտին (Ար. 24 Նոյ. 1946), կ'արձանագրուի անոր արաբ պետութիւն մը ըլլալը (Ձ. 23 Նոյ. 1947):

Մամուլը փափկանկատ է նաեւ Ֆրանսայի հանդէպ. «պէտք է երախտապարտ զգացումով յիշենք նաեւ այն բարիքները զոր տեսանք խնամակալ Ֆրանսայէն» (Ազդ. 27 Նոյ. 1941), Ֆրանսա, որ «անքակ-

տելի բարեկամութիւն» ունի եւ «Արեւելքի քրիստոնեաներուն պաշտպան» է (Ձ. 8 Մայիս 1943), որ Լիբանանին անկախութիւն շնորհելով, կը յայտարարէ թէ ինք խորապէս կը յարգէ ու կը ճանչնայ բոլոր ազգերու անկախութեան իրաւունքը (Ազդ. 28 Նոյ. 1941):

3ա. Գաղափարախօսական եւ կուսակցական բառապաշար...

Մամուլը հարուստ է գաղափարախօսական-հռետորական բառապաշարով.- յառաջդիմական (Ձ. 6 Մայիս 1938), կայսերապաշտութիւն (Ար. 8 Մայիս 1938), Կարմիր Սուլթան (Ար. 7 Մայիս 1942), ֆաշականութեան ու նացիականութեան պարագլուխներ, սուլթաններ, ցարեր (Ար. 7 Մայիս 1942), բարբարոս թուրք (Ձ. 9 Մայիս 1939), օսմանեան բռնակալութիւն (Ար. 9 Մայիս 1944), վեց դարերու ստրկութիւն (Ազդ. 22 Նոյ. 1949), դաւադրել արաբ ժողովուրդներուն դէմ (Ազդ. 6 Մայիս 1933), բռնակալութիւնը կախաղաններու վրայ մահացնել, ժողովուրդներու ծոցին մէջ խլրտացող շարժում, հոգիներու խորութեանը մէջ պաշտպանուած շարժում, նպատակին հասնիլ (Ար. 7 Մայիս 1944), անողոք ու զանգուածային ջարդ (Ար. 7 Մայիս 1942), գազանատիպ բորենի, Իթթիհատի ծրագիրեր մերկացնել, ծուղակը չիյնալ, դաւաճան (Ար. 6 Մայիս 1949), չարաշուք օրեր (Ար. 6 Մայիս 1949), արինոտ աւազներու մահաստան, Պուրճի կախաղաններ, Լիբանանի շէն գիւղերը սովամահ ընելու վայրագ ծրագիր, անզօր մնալ լիբանանցին ընկճելու (Ազդ. 7 Մայիս 1949), վայրագ բռնակալութեան սուրով հնձուած նահատակներ (Ազդ. 7 Մայիս 1947), ազգային խաչելութիւն, գաղափարապաշտ մեռելներ (Ազդ. 7 Մայիս 1949), վեհ նպատակներ (Ար. 7 Մայիս 1942), ազատութեան պայքար/ազատասիրութիւն (Ձ. 16 Մայիս 1946 եւ 7 Մայիս 1947), գերութեան/բռնութեան եւ ստրկութեան շղթաները փշրել, բռնութեան դէմ բարձրացուած յեղափոխութեան կարմիր դրօշ (Ար. 7 Մայիս 1942), վսեմ ու բարձր գաղափարներու համար երագել, պայքարիլ նաեւ զոհուիլ ու մեռնիլ (Ար. 7 Մայիս 1944), ազգերու ազատագրական ճիգ, մահէն կեանք առաջնորդել (Ար. 9 Մայիս 1944), ապագայի հաւատքով գօտեպինդ, վերելքէ վերելք յաղթանակէ յաղթանակ սուրալ (Ար. 7 Մայիս 1944), հայրենիքի անկախութիւնը դարբնել (Ար. 23 Նոյ. 1947), ամբողջ ազգի արթնութիւն (Ազդ. 23 Նոյ. 1947), ազատութեան յաղթանակ, փինիկի պէս յառնող Լիբանան (Ար. 7 Մայիս 1945), պայծառ օր, ազա-

տուրթեան արշալոյս (Ազդ. 8 Մայիս 1932 եւ 8 Մայիս 1946), բոսորագեղ արեան ողողումներով նոր կեանքի ծաղկում (Ար. 7 Մայիս 1944), սրբազան խենդութիւն, դահիճի ու զոհի անհաւասար պայքար, քէօլէներու ըմբոստութիւն, 'բաժնէ որ տիրես'ի քաղաքականութիւն, եղբայրական ձեռք երկարել, սրբազան աւանդ (Ար. 9 Մայիս 1944), արեան, կրակի ու կախաղանի եղբայրական մկրտութիւն (Ազդ. 6 Մայիս 1944 եւ 9 Մայիս 1944, Ար. 9 Մայիս 1944 եւ 6 Մայիս 1949), անթեք ու անշեղ եղբայրութիւն, լուսաշող իտէալ (Ար. 9 Մայիս 1944), տառապանքի եղբայրներ (Ար. 7 Մայիս 1945), յաւիտենական արդարութիւն (Ար. 7 Մայիս 1945), պետականացումով իրագործուած երազ (Ար. 7 Մայիս 1946), դեմոկրատական ինքնիշխան երկիր (Ար. 6 Մայիս 1949), ազատութեան օրօրան (Ազդ. 23 Նոյ. 1946), իրաւունքները պաշտպանել գիտցող եւ երազ ունեցող ժողովուրդ (Ձ. 23 Նոյ. 1950), արիւնկզակ ճեմալ, թուրք վայրագ ցեղ, նահատակներու հողաթումբ, տարիներ ու դարեր իսկ չեն զօրեր մեզ շեղեցնելու մեր ճամբայէն. սպիացող ու կոտտացող վէրքեր, որոնք կ'արիւնին ամէն տարի 24 Ապրիլին եւ 6 Մայիսին (Ազդ. 8 Մայիս 1932) եւն.:

3բ. ... եւ ընդգծումներ, հակադրութիւններ ու հաստատումներ

Կան նաեւ կուսակցական ընդգծումներ.- «մենք ալ տուինք ՔՍԱՆ ԿԱԽԱՂԱՆՆԵՐԸ Կ. Պոլսոյ մէջ...» (գլխագրումը՝ մամուլին - Ա.Տ., Ար. 7 Մայիս 1944), «հնչակեան իրատես գործիչներ եւ հեռատես առաջնորդներ առաջինները եղան որ եղբայրական ձեռք երկարեցին» (Ար. 9 Մայիս 1944), Ապրիլ 24էն անցնելով կերտել Մայիս 28ի փառապանծ թուական (Ազդ. 22 Նոյ. 1949), Անդրկովկասեան Համադաշնութեան տարանջատումին հետեւանքով Հայաստանի Հանրապետութիւն հռչակել (Ազդ. 23 Նոյ. 1946): Մամուլը գերծ չէ նաեւ խաչածեռող ակնարկութիւններէ՝ «հայերս առանց կուսակցական խտրութեան կը քշուէինք Տէր Զօրի անջրդի անապատները ու կը նահատակուէինք» (Ար. 7 Մայիս 1942): Երբեմն հռետորաբանութիւնը կը հասնի պատմական անճշդութեան՝ «յիսնեակներով» կախաղան բարձրացուած ազատատենչ սիրօ-լիբանանցիներ (Ար. 7 Մայիս 1942), սխալ կը նկատուի արաբ մտաւորականներու առանց զինուծ որդեգրելու ազատութիւն հռչակելը (Ազդ. 8 Մայիս 1932):

Մամուլին համար Նոյեմբեր 22ը առիթ էր հաստատելու անկախութիւնը իբրեւ երկիրներու տօներուն «ամէնէն կարելորդ եւ

ամենէն նշանակալիցը» (2. 23 Նոյ. 1947) եւ սպրդեցնելու հատուածական ենթիմաստներ. բնիկ լիբանանցիք ալ «կը մաղթեն որ հայ ժողովուրդն ալ օր մը առիթ ունենայ ողջունելու հայկական հողերուն ազատագրումը» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946), «չկայ ազգի մը համար աւելի թանկագին բարիք քան անկախութիւնը, որուն շնորհիւ միայն հնարաւոր է լիակատար ծաղկումի հասցնել ժողովուրդներու հոգեկան, բարոյական ու տնտեսական հարստութիւնները: Առանց սեփական դրօշի գոյներուն եւ գերիշխան կառավարութեան ... որեւէ երկիր ստրուկն է ուրիշներու քաղաքական շահերուն» (Ազդ. 23 Նոյ. 1948), «կա՛յ աւելի մեծ ու ամբողջական վարձատրութիւն՝ քան տիրացումը ազատ ու անկախ ապրելու ազգային իրաւունքին» (Ազդ. 7 Մայիս 1952). Լիբանանի անկախութիւնը «իր մէջ կը խտացնէ ազատ ապրելու եւ գերիշխան պետութիւն մը դառնալու համար ճնշուած ժողովուրդի մը ըրած բոլոր տառապանքներուն, պայքարներուն, յոյսերուն եւ երազներուն գերագոյն արդիւնքը» (Ազդ. 23 Նոյ. 1947), «Լիբանան տէրն է իր ճակատագրին, իր առաքելութեան, իր պատմութեան եւ իր ներկային...» (Ազդ. 7 Մայիս 1949): «Իբրեւ տառապած ժողովուրդի մը զաւակները, կը ցանկանք որ բոլոր ճնշուած ու գերի ազգերը հասնին իրենց ազատութեան: Իրաւունք մըն է ասիկա, որմէ հրաժարողը կը դադրի ազգ ըլլալէ» (Ազդ. 23 Նոյ. 1950), «Լիբանանի պէս փոքր երկրի մը անկախութիւնը կը համարենք գրաւական մը՝ աշխարհի միւս փոքր ազգերու դատին յաջողութեան» (Ազդ. 22 Նոյ. 1951):

Յիրաւի, «Լիբանան իր ճակատագրով կրնայ ներշնչումի աղբիւր դառնալ բոլոր այն պզտիկ ազգերուն, որոնք տառապանքի եւ մարտնչումի ճամբուն մէջ կը գտնուին» (Ազդ. 8 Մայիս 1948). ան՝ «փոքրիկ երկիր մը, որ ամենէն սոսկալի բռնակալութեան լուծին տակ հետապնդելով իր ազգ. դատը, վերջապէս կը տիրանայ անոր: Արդարութիւնը կը յաղթանակէ ուշ կամ կանուխ, երբ ժողովուրդ մը

գիտէ պայքարիլ, գիտէ զոհուիլ, գիտէ ապրի՛լ... կը հաւատանք թէ ազատութեան արշալոյսը պիտի բացուի բոլոր տառապած ժողովուրդներուն համար» (Ազդ. 8 Մայիս 1946): «Ազատութեան պայքարի ճամբուն վրայ իբրեւ ամէնէն շատ արին թափած ազգի մը զաւակները (Ազդ. 22 Նոյ. 1951), հայ ժողովուրդը իր պատմութեան ամբողջ ընթացքին եղած է ազատութեան գաղափարի ջահակիր եւ պիտի շարունակէ իր պայքարը այսուհետեւ ալ, մինչեւ իրագործէ ազատ ու անկախ հայրենիքի իր իտէալը» (Ազդ. 26 Նոյ. 1950): Անդին, սակայն, Նոյեմբեր 29ը՝ հայութեան եւ Նոյեմբեր 22ը լիբանանցի ժողովուրդին համար կը նկատուին «ազատութեան համար մղուած յարատեւ պայքարներուն յաղթանակը» (Զ. 24 Նոյ. 1946),

անկախութեան նախագահ Պշարա Խուրիի նկարին կողքին կ'երեւին Խորհրդային Հայաստանի պետական գերբը, ապա՝ «սպարապետ Ստալին»ի նկարը (Զ. 1 Դեկտ. 1946), Հնչակեան Կուսակցութիւնը «Միացեալ

Տօնակատարութիւն» կը կազմակերպէ Նոյեմբեր 22ի եւ 29ի տարեդարձներուն առթիւ (Ար. 28 Նոյ. 1952), իսկ Մայիս 6էն օր մը առաջ կը ծանուցանէ «Մայիսեան Յնձատօն»ի առթիւ ՍԴՀԿ Լիբանանի Վարիչ Մարմինի կազմակերպած ձեռնարկը, եւ նոյն առթիւ Լիբ. Կոմունիստ Կուսակցութեան կազմակերպած «ժողովրդային Մեծ Տօնակատարութիւն»ը (Ար. 5 Մայիս 1946), այլ պարագայի մը՝ նախագահ Խուրիի նկարին կից խմբագրականով կ'ակնարկուի սովետ իշխանութեան տակ անցած Ռումանիայէն եւ Պուլկարիայէն փախած քաղաքացիներուն (Ազդ. 23 Նոյ. 1950):

4. Համարկում

ա1. Լիբանանի՝ իբրեւ հայրենիք ընկալումը

Մամուլին ակնարկութիւնները թափանցիկ են «երկրորդ հայրենիք»ի (Ար. 6 Մայիս 1938 եւ 7 Մայիս 1942, Ազդ. 8 Մայիս 1946

եւ 7 Մայիս 1952 Ձ. 24 Նոյ. 1946, 23 Նոյ. 1947, 6 Մայիս 1948, 23 Նոյ. 1948, 22 Նոյ. 1949 եւ 7 Մայիս 1950), «նոր (/հիւրըն-կալ) հայրենիք»ի (Ար. 7 Մայիս 1938, 7 Մայիս 1944 եւ 23 Նոյ. 1948) մասին: «Երկրորդ աղուոր հայրենիք» կը նկատուի Լիբանանը, իսկ «պաշտելի»՝ «Սովիէթ Հայաստան»ը (Ար. 7 Մայիս 1946), մինչ լիբանանցին՝ «բաղդակից» (7 Մայիս 1944), «բնիկ հայրենակից» (Ձ. 23 Նոյ. 1947), «եղբայր ժողովուրդ» (Ձ. 23 Նոյ. 1950): Մամուլը կ'անդրադառնայ Լիբանանի ասպնջականութեան եւ ատոր կը վերագրէ «ցեղային ստոյգ բնաջնջումէ ազատիլ»ը հայութեան (Ար. 9 Մայիս 1944). «Երբ, թրքական եաթաղանէն ճողոպրած, իր դուռը ափ առինք» (Ձ. 23 Նոյ. 1948)՝ «Լիբանանի բնակչութիւնը - անխտիր բոլոր համայնքներով - սկիզբէն իսկ եղբայրական վերաբերում [ցոյց տուաւ] իր սիրտն ու երկիրը ապաստան դարձնելով մեր հալածուած ու տանջահար բեկորներուն» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946). Ժողովուրդ մը որ հիւրընկալեց ուրի՛շ ժողովուրդ մը (Ձ. 23 նոյ. 1950)¹⁵: «Հայերս չենք կրնար մոռնալ այն մարդասիրական վերաբերմունքը, որ ինչպէս միւս արաբական երկիրները, նոյնպէս Լիբանանը ցոյց տուաւ, փրկելով եւ պատսպարելով թրքական հալածանքներէն եւ ջարդերէն ճողոպրած մեր բեկորները» (Ձ. 23 Նոյ. 1947): Աւանդ մը սկսած է յառաջանալ «այս երկրորդ հայրենիքին՝ գեղեցիկ Սիրիային եւ չքնաղ Լիբանանին [հանդէպ] 12 երկար տարիներու անվերապահ հիւրընկալութեան] եւ փոխադարձաբար մեր այնքան անվերապահ նուիրում[ին]» պատճառով (Ազդ. 6 Մայիս 1933): Այս առթիւ երախտագիտութիւն կը յայտնուի (Ար. 22 Նոյ. 1946, 24 Նոյ. 1946 եւ 23 Նոյ. 1950)¹⁶:

ա2. Նուիրումը հայրենիքին՝ իբրեւ քաղաքացի

1940ականներու կէսերուն ասպնջականութեան գաղափարին կողքին յառաջանալ կը սկսի հայութիւնը իբրեւ «լիբանանեան քաղաքացի» որակումը, եւ հայութեան՝ «իբրեւ այս երկրի բաղկացուցիչ տարր... համայնք եւ հաւաքական ազգութիւն» (Ար. 7 Մայիս 1945), «հաւասարազօր հպատակներ» (Ձ. 6 Մայիս 1949) նկատուիլը: Լիբանահայը գործնապէս կը դառնայ մասնակիցը Լիբանանի «վերելքին ու երջանկութեան» եւ յանձնառու՝ շարունակել մասնակցելու իր «գերագոյն/ամէն ճիգովը» (Ար. 7 Մայիս 1945, Ազդ. 23 Նոյ. 1946¹⁷): «Խաղաղ կեանք»ի արժէտրումը նախկին՝

բնաջնջումէ ազատելու ընկալումէն, կը վերածի նորահաստատ այս կեանքին պաշտպանումին (*Ար. 7 Մայիս 1947*). «որպէս հարազատ քաղաքացիներ... կեանքի գնով [սատարել] անոր ...պահպանման» (*Ար. 23 Նոյ. 1948*): Տակաւ կը զարգանայ երրորդ գաղափարը, թէ՛ Լիբանանի մէջ հայութիւնն ունի «հայու ազգայինին ծաղկումին լիակատար ազատութեան եւ հայ մշակոյթով բարգաւաճելու բոլոր առաւելութիւններու վայել»ը (*Ար. 6 Մայիս 1949*). «Լիբանանի բոլոր ժողովուրդներու կարգին ... լիբանանահայերս ... կը վայելենք անոր բոլոր բարիքները» (*Ար. 23 Նոյ. 1949*), մեր ազգային կեանքէն ներս իսկ զգալի է յառաջացած փոփոխութիւնը. մեր դպրոցները, եկեղեցիները եւ այլազան հաստատութիւնները կը շարունակեն իրենց գործունէութիւնները եւ պետութիւնը անձամբ կը հետաքրքրուի ու կ'օժանդակէ անոնց վերելքին» (*Ձ. 23 Նոյ. 1950*), իսկ «Լիբանանի վարիչ դէմքերը որեւէ կերպ չեն աշխատիր կապտելու հայ փոքրամասնութեան իրաւունքները» ի տարբերութիւն «Յունաստանի եւ Պարսկաստանի ձեռնարկած ծուլման քաղաքականութիւններ»ուն (*Ազդ. 23 Նոյ. 1946*):

բ1. Լիբանահայու կերտում...

Ասպնջականութեան կողքին դրսեւորուած հայկական փորձառութիւնը թելադրական է. «Մենք, հայերս ուեւ մէկէն աւելի գիտենք գնահատել անկախութեան արժէքը» (*Ազդ. 23 Նոյ. 1946*), «ճաշակած ենք գերութեան բոլոր դառնութիւնները, կրնանք զգալ ամբողջական տարողութիւնը անկախութեան, որովհետեւ ըմբոշխնած ենք նաեւ մեր անկախութեան գարունը» (*Ձ. 23 Նոյ. 1950*), ու կը վերահաստատուի, թէ «անցած է այլեւս այն շրջանը երբ Լիբանանի հայութիւնը տակաւին ինքզինք կը նկատէր գաղթական ժողովուրդ մը, եկուոր տարր մը» քանի որ երեսնամեայ հպատակութեամբ «մենք» կը վայելենք «քաղաքացիի լման իրաւունքներ» եւ բոլոր միա բաղկացուցիչ տարրերուն համահաւասար կը մասնակցինք երկրի «կեանքին բոլոր երեսներուն», ու կոչ կ'ըլլայ, որ «Լիբանանի հայութիւնը մօտէն ճանչնայ այս երկրին ժողովուրդը...» (*Ձ. 7 Մայիս 1952*):

Ու կը բացատրուի. «Անկախութեան շրջանի պայքարները փորձաքար ... եղան... շահագրգիռ կողմեր կը փորձէին այն կարծիքը տարածել, որ հայութիւնը կրնայ երկրի շահերուն հակառակ դիրքի

վրայ նետուիլ... սակայն ... հայութիւնը ... կեցաւ լիբանանեան քաղաքացիի իր արժանաւոր դիրքին վրայ [որ] խորացուց վստահութիւնը հայ տարրին հանդէպ [եւ]... ամէնէն պատասխանատու գործերուն մասնակից դարձուեցան հայերը: ...հայութիւնը կապուած է այս երկրին ամէնէն հաւատարիմ կապերով...» (*Ազդ.* 23 Նոյ. 1946), ահա թէ ինչու, հայերը իբրեւ «պատուաւոր ու պարտաճանաչ հպատակներ Լիբանանի» (2. 27 Նոյ. 1942), անկախութեան օրը կը տօնեն «այնքան անկեղծօրէն՝ որքան մեր արաբ հայրենակիցները» (2. 24 Նոյ. 1946):

Աննախընթաց է *Ազդակի* 23 Նոյեմբեր 1946ի առաջին էջը, որ ամբողջութեամբ նուիրուած է Լիբանանի անկախութեան. հայերէն խմբագրականը տպուած է նաեւ արաբերէն, տրուած է նաեւ Լիբանանի քայլերգը՝ արաբերէն ու անոր հայերէն թարգմանութիւնը¹⁸: *Չարթօնք* քայլերգին այլ թարգմանութիւն մը կը հրատարակէ 23 Նոյեմբեր 1948ին¹⁹:

բ2. ...զանազանում

Այսուհանդերձ նկատելի են մենքի եւ իրենքի, «լիբանանցի հայ»ուն ու «արաբ լիբանանցի»ին (2. 6 Մայիս 1948), հայութեան եւ եղբայրակից լիբանանցիին հեռաւորութիւնը, լիբանահայերուն՝ իրաւունք ստացողի, իսկ տեղաբնիկներուն՝ իրաւունք շնորհողի հանգամանքները, ու կը շեշտուի երկակիութիւնը. մինչ «մեր ներկայ հայրենիք» կը դառնայ Լիբանանը, «օտար հողեր... օտար մարդ»իկ կը մնան հոն բնակողները (*Ազդ.* 2 Մայիս 1935): Օտարութեան գաղափարը կը կրկնուի յաջորդ տարուան մամուլին մէջ եւս (*Ազդ.* 6 Մայիս 1936). «մենք հայ ենք, բայց նոյն ատեն Լիբանանի հաւատարիմ քաղաքացիները» (*Ազդ.* 7 Մայիս 1949, 2. 7 Մայիս 1952): Երբեմն նոյնիսկ կը խուսափի «մեր» հայրենիք արտայայտութիւնը գործածելէ ու կը զատորոշէ՝ «Խունկ ու լոյս, ազատութեան մեր բոլոր զոհերու, բիրտ յարգանք լիբանանեան ազատագրուած հայրենիքին սրբալոյս նահատակներուն» (*Ար.* 9 Մայիս 1944): Ուշագրաւ է որ, ի հարկին, նախապատուութիւն կը մնայ հայկականը. *Ազդակի* 22 Նոյեմբեր 1949ի խմբագրականը կը խօսի հայկական արժէքներու, քան թէ՛ անկախութեան մասին, իսկ թերթին 6 Մայիս 1951ի առաջին էջը ամբողջութեամբ կը նուիրուի

Արեւմտահայ բնօրրան Վասպուրականի ինքնապաշտպանութեան 36րդ տարեդարձին, քան թէ Լիբանանի Նահատակաց Օրումն:

բ3. եւ ... հայակերտում

Անկախութեան առթիւ գրուած յօդուածներուն մէջ յատկանշական են հայկական հպարտութիւն սնուցանող, հայակերտումի միտող նիւթեր: Մամուլը լուսարձակի տակ կ'առնէ հեծելարշաւի մրցում մը ու նշելէ ետք թէ առաջին, երկրորդ եւ չորրորդ հանդիսացած են հայերը, կը հետեւցնէ. «Այս օտար ափերուն վրայ... **անհատ հայը** (ընդգծումը՝ թերթէն - Ա.Տ.) երեւան հանեց անգամ մըն ալ իր ցեղային ընդունակութիւնները, իր մարզուած աշխատունակ, կորովի եւ թրթռուն ոգին», կը նշուի նաեւ նախագահ Էտտէի հովանաւորութեամբ կայացած Բարսեղ Կանաչեանի համերգին «հանդիսականներու անվերապահ հիացմունք»ը եւ թելադրականօրէն կ'եզրակացուի. «...անհատականութիւնը մեր ցեղին զօրաւոր յատկութիւններէն ... է, ու մինչդեռ զանգուածներ ու մարմիններ յաճախ կը մրափեն խորունկ թմբիրի մէջ, անհատներ ...կ'արձանագրեն ...մեր վարկը բարձրացնող յաջողութիւններ եւ յաղթանակներ» (Ազդ. 6 Մայիս 1936):

Քանի որ անկախութիւնը կերտողները ժողովուրդին պարագլուխներն են, ապա կը շուկայուի նաեւ ի պահ դրուած օրակարգը՝ կուսակցական շարքերը, հետեւորդներն ու համակիրները ամրապնդել, վերահաստատուող կուսակցական ղեկավարութեան վարկը զորացնել, ու կը շեշտուի. «առանց ղեկավարներու քաղաքական իմաստութեան եւ բարձր հայրենասիրութեան անկախութեան պայքարը դատապարտուած էր ձախողելու ...» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946): Ասոր իբրեւ միջոց՝ կ'օգտագործուին առկայ նմանութիւններ, ու կ'ընդգծուի. «Մենք, հայերս, հայրենի օճախներէն հալածական ... Լիբանանի հիւրընկալ հողին վրայ տեսանք թէ ինչպէս անկախութեան երազը իրականութիւն դարձաւ»: Խմբագրականին գունեղ եւ իտէալական մատուցումը փոքր Լիբանանի արդիւնքներուն՝ հայ ընթերցողը կը մղէ մտածելու իր ազգային ճակատագրին մասին, բաղդատելու զայն Լիբանանին ու մտորելու՝ թէ ինչու իր ազգը նման իտէալական կացութեան մէջ չի գտնուիր (Ազդ. 23 Նոյ. 1947): Հուսկ, կը հրամցուի համապատկերը. «Քսաներորդ դարու կիսուն... հայրենիքներ կան տակաւին, օտար բռնակալներու կրունկներուն տակ կը ճզմուին,

ազգեր կան որոնք իբրեւ գերի եւ ստրուկ կ'ապրին: ...ճշուած եւ անհրաւուած ժողովուրդներու թիւը շատ մեծ է», ու կը վճռուի՝ «մոլեռանդ հաւատք ու անձնուէր ոգի» պէտք է հասնելու «ազգային երազ»ին. կոչ կ'ուղղուի «մէկ կողմ նետել պարտուողական ջլատիչ ոգին, յետին ժամու «իմաստութիւն» չծախել, յայտարարելով. 'Մենք ի՞նչ ենք որ, մենք չենք կրնար անկախ ըլլալ, մենք թիւ չունինք, մենք ուժ չունինք'...», համոզակեր առարկութեամբ թէ. «Մեր պապերը երբ կը կռուէին թշնամի գերազանց ուժերուն դէմ, յանուն կրօնի եւ հայրենիքի ազատութեան, յանուն ազգային արդար դատի, չէին մտածեր իրենց թուական փոքրութեան մասին» (*Ազդ.* 22 Նոյ. 1949):

գ. Համատեղում եւ հաստատումներ՝ անցեալէն ներկայ եւ ապագայ

Մայիսվեցեան նիւթերը ընդհանուր միտում կը դրսեւորեն համատեղելու հայերն ու լիբանանցիները²⁰, միաժամանակ՝ ուսուցանելու հայ գաղթականութեան Լիբանանի նորագոյն պատմութիւնը (*Ար.* 7 Մայիս 1942): Համատեղումի այս միտումը կը ծառայէ միջավայրի 'անձանօթութեան' նուազեցումին, 'օտարութեան' պատի փլուզումին, բնիկին եւ եկուորին միջեւ եղած անճանաչելիութեան հեռաւորութիւնը փոքրացնելու, տարբերութիւնները մեղմելու:

Անդրադարձ կ'ըլլայ Մեծն Տիգրանին, Կիլիկեան Թագաւորութեան, Լեռնալիբանանի հայ կառավարիչներուն (*Ար.* 6 Մայիս 1938), կը զուգահեռուի հայ եւ լիբանանեան մշակոյթներու զարթօնքը, կը յիշատակուի հայազգի Բզքալլա Հասսունի արաբական զարթօնքին բերած նպաստը, կը մատնանշուի «նահատակներուն պատճառով» Ապրիլ 24ի ու Մայիս 6ի [«որքան բարոյական նոյնքան եւ քաղաքական» տօներու (*Ձ.* 8 Մայիս 1938)], «անքակտելի կապերով իրարու» միացուիլը (*Ար.* 7 Մայիս 1942), կը շեշտուի անոնց նմանութիւնը, առնչումը, նոյնութիւնը (*Ար.* 8 Մայիս 1938, 28 Մայիս 1943 եւ 7 Մայիս 1950), կը գրուի միեւնոյն նպատակին մարտիրոսացած նահատակներուն ու բռնաւորին (*Ար.* 7 Մայիս 1942), նոյն ոճրագործին (*Ազդ.* 6 Մայիս 1933), հասարակաց թշնամիին (*Ազդ.* 8 Մայիս 1946, *Ար.* 7 Մայիս 1950), նոյն գազանատիպ բորենիներուն (*Ար.* 6 Մայիս 1949), ազատութեան պայքարի մէջ հայ եւ արաբ հայրենասէրներու գործակցութեան (*Ար.* 7 Մայիս 1945) մասին: Երկու ժողովուրդները կը դառնան ճակատագրակիցներ (*Ար.* 7 Մայիս 1942, *Ազդ.* 8 Մայիս

1946 եւ 7 Մայիս 1950), բաղդակից հալածեալներ (Ձ. 8 Մայիս 1938, 9 Մայիս 1944), նոյն պատմութեան տէրեր (Ար. 7 Մայիս 1947), առաւել կամ նուազ միեւնոյն դժոխսային պայմաններ դիմագրաւածներ (Ար. 7 Մայիս 1945), նոյն բռնակալութեան, նոյն թուրք պետութեան, նոյն վայրագ միջոցներուն (Ազդ. 8 Մայիս 1946)՝ կեանքերու կորուստի, կախաղաններու, չարչարանքներու, արմատախլումի, անապատներ արտաքսուելու, պաշարումի, արհեստական սովի, առանց դատաւարութեան մահապատիժներու (Ազդ. 8 Մայիս 1932), ճերմակ եւ զանգուածային կարմիր ջարդերու (Ար. 7 Մայիս 1942) ենթարկուածներ: Կ'ընդգծուին բարբարոսին սրբութիւն ու սահման չճանչնալը, ազգային խնդիրները արմատապէս՝ զանգուածային սպանութիւններով լուծելը (Ազդ. 8 Մայիս 1948), կը զուգահեռուին Պէյրութի եւ Պոլսոյ կախաղանները (Ար. 7 Մայիս 1945), Տէր Զօրի անապատը, Այաշի բանտն ու Պուրճի կախաղանները (Ազդ. 8 Մայիս 1948), Ճեմալի զինուորական ատեանը (Ազդ. 6 Մայիս, 1929, 6 Մայիս 1933 եւ 8 Մայիս 1935): Կը թուարկուին եւ այլ նմանութիւններ Հայաստանի, Սուրիոյ եւ Լիբանանի փոքրութեան (Ար. 7 Մայիս 1942), «փոքր ժողովուրդներու՝ մեծերու ձեռքին խաղալիք, վաճառքի առարկայ» դառնալու (Ձ. 9 Մայիս 1939), փոքրաթիւութեան, անզօրութեան, անպաշտպանութեան, մեծ որակի, քաղաքակրթութեան կեդրոնութեան, հալածուածութեան եւ նահատակութեան, «յառաջադիմութեան, բարձր իտէալը մինչեւ վերջնական յաղթանակ հետապնդելու» (Ձ. 6 Մայիս 1949), ու նաեւ՝ թէ թաղելու համար հայ ժողովուրդի ազգային դատը, եւ յաւերժացնելու Լիբանանի ստրկութիւնը (Ազդ. 8 Մայիս 1946), կը հիսուէին ոչնչացումի ծրագիրեր՝ «ոճիրին ոճ»ին տարբերութեամբ. արդարեւ, նահատակները զոհերն էին «թուրք ոճրագործներուն» (Ազդ. 8 Մայիս 1932):

Նմանութիւնները կը վերաբերին, նաեւ վառ ապագային (Ար. 7 Մայիս 1944). իբրեւ փաստ կը բերուի «Պէյրութի ծաղկիլը [եւ]... Երեւանի պտղաբերիլը» (Ձ. 6 Մայիս 1948): Շահեկան նպատակամիտում մը կը յաջորդէ. «Հայ եւ Արաբ գործակցութեան ուխտը աւանդ մնաց մեր բոլորին (Ար. 6 Մայիս 1949), քանի որ ազատութեան գաղափարը կը փոխանցուի սերունդէ սերունդ եւ նոր դրօշակիրներ կը յառաջանան (Ձ. 6 Մայիս 1949), «Լիբանանի հիւրընկալ հողին վրայ գործակցութիւնը աւելի եւս կը նուիրագործուի ...երկրի անկախութեան պայքարին հայութեան բերած անկեղծ մասնակցութեամբ» (Ազդ. 23

Նոյ. 1946)²¹: Աւելին, Մայիս 6ը առիթ կ'ըլլայ վերյիշեցնելու Ապրիլ 24ը, հայերն ու արաբները դնելու թուրքերուն դիմաց նոյն խրամատը. «մենք պիտի վերանորոգենք միասին մեր վրէժի ուխտը՝ հանդէպ հասարակաց ... թշնամի... թուրքին» (Ազդ. 6 Մայիս 1933): Առիթ կը յառաջանայ վերահաստատելու, թէ «արիւնի եղբայրակցութիւնը կը մնայ յաւէտ երկու ազատատենչ ազգերուն միջեւ,- ու կը զգուշացուի.- մեր թշնամին ... կը մնայ նոյնը ... ոչինչ է փոխուած անոր բնազդներէն ու հոգիէն... արիւնածարաւ եւ վայրագ այն ցեղ[էն]՝ ... որ դարանակալ կը սպասէ նենգ ու դաւադիր ... ոչնչացնելու իր երէկի թշնամիները» (Ազդ. 8 Մայիս 1932)²², կը մէջբերուին Նայիմ պէյի յուշերէն, թէ նպատակ կար անապատին մէջ համաճարակի միջոցով գերեզմանի վերածել Տէր Զօրի ընդարձակ հողամասը, որով «հայերուն հետ սատկողները արաբներ [ըլլալով]...թրքութեան ապագային ճամբան» կը բացուէր (Ազդ. 6 Մայիս 1937), ու կը սերտացուի լիբանանցի եւ հայ ժողովուրդներուն բարեկամութիւնը:

Կը նշուին նաեւ տարբերութիւնները, թէ՛ հայ զոհերը իրենց գերեզմանները չունեցան եւ չդիմաւորեցին արշալոյսը (Ազդ. 8 Մայիս 1932), «Սուրիոյ եւ Լիբանանի բնակիչները հայերու չափ չտառապեցան թրքական անտանելի լուծին տակ, [թէեւ] ընդհանուր պատերազմին լիբանանցիները յատուկ խժժութիւններու եւ բռնութեանց ենթարկուեցան: Մերձաւոր Արեւելքի մէջ չեղաւ երկիր մը, որ այնքան սաստկութեամբ տառապի սովամահութենէ» (Զ. 8 Մայիս 1938):

դ. Ուսուցողական

դ1. Լիբանանի նահատակաց տօնին հայկական պատումը

Ուսուցողական նպատակով յաճախ կը կատարուի պատումը մայիսվէցեան նահատակութեան, «Թուրքը առիթի սպասեց անճիտելու Լիբանանը... Ա. Համաշխարհայինին, ան ... գործադրեց իր համաթուրանականութեան ծրագիրը... զգետնելու բոլոր փոքր ազգերը որոնք իր իշխանութեան տակ էին եւ որոնց հաշիւը չէր կրցած փակել տակաւին. Թուրքիան սկսաւ աննախընթաց արարք մը արաբներուն, հայերուն, յոյներուն եւ բոլոր անոնց որոնք կրնային արգելք ըլլալ իր մութ հաշիւներուն ... սիւթեմաթիք հալածանքի անցաւ Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ ձերբակալեց յառաջդիմական եւ հայրենասէր տարրերը» (1938 Մայիս 6): Մայիս 6ը՝ «յար եւ նման» հայ ժողովուրդի նահատակութեան (Զ. 7 Մայիս 1947), կը դառնայ

«Լիբանանի Ապրիլ 24ը» (Ձ. 8 Մայիս 1943), կը մանրամասնուի 1915 Ապրիլին 11 եւ 1916 Մայիսին 16 «հայրենասէրներ»ու կախաղան հանուիլը Պուրճի Հրապարակին վրայ, եւ «բազմահարիւր ուրիշ լիբանանցիներ»ու արքայութիւնը [Փոքր Ասիոյ ներքին գաւառները (Ազդ. 23 Նոյ. 1946)], բանտարկուիլը եւ երկու հարիւր հազար ուրիշներու²³ անօթութեան մատնուիլը՝ մահը գրկելը, որովհետեւ տեղաբնիկները կը պայքարէին «միջազգային դաշնագիրներով նուիրագործուած» (Ձ. 8 Մայիս 1943), իրենց ձեռք անցուցած տեղական ինքնավարութիւնը պահպանելու (Ձ. 8 Մայիս 1938) համար: Երբեմն այս ուսուցողական դասը մէջբերում է տեղական մամուլէն՝ «Օսմանեան կայսերապաշտութիւնը ուզեց խեղդել ազգային ոգին Սուրիոյ, Լիբանանի եւ Իրաքի: Հայրենասիրութիւնը ամէնամեծ ոճիրն էր թուրք վալիին աչքին: ...հալածանքի կ'ենթարկուէին Լիբանանի լրագրողները... անոնք չէին կրնար Սուլթան Ճեմալ Փաշայի կամքէն դուրս բան մը գրել» (8 Մայիս 1938) եւ թէ՛ օսմանեան բռնակալութիւնը նպատակ ունէր «գլխատել ժողովուրդը իր ղեկավարութենէն, սպաննել անոր մէջ մարդկօրէն ապրելու ամէն ձգտում եւ գերեզմանել Լիբանանի դարաւոր մայրիներուն տակ շնչող անկախութեան երազը» (Ազդ. 7 Մայիս 1947):

Մամուլը այս առթիւ կը կատարէ նաեւ շինիչ թելադրանքներ. «Մեր նահատակներուն յիշատակը լաւագոյնս յաւերժացնելու համար լալու եւ ողբալու տեղ ձեռք ձեռքի տուած՝ աշխատինք միասնաբար մեր երկրի վերելքին համար» (Ար. 7 Մայիս 1944):

դ2. Լիբանանի անկախութեան տօնին հայկական պատումը

Եթէ Մայիս 6ի դէպքերուն մամուլը կ'անդրադառնայ իբրեւ անցեալի իրադարձութիւն, ապա անկախութեան պայքարն ու դէպքերը կը վկայէ իբրեւ ականատես: Ան անկախութեան պայքարի զարգացումներուն մօտէն կը հետեւի անմասնակից, առարկայական լրատուութիւն կատարելու ակնյայտ զգուշութեամբ. չի տար բացատրականներ, չի վերլուծեր, կը բացակային իրադարձութիւններու մեկնաբանութիւններ. մամուլին կեցուածքը նիւթի մատուցման մէջ է, հաղորդուած մանրամասնութեանց եւ՝ լուրին ընտրութեան: Յաճախ լուրերը կը տրուին այնպէս՝ որ առնուազն մասամբ կը կողմնորոշեն ընթերցողը: Կը պարզուին հոգատար իշխանութեան ամբարտաւան կեցուածքը, պաշտօնական լուրերուն անճշդութիւնները (մանաւանդ

որ ընթերցողին շուրջը պատահող դէպքերը կը հերքուէին պաշտօնական բանբերներու անյարիր եւ անճիշդ հաղորդագրութիւններով):

«Լիբանան Անկախ. Պ. Ալֆրէտ Նազգաշ Հանր. Նախագահ» վերնագրով կ'իմացուի Զօր. Քաթրուի եւ կառավարութեան պարագլուխ Նաքքաշի միջեւ փոխանակուած նամակներու մասին, թէ Քաթրու խոստացած է շուտով հոչակել Լիբանանի անկախութիւնը եւ կառավարութեան կազմութիւնը յանձնել Նաքքաշի, եւ թէ վերջինս պատրաստակամութիւն յայտնած է ստանձնելու աշխատանքը (*Ազդ.* 27 Նոյ. 1941), կ'ողջունուի Լիբանանի անկախութիւնը (*Ազդ.* 28 Նոյ. 1941), կը հրապարակուի Զօր. Տը Կոլի հեռագիրը նախագահ Նաքքաշին (*Ազդ.* 3 Դեկտ. 1942), կը բացատրուին Լիբանանի անկախութեան երկու հանգրուանները. 1 Սեպտեմբեր 1920՝ Լիբանանի «հիմնարկութեան» հոչակում՝ Զօր. Կուրոյի կողմէ եւ՝ 26 Նոյեմբեր 1941ին Զօր. Քաթրուի վկայակոչումը Զօր. Տը Կոլի՝ Լիբանանը իբրեւ անկախ ու ինքնիշխան պետութիւն ճանչնալու յայտարարութեան (2. 27 Նոյ. 1942): Աւելի ետք կը հրատարակուի «Ֆրանս. Ազատագրութեան Կոմիտէ»ի յայտարարութիւնը՝ Լիբանանի խորհրդարանի միակողմանի սահմանադրական բարեփոխումներուն խնդրով եւ կը հարցադրուի՝ լիբանանեան կառավարութեան ու խորհրդարանին իրաւասութիւնը[!] (*Ար.* 7 Նոյ. 1943):

Մամուլը կը հրատարակէ ֆրանս. լիազօր պատուիրակ ժան Հելլէտի ուշագրաւ կոչը, թէ՛ ինք ամէն կերպ աշխատած է համոզել, վարչապետ Սոլին եւ նախագահ Խուրին, «որ խոհեմութիւն դնեն իրենց ընթացքին մէջ եւ չափաւորութեամբ գործեն» եւ թէ իր բոլոր «թելադրութիւնները աննկատ մնացած են» (*Ար.* 13 Նոյ. 1943), թէ «անխոհեմ արարքներուն» վերջ տալու ժամը հնչած է, թէ Սոլիի կառավարութեան իմացուցած էր իր պատրաստակամութիւնը բանակցելու՝ խոստացուած անկախութիւնը գործնականացելու շուրջ, եւ թէ «բոլոր ...ազդարարութիւններուն լիբանանեան կառավարութիւնը պատասխանեց ժխտականօրէն եւ անխորհուրդ ու փութկոտ ընթացքով» եւ դիմեց «փողոցային ու սպառնական միջոցներու» (*Ար.* 16 Նոյ. 1943): Այս լրատուութեան կը կցուի Հելլէտի հրամանագիրը, որով վերջ կը դրուի նախագահի եւ կառավարութեան իշխանութեան եւ չեղեալ կը նկատուին Լիբանանի անկախութեան ուղղութեամբ կատարուած 13 Նոյեմբեր 1943ի սահմանադրական բարեփոխումները: Մամուլը կ'արձագանգէ Լիբանանի զանազան քաղաքներուն

մէջ ապօրինի եւ բռնութեամբ կատարուած ձերբակալութիւններուն, խորհրդարանի բազմաթիւ անդամներու արգելափակումին, չձերբակալուածներուն պայքարին, կու տայ նաեւ ֆրանսական հաղորդագրութիւնը որ կը հերքէր պա-տահածները՝ «մինչդեռ բացի դահլիճի մի քանի անդամնե-րէն մէկ երեսփոխան միայն ձերակալուած է» (Ար. 14 Նոյ. 1943), հուսկ՝ թէ Քաթրու ժամանած է Պէյրութ, թէ արդէն նոր կառավարութեան պետ նշանակուած է Էմիլ Էտտէ (Ար. 16 Նոյ. 1943): Աւելի ետք կը յայտնուի Զօր. Տը Կոլի դիրքը Լիբանանի հանդէպ (Ար. 19 Նոյ. 1943), որուն հետեւանքով «կատարեալ հանդարտութիւն» կը տիրէ Պէյրութի եւ միւս շրջաններուն մէջ (Ար. 21 Նոյ. 1943 եւ 23 Նոյ. 1943), ու՝ Լիբանանի եւ Ֆրանսայի միջեւ ծագած տարակարծութիւնը վերջ գտած է, վարչապետ Սոլի եւ նախագահ Խուրի, նախարարներն ու երեսփոխանական ժողովը «վերահաստատուած են իրենց պաշտօններուն, թէ չեղեալ հռչակուած են Նոյեմբեր 10էն իվեր առնուած որոշումները, թէ Սոլի շնորհակալութիւն յայտնած է մահմետականներուն,

քրիստոնեաներուն, հրեաներուն, հայերուն որոնք բոլորն ալ միասին քալեցին Լիբանանի անկախութեան համար» (Ար. 26 Նոյ. 1943, 2. 26 Նոյ. 1943) եւ հաւաստումը՝ «երեք օր եւ երեք գիշեր զանազան ուրախութիւններէ վերջ... խաղաղ կեանքը վերսկսաւ» (2. 27 Նոյ. 1943):

Անկախութիւնը առիթ էր նաեւ հայերուն՝ վերահաստատելու իրենց հաւատարմութիւնը. Լիբանանի անկախութիւնը «նոյնքան սուրբ ու նուիրական է ամէն գոյնի եւ դաւանանքի հայոց համար որքան բնիկ լիբանանցի ժողովուրդին... Լիբանանի հայ համայնքը իրաւունքն ունի միանալու տօնակատարութեան նշումին՝ անկեղծօրէն եւ ուրախութեամբ, որովհետեւ անցնող տարիները: Միայն պատճառներ տուած են որ հարազատ զգացումներ զարգանան այս հայրենիքին հանդէպ» (Ազդ. 23 Նոյ. 1946): Դարձեալ կը նշուին հաւատարմութեան, սատարումի խոստումներ, եւ ուխտ (Ազդ. 23 Նոյ. 1947)՝ «Լիբանանի պետական գերիշխան կեանքին զօրավիզ

կանգնելու» (Ազդ. 23 Նոյ. 1950), «բարգաւաճութեան եւ անկախութեան ծառայելու» (8 Մայիս 1951):

ե. Հայկական մասնակցութիւն

Մամուլը նահատակաց թէ անկախութեան տօնակատարութեանց չէզոք²⁴ տեղեկատուութեան կողքին (Ար. 8 Մայիս 1942), մերթընդմերթ կ'արձանագրէ հայկական մասնակցութեան մանրամասնութիւններ. Չափահաս Որբերու Միութեան կազմակերպած ձեռնարկին սկսուտներ «Պատերազմի Հայ Որբերէն, իրենց երկրորդ հայրենիքի՝ Լիբանանի Նահատակներուն» արձանագրութեամբ ծաղկեպսակ կը զետեղեն Պուրճի Հրապարակի Նահատակաց Յուշարձանին (Ազդ. 30 Ապրիլ 1935), Ապրիլ 28ի ձեռնարկին եռագոյնը, ֆրանսական եւ լիբանանեան դրօշակները կը բարձրացուին (Ազդ. 1 Մայիս 1935), հայ գաւառական եւ քաղաքական մարմիններու պատուիրակութիւն մը ծաղկեպսակ կը զետեղէ Նահատակաց Յուշարձանին, յանուն հայութեան (Ազդ. 7 Մայիս 1937)²⁵, «Արարատ իր բաժինը» կը բերէ (Ար. 8 Մայիս 1938), Հայ Երիտ. Ընկերակցութեան կողմէ պատուիրակութիւն մը ծաղկեպսակ կը դնէ Նահատակաց Յուշարձանին (7 Մայիս 1940), «ազգին անունով» ծաղկեպսակ կը զետեղուի Նահատակաց Յուշարձանին (7 Մայիս 1941), բոլոր հայ դպրոցները փակ կը մնան (Ար. 7 Մայիս 1942): Յատկանշական է նաեւ տեղական - թէեւ հազուադէպ - անդրադարձը. Պաշիր թերթը «Հայոց Համակրանքը Տեղացի Ժողովուրդին Հանդէպ» յօդուածով կ'արձագանգէ *Չարթօնքին*, հաւաստելով, թէ «Հայոց կողմէ արտայայտուած եղբայրական զգացումները գոհունակութիւն կը պատճառեն եւ գրաւական մըն են զանազան տարրերու միջեւ համերաշխութեան եւ երկրի բարգաւաճման» (2. 9 Մայիս 1940)²⁶:

զ. Հայկական իրաւունքներ

Եթէ մամուլը բնիկ լիբանանցին եւ լիբանահայը մէկտեղելու իր ճիգին մէջ - մանաւանդ Մայիս 6ի նահատակներուն առիթով - ազատութեան պայքարի ծանր տարիներու եղբայրական կապեր լուսարձակի տակ կ'առնէ եւ հռետորական ոճով կը խօսի մէկտեղեալ ապագայի մասին, ապա ասոր սուր տարբերակը կ'երեւի անկախութեան տօնի օրերուն գրուած կամ անկէ ներշնչուած նիւթերուն մէջ: Մամուլը պատշաճութիւնները յարգելով,

քաղաքացիական պարտականությունը կատարելով, յանձնառություններու տակաւ աճող շեշտաւորումին կողքին կը գրէ լիբանահայութեան քաղաքական կեանք ընդգրկումին եւ կարկանդակէն բաժինի մը տիրանալու միտումին մասին: Նոյեմբեր 22ը նախորդող եւ յաջորդող օրերուն կը հանդիպինք զուտ անկախութեան խորհուրդի եւ անոր տօնակատարութենէն «շեղող» նիւթերու, որոնք գրուած կը թուին ըլլալ անկախութեան խորհուրդի տրամադրութիւններու ներքոյ: Մամուլը լիբանահայ «իրաւագրկութեան» առնչութեամբ յօդուածներով կ'արտայայտէ իր դժգոհանքները: Բողոք կը բարձրացուի. «մեր հայերու՝ այսքան սրտբաց նուիրումին²⁷ ու ծառայութեան փոխան յաճախ զրկուած ենք մեր տարրական իրաւունքներէն», կը թուարկուին «ձայնասփռումի հայկական ժամին վերացումը», Եունեսքոյի ձեռնարկներուն Լիբանանը ներկայացնողներուն մէջ «մէկ հայու իսկ աթոռ» չըլլալը²⁸, հայ վարժարաններու չընդգրկումը կրթական հարցերու համագումարներու, հայ մամուլին հանդէպ ցոյց տրուած «զրկանքը»: Կը յառաջանայ տրամաբանական հարցումը. «մե՞ծ շահ կայ մեզի զգացնելու թէ հակառակ ձեր ցոյց տուած քաղաքացիական նուիրուածութեան, ձեզ հարազատ չենք նկատեր», կ'ընդգծուի ապերախտ հոգեզաւակի զգացումի յառաջացումը լիբանահայուն մօտ, «կը յուսայինք թէ Լիբանանի կառավարութիւնը կ'անդրադառնայ մեզի հանդէպ եղած զրկանքներուն եւ ... կը դարմանէ» (Ար. 24 Նոյ. 1948): «Լիբանանի Մէջ Հայ Համայնքի Ունեցած Իրաւունքներուն Մասին» վերնագրեալ յօդուածով, անդրադարձ կ'ըլլայ Մեթնի երեսփոխան Տիգրան Թոսպաթի՝ երկրի նախագահին ուղղած «Լիբանանի Քաղաքական եւ Վարչական Կազմին Մէջ Հայոց Իրաւունքներուն Մասին» վերնագրեալ յուշագրին: Տեղական *Լը Մաթէն* թերթը յուշագրին ի պատասխան կը հաստատէ պահանջներուն «օրինաւորութիւնը», բայց տիրող պայմաններուն մէջ նման հարցի մը բարձրացումը անպատեհ կը նկատէ, թարգմանաբար կը հրատարակուի Պէյրութի նախկին երեսփոխան Շաֆիք Նասիֆի նամակը, թէ «Պետական վարչակազմի պաշտօնակալութիւնը տկարներու եւ կեանքի պայքարէն վախցողներուն ապաստանն է, իրողութիւն մը՝ որ հայուն նկարագրին եւ բնութեան չի համապատասխաներ», հաւաստելով հանդերձ թէ «բաղձալի է որ համայնքը կանչուի՝ երկրին բարօրութեան նպաստող

հաւաքական ճիգին» (Ձ. 21 Նոյ. 1952), իսկ թերթը «գիտակից անտարբերութիւն» կը նկատէ հայ տարրին չպաշտօնակոչուիլը: Երբեմն դժգոհանքի ալիքները մամուլին մէջ զիրար կը խաչաձեւեն. առանձնացուելով Պուրճ Համուտի քաղաքապետական ընտրութիւնը, կը թելադրուի «ներկայ շրջանը արդարութեան, խղճմտանքի, ազատութեան, իրաւունքի պաշտպանութեան եւ ընկերային ապահովութեան ժամ» նկատել եւ խօսքը տալ ժողովուրդին (Ար. 28 Նոյ. 1952):

Երբեմն դժգոհանքը կը դառնայ համալիբանանեան. տուրքերու աճ՝ 1922ի մէկ միլիոնէն 1932ի 5,220,000ի (այս մագլցումը կը վերագրուի Օսմանեան Կայսրութենէն Լիբանանի ժառանգած պարտքերու մարումին) (Ազդ. 6 Մայիս 1932), նախագահի քրիստոնեայ թէ իսլամ ընտրութեան երկամսեայ անել (Ազդ. 8 Մայիս 1940), ընտրական խնդիրներ (Ազդ. 6 Մայիս 1947), կոչ կը կատարուի որ ընտրուին մարդիկ որոնք «թրծուած ըլլան քաղաքացիական պարտականութեան եւ քաղաքացիական իրաւունքի խոր ըմբռնողութեամբ» որպէսզի վերջ տրուի հատուածամոլ, եսամոլ կողոպուտներուն եւ շահագործումներուն ու ժողովուրդներու կարիքներուն անտեսումին (Ար. 27 Նոյ. 1952): Կը խօսուի քաղաքացիներուն ընկերային եւ վարչական բարենորոգումներու ակնկալութեան, զեղծարարութեան, զանազան 'խմբակներու' տիրապետութեան, կաշառակերութեան, մսխումներու, անկարգութիւններու, ժողովուրդին վստահութեան չարաչար շահագործումին, անարդար 'մենակալութեան' մը հաստատումին, 1947ի խորհրդարանական ընտրութեանց «շատ անհամ զաւեշտին» մասին, որուն հետեւանքով «երկիրը վերածուեցաւ 'ազարակի'»: Հուսկ, մամուլը լուստեսութեամբ կը համակուի. «ժողովուրդի զգացումներուն թարգմանը դառնալով բացառաբար, խորհրդարանը ընտրեց նոր նախագահ մը՝ յանձին հայրենասէր Քամիլ Շամունի», որուն հետ պայքար «կը մղուի ներքին ազատութիւններու, արդարութեան եւ լուսաւորութեան համար ... ընդդէմ ապականութեան, կամայականութեան ու քառսի» եւ կը մաղթուի որ երկրին երիտասարդ ղեկավարները «շուտով շահին այս ճակատամարտը» (Ձ. 23 Նոյ. 1952): Դժգոհանքի ալիքին յաճախ կը խառնուի գովերգ. լուսարձակի տակ կ'առնուի Պէյրութի մէջ Եունեսքոյի Համագումարի բացման հանդիսութիւնը, որ յաւելեալ

հեղինակություն կու տար պետականության (Ձ. 20 Նոյ. 1945): Երեւոյթը աւելի ծաւալուն ձեւով կը կրկնուի Եունեսքոյի Գ. համաժողովին, երբ Լիբանանի պատուիրակութեան պետ Համիտ Ֆրանժիէ Եունեսքոյի նախագահին կը յանձնէ Պէյրուֆի Եունեսքոյի պալատին բանալիները, որով կազմակերպութիւնը կը հաստատուի Պէյրուֆ. հատուածներ կը տրուին նախագահ Խուրիի Եունեսքոյի ճառէն (Ձ. 17 եւ 18 Նոյ. 1948), կը մատնանշուին արձանագրուած յառաջդիմութիւնը, ձեռնհաս վերակերտումը բանակին եւ պետականակերտումն ընդհանրապէս (Ձ. 23 Նոյ. 1947), կ'ակնարկուի նաեւ՝ Շարլ Մալէքի՝ ՄԱԿի ժողովներուն մէջ ունեցած դերակատարութեան, երբ «տիրականօրէն լսուցաւ մեր երկրին ձայնը», կ'ակնարկուի ներքին կեանքին արձանագրած յառաջդիմութեանց, բայց նաեւ՝ 30,000 անգործներուն, քաղաքական տարակարծութիւններուն (Ձ. 22 Նոյ. 1949):

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Ի տարբերութիւն Լիբանանի նահատակաց նիւթերու միուղիութեան, լիբանահայ մամուլին մէջ անկախութեան տօնին առթիւ հրատարակուած նիւթերու մէջ յայտնուած գաղափարները հետեւողական զարգացում չեն արձանագրեր, տարբեր տարիներու անկախութեան վերաբերող նիւթեր կեցուածքի, մերձեցումի վերիվայրումներ ունին, նոր կեցուածքներ յաջորդ տարիներու խմբագրականներուն մէջ կը վերադառնան իրենց սկզբնական բանաձեւումներուն, դանդաղ է գաղափարի յառաջընթացը, կրկնութիւնները յաճախակի են, նկատելի են պարագայական մօտեցումներ, բազմաթիւ են ճկունցուած եւ քօղարկուած, երկիմաստ եւ երկթիրախ արտայայտութիւնները, այդուհանդերձ, նշմարելի է - տասնամեակի մը կտրուածքով - մօտեցումի որոշակի փոփոխութիւն եւ զարգացում:

Երկու թեմաներն ալ բնոյթով յուզական էին եւ առիթ կը յառաջացնէին հռետորաբանութեան: Անոնք լաւ առիթ կը հանդիսանային անգամ մը եւս վերիշեցնելու Հայոց Յեղասպանութեան սարսափելի տարիները, վառ պահելու թշնամութիւնը թուրքին հանդէպ:

Լիբանահայ մամուլը այդ տօները ծառայեցուցած է կուսակցական օրակարգերու շուկայացումին, կուսակցական հեղինակութեան վերականգնումին, միջկուսակցական հակադիր սպրդասացութիւններու, այդ տօներուն պատմութեան ուսուցումին, Լիբանան հաստատ-

ուած գաղթահայր այս երկրին կապելու, սիրցնելու, անոր եւ տեղաբնիկ բնակչութեան հետ յարաբերութիւններ հեզասահելու, լիբանահայ քաղաքական իրաւունքներ պահանջելու, հայկական հպարտութիւն ամրապնդելու, ազգայնական ինքնութեամբ ջրդեղելու նպատակներուն:

Ամփոփելով, այս բոլորը կը խօսին լիբանահայ մամուլին ընտելացնող դերակատարութեան մասին:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան անդամ Հայկ Պալեանի կողմէ, իբրեւ անհատական նախաձեռնութիւն 1924ին հրատարակուիլ սկսած *Փիւնիկը*, միառժամանակ ետք վերանուանուած է *Նոր Փիւնիկ*, իսկ 5 Մարտ 1927էն՝ *Ազդակ*, ու ատելի ետք դարձած ՀՅԴ խօսափողը:
- ² *Զարթօնք* հրատարակուիլ սկսած է 26 Սեպտեմբեր 1937ին, իբրեւ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան պաշտօնաթերթ:
- ³ *Արարար* հրատարակուիլ սկսած է 1 Նոյեմբեր 1937ին, իբրեւ Սոցիալ Դեմոկրատ Հնչակեան Կուսակցութեան պաշտօնաթերթ:
- ⁴ 1 Սեպտեմբեր 1920ին հռչակուած պետութեան առաջին տասնամեակին համար Մայիս 6ը պետական բարձրագոյն օրն էր, քանի որ կ'արտացոլացնէր Լիբանանի ազատագրումը Օսմանեան տիրակալութենէն: Սակայն 1930ականներու կէսէն սկսեալ Մայիս 6ը սկսաւ գիտակցուիլ իբրեւ ոչ-լրի ազատագրում եւ անկախացում: 1937ին պետութիւնը 6 Մայիսը հռչակեց Նահատակաց Օր, վերջ տալով երկու տարբեր օրերով (Սեպտեմբեր եւ Մայիս) զայն նշելու սովորութեան:
- ⁵ Մեր պրպտումները տարածած ենք տուեալ ամսաթիւին նախորդող եւ յաջորդող հինգական օրերու ընթացքին լոյս տեսած համապատասխան նիւթերուն վրայ: Կային նաեւ ուրիշ լիբանահայ թերթեր, մանաւանդ անկախ *Լիբանանը* (1924-1935), սակայն գործնական նկատառումներով լուսարձակի տակ առինք այս երեքը:
- ⁶ *Զարթօնք* կ'ընդգծէ թէ Պոլսոյ մէջ հայ մտաւորականութեան բանտ առաջնորդուելէն հազիւ երկու շաբաթ ետք Պէյրութի կեդրոնական հրապարակին վրայ «թուրք դահիճները» կախեցին 18 լիբանանցիներ (9 Մայիս 1939), մինչ *Ազդակ* կը հաւաստէ. «Ապրիլ 24ի վերապրումով մեր սրտերուն մէջ բացուած վէրքը հազիւ սպիացած, Մայիս 6ը կրկին կ'արհիւնէ զայն» (7 Մայիս 1949):
- ⁷ «Բաղդը այդպէս է տնօրիններ որ մենք միասին սգանք ու միասին հրճուինք» (*Ազդ.* 8 Մայիս 1932):
- ⁸ Հոկտեմբեր 1921ին ստորագրուած թուրք-ֆրանսական պայմանագրով ֆրանսական կառավարութիւնը Թուրքիոյ կը յանձնէր Կիլիկիան, պատճառ դառնալով կիլիկիահայութեան երկրորդ տեղահանութեան:
- ⁹ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան 13 թեմերու 400,000 հաշուող հօտը յետեղեռնեան հանգրուանին նուազած էր եւ վերածուած շուրջ 130,000 գաղթականի (Բաբգէն Ա. Աթոռակից Կաթողիկոս, *Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ (1441էն Մինչեւ Մեր*

Օրերը), Անթիլիաս, Տպ. Դպրեվանուց Կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ, 1939, սիւն. 1013):

- ¹⁰ Լուսանկարները կը միտէին անելի շօշափելի եւ վաւերական դարձնել ըսուածը եւ ընթերցողին տեսողական զգայարանը առնչել Լիբանանին:
- ¹¹ Չենք կրցած աչքէ անցընել թերթի 1930, 1931 եւ 1944 տարիները:
- ¹² *Չարթօնքի* 6 Մայիս 1942ի թիւը չ'անդրադառնար տօնին:
- ¹³ Մայիս 6ի անդրադարձի չհանդիպեցանք 1951 եւ 1952 տարիներուն:
- ¹⁴ Լիբանանի անկախութեան անդրադարձի չհանդիպեցանք 1944ին:
- ¹⁵ Կը յիշատակուի նաեւ թէ հակառակ իր համեստ պայմաններուն, Լիբանան «եղբայրական ձեռք կարկառեց» պաղեստինցի գաղթականներուն, որոնցմէ շուրջ հարիւրհազար ապաստանած են Լիբանան (*Ձ. 22 Նոյ. 1949*):
- ¹⁶ Կը գլխագրուի շնորհակալութիւնը (*Ձ. 23 Նոյ. 1950*):
- ¹⁷ Աւելի ետք՝ այդ բարգաւաճման եւ վերելքին բանիւ եւ գործով նուիրուող եւ ցանկացող է հայ ժողովուրդը (*Ար. 7 Մայիս 1947*):
- ¹⁸ *Ազդակ* իր 6 Մայիս 1933ի թիւով հրատարակած էր նահատակութեան առնչութեամբ ինքնագիր բանաստեղծութիւն մը (տե՛ս՝ յաւելուած 1):
- ¹⁹ Տե՛ս՝ յաւելուած 1:
- ²⁰ «Լիբանանի նահատակներու տօնին խորհրդաւորութեան մէջ հայութիւնը կը նշմարէ նաեւ բիրատոր նահատակներուն անանուն եւ անշիրիմ ..սաւառնող հոգիները» (*Ար. 7 Մայիս 1947*):
- ²¹ Աւելի ետք թերթերէն մին պիտի նշէր, թէ հայերը «չնչին» աջակցութիւն բերած են այդ անկախութեան, եւ «լայնօրէն ստացած ... մեր բաժինը» (*Ձ. 23 Նոյ. 1950*):
- ²² Աւելի ետք, մամուլը կը քննադատէ Անդրոյորդանանը եւ Պաղեստինը միացնելով Սուրիոյ թագաւորութիւն մը հիմնելու եւ արաբական երկիրներու պաշտպանութիւնը Թուրքիոյ յանձնելու ծրագիրը. «ի՛նչ սհաւոր եւ քստմնելի է մտածել Թուրքիոյ վերադարձին մասին: Թուրքիան իբր չարաշուք ուրուական՝ անգթօրէն կը յարատեւէ վրդովելու Մերձատր Արեւելքի եւ մասնաւորաբար արաբական աշխարհի երանելի խաղաղութիւնը: Իր վերադարձը՝ առնուազն սրբապղծութիւն պիտի ըլլար Մայիս 6ի ազգային մեծ նահատակներու նուիրական յիշատակին դէմ» (*Ձ. 9 Մայիս 1939*):
- ²³ Ազդակ կը նշէ 300,000 (*Ազդ. 23 Նոյ. 1946*):
- ²⁴ Մամուլը կը ծանուցանէ կատարուելիք «պաշտօնական սգաւոսն»ը, առանց յայտնելու թէ ուր եւ երբ պիտի տեղի ունենայ ան (*Ձ. 5 Մայիս 1947*):
- ²⁵ Պատուիրակութիւնը կը բաղկանար Յակոբ Տէր Մելքոնեան-Տիգրան Մալիսազալեան-Ն. Տեմիրճեան-Հմայեակ Գրանեան-Տոքթ. Գարեգին Թապուրեան-Չաքարիա Պապիկեանէ:
- ²⁶ Շահեկան պիտի ըլլար ուսումնասիրել լիբանանեան մամուլի արձագանքը Հայոց Յեղասպանութեան տարեկան ոգեկոչումներուն:
- ²⁷ Կը նշուի նպաստներու երկար եւ համոզիչ շարք մը:
- ²⁸ Կը տեղեկացուի որ Եունեսքոյի 1948 տարուան մեծ ընդունելութեան հազար մասնակիցներուն մէջ եղած են քսանհինգ լիբանահայեր, որոնց հոն գտնուիլը յաջողուցած է Պէյրութի քաղաքապետարանի անդամ Տոքթ. Գարեգին Թապուրեան (*Ար. 24 Նոյ. 1948*):

SOCIALIZING THE INCOMING ARMENIAN REFUGEES:
THE LEBANESE ARMENIAN MEDIA
(Summary)

Antranik Dakessian
adakessian@haigazian.edu.lb

The research examines how Lebanese Martyrs' Day and Lebanese Independence were reflected in the Lebanese Armenian media. It elaborates issues raised in articles dedicated to these events, and their evolution in response to various predicaments, concerns and challenges the newly-arrived refugees faced while reconstructing their identity, restructuring their community life, networking with both the indigenous population and the refugee masses and connecting both with the hostland and the homeland. It highlights the duality and inconsistency in these articles, which reflected the diverse approaches and attitudes of the authors to the above-mentioned issues. It notes that as the mouthpieces of the traditional Armenian parties these newspapers marketed their agendas, reflected the partisan ideologies and conflicts regarding Soviet Armenia, the local French Mandatory establishment, the Lebanese state apparatus and certain aspects of Lebanese domestic politics.

The paper argues that in assessing Lebanese Martyrs' Day and Independence the media influenced the opinions of the disoriented Armenian refugees, redefined their national prospects, and shaped their attitudes and behaviour vis-à-vis Lebanon. The paper concludes that the media was a basic tool of socialization for these incoming masses.

The study is based on articles published between May 1 and 10 and November 17 and 27 in three Armenian newspapers (*Aztag*, *Zartok* and *Ararad*) between 1927 and 1952.

LEBANESE-ARMENIAN MPs THROUGHOUT THE LEBANESE PARLIAMENTS: A QUANTITATIVE ASSESSMENT FROM WITHIN (1934-2012)¹

ROUPEN AVSHARIAN
ravsharian@aol.com

INTRODUCTION

The Lebanese state system and its socio-communal structure have always had a unique and very complex configuration based upon the consociational democracy mode.² The religious and ethnic communities in Lebanon are organized in a fashion that reinforces their conflicts in a system that promotes sectarian identification.³ Lebanon is one of the few states whose population is so pluralistic that every ethno-religious group or sect by itself is a minority. The state has officially recognized seventeen of these sects and has broadly divided them between Christian and Muslim denominations.⁴

The legislative branch of the Lebanese state reflects the state of the consociational democracy in Lebanon.⁵ The constituent members of the Lebanese parliament are elected based upon pre-existing, pre-determined and pre-agreed quotas or ratios of the Muslims and the Christians.⁶ A certain percentage is allocated to the Lebanese-Armenian Community, within the Christian denominations. The Armenian Community has a minimum of 6 MPs out of a total of 128 MPs in the Lebanese parliament. The community is also guaranteed a ministerial post in Lebanese governments, as the former Speaker of the Lebanese parliament Hussein Al-Husseini declared that “[n]o Cabinet could be formed in Lebanon with less than 14 ministers, in order for the Armenian community to be represented.”⁷

The legislative branch in Lebanon has a century-old history. As Lebanon and the rest of the Middle Eastern provinces of the Ottoman Empire came out of WWI, an agreement was signed between the British and French (the Sykes-Picot Agreement) whereby the pre-WWI Ottoman Arab east was divided between these two great powers. It gave the French authorities the right to govern the province of greater Lebanon-Syria. The League of Nations mandated France to govern Lebanon until it achieved a reasonable level of self-governance. Under its mandate, the

French government created Lebanese Representation Councils in the early 1920s and generated the first Lebanese Constitution in 1926.

Armenians have settled in Lebanon since time immemorial; however, the first massive influx of Armenians into Lebanon was during the late-19th and early-20th century.⁸ Armenians settled in different parts of Lebanon in the early 1920s, received some on and off attention from both the executive and the legislative branches of the Lebanese state, and were granted citizenship. They created their own quarters, particularly at the northern edge of Beirut on both sides of the Beirut river, which separates the capital from the Mount Lebanon district.

The Lebanese-Armenian Community was not represented in the first two Lebanese Representation Councils (1922-24 and 1925-26), nor was it represented in the one-time-only Lebanese Senate (1926-27). It was also not involved in the first two Lebanese parliaments (1926-29 and 1929-32) under the French Mandate. Although Abdallah Ishak, an Armenian Catholic was elected as the representative of the Christian minorities in the 2nd Lebanese parliament, he was not involved in Lebanese-Armenian-related issues.⁹

Lebanese-Armenian-related issues and concerns about their neighborhoods were discussed in ensuing parliaments. The Lebanese legislators during the early 1920s, for instance, expressed concern about the poor and unhealthy conditions of these concentrations.¹⁰ As the number of Armenians had increased in these localities by 1926, during a legislative session of the 2nd Representation Council, the Lebanese Government acknowledged that the Armenian Orthodox sect was a new religious denomination in Lebanon alongside the Maronites, Catholics, Orthodox, Sunnites, Shiites and Druzes.¹¹ The government asserted that special attention should be given to assisting the Armenian residents.¹² As a result, in 1926 the Lebanese Minister of Health requested permission from the Representation Council to enter the Armenian quarters in Karantina to fight the spread of contagious diseases.¹³

Likewise, granting lands to accommodate Armenian refugees in several areas such as Tyre (Sour) was an issue raised and debated during several legislative sessions of the 1st and 2nd parliaments.¹⁴ Lebanese legislator Yousef El Zein, among others, argued in an open

session of the parliament in 1928 that “Armenians and Shiites should be entitled to ministerial posts in order to promote equality in Lebanon.”¹⁵

A SURVEY OF LEBANESE PARLIAMENTARY SESSIONS

The intensity of the political and legislative activity of Lebanese-Armenian MPs throughout the years was directly proportional to the number of meetings of the Lebanese legislature, which reflected the political mood in the country throughout the years. The Lebanese parliament had its golden era during the early stages of the First Republic (1926-1991), just after independence from France, and reached a peak during the term of the 8th parliament between 1953 and 1957, when there was a record high of 242 meetings (Table 1). This was right after “the white revolution,” when president Beshara El Khoury resigned and Camille Chamoun was elected.

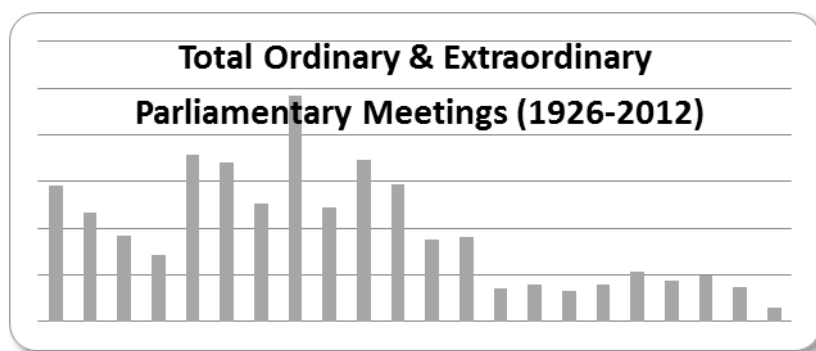

Table 1. Number of Lebanese parliamentary meetings from 1926 to 2012

The peak did not last long as Lebanon was drawn into the regional political rivalry between the two regional rival camps: the pro-Western Baghdad Pact and the Arab-oriented UAR. The escalation of this contest paved the way for the first civil war in Lebanon in 1958. Thereafter, legislative life in Lebanon registered a drop in the number of meetings. Parliamentary life was still relatively busy during the 1960s. However, the decline in the number of meetings was inevitable as Lebanon entered into a long civil war in the 1970s and 80s.

The ratification of the Ta’ef Agreement by the Lebanese parliament in 1990 gave a short-term boost to legislative life. However, the assassination of PM Rafik Hariri in 2005 changed the political landscape

in Lebanon and two rival camps came into existence. They pushed the country into a stalemate and eventual total closure of the parliament for 18 months between 2006 and 2008.

Besides having an important role during general parliamentary sessions, the Lebanese-Armenian MPs have always had active roles in parliamentary committees. Nevertheless, there are no records of the proceedings of these committees, as deliberations at the committee level have always been considered private, as veteran legislator Khatchig Babikian once explained to his colleague Edmond Rizk, who had demanded to see the minutes of the proceedings of a certain committee. Babikian referred to Article 42 of the by-laws, which stated that the proceedings of the committees were considered private and belonged solely to the members of those committees.¹⁶

* * *

This research paper is based on the published Official Records of the general proceedings of meetings of parliament covering 1080 Ordinary and 764 Extraordinary meetings spread over almost 80 years of legislative history.¹⁷ This paper is an introduction to an extensive research project covering different aspects of the involvement of Lebanese-Armenian MPs in Lebanese legislative life from 1932 to 2012.

The Official Records of the Lebanese parliament do not include the official minutes of the deliberations of the members of the 17th parliament during the 1989 Ta'ef meeting.

This research paper presents certain facts and documents that highlight and sometimes refute the stereotypical perception of Lebanese-Armenian MPs and their activities within the confines of the four walls of the Lebanese parliament.

THE PRE-INDEPENDENCE ERA UNDER THE FRENCH MANDATE (1922-43)

Just after the end of WWI, the Sykes-Picot Agreement enabled the French Authorities to govern the province of greater Lebanon-Syria. Under its mandate, the French government created Lebanese Representation Councils in the early 1920s. In 1926 it endorsed the first Lebanese Constitution, which led to the first parliamentary elections.

The members of the First Lebanese Representation Council (1922-24) were officially confirmed as being duly elected by the French High

Commissioner of Greater Lebanon, General Henri Gouraud, on 24 May 1922.¹⁸ None of the 30 MPs was Armenian. However, Armenian-related issues were discussed during the parliamentary sessions of the First Lebanese Representation Council. The issues included the status of the Armenian refugees in Karantina in 1922¹⁹ and later, in 1923, whether the Armenians should be regarded as residents of the country.²⁰ The Second Lebanese Representation Council (1925-26) was elected in June 1925 with 30 MPs, again with no Armenian representation.

As the new Lebanese Constitution was endorsed in 1926, a one-time Lebanese Senate (1926-27) was elected. None of the 16 Senators was Armenian, and no Armenian issues were discussed during its tenure. The First Lebanese parliament with 42 MPs was elected and held concurrent sessions with the Lebanese Senate in 1926, with no Armenian MPs as well. However, Armenian-related issues were debated in open sessions during the tenure of the First Lebanese parliament. The public health concern in the quarter of Karantina was extensively debated, particularly the unpleasant odors coming out of the “Armenian Shops.”²¹ The refugee status of the Armenians, on the other hand, was debated in several sessions during the 1st parliament: MP Emile Eddé questioned the Lebanese Government on this very issue in 1927;²² MP Jamil Talhouq posed a question to the Government in 1928 whether the Armenians had the right to participate in the elections;²³ and at another session in 1928, MP El Zein questioned the government if Armenians would be allowed to be elected as members of municipal councils.²⁴

In the 2nd Lebanese parliament (1929-32) a Catholic Lebanese-Armenian, Abdallah Ishak, was elected as an MP, officially representing the Christian minorities but he had no direct involvement in Lebanese-Armenian-related issues in the parliament.

i) Vahram Leilekian

A Decree dated 2 January 1934, signed by the French High Commissioner of Greater Lebanon, granted the Armenian Orthodox community the right to have a member in the Lebanese parliament.²⁵ The first Lebanese-Armenian, elected to the 3rd Lebanese parliament, was Vahram Leilekian, an AGBU²⁶ member, who was supported by the Hunchags²⁷ and the Ramgavars.²⁸

The 3rd parliament had 25 members, the most outstanding Lebanese leaders of the time, who impacted Lebanon's modern history. Leilekian was a member of an elite group that included Sabri Hamadeh, Ayyoub Tabet, Charles Debbas, Kheir El Deen El Ahdab, Emile Eddé, Beshara El Khoury, Hekmet Jumblatt, Farid El Khazen, Camille Chamoun, Majeed Arslan, Khaled Shehab and Hameed Franjeh.

Leilekian was a very active legislator. For four consecutive years, he was elected as a member of the Public Works and Public Schools Committee, participated in several legislative schemes, and proposed new construction laws to the Lebanese parliament.²⁹ He also demanded that the government protect the rights of the Lebanese laborers who carry out public works over those of non-Lebanese workers.³⁰ Leilekian was very vocal on the issue of safety and maintenance of public roads in Lebanon. He presented a proposal to parliament for improving roads so they would stand up to heavy vehicles without needing repairs on an annual basis, and he demanded that the Public Works Committee reconsider the matter before the 3rd parliament adopted a new budget for the ensuing year.³¹ Leilekian demanded that there be a Lebanese-Armenian representative on Beirut's Municipality Council in 1936.³²

Leilekian did not confine himself to debating and voting for the passage of bills into law. His contribution to the Lebanese Republic went beyond the four walls of the parliament. He was elected to a Special Committee comprised of 7 prominent Lebanese representatives³³ who were entrusted to negotiate with the French government on the national aspirations of the Lebanese people.³⁴

ii) Khosrov Tutundjian

The 4th parliament was comprised of 63 MPs. Of these 43 were to be elected and 20 were to be appointed by the High Commissioner. Two seats were allocated to the Armenian Orthodox Community in Beirut: one by election and the other by appointment. The Tashnag representative, Tutundjian, was elected to the 4th parliament,³⁵ whereas president Emile Eddé appointed Leilekian to the second Armenian Orthodox seat in 1937.³⁶ Both MPs had good attendance records and were instrumental in passing different bills into law. They were both active in standing committees: Leilekian and Tutundjian were elected to

two different committees in 1937 and 1938. A year later Leilekian was elected to four different committees and Tutundjian became a member in three, in open violation of the by-laws of parliament, which stipulated that no member could join more than two standing committees.³⁷

Both Leilekian and Tutundjian were very vocal on issues related to the Lebanese-Armenian community. On one occasion, Leilekian questioned the Lebanese Government about the reasons why it had not complied with the budget allocation to Armenian schools for providing extra Arabic language teachers in 1937.³⁸ He further inquired about the deteriorating condition of the Beirut Bridge which linked Beirut to the Mount Lebanon District, where most of the Armenians had settled.³⁹ During another parliamentary deliberation on the Ministerial Statement of PM Abdallah Al Yaffee's newly formed government in 1939, Leilekian argued that the proposed cabinet, comprised of seven ministers, did not include any representative of the Lebanese-Armenian Community.⁴⁰

Tutundjian made long speeches during the deliberations on the Ministerial Statements and budget. His speeches were usually in French and covered his concerns with respect to the domestic and foreign policies of the government. At one point, he made a long speech promoting his political convictions as the representative of the Tashnag Party and a member of the Second International Socialist group.⁴¹

Leilekian and Tutundjian did not collaborate with each other when they voted on bills or cast their votes for the ensuing Lebanese governments during the term of the 4th parliament. Tutundjian, for instance, unlike Leilekian, gave a no-confidence vote to one of PM Khaled El Shehab's cabinet proposals in March 1938,⁴² whereas Leilekian abstained from casting a vote for Abdallah Al Yaffee's cabinet in November 1938.⁴³

The last meeting of the 4th parliament was on 5 June 1937, when the French authorities suspended legislative life in Lebanon until 1943.⁴⁴

THE ARMENIAN MPS DURING THE 1ST LEBANESE REPUBLIC (1943-91)

Before the end of WWII, the French authorities allowed the recommencement of legislative life in Lebanon. Legislative elections took place in 1943⁴⁵ and 55 members were elected to the 5th Lebanese parliament, which later, in November 1943, amended the Lebanese

Constitution, abolishing all provisions related to the French mandate over Lebanon.

The First Lebanese Republic had a lifespan of 48 years (1943-1991) until the Ta'ef Agreement was endorsed and ratified by the 17th parliament on 5 November 1989.⁴⁶ A total of 12 Lebanese-Armenian MPs served in different parliaments during the First Lebanese Republic (Table 2).

Antranik Manougian										
Ara Yerevanian										
Melkon Eblighatian										
Andre Tabourian										
Souren Khanamirian										
Vartkes Shamlian										
Khatchik Babikian										
Joseph Chader										
Dickran Tosbat										
Melkon Hayrabedian										
Hratchia Shamlian										
Movses Der Kaloustian										
Lebanese Parliaments	5 th	6 th	7 th	8 th	9 th	10 th	11 th	12 th	13 th -17 th	
	1943-1947	1947-1951	1951-1953	1953-1957	1957-1960	1960-1964	1964-1968	1968-1972	1972-1991	
# of Arm. MPs	2	2	4	3	4	5	5	5	6	
Total # of MPs	55	55	77	44	66	99	99	99	99	

Table 2. Lebanese-Armenian MPs during the 1st Lebanese Republic

iii) Movses Der Kaloustian

Movses Der Kaloustian was one of the two Lebanese-Armenian MPs elected to the 5th parliament in 1943. He served for 29 consecutive years until his retirement from legislative life in 1972. Contrary to the widespread rumors that Der Kaloustian never spoke at the parliamentary sessions during his long tenure as a legislator, he was active in standing committees and made several short speeches, expressing his concerns

and political convictions regarding Lebanese and regional issues, including the Palestinian Cause, during open sessions of the parliament. During one of the sessions in December 1947, Der Kaloustian delivered a short speech concerning the Palestinian Cause. The speech was very brief and was read by the clerk. It said: "I approve all that has been mentioned by my colleagues in terms of the Palestinian cause, and I declare that despite all our differences, we are one bloc which aims at defending this neighboring nation."⁴⁷

Der Kaloustian served in eight consecutive parliaments (5th to 12th). Throughout his tenure, he was generally elected to the Public Works Committee, but served on several other committees, including Agriculture, Tourism and Education. His attendance record is relatively poor compared to his colleagues. He sent a telegram to the Speaker requesting time off from parliament to spend his holiday in Egypt. The request was approved by the members of parliament in September 1947;⁴⁸ however, later on he requested an additional month off claiming lack of transportation because of the spread of cholera in the region.⁴⁹

Der Kaloustian, was the oldest elected MP in the 12th parliament. In accordance with the by-laws of parliament, he acted as the Speaker *Pro Temp* and officially presided and inaugurated the ordinary sessions of the 12th parliament to elect its Speaker. He gave 4 different speeches before inviting the MPs to cast their ballots for the election of the Speaker for the 12th parliament. In one of his speeches, Der Kaloustian said: "I call upon you to uphold the objectives of this sacred unity that protects our freedom, sovereignty and correct democratic traditions, and through which we shall reach a better future. I also call upon you to collaborate with our brothers in every Arab country so as to defend the sacred rights of the Arabs in wounded Palestine."⁵⁰ In another speech Der Kaloustian declared: "We are going through difficult moments because of the enemy on our country's borders and its preparedness to attack us. . . . It is time to make great sacrifices to strengthen our army and to provide the newest equipment and weaponry so as to defend our beloved nation and people. . ."⁵¹

Der Kaloustian, however, is particularly remembered because during his tenure in the 5th parliament, he and two other MPs (Ayyoub Tabet and Ahmad El Hussein) did not show up to the deliberations on 8

November 1943 on amending the Lebanese Constitution to abolish the provisions related to the French Mandate.⁵² Moreover, in a subsequent meeting, when a proposal was presented by MP Henry Pharaon to the parliament to reprimand and punish Emile Eddé for the acts the latter had perpetrated against the Lebanese Republic with the help of the French authorities during the independence era, Der Kaloustian cast a negative vote.⁵³

iv) Hratchia Shamlian

Hratchia Shamlian was elected to the 5th parliament in 1943 and served as an MP for one term. Shamlian had a good attendance record during his tenure but did not give any major speeches throughout the term, making only a few interventions without any noteworthy impact. He served on three different committees: the Administration and Justice Committee; Industry and Tourism Committee; and the Proposals and Grievances Committee.

v) Melkon Hayrabedian

Melkon Hayrabedian was elected to the 6th parliament in 1947 and then to the 7th parliament in 1951. He was a very quiet MP and did not make any significant contribution to the legislation process throughout his tenure. Hayrabedian was elected to the National Education and Public Health Committee and later to the Social Affairs Committee. His voting record shows that he cast votes of confidence for all incoming governments from 1947 to 1953.

vi) Dikran Tosbat

Dikran Tosbat served in the Lebanese parliament for three consecutive terms (1951-1960). The Hunchag-endorsed Tosbat was the first Lebanese-Armenian MP who was elected from the Bourj Hammoud, Metn constituency. This was due to the new electoral law which raised the number of Lebanese MPs to 77 and allocated two additional seats to the Lebanese-Armenian Community: one for the Armenian Catholics in Beirut and one for the Armenian Orthodox in the Bourj Hammoud, Metn District.⁵⁴

Tosbat was a very active legislator throughout his tenure during these very turbulent times in Lebanon and the region. He was known for his controversial attitude, as he revolted against the executive branch of the government and demanded the resignation of the president Beshara El Khoury along with eight others, including Anwar El Khateeb, Pierre Eddé, Ghassan Tueini, Abdallah Al Hajj, Ali El Bezzi, Qobouli Zouk, Kamal Jumblatt and Camille Chamoun.⁵⁵ As a result, president Beshara El Khoury gave his official resignation to the Speaker of parliament, Ahmad Al Asaad, the very next day, 18 September 1952,⁵⁶ and Chamoun was elected as the second Lebanese President after independence in September 1952.⁵⁷

During his tenure in the 7th parliament, Tosbat co-sponsored many bills and single-handedly proposed a general amnesty for publication crimes in Lebanon, which led to a very heated debate at several legislative meetings. Tosbat had a record of casting many negative votes to legislation. He cast twenty-seven ‘no’ votes to different bills during the 7th parliament and thirteen others during the 8th parliament. Tosbat’s voting record was generally different than those of the other Lebanese-Armenian MPs, as he aligned himself with Kamal Jumblatt, Anwar Al Khateeb, Pierre Eddé, Ghassan Tueini, and Abdallah Al Hajj most of the time.

Tosbat was actively involved in a few standing committees. During the election of the standing committees of the 8th parliament, Tosbat created a great commotion because he was not elected to the Foreign Affairs Committee. He left the meeting hall, claiming that there was a “gentleman’s agreement” amongst the leading legislators at the time to include him on that Committee.⁵⁸ After deliberations, MP Ghassan Tueini resigned from the Foreign Affairs Committee and requested that his colleague Tosbat be elected.⁵⁹ Tosbat was elected as the seventh member of the Foreign Affairs Committee in 1953.⁶⁰

The 7th parliament witnessed four governments: two during El Khoury’s presidency and two during President Chamoun’s. Despite all Lebanese-Armenian MPs giving confidence votes to all four governments, Tosbat cast a no-confidence vote for PM Abdallah Al Yaffee’s cabinet in June 1951, did not show up at the meeting when PM Sami El Solh presented his cabinet’s platform statement in February

1952,⁶¹ and cast a no-confidence vote for a subsequent government led by PM Abdallah Al Yaffee in March 1954.⁶²

vii) Joseph Chader

Joseph Chader was the first Lebanese-Armenian Catholic to be elected to the 7th parliament.⁶³ He was vice-president of the Lebanese Phalange Party (*Al Kataeb Al Loubnanieh*) then⁶⁴ and was re-elected to seven consecutive terms until he passed away in 1977. Chader was considered the back-bone of the Lebanese parliament. He served as Chairman of the very important Budget and Finance Committee, which oversaw each and every piece of proposed legislation for several years. As a legislator, Chader proposed numerous bills throughout the years and authored, signed and presented 175 separate Budget and Finance Committee Reports to the 7th and 8th parliaments. He was elected to the Administration and Justice Committee and later was elected as one of the three Commissioners on the Speaker's Bureau from October 1953 to October 1958.

Chader was very vocal during parliamentary sessions, always expressing his opinions and convictions openly. On one occasion, when former PM Riad Solh was assassinated, Chader delivered a speech on behalf of the Armenian denominations in Lebanon, offered his condolences, and highlighted Riad Solh's contribution to the stability of Lebanon. To cherish Solh's memory, Chader, in his speech, called upon the Lebanese government and the Lebanese to build two statutes of Solh, one at the Martyrs' Square and another at the Beit El-Umma (House of the People).⁶⁵

In his numerous speeches Chader always promoted issues such as: electoral law abolishing sectarianism, women's rights, and lowering the voting age from twenty-one to eighteen. He also touched upon laws regulating elections, monitoring campaign expenses of candidates, establishing a legal office to consider objections and grievances filed about elections.⁶⁶

Chader was the first Lebanese-Armenian who held a ministerial post. He was appointed Minister of Public Planning in PM Sami El Solh's cabinet in 1958⁶⁷ and was appointed as the Minister of State in PM Taqi Eddén El Solh's cabinet in 1973.⁶⁸ His voting record is unparalleled by

the rest of the Lebanese-Armenian MPs. During his tenure, Chader cast 6 no-confidence votes for different governments.

viii) Khatchig Babikian

Khatchig Babikian joined the Lebanese parliament in 1957 and served continuously until he died in December 1999. He was the longest serving Lebanese-Armenian MP ever. Babikian's legislative career of forty-eight years embraced the modern history of the Lebanese-Armenians, as he represented the Lebanese-Armenian Community in different tribunals, promoting and safeguarding its political rights and heading the Armenian MP Bloc for several years. Babikian was instrumental in negotiating and defending the political rights of the Lebanese-Armenians at the Ta'ef conference in 1989.⁶⁹

Babikian was a very active legislator. He participated in, argued for, debated and sponsored numerous proposed laws and authored and endorsed several other pieces of legislation. In his numerous speeches, Babikian expressed his beliefs and opinions regarding Lebanese-related issues, including issues related to the internal governance of religious denominations, such as in the Religious Courts of the Sunnite and Shiite Communities,⁷⁰ or how to regulate the Alawite Community in Lebanon.⁷¹ Babikian was also involved in formalizing certain laws related to the secrecy of the banking system in Lebanon, rent control, and regulating the professional syndicates, including those of medical doctors, pharmacists, lawyers, and even freelance photographers. Babikian's long speeches in parliament covered the political situation in Lebanon at relevant times, sometimes criticizing foreign and domestic policies during discussions of cabinet statements of successive governments and the Lebanese-Armenian community's reaction to certain political and security issues.

In general, Babikian supported the successive Lebanese governments throughout the years; however, in one of his speeches during the deliberations on PM Hussein Al Oweini's 36th Lebanese government in 1964, Babikian indicated that he, along with the other members of the Lebanese-Armenian Parliamentary Bloc, would cast no-confidence votes.⁷² Equally notable was Babikian's speech in 1984 before casting

another no-confidence vote for PM Rasheed Karami's 56th Lebanese government, wherein Babikian argued:

Two hundred thousand Lebanese citizens, members of the Armenian Orthodox denomination, with their political parties and social leaders, demand equal treatment with the representatives of other denominations to be represented with a ministerial portfolio in the Cabinet. In the name of the Parliamentary Bloc to which I belong, I find myself ... obliged to announce that we are unable to give a confidence vote to your government for this specific reason.⁷³

One of Babikian's most remarkable speeches, however, was during the deliberations on the amendments to the Lebanese Constitution in light of the Ta'ef Accord in 1990, when, in the name of the Lebanese-Armenian MPs, Babikian announced complete approval and consent to the proposed amendments to the Constitution and stressed that by consenting to the amended provisions of the Lebanese Constitution, three objectives were being ratified:

First: To spread harmony and accord amongst all parties that have good-intentions and good-will by putting an end to the long-lasting calls for achieving equality in the legislative and the executive branches.

Second: To liberate the territories from occupation and stop the injustice exercised in the South.

Third: To meet the crucial deadlines in accordance with the Ta'ef Accord to start dissolving militias and implementing the withdrawal of all non-Lebanese armies within six months from the date of ratifying the reforms.⁷⁴

Babikian was elected to several committees. Most notably he was very active in the By-laws Committee and the Administrative and Justice Committee, and he also authored, signed and presented many committee reports on different pieces of legislation to the parliament. Babikian was also elected as one of the three Commissioners on the Speaker's Bureau for several years and later became one of the seven members of the Supreme Council, which was entrusted with trying and

judging presidents and ministers in accordance with Article 80 of the Lebanese Constitution, as amended after the Ta'ef Agreement.⁷⁵

Babikian held several ministerial posts during his legislative career. He was Minister of Public Planning in PM Saeb Salam's cabinet in 1960⁷⁶ and Minister of Public Health in PM Rasheed Karami's cabinet in 1969.⁷⁷ He was Minister of Information in PM Saeb Salam's Cabinet in 1972⁷⁸ and Minister of Public Planning in PM Ameen El Hafez's Cabinet in 1973.⁷⁹ He was twice the Minister of Justice, first in PM Shafeeq El Wazzan's government in 1980⁸⁰ and later in PM Omar Karami's cabinet in 1991.⁸¹

ix) Vartkes Shamlian

Vartkes Shamlian was elected to the 10th parliament in 1960 and served as a legislator for one term only. He was relatively quiet during the parliamentary sessions, but was an active member of several standing committees, including the Administration and Justice, Public Health and the By-laws committees. Shamlian was also elected as a Commissioner on the Speaker's Bureau, replacing Babikian in 1960.

x) Souren Khanamirian

Souren Khanamirian was the second longest serving Lebanese-Armenian MP after Babikian. He was first elected in 1960 and served for nine consecutive terms until his retirement from parliament in 1996. In this span of thirty-six years, Khanamirian never made any comments during the parliamentary sessions. However, he was involved in several standing committees, including the Budget and Finance Committee, Public Planning Committee, and Defense Committee.

Khanamirian served as a minister in two different cabinets. He was the Minister of Tourism in PM Taqi Eddéen El Solh's cabinet in 1973⁸² and Minister of Oil and Industry in PM Salim El Hoss's cabinet in 1989.⁸³

xi) André Tabourian

André Tabourian was first elected to parliament in 1964 and served for two consecutive terms until 1972. He was a member of several standing committees, including National Economy and Tourism, Public Health, and National Education. Tabourian was also elected as

Commissioner on the Speaker's Bureau from 1964 until 1972. He had a low profile during parliamentary sessions, and his attendance record was relatively poor compared to other Lebanese-Armenian MPs.

xii) Melkon Eblighatian

Melkon Eblighatian was elected to the 13th parliament in 1972 and served in the legislature until 1992. He was relatively quiet during the open sessions throughout the years but was actively involved in the standing committees. Eblighatian served in almost every committee throughout his twenty-year career, particularly during the Lebanese Civil War from 1975 to 1990. He was once in seven different standing committees simultaneously, including those of Budget and Finance, Administration and Justice, Foreign Affairs, National Economy and Tourism, National Defense, Public Planning, and Information and PTT.⁸⁴ Eblighatian was one of the three Lebanese-Armenian MPs who attended and participated in the Ta'ef deliberations in 1989.⁸⁵ He served as one of the Commissioners on the Speaker's Bureau from 1983 to 1991.

xiv) Ara Yerevanian

Ara Yerevanian was elected to the 13th parliament in 1972 and served until his resignation from parliament (which was not officially accepted) and replacement by Shahe Barsoumian in 1991.⁸⁶ Yerevanian was not vocal during the parliamentary sessions except once when he gave a speech during budget deliberations in March 1974.⁸⁷ He had the poorest attendance record amongst all the Lebanese-Armenian MPs. He was involved in a few standing committees, including National Economy and Tourism, Public Planning, and Information and PTT. Despite his poor (38%) attendance record during the 15th parliament (1980-84), Yerevanian was elected to four different committees: Budget and Finance, Labor and Social Affairs, National Economy, and Information and PTT. He was elected 11 times as a Commissioner on the Speaker's Bureau, each year from 1972 to 1983.

xv) Antranig Manoukian

Antranig Manoukian was also elected to the 13th parliament in 1972 and served until 1992. He was quiet during sessions throughout his

twenty-year career but was an active member of the Public Health Committee. He joined Babikian and Eblighatian in representing the Lebanese-Armenian Community at the Ta'ef deliberations.⁸⁸

THE ARMENIAN MPS DURING THE 2ND LEBANESE REPUBLIC: THE POST TA'EF ERA (1992-)

The Second Lebanese Republic was born on 21 August 1990, when the 17th parliament amended the Lebanese Constitution to incorporate the provisions of the Ta'ef Agreement.⁸⁹ Since then 16 Lebanese-Armenian MPs have served in 5 different parliaments (Table 3).

The first two Lebanese-Armenians to join parliament in the Second Republic were Antoine Joseph Chader and Shahe Barsoumian. In compliance with the amended articles of the Lebanese Constitution, President Elias Hrawi issued Decree No. 1307 on 7 June 1991 appointing Antoine J. Chader as the replacement for his father, the late Joseph Chader, for the Beirut Armenian Catholic seat and Shahe Barsoumian as the replacement for Ara Yerevanian for the Metn Armenian Orthodox seat in the 17th parliament.⁹⁰

xvi) Antoine Chader and Shahe Barsoumian

Both Chader and Barsoumian served in the 17th parliament from July 1991 until August 1992. Chader became a member of the Budget and Finance Committee and the Labor and Social Affairs Committee, whereas Barsoumian was elected to the Administration and Justice Committee and the Public Planning Committee. Barsoumian was appointed as the Minister of Oil and Industry in PM Rasheed El Solh's 14-member Cabinet in May 1992.⁹¹

Barsoumian was later elected to the 18th parliament in August 1992 and served for one term. He did not make any comments or give speeches during the parliamentary sessions. He also was not involved in any of the standing committees of the 18th parliament, as he was appointed Minister of State in Rafik Hariri's first cabinet in 1992⁹² and was Minister of Oil and Industry in Hariri's second cabinet in 1995.⁹³

xvii) *Yeghia Djeredjian*

Yeghia Djeredjian was elected to the 18th parliament in 1992 and served in the Lebanese legislature for four consecutive terms until 2009. So far he has been one of the two longest serving MPs during the Second Lebanese Republic. He was an active member of several standing committees, including the Public Works and Transportation, National Economy, and the Displaced Affairs. He was also elected as one of the seven members of the Supreme Council in 2005.⁹⁴

Shant Chinchinian						
Sebouh Kalpakian						
Arthur Nazarian						
Hagop Pakradounian						
Serge Toursarkissian						
Jean Ogassapian						
Hagop Kassardjian						
Abraham Dedeyan						
Sebouh Hovnanian						
Hagop Demirdjian						
Nouridjan Demirdjian						
Hagop Joukhadarian						
George Kassarji						
Yeghia Djeredjian						
Shahe Barsoumian						
Antoine Chader						
Parliaments	17 th	18 th	19 th	20 th	21 st	22 nd
	1992	1992-96	1996-00	2000-05	2005-09	2009-Current
No. of MPs	6	7	7	6	6	6
Total No. of MPs	108	128	128	128	128	128

Table 3. Lebanese-Armenian MPs during the 2nd Lebanese Republic

During his seventeen-year tenure as a legislator, Djeredjian aligned himself with Rafik Hariri's parliamentary Bloc and later became a member of the 14 March Alliance.⁹⁵ Although mostly silent during the deliberations at the open sessions of parliament, Djeredjian once gave a long speech on 2 November 2000 before abstaining from casting a vote on Hariri's 30-member cabinet, because the latter had unjustifiably allocated only 1 ministerial post to the Lebanese-Armenian Community,

in violation to the Ta'ef stipulations.⁹⁶ Djeredjian, unlike his colleagues, also cast a no-confidence vote for Salim El Hoss's cabinet in 1998.⁹⁷

xviii) George Kassarji

George Kassarji was the other longest serving MP after the Ta'ef Agreement. He was first elected to parliament in 1992 and served for four consecutive terms until 2009. He was very active and served in several standing committees, including National Economy and Information and PTT. He later became involved in the newly formed Information Technology Committee.

Kassarji was a very outspoken MP during deliberations, making numerous remarks and comments and giving long speeches before casting his confidence or no-confidence vote, the latter criticizing successive governments for neglecting the Zahle District, which Kassarji represented. Before casting his first confidence vote for PM Rafik Hariri's first cabinet (the 61st Lebanese government), for example, Kassarji demanded on an urgent basis, that the cabinet take into consideration the promotion of sports and social affairs for Lebanese youth by providing playgrounds everywhere in Lebanon, and especially in the Zahle District.⁹⁸ In another session he pointed out that governments had all neglected the telecommunication network and public roads in Zahle, Chtura and most of the Bekaa Valley leaving them in disrepair.⁹⁹

During the discussions on the cabinet statement of Rafik Hariri's second cabinet (Lebanon's 62nd government) in June 1995, and before casting his confidence vote, Kassarji demanded that the newly formed government proclaim Armenian Christmas, January 6, a National Holiday in Lebanon.¹⁰⁰ In another session he demanded that the Foreign Ministry expedite the opening of the Lebanese Embassy in Yerevan, Armenia.¹⁰¹ Later, in November 2000, Kassarji delivered a long speech revolting against the unfair treatment of the Lebanese-Armenian Community before casting his no-confidence vote for Rafik Hariri's 65th 30-member cabinet because of only one ministerial post being allocated to the Lebanese-Armenians.¹⁰²

xix) Hagop Choukhadarian

Hagop Choukhadarian was first elected to parliament in 1992 and served two consecutive terms until 2000. He represented the Catholic Lebanese-Armenian community in the 18th and the 19th parliaments. Prior to his legislative role, Choukhadarian had been appointed Minister of State for Environmental Issues in PM Omar Karami's cabinet in December 1990.¹⁰³

Choukhadarian was an outspoken legislator. He delivered several speeches during his tenure, including long speeches in 1993 and 1994 about granting Lebanese citizenship to those who were born of foreign parents and had lived their entire life in Lebanon, as was the case with so many Armenians.¹⁰⁴ In another speech, Choukhadarian touched upon the negative consequences of the garbage build-up in the Bourj Hammoud District, where a mountain of rubbish had accumulated on the coast.¹⁰⁵ He further argued that the Lebanese government did not promote a policy to appoint skilled Lebanese-Armenian professionals to high-ranking state administrative positions.¹⁰⁶

Choukhadarian was a member of several standing committees. He was elected to the Foreign Affairs Committee, Agriculture and Tourism, and the Administration and Justice Committee. In 1999 he was elected to the Public Planning and Development Committee and became its Chairman.¹⁰⁷ Choukhadarian was also elected as a Commissioner on the Speaker's Bureau from 1992 to 2000.

xx) Nouridjan Demirdjian

Nouridjan Demirdjian, a Protestant Lebanese-Armenian, was elected to the 18th parliament in 1992 and served for only one term, representing the Lebanese Protestant community. He was elected to the Public Health Committee but was very quiet during parliamentary sessions.

xxi) Hagop Demirdjian

Hagop Demirdjian, an Orthodox Lebanese-Armenian, was elected to the 19th parliament in 1996 and served for only one term. He was appointed as Minister of Municipality Affairs in Rafik Hariri's cabinet in 1996.¹⁰⁸ He was later elected to the parliament's National Economy and Public Planning and Development Committees in 1998.

xxii) Sebouh Hovnanian

Sebouh Hovnanian served two consecutive terms as an MP in the 19th and the 20th parliaments (1996 to 2005). He was a member of both the Public Health and the National Defense Committees during the 19th parliament. He, however, did not participate in standing committees during his second term, as he was appointed Minister of Youth and Sports in three different cabinets: PM Rafik Hariri's cabinets in 2000¹⁰⁹ and 2003¹¹⁰ and in PM Omar Karami's cabinet in 2004.¹¹¹

xxiii) Abraham Dedeyan

Abraham Dedeyan, a Protestant Lebanese-Armenian, was elected to the 19th parliament and served for only one term (1996-2000). Similar to Nouridjan Demirdjian, Dedeyan represented the Lebanese Protestant community at large, but unlike the former, Dedeyan delivered three speeches on different occasions during his tenure, addressing general concerns. He was a member of the Public Works and National Defense Committees.

xxiv) Hagop Kassardjian

Hagop Kassardjian was first elected in 2000 and served two consecutive terms in the 20th and 21st parliaments until 2009. During his nine-year tenure, Kassardjian was involved with the Youth and Sports and the National Economy Committees. He gave several speeches in open sessions, one of which was an outburst along with the rest of the Lebanese-Armenian MPs in November 2000 disapproving Rafik Hariri's appointment of a single Lebanese-Armenian minister in a 30-member cabinet.¹¹²

xxv) Jean Ogassapian

Jean Ogassapian was first elected as an MP in 2000 and has been serving ever since in the 20th, 21st and the 22nd parliaments. He is a member of the Future Movement led by PM Rafik El Hariri and later by Saad Hariri. He has been an active legislator with numerous interventions on different subjects and has given many speeches on political and security issues in Lebanon. He has been an active member

of the National Defense Committee; the Environment Committee; and the National Economy, Commerce and Industry Committee.

Ogassapian has held several ministerial posts since 2005. After the assassination of Rafik Hariri, Ogassapian was appointed Minister of State in Fouad El Seniora's first cabinet in 2005.¹¹³ Later, the political situation became polarized after the July 2006 war; the legislature was paralysed for 18 months, there were months of sit-ins in downtown Beirut, and armed clashes occurred. In May 2008, the Doha Agreement revived political life in Lebanon. The 21st parliament elected Army General Michel Suleiman as President of the Republic on 25 May 2008.¹¹⁴ Fouad El Seniora was re-appointed as the PM and Ogassapian as Minister of State along with Alain Tabourian Minister of Water and Power in the new unity government.¹¹⁵ Ogassapian was appointed again as the Minister of State in PM Saad Hariri's 71st Lebanese cabinet in 2009.¹¹⁶

Ogassapian was elected a member of the Supreme Council in 2000, replacing Babikian, and held the position until he took a ministerial post in 2005, when he was succeeded by MP Yeghia Djeredjian.¹¹⁷

xxvi) Serge Toursarkissian

Serge Toursarkissian represented the Catholic Lebanese-Armenians. He was first elected to parliament in 2000 and has been serving ever since in the 20th, 21st and the 22nd parliaments. He is well known for his untimely, unscheduled and out-of-order interruptions during parliamentary deliberations. He has been so unpredictable with his untimely interventions during discussions that one time Speaker Nabih Berry, citing a common Lebanese saying, claimed that "...[i]t was easier to get bird's milk than to keep Serge [Toursarkissian] quiet."¹¹⁸

Toursarkissian has been a very outspoken MP during his tenure. He has made numerous remarks, comments, interventions and has given several speeches on political and legislative matters throughout the past 12 years. He has also been an active participant in many standing committees, including those of Administration and Justice; Youth and Sports; and Women and Children Affairs. Toursarkissian has held a position as one of the three Commissioners on the Speaker's Bureau since 2000.

xxvii) Hagop Pakradounian

Hagop Pakradounian became an MP in 2005 and was re-elected to the 22nd parliament in 2009. He was a member of the Foreign Affairs and the Displaced Affairs Committees during the 21st parliament and then the Foreign Affairs and Youth and Sports Committees. Pakradounian has been an outspoken MP. He has made several comments and given a few speeches during his term in parliament.

xxviii) Arthur Nazarian

Arthur Nazarian has been a relatively quiet MP. He was elected to the 22nd parliament in 2009 and became a member of the Environment and Information Telecommunications committees before he was appointed Minister of Water and Power in PM Tammam Salam's 73rd cabinet in 2014.¹¹⁹

xxix) Sebouh Kalpakian

Sebouh Kalpakian was elected to the 22nd parliament in 2009. He is a member of the Displaced Affairs and the National Economy, Commerce and Industry committees. He has been a quiet MP. Kalpakian gave a speech during the deliberations on the Ministerial Statement in 2009, emphasizing the strategy to defend the country and promoting good neighborly relations between Lebanon and Syria.¹²⁰ Kalpakian was elected a member of the Supreme Council, replacing Yeghia Djeredjian, in 2010.¹²¹

xxx) Shant Chinchinian

Shant Chinchinian is the youngest Lebanese-Armenian MP in the 22nd parliament. He was elected from the Zahle District, replacing George Kassarji, in 2009. An active parliamentarian, Chinchinian became a member of the Women and Children Affairs Committee and currently chairs the Displaced Affairs Committee. He has made several comments and inquiries about the government's performance and authored, signed and presented a Displaced Affairs Committee Report in 2010.¹²²

The 22nd parliament's Official Records covering the 2013 and 2014 proceedings are not yet published.

ARMENIAN-RELATED ISSUES DURING OPEN SESSIONS OF THE LEBANESE PARLIAMENT

Since 1936 the Lebanese state has officially accepted the Gregorian/Orthodox Armenian and Catholic Armenian denominations as recognized Christian sects in Lebanon.¹²³ This followed the massive influx of Armenians into Lebanon during the latter part of the 19th century and the early part of the 20th century.¹²⁴

Armenian-related issues, nevertheless, were discussed in successive parliaments during the French Mandate without having a representative of the Lebanese-Armenian Community in the first and second Representation Councils and later in the first and second parliaments. The deliberations at the time, however, were focused on the status of the Armenians in Lebanon and how to eradicate the contagious diseases in the so-called "Armenian quarters."¹²⁵

As Lebanese-Armenians were elected to parliament starting in 1934, Armenian-related concerns such as their right to be represented on Beirut's Municipal Council regularly appeared on the agendas and were discussed and deliberated during the open sessions in the Lebanese parliaments.¹²⁶ Other issues such as financial assistance in the form of grants to Armenian churches in Lebanon were recommended by different cabinets and later endorsed by ensuing parliaments.¹²⁷

Proposals to allocate land to the Armenians in Lebanon, particularly in the Tyre (Sour) area, surfaced in the deliberations for many years, first when the Lebanese government under Decree No. 910 dated 17 December 1926 proposed to purchase vast lands and dedicate them to the Armenian refugees.¹²⁸ These issues were revived recently, when MPs Choukhadarian¹²⁹ and Babikian made several inquiries to the Lebanese government as to the status of those lands.¹³⁰

An eye-catching event, however, was when all four Lebanese-Armenian parliamentarians (Der Kaloustian, Tosbat, Chader and Babikian) co-sponsored a bill to compensate the families of those Lebanese-Armenian high school students who had died as a result of a bus accident in Bhamdoun, Lebanon in April 1960.¹³¹

As to the political rights of the Lebanese-Armenian Community before the ratification of the Ta'ef Agreement, many Lebanese parliamentarians demanded that ministerial posts should be allocated to the Armenians as

their numbers increased in Lebanon. Such politicians included MP Rasheed Karami who argued with PM Hussein Al Oweni for not including a Lebanese-Armenian in his Cabinet.¹³² MP Kamal Jumblatt, on the other hand, demanded that a ministerial post should be allocated to the Lebanese-Armenians in 1965,¹³³ and in a long speech concerning the rights of the Lebanese-Armenians in 1966, Jumblatt posed a question to the government:

...[w]hy should we wait until we have a government of 16 or 18 ministers so that the Armenians may be present in a cabinet, when the number of the Armenians is more than 170,000 [in Lebanon]...¹³⁴

Allocation of a ministerial seat to the Catholic Lebanese-Armenians had surfaced in parliamentary discussions throughout the years. MP Fareed Jubran asked the government why the Catholic Armenians were not represented in the cabinet in 1980.¹³⁵ Years later, Choukhadarian demanded that the Catholic Armenians be part of Lebanese cabinets.¹³⁶

As the Republic of Armenia proclaimed independence in 1991, Lebanese parliaments started to consider official Lebanese-Armenian bilateral issues. The 18th parliament, in its 9 July 1996 meeting, considered and then ratified an agreement between the two Republics concerning International Land Transportation.¹³⁷ The 19th parliament considered, debated and ratified a Friendship and Cooperation Agreement between the two Republics in 1998¹³⁸ and a year later, considered and approved a Coordination Agreement for Higher Education between the two countries.¹³⁹

For the first time in Lebanon's legislative history, on 2 April 1997, the Lebanese Parliament considered and adopted a proposal recognizing the pain and suffering experienced by the Lebanese-Armenians between 1915 and 1923, which were similar to those of the Lebanese people.¹⁴⁰ In February 2000 Choukhadarian proposed that April 24 be declared an official holiday in Lebanon, while Kassarji demanded that the Lebanese government recognize the Armenian language as a second language in the schools.¹⁴¹ In its 9 May 2000 session, the 19th parliament considered, voted on and accepted a proposal officially recognizing the Armenian Genocide perpetrated by the Ottoman government in 1915.¹⁴²

CONCLUSION

Thirty Lebanese-Armenian MPs represented the Lebanese-Armenian community continually in twenty different Lebanese parliaments since 1934. A handful of them were very active and vocal during open parliamentary sessions. Vahram Leilekian's and Khosrov Tutundjian's involvement in parliamentary sessions during the French Mandate were significant, but the two outstanding Lebanese-Armenian MPs that overwhelmingly catch one's attention in the parliamentary proceedings were Joseph Chader and Babikian during the era of the First Republic. Tosbat and Der Kaloustian, also, were remarkable, each in his own way.

With the ratification of the Ta'ef Accord, a new generation of Lebanese-Armenian MPs came into the spotlight. Unlike their predecessors, most of these newly elected MPs were very active, vocal and sometimes aggressive in their approaches to both Lebanese-related matters and Armenian-focused issues. During this period the Armenian Genocide was formally recognized and several bilateral agreements between the Republic of Lebanon and Republic of Armenia were ratified.

The voting record of the Lebanese-Armenian MPs throughout the past 80 years, shows a lack of coordination amongst themselves, as the MPs cast their votes independently from each other, voting instead with the parliamentary bloc each belonged to. The only exception to this phenomenon was during the term of the 14th, 15th, 16th and 17th parliaments (1976-1991, the civil war era), when Babikian led the Lebanese-Armenian Parliamentary Bloc and Joseph Chader was no longer present.

Moreover, the lack of coordination amongst the Lebanese-Armenian MPs and poor political maneuvering in successive parliaments throughout the years left some of the standing committees without any Armenian representation, whereas others accommodated two or three Lebanese-Armenians at the same time.

ENDNOTES

¹ Special thanks and a word of gratitude to the Member of the 22nd parliament, Shant Chinchinian, for introducing and facilitating my access to the Library and Official Records of the Lebanese Parliament.

-
- ² According to Arend Lijphart consociational democracies share four general characteristics: a) political elites representing all significant segments of the plural society participate in some form of decision-making coalition, b) each segmental group runs its own internal affairs, c) proportionality is the standard principle of political representation, civil service appointments, and the allocation of public funds, d) a mutual veto system allows elites of each group to challenge decisions detrimental to their particular groups (Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, 1977; Milton J. Eastman, *Ethnic Politics*, Cornell University Press, Ithaca, N.Y., 1994).
- ³ Decree No. 60/L.R. of March 13, 1936, sets forth the Lebanese sects as follows: “Christians are composed of the Maronites, Greek Orthodox, Greek Catholics, Armenian Gregorian, Armenian Catholics, Syrian Orthodox, Syrian Catholics, Nestorians, Chaldeans, Latin, and Protestants. The Muslim sects are made up of Sunnis, Shiites, Druzes, Alawites and Ismaelites. The Jewish sects are composed of Aleppo, Damascus, and Beirut synagogues. The unrecognized sects are Seventh-Day Adventists, Jehovah’s Witnesses, and the Bahais.” (Latif Abdul-Husn, *The Lebanese Conflict: Looking Inward*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 1998; Brenda Seaver, “The Regional Sources of Power-Sharing Failure: The Case of Lebanon,” *Political Science Quarterly*, June 2000).
- ⁴ Abdul-Husn.
- ⁵ Nubar Hovsepian, “State-Society Relationships and the Reproduction of the Lebanese Confessional System,” *The War on Lebanon: A Reader*, Nubar Hovsepian, ed., Arris Books Publishing, Gloucestershire, I.K., 2007, pp. 28-49.
- ⁶ During the Lebanese National Reconciliation Accord (“Wathiqat Al-Wifaq Al-Watani Al-Lubnani”), better known as the Ta’ef Agreement (“Ittifaqiyet Al-Taef”) signed on 24 October 1989 (and endorsed by the 17th parliament), parity between the Christian and Muslim denominations replaced the five to four ratio of Christian versus Muslim representation in the legislature. For the English translation of the Lebanese National Reconciliation Accord, see Paul E. Salem, “The New Constitution and the Ta’if Agreement,” *The Beirut Review*, Vol. 1, No. 1, spring 1991; Elie Salem, “The National Conciliation Document: A Critique,” *The Lebanon Report*, The Lebanese Center for Policy Studies, Vol. 2, No. 1, January 1991.
- ⁷ Personal interview with former Speaker of the Lebanese Parliament, Hussein Hussein, by this researcher on September 13, 2005; Roupen Avsharian, “The Ta’ef Agreement and the Lebanese-Armenians,” *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community*, Aida Boudjikanan, ed., Haigazian University Press, Beirut, 2009, pp. 387-409; Nada Raad, “Colleagues Remember Antranig Manugian,” *The Daily Star*, Saturday, April 12, 2003, p. 1.
- ⁸ Scott Abramson, “Lebanese Armenians: A Distinctive Community in the Armenian Diaspora and in Lebanese Society,” *The Levantine Review*, Vol. 2, No. 2 (Winter 2013), pp. 188-216.

-
- ⁹ Official Records of the 1st Meeting of the 1st Extraordinary Session of the 2nd Parliament held on 1 July 1929; George H. Aynilian, "Armenian MPs in Lebanon (1929-2009): A Historical Perspective," *Keghart Online* (<http://www.keghart.com>).
- ¹⁰ Discussions about the Armenian emigrants who had settled in Karantina were held during the 57th meeting of the Lebanese 1st Representative Council on 16 December 1922.
- ¹¹ Official Records of the 12th Meeting of the 2nd Ordinary Session of the 2nd Representative Council held on 6 May 1926.
- ¹² Legislators questioned the government about the Armenian shops in Karantina and expressed concerns about the odors coming from these shops (Official Records of the 13th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 2nd Representative Council held on 8 May 1926).
- ¹³ Official Records of the 7th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 1st parliament. Also, as part of its Ministerial Statement, the Lebanese Government integrates the grave health concerns of the Armenian quarters in Karantina in its domestic policy (Official Records of the 2nd meeting of the 1st Ordinary Session of the 1st Parliament held on 20 October 1926).
- ¹⁴ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 1st parliament held on 17 November 1927.
- ¹⁵ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 1st parliament held on 18 January 1928.
- ¹⁶ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 15th parliament held on 13 June 1983.
- ¹⁷ The activities of the Lebanese parliament is governed by the Lebanese constitution and the by-laws of the Lebanese parliament, which have been adopted and amended from time to time. Article 32 of the Lebanese constitution stipulates that parliament convenes every year in two ordinary sessions. The 1st Ordinary Session commences on the 1st Tuesday immediately following the 15th of March and terminates at the end of May each year; while the 2nd Ordinary Session starts on the 1st Tuesday following the 15th of October and terminates by the end of the year each year. At other times, the president of the Republic may issue a decree, calling for an Extraordinary Session of parliament and setting the agenda items for deliberation.
- ¹⁸ Decree No. 1357 dated 24 May 1922 and signed by General Henri Gouraud, French High Commissioner of Greater Lebanon (Official Records of the 1st meeting of the First Lebanese Representation Council held on 25 May 1922).
- ¹⁹ Official Records of the 57th meeting of the First Lebanese Representation Council held on 16 December 1922.
- ²⁰ Official Records of the 10th meeting of the 2nd Ordinary Session of the First Lebanese Representation Council held on 7 November 1923 and Official Records of the 30th meeting of the 2nd Ordinary Session held on 29 November 1923.
- ²¹ Official Records of the 13th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 1st parliament held on 8 May 1926.

-
- ²² Official Records of the 13th Meeting of the 2nd Ordinary Session of the 1st parliament held on 13 December 1927.
- ²³ Official Records of the 9th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 1st parliament held on 9 March 1928.
- ²⁴ Official Records of the 10th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 1st parliament held on 12 March 1928.
- ²⁵ Zaven Messerlian, *Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections: 1934-2009*, Haigazian University Press, 2014, p. 43.
- ²⁶ Armenian General Benevolent Union (AGBU) a non-profit charitable organization established in 1906 in Egypt and operated as of 1910 in Lebanon.
- ²⁷ The three active Armenian political parties in Lebanon are: The Social Democratic Huntchag Party (Huntchags), the Armenian Revolutionary Federation (Tashnags), and the Democratic Liberal Party (Ramgavar), see Abdul-Husn.
- ²⁸ Aynilian.
- ²⁹ Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 3rd parliament held on 20 March 1934.
- ³⁰ Official Records of the 7th meeting of the 1st Ordinary Session of the 3rd parliament held on 23 April 1934.
- ³¹ Official Records of the 4th meeting of the 2nd ordinary Session of the 3rd parliament held on 4 December 1934.
- ³² Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 3rd parliament held on 13 May 1936.
- ³³ Beshara El Khoury, Najeeb Osseiran, Petro Trad, Gabriel Khabbaz, Mohammad Abdul Razzak, Hekmet Jumblatt and Leilekian himself.
- ³⁴ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 3rd parliament held on 15 October 1936.
- ³⁵ Messerlian, pp. 50-61.
- ³⁶ Decree No. 1368 dated 26 October 1937 and signed by president Emile Eddé (Official Records of the 1st meeting of the 2nd Ordinary Session of the 4th parliament held on 29 October 1937).
- ³⁷ Article 20 of the by-laws of the Lebanese Parliament.
- ³⁸ Official Records of the 5th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 4th parliament held on 17 December 1937.
- ³⁹ Official Records of the 8th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 4th parliament held on 24 February 1938.
- ⁴⁰ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 4th parliament held on 24 January 1939.
- ⁴¹ Official Records of the 9th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 4th parliament held on 25 February 1938.
- ⁴² Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 4th parliament held on 25 March 1938.
- ⁴³ Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 4th parliament held on 10 November 1938.

-
- ⁴⁴ Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Extraordinary Session held on 5 June 1937.
- ⁴⁵ Lebanese Interior Ministry Decision No. 312 dated 31 July 1943 setting forth the number of parliamentary seats and their distribution amongst the religious denominations.
- ⁴⁶ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 17th parliament held on 5 November 1989.
- ⁴⁷ Official Records of the 10th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 6th parliament held on 5 December 1947.
- ⁴⁸ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 6th parliament held on 23 September 1947.
- ⁴⁹ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 6th parliament held on 10 November 1947.
- ⁵⁰ Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 12th parliament held on 9 May 1968.
- ⁵¹ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Ordinary Session of the 12th parliament held on 21 October 1969.
- ⁵² Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 5th parliament held on 8 November 1943; Decree No. 92 dated 5 November 1943 and signed by president Beshara El Khoury and PM Riad El Solh.
- ⁵³ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 5th parliament held on 1 December 1943.
- ⁵⁴ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 6th parliament held on 8 August 1950.
- ⁵⁵ Official Records of the 5th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 7th parliament held on 14 October 1952.
- ⁵⁶ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 7th parliament held on 23 September 1952.
- ⁵⁷ Ibid.
- ⁵⁸ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 8th parliament held on 27 August 1953.
- ⁵⁹ Ibid.
- ⁶⁰ Ibid.
- ⁶¹ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 7th parliament held on 19 February 1952.
- ⁶² Official Records of the 6th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 8th parliament held on 5 March 1954.
- ⁶³ Messerlian, pp. 104-118.
- ⁶⁴ Aynilian; Messerlian, p. 112.
- ⁶⁵ Official Records of the 8th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 7th parliament held on 25 July 1951.
- ⁶⁶ Official Records of the 10th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 7th parliament held on 20 November 1952.

-
- ⁶⁷ Decree No. 19142 dated 14 March 1958 signed by president Camille Chamoun appointed Joseph Chader as the Minister of Public Planning in PM Sami El Solh's 27th Lebanese Government (Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 9th parliament held on 18 March 1958).
- ⁶⁸ Joseph Chader was appointed as Minister of State in PM Taqi Eddeen El Solh's Cabinet (48th Lebanese government) pursuant to Decree No. 5766 dated 8 July 1973 and signed by president Suleiman Franjeh.
- ⁶⁹ Avsharian, pp. 387-409.
- ⁷⁰ Official Records of the 2nd meeting of the 1st Ordinary Session of the 18th parliament held on 30 May 1994.
- ⁷¹ Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 5 June 1995.
- ⁷² Official Records of the 8th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 11th parliament held on 8 December 1964.
- ⁷³ Official Records of the 2nd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 15th parliament held on 31 May 1984.
- ⁷⁴ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 21 August 1990.
- ⁷⁵ Official Records of the 4th Meeting of the 2nd Ordinary Session of the 18th parliament held on 19 November 1992.
- ⁷⁶ Khatchig Babikian was appointed Minister of Public Planning in PM Saeb Salam's cabinet pursuant to Presidential Decree No. 4944 dated 1 August 1960 by president Fouad Chehab (Official Records of the 2nd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 10th parliament held on 18 August 1960).
- ⁷⁷ Babikian was appointed Minister of Public Health in PM Rasheed Karami's cabinet (43rd Lebanese government) pursuant to Decree No. 11860 dated 15 January 1969 and signed by president Charles Helou (Official Records of the 2nd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 12th parliament held on 30 January 1969).
- ⁷⁸ Babikian was appointed Minister of Information in PM Saeb Salam's cabinet (46th Lebanese government) pursuant to Decree No. 3427 dated 3 June 1972 and signed by president Suleiman Franjeh (Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 13th parliament held on 8 June 1972).
- ⁷⁹ Babikian was appointed Minister of Public Planning in PM Ameen El Hafez's cabinet (47th Lebanese government) pursuant to Decree No. 5512 dated 25 April 1973 and signed by president Suleiman Franjeh. PM Ameen El Hafez did not present his Ministerial Statement to the parliament and eventually resigned on 8 July 1973.
- ⁸⁰ Babikian was appointed Justice Minister in PM Shafeeq Al Wazzan's cabinet (55th Lebanese government) pursuant to Decree No. 3592 dated 25 October 1980 and signed by president Elias Sarkis (Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 15th parliament held on 16 December 1980).
- ⁸¹ Babikian was appointed Justice Minister in PM Omar Karami's cabinet (59th Lebanese government) pursuant to Decree No. 861 dated 24 December 1990 and signed by

-
- president Elias Hrawi (Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 9 January 1991).
- ⁸² Khanamirian was appointed Minister of Tourism in PM Taqi Eddeen El Solh's cabinet (48th Lebanese government) pursuant to Decree No. 5766 dated 8 July 1973 and signed by president Suleiman Franjeh (Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 13th parliament held on 25 July 1973).
- ⁸³ Khanamirian was appointed Minister of Oil and Industry in PM Salim El Hoss's cabinet (58th Lebanese government) pursuant to Decree No. 2 dated 25 November 1989 and signed by president Elias Hrawi (Official Records of the 7th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 17th parliament held on 26 November 1989).
- ⁸⁴ Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 17th parliament held on 19 March 1991.
- ⁸⁵ Avsharian, pp. 387-409.
- ⁸⁶ Shahe Barsoumian was appointed a member of the 17th Lebanese parliament to replace Yerevanian as the Armenian Orthodox MP from Metn District pursuant to Decree No. 1307 dated 7 June 1991 and signed by president Hrawi (Official Records of the 2nd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 2 July 1991).
- ⁸⁷ Official Records of the 2nd meeting of the 1st Ordinary Session of the 13th parliament held on 28 March 1974.
- ⁸⁸ Avsharian, pp. 387-409.
- ⁸⁹ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 21 August 1990.
- ⁹⁰ Official Records of the 2nd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 2 July 1991.
- ⁹¹ Barsoumian was appointed Minister of Oil and Industry in PM Rasheed El Solh's cabinet (60th Lebanese government) pursuant to Decree No. 2419 dated 16 May 1992 and signed by president Elias Hrawi (Official Records of the 3rd meeting of the 1st Ordinary Session of the 17th parliament held on 28 May 1992).
- ⁹² Barsoumian was appointed Minister of State by Decree No. 2900 signed by president Elias Hrawi in PM Rafik El Hariri's 61st Lebanese government (Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 18th parliament held on 9 November 1992).
- ⁹³ Barsoumian was appointed Minister of Oil and Industry by Decree No. 6812 signed by president Hrawi in PM Rafik El Hariri's 62nd Lebanese government. Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 5 June 1995.
- ⁹⁴ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 21st parliament held on 30 July 2005.
- ⁹⁵ 14 March Alliance is a coalition of Lebanese political parties and independent politicians, that are united by their anti-Syrian regime stance. The alliance was named after the date of the Cedar Revolution (14 March 2005).
- ⁹⁶ Decree No. 4335 dated 26 October 2000 signed by president Emile Lahoud appointed Rafik El Hariri PM to head the 65th Lebanese government with only 1 Lebanese-

-
- Armenian minister (Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 20th parliament held on 2 November 2000).
- ⁹⁷ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 19th parliament held on 14 December 1998.
- ⁹⁸ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 18th parliament held on 9 November 1992.
- ⁹⁹ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 18th parliament held on 20 January 1994.
- ¹⁰⁰ Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 5 June 1995.
- ¹⁰¹ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 24 July 1995.
- ¹⁰² Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 20th parliament held on 2 November 2000.
- ¹⁰³ Hagop Choukhadarian was appointed Minister of State for Environmental Issues in PM Omar Karami's cabinet (59th Lebanese Government) pursuant to Decree No. 861 dated 24 December 1990 and signed by president Hrawi (Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 17th parliament held on 9 January 1991).
- ¹⁰⁴ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 18th parliament held on 5 January 1993; Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 18th parliament held on 26 April 1994.
- ¹⁰⁵ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 13 July 1993.
- ¹⁰⁶ Ibid.
- ¹⁰⁷ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Ordinary Session of the 19th parliament held on 19 October 1999.
- ¹⁰⁸ Hagop Demirdjian was appointed Minister of Municipality Affairs in PM Rafik El Hariri's 3rd government (63rd Lebanese government) by Decree No. 9501 dated 7 November 1996 signed by president Hrawi (Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 19th parliament held on 19 November 1996).
- ¹⁰⁹ Sebouh Hovnanian was appointed Minister for Youth and Sports in Rafik El Hariri's 65th Lebanese government pursuant to Decree No. 4336 dated 26 October 2000 and signed by president Lahoud (Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 20th parliament held on 2 November 2000).
- ¹¹⁰ Hovnanian was appointed Minister of Youth and Sports and Kareem Pakradouni as Minister of State for Administrative Reform in Rafik El Hariri's 66th Lebanese government pursuant to Decree No. 10057 dated 17 April 2003 and signed by president Lahoud (Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 20th parliament held on 29 April 2003).
- ¹¹¹ Hovnanian was appointed Minister of Youth and Sports and Alain Tabourian as Minister of State in PM Omar Karami's 67th Lebanese government pursuant to Decree No. 13621 dated 26 October 2004 and signed by president Emile Lahoud (Official

-
- Records of the 2nd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 20th parliament held on 4 November 2004).
- ¹¹² Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 20th parliament held on 2 November 2000.
- ¹¹³ Jean Ogassapian was appointed Minister of State in PM Fouad El Seniora's 69th Lebanese government pursuant to Decree Number 14953 dated 19 July 2005 and signed by president Lahoud (Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 21st parliament held on 28 July 2005).
- ¹¹⁴ Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 21st parliament held on 25 May 2008.
- ¹¹⁵ Decree No. 18 dated 11 July 2008 signed by president Michel Suleiman appointed Ogassapian and Tabourian Ministers in the 70th Lebanese government (Official Records of the 3rd Meeting of the 1st Ordinary Session of the 21st Parliament held on 8 August 2008).
- ¹¹⁶ Ogassapian was appointed Minister of State in PM Saad El Hariri's 71st Lebanese government pursuant to Decree No. 2839 dated 9 November 2009 and signed by president Suleiman. The same Decree appointed Abraham Dedeyan Minister of Industry in the same government (Official Records of the 3rd Meeting of the 2nd Ordinary Session of the 22nd Parliament held on 8 December 2009).
- ¹¹⁷ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 21st parliament held on 30 July 2005.
- ¹¹⁸ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 21st parliament held on 8 December 2009.
- ¹¹⁹ Arthur Nazarian was appointed as Minister of Water and Power in PM Tammam Salam's 73rd Lebanese government pursuant to Decree No. 11216 dated 20 March 2014 and signed by president Suleiman.
- ¹²⁰ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 22nd parliament held on 8 December 2009.
- ¹²¹ Official records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 22nd parliament held on 22 February 2010.
- ¹²² Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 22nd parliament held on 15 June 2010.
- ¹²³ Abdul-Husn; Seaver.
- ¹²⁴ Abramson, pp. 188-216.
- ¹²⁵ Official Records of the 57th meeting of the First Lebanese Representation Council held on 16 December 1922. See also, Official Records of the 10th meeting of the 2nd Ordinary Session of the First Lebanese Representation Council held on 7 November 1923 and Official Records of the 30th meeting of the 2nd Ordinary Session held on 29 November 1923.
- ¹²⁶ Official Records of the 5th meeting of the 1st Ordinary Session of the 3rd parliament held on 13 April 1934. This motion was referred to the Administrative and Justice Committee, which came back with a recommendation to allocate such a seat (Official

Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 3rd parliament held on 13 May 1936).

- ¹²⁷ The Lebanese government granted and the 3rd parliament endorsed funding of LL 650,000 to the Armenian Orthodox Church, LL 100,000 to the Armenian Catholics, and LL 150,000 to the Catholic Armenian Nuns (Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 3rd parliament held on 28 April 1934; Official Records of the 7th meeting of the 1st Ordinary Session of the 5th parliament held on 30 May 1944; Official Records of the 15th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 6th parliament held on 6 March 1947; Official Records of the 6th meeting of the 1st Extraordinary Session of the 6th parliament held on 30 August 1948).
- ¹²⁸ Official Records of the 4th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 1st parliament held on 17 November 1927. Also see the recommendation of the Administration and Justice Committee to annul the decision to grant lands to the Armenians, Official Records of the 11th meeting of the 1st Ordinary Session of the 5th parliament held on 16 May 1946. Also see a subsequent modified recommendation by the same Committee to grant such lands (Official Records of the 7th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 6th parliament held on 24 November 1948).
- ¹²⁹ For Hagop Choukhadarian's inquiries concerning the Tyre lands, see the Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 18th parliament held on 11 February 1993; Official Records of the 4th meeting of the 1st Ordinary Session of the 18th parliament held on 11 May 1993.
- ¹³⁰ For Babikian's inquiries concerning the Tyre lands, see the Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 13 July 1993.
- ¹³¹ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Ordinary Session of the 9th parliament held on 20 April 1960.
- ¹³² Official Records of the 8th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 11th parliament held on 8 December 1964.
- ¹³³ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 11th parliament held on 12 August 1965.
- ¹³⁴ Official Records of the 10th meeting of the 2nd Ordinary Session of the 11th parliament held on 20 December 1966.
- ¹³⁵ Official Records of the 2nd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 15th parliament held on 16 December 1980.
- ¹³⁶ Official Records of the 3rd meeting of the 2nd Ordinary Session of the 19th parliament held on 19 November 1996.
- ¹³⁷ Official Records of the 1st meeting of the 2nd Extraordinary Session of the 18th parliament held on 9 July 1996.
- ¹³⁸ Official Records of the 3rd meeting of the 1st Extraordinary Session of the 19th parliament held on 4 March 1998.
- ¹³⁹ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 19th parliament held on 10 February 1999.
- ¹⁴⁰ Official Records of the 1st meeting of the 1st Ordinary Session of the 19th parliament held on 2 April 1997.

¹⁴¹ Official Records of the 1st meeting of the 1st Extraordinary Session of the 19th parliament held on 1 February 2000.

¹⁴² Official Records of the 3rd meeting of the 1st Ordinary Session of the 19th parliament held on 9 May 2000.

ԼԻՔԱՆԱՀԱՅ ԵՐԵՍՓՈԽԱՆՆԵՐԸ՝
ԼԻՔԱՆԱՆԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ ՄԷՋ.
ԹՈՒԱՅԻՆ ԱՐԺԵԻՈՐՈՒՄ ՄԸ՝ ՆԵՐՍԷՆ (1934-2012)
(Ամփոփում)

Ռուբէն Աւշարեան
ravsharian@aol.com

1934էն իվեր լիբանահայ երեսուն երեսփոխաններ ներկայացուցած են լիբանահայութիւնը՝ Լիբանանի քսան խորհրդարաններուն մէջ: Անոնց աշխուժ մասնակցութիւնը օրէնսդիր կեանքին՝ ուշագրաւ է, իսկ անոնց մեծ նպաստը Լիբանանի օրէնսդրութեան՝ գնահատելի, մանաւանդ՝ Լիբանանի խորհրդարանական կեանքի ոսկեդարուն, 1950-60ականներուն:

Հետազոտութիւնը հիմնուած է 1934-2012 շրջանի Լիբանանի խորհրդարանի պաշտօնական արձանագրութիւններու սկզբնաղբիւրներուն վրայ, որոնք կ'ընդգրկեն խորհրդարանին 1080 ընթացիկ եւ 764 արտակարգ նիստերը, որոնց առնչուած են լիբանահայ երեսփոխանները: Ան կ'ուրուագծէ երեսփոխաններուն նպաստը՝ Լիբանանի անցնող 80 տարիներու օրէնսդրութեան:

Ուսումնասիրութիւնը փորձ մըն է ներկայացնելու թէ ինչպէս լիբանահայ երեսփոխաններուն մասնակցութիւնը կենսական էր Լիբանանի ներքին եւ արտաքին քաղաքականութիւնները բանաձեւելու համար եւ թէ ինչ հիմամբ անոնցմէ իրաքանչիւրը վստահութեան թեր կամ դէմ քուէ կու տար դաւիժներուն:

Աշխատութիւնը կը բացայայտէ նաեւ լիբանահայ երեսփոխաններուն մասնակցութիւնը խորհրդարանական ենթայանձնախումբերուն, եւ անոնց հակազդեցութիւնը՝ երկրին պատմական վճռորոշ պահերուն:

THE SETTLEMENT OF MUSA DAGH ARMENIANS IN ANJAR, LEBANON (1939-1941)

VAHRAM L. SHEMMASSIAN
shemmassian@yahoo.com

During the interwar years (1919-1939), Armenian Musa Dagh was situated in the Sanjak of Alexandretta/Iskenderun, an autonomous province in northwestern Syria, then under the French mandate. The French ceded the area to Turkey on 23 July 1939. Before the handover, the overwhelming majority of Armenians in the province, fearful of Turkish rule, elected to leave for Syria and Lebanon. Those from Musa Dagh camped temporarily at a place called Ras al-Basit on the Mediterranean coast, between the Armenian enclave of Kesab (Kessab/Kasab) and Latakia. As a permanent settlement site for this particular group, the French acquired Anjar, a substantial piece of real estate in Lebanon's Bekaa Valley belonging to a retired Turkish military officer by the name of Rushdi Khoja Touma. This essay describes the establishment of Anjar as an Armenian rural community during the crucial years of 1939-1941.

There are conflicting reports concerning the exact dates of the refugees' arrival in Anjar. According to *Hasg*, the official voice of the Catholicosate (Pontificate) of Cilicia in Antelias, Lebanon, the Musa Daghtsis (people of Musa Dagh) arrived in their new settlement from 4-14 September 1939.¹ The *Aztag* newspaper published in Beirut, on the other hand, reported that the first batch of 800 refugees came on Tuesday, 5 September 1939, at 2:00 p.m.² A French Foreign Ministry source maintained that the transport of these Armenians from Ras al-Basit to Anjar ended on 12 September,³ whereas *Aztag* wrote that the last caravan would arrive on Wednesday, 13 September.⁴

Whatever the exact dates, the first arrivals spent the night in the open. During the following few days, the Armenian National Union (ANU) in Beirut, the French High Commission in Syria and Lebanon, and the Armenian Custodianship of Sanjak Refugees in Aleppo sent tents. Armenians from Egypt donated money for the same purpose. Spirits were high in the camp. The French tricolor flew everywhere. The first helpers included representatives from the Zahle and Rayaq chapters of

the Lebanese Armenian Relief Cross (LARC) and Dr. Boghos Prudian. The Zahle LARC distributed 1300 Syrian piasters' worth of grapes and bread. The Beirut ANU assigned Nerses Vartabed, Fr. Mashdots Vosgerichian, Catholic Fr. Krikor Manushian, Fr. Shnorhugian, and Harutiun Hovagimian to take care of the refugees. Dr. N. Kiupelian and Dr. Geonjian visited, and so did Movses Der Kalusdian, frequently. "Intentionally circulated rumors" that the newcomers had from the outset "problems" with "nearby natives," especially "some of our Muslim brotherly compatriots poisoned by others," were dismissed as "absolute lies."⁵

The refugees numbered 1,060 families or 4,521 persons originating from the following six main villages of Musa Dagh: Kheder Beg, 1,050 persons; Bitias, 915; Haji Habibli, 904; Kabusiye, 754; Yoghunoluk, 601; Vakef, 295. They set up camp across unexcavated existing antiquities, a 250 m. by 200 m. rectangular area on the periphery of the future village.⁶ In August 1941, the population of Anjar was as follows:

Village	Families				Persons			
	A	E	C	T	A	E	T	C
Bitias	148	64	2	214	649	289	13	951
Vakef	64	-	7	71	284	-	37	321
Kheder Beg	175	3	61	239	783	16	313	1,112
Kabusiye	144	-	8	152	746	-	38	784
Haji Habibli	137	1	57	195	627	7	237	871
Yoghunoluk	118	12	25	155	507	40	101	648
TOTAL	786	80	160	1,026	3,596	352	739	4,687

Legend: A=Apostolic; E=Evangelical; C=Catholic; T=Total

Source: Fr. Movses Shrikian, private papers, Montebello, California, untitled survey of the population of Anjar according to the government registry, 25 August 1941.

HOUSING AND INFRASTRUCTURE

Anjar is situated some 950 meters above sea level in the eastern Bekaa Valley, along the Beirut-Damascus highway, near the Syrian border. The area chosen for habitation spread across the last slopes of Jabal Anjar, a mountain separating Lebanon from Syria. The Lebanese Public Works Service sought an additional 50-60 hectares of land

adjoining the Anjar domain upon which to extend part of the settlement and to have extra space for future growth. The village would be built on an eagle-shaped plan divided into six sectors named after the Musa Dagh villages. Haji Habibli, Kheder Beg, and Vakef would be located to the right of the vertical central boulevard of the village, and Bitias, Yoghunoluk, and Kabusiye to the left. The principal roads would be 56 meters wide, the secondary streets 12 meters wide with 4-meter sidewalks, and the tertiary arteries 6 meters wide with 2-meter sidewalks.⁷

The original house plan consisted of two rooms, a kitchen, and “attachments” (*gtsortner*) per family. The scheme was then adjusted to one room, a kitchen, and attachments that would cost 2,700 French francs (FF) per dwelling.⁸ According to another report, the initial project included two rooms, a kitchen, a veranda, and a restroom, and a model was set up accordingly.⁹ Here lived supervising engineer Nerses Keshishian and his assistants.¹⁰ Given the ongoing World War, and the high cost of construction materials, the size of houses actually built was reduced further, to a single room with an outdoor privy,¹¹ each situated on a 25 m. by 16 m. (400 m²) lot.¹²

A French company called Sainrapt & Brice won the bid for Anjar’s housing development on 19 September 1939.¹³ Construction began on the following day.¹⁴ The camp’s adult males and boys above twelve years of age reported to the construction sites at 5:00 o’clock each morning and were regimented into groups to perform the various tasks required: procuring stones from the adjacent mountain to be crushed, carrying sand, bringing water from the nearby spring, mixing concrete, assisting the engineers, cleaning the premises, etc. An inspection team representing the camp’s administrative Central Committee visited the sites at 9:00 a.m. Labor continued till 5:00 p.m., with a lunch break from 12:00-1:30 p.m.¹⁵ The French High Commission, effective 13 November 1939, paid workers 10 Lebanese piasters per adult family member and child above twelve years of age and 5 piasters per younger child for the duration of the construction work.¹⁶

The schedule set envisaged the completion of some 1,200 houses (before the end of 1939).¹⁷ This proved an unrealistic goal; only forty houses were finished by that date.¹⁸ Two factors slowed down progress:

poor health resulting in diminished energy and absences from work,¹⁹ and lack of discipline and order. The camp's Central Committee, which managed internal life, did not muster enough authority and prestige to be able to recruit the necessary 1,000 workers and impose its will on them. Instead, only half that number showed up, and they were hard to manage given their marked individualism.²⁰ To solve this problem, the French charged Movses Der Kalusdian, then a Lieutenant in the French Foreign Legion stationed at Baalbek and "whose authority is recognized by all," with establishing law and order.²¹ He arrived at the camp on Friday, 13 October 1939, and stayed for six days.²² He returned to Anjar from 27 October-31 December, and from 1 January 1940 for three days weekly, on Fridays, Saturdays, and Sundays (no end date being mentioned).²³ He succeeded in recruiting 1,100 workers and bringing an end to chaos.²⁴ Some 250 skilled Lebanese workers from the general area were also employed.²⁵

Notwithstanding Der Kalusdian's successful intervention, weather hampered the desired pace of construction. The first rains of the season fell in late October-early November 1939, inundating the tents and soaking the settlers, bedding, and stored food. People were thus left exposed and defenseless. Diseases wrought further havoc. To avert a major catastrophe in the face of approaching winter, Fr. Kapriel Kasparian and Armen Mazlumian, who visited Anjar on 31 October on behalf of the Aleppo Custodianship of Sanjak Refugees to distribute relief and study the situation on the spot, found it necessary for the refugees, especially the women, children, and elderly, to be relocated temporarily to established communities in the Bekaa. Armenian doctors from the American University of Beirut (AUB) involved in Anjar affairs had separately made similar recommendations to the Catholicosate of Cilicia.²⁶

The French Administrative Counselor of the Bekaa concurred with the proposed solution. Accordingly, the camp's doctors made a triage to examine and prioritize the families to be transferred elsewhere. They and their personal belongings were transported by trucks rented by the High Commission and guarded by the Lebanese gendarmerie. This process lasted a few days. In all, 2,132 persons were dispersed among the following sixteen towns and villages: Mreijat, 215; Majdal Anjar, 400;

Taalabaya, 169; Kab Elias, 180; Karak, 79; Ablah, 26; Forzol, 53; Jdita, 300; Zahle, 340; Istable, 70; Marje, 70; Chtaura, 50; Saadnayel, 30; Bar Elias, 60; Maallaqa, 80; Haouche, 10. Although the French requisitioned the available lodgings in the host communities without pay, no incidents occurred. This, according to the French, demonstrated “the excellent spirit animating the Bekaa population,” particularly those of the Muslim villages such as Majdal Anjar and Kab Elias, who “proved the most hospitable.”²⁷

The Armenian refugees stayed in the above localities until spring 1940. Those sheltered in Mreijat and Jdita returned to Anjar aboard trucks on Sunday, 12 May. The rest were scheduled to follow suit a week later, on the 19th, “in a manner that will not hinder the progress on the construction sites” in Anjar.²⁸ The High Commission in principle agreed to indemnify house owners especially in the above two villages for any depredations caused by the Armenian occupants during their sojourn.²⁹ However, because such owners each year dowsed their rooms in white to rent them out to summer vacationers at any rate, the High Commission ultimately refused to pay for any damages.³⁰

By 10 February 1940 some 230 houses had been constructed in Anjar, twenty-three of which were not yet inhabitable. The remaining 207 houses were occupied by 2,300 persons or an average of two families/eleven persons per house. Only about 500-600 persons continued to live in tents, but by then each family had received two tents for better protection.³¹

High Commissioner Gabriel Puaux did not wait for the full completion of the housing project to demonstrate his sense of accomplishment. He traveled to Anjar on Saturday, 9 March 1940 together with his wife and a retinue of high-ranking French officials and inspected the various sections of the new infirmary-hospital outside the settlement proper. He then entered Anjar through an arch made of branches, French flags, and a banner, which read: “Vive la France Chevaleresque, Vive l’Ambassadeur.” The Armenian reception team included the Catholic cleric Kedijian and two confreres from Beirut, Fr. Jean Mécérian, a Jesuit priest teaching at the Université St. Joseph, Apostolic priests, Hmayag Kranian representing the Armenian General Benevolent Union (AGBU), Kevork Kalusdian, chairman of the Central Committee, and Movses Der

Kalusdian. Kalusdian made welcoming remarks, while Der Kalusdian presented to the guests canes and combs manufactured by Musa Dagh artisans. A large crowd of settlers gathered and shouted “Vive la France” intermittently. Puaux promised to come back to inaugurate the rest of the houses when finished.³²

According to an Armenian newspaper, the total number of houses built fully or partially by April 1940 amounted to 445. Of these, 310 were inhabited and another fifty would be occupied soon. The roofs of the remaining eighty-five dwellings would also be covered shortly. All restrooms, which had not been erected concurrently, were scheduled to be ready by 30 July.³³

A French source furnished somewhat different figures. By 11 May 1940 a total of 259 houses were “regularly occupied” by the workers and their families as follows: Vakef, 26; Haji Habibli, 57; Kheder Beg, 49; Kabusiye, 25; Yoghunoluk, 45; Bitias, 57. Another 159 houses were finished but not yet occupied: Kabusiye, 56; Bitias, 50; Yoghunoluk, 53.³⁴ Sainrapt & Brice, the development company, refused to relinquish the houses before the completion of the entire project or take any responsibility for mishaps. It accordingly asked Lieut. Malod to order the evacuation of those houses whose wooden support beams had not yet been removed and whose freshly-poured concrete to cover the roofs had not yet dried.³⁵ Lieut. Malod obliged and ordered the Central Committee to vacate “a certain number of houses” (twenty in Kabusiye) by 9 May, otherwise the occupants would not receive a week’s alimention.³⁶ In fact, that order was executed with the arrest of eleven persons.³⁷

Despite this limited intervention, many more houses remained occupied to the dismay of Sainrapt & Brice. But Dr. Prudian, the camp’s doctor, had his serious concerns, too. He repeatedly drew Lieut. Malod’s attention to the precarious state of refugees still living in tents, the persistent maladies, and the cold nights. Lieut. Malod agreed that “the people’s health is more important than the entrepreneur’s [i.e., Sainrapt & Brice’s] reservations, which we have to interdict” and that “numerous houses can be occupied without inconveniences to the progress of the work.”³⁸ At the same time, however, he acknowledged another fact. Because the French had to date (20 June 1940) forbidden the general refugee populace to occupy the houses, and because “all the indigenous

workers...occupy [finished] houses with their families,” this situation had created a strong resentment among those who did not yet have a house. Therefore, “irregularly occupied” houses had to be vacated.³⁹

“Excavations” around the houses would begin after 20 September 1940 and last about fifteen days, with assurances that “the first rains would not impact the solidity of the houses.” Similarly, beginning on 30 September, only 220 workers would be kept for adduction, the distribution of water, and the realization of the principal irrigation canals. The plastering of houses would also take place.⁴⁰ Like all works in Anjar, however, these activities actually proceeded with difficulty and irregularity. The AGBU had, as early as November or December 1939, donated 2,500 SL for the purchase of a pump with pipes and accessories to bring clean water from the spring, as well as 75 SL for ten barrels to preserve clean water.⁴¹ But their installation would be difficult to achieve: adduction and water distribution required “mechanical elevation” because the source was situated below the village level. Due to the war, the original plan for a hydraulic installation was replaced with “a temporary pumping station, with gas-oil motor...” The main irrigation canal measured about 3 kilometers. The essential works were completed in November 1940.⁴²

To be able to deal with the lack of enough finished houses for everyone, the village chiefs, effective early December 1940 decided to huddle together “mothers and children in the same place,” excepting families of eight or more.⁴³ Housing issues dragged on until the beginning of March 1941. By then, 1,062 houses had been built (instead of the 1,200 originally planned).⁴⁴ The tent camp became history.

The construction of “common interests,” i.e., roads, streets, squares, etc., would start on 1 January 1941. Labor, with no pay, would be performed by the settlers themselves. Each settlement section, based on the former Musa Dagh village groupings, would provide 150 workers, with the exception of Vakef, which, because of its small size, would furnish seventy workers. Each group was to report to work one day a week, as follows: Kheder Beg, on Mondays; Bitias, on Tuesdays; Haji Habibli, on Wednesdays; Kabusiye, on Thursdays; Yoghunoluk, on Fridays; Vakef, on Saturdays. Should any group fail to supply the specified number of workers in any given week, they would be obliged to

work one additional day, “in principle on Sunday following the breach of regulation.” Persons employed by Public Works (with pay) were required to work, with no pay, on their respective section streets on Sunday mornings only. In case of bad weather, a group would not be recalled to compensate for their missed turn. Three-fifths of workers from each group would be assigned to work on the common roads and main squares, and the balance on the streets of “their respective villages.” In addition, there would be one site foreman per each fifty workers or a “fraction of 50.” Tools would be provided by the Special Services, but had to be returned at the end of the day. People in charge of equipment would be held materially responsible for their loss. The daily schedule was as follows: 7:30-8:30 a.m., pickup of equipment from designated areas; 8:30 a.m.-12:00 noon, work; 12:00-2:00 p.m., lunch break; 2:00-4:30 p.m., resumption of work; 4:30-5:30, return of equipment. These rules would apply effective 3 January 1941, that is, two days after the start of actual work.⁴⁵

HEALTH

The spread of diseases from the outset constituted a major threat. The long wait at Ras al-Basit under adverse conditions and emigration fatigue in general had weakened the refugees. In Anjar, shelter left much to be desired. Trash littered the living quarters. Human and animal excrement added to the dirt. Water was polluted. Marshy patches caused further damage. Itinerant peddlers and local butchers sold food items and meat without sanitary inspection. Flies and mosquitos swarmed around the camp. Consequently, malaria, typhoid, dysentery among children in particular, diarrhea, trachoma, cerebral-spiral meningitis, whooping cough, and pneumonia wrought havoc.⁴⁶ “There is not a family without a sick person,” reported the *Aztag*, adding: “But there are numerous families without a healthy member; they are all lying [in bed], often not finding anyone who can give [them] water.”⁴⁷ Three hundred patients were examined daily. The number of deaths attained fifty-six between 8 September and 31 October 1939. To combat typhoid, Armenian doctors from AUB vaccinated the refugees. As a result, the epidemic was arrested to a large extent within fifteen days.⁴⁸

Initially, a certain Dr. Boyajian took care of the camp's health needs. However, he was discharged on 15 October 1939 for gross negligence and was replaced by Dr. Boghos Prudian from Rayaq. The latter served under a French military physician named Laouenan, who, effective 1 November, became the director of health operations in Anjar. Jacob "Papa" Künzler, a Swiss missionary running an Armenian orphanage in Ghazir, Lebanon, additionally provided an experienced midwife.⁴⁹

A "very mediocre" tent-infirmery inside the camp functioned as an emergency center until 1 November 1939, when it was replaced by "a much larger, less permeable to rain and dust" Bedouin tent with waiting, examination, and care units. The dire situation required additional infirmaries in each of the camp's six sections. An actual infirmery-hospital, however, was deemed indispensable. Some of the structures situated in the Anjar domains could ideally serve that purpose.⁵⁰

Within less than a week after the refugees' arrival, the French Administrative Counselor of the Bekaa instructed Captain Abou Nader, commandant of the Chtaura Gendarmerie Section, to empty all existing buildings within the Anjar domains of their current occupants. That process had to be completed by the following specific dates: five rooms and a hall near "'Marabout' Nabi Zehour" occupied by a man working for Rushdi Bey, and three rooms and a stable facing a farm, "now" (i.e., Monday, 19 September 1939); "an isolated room situated at the side of the road at about 200 m. from the bridge of Deir Zanoun and occupied by a certain Ali Elikha, the guard of the Anjar farm," on Wednesday, 20 September; two rooms, a kitchen, and a restroom on the ground level and three rooms on the first floor at the Deir Zanoun bridge serving as a café and occupied by Elias Salloum Kaadi from Aita Fokhar, as well as three shops and three rooms above the shops adjacent to the café, on Thursday morning, 21 September; seven rooms, two stables, and a kiln on the ground level, and five rooms, a kitchen, a restroom, and a terrace on the first floor, all part of the farm and managed by Nazem Bey, Rushdi Bey's employee, on Saturday, 23 September.⁵¹

The vacated café and an adjacent facility at Deir Zanoun functioned as the infirmery-hospital after being renovated and partitioned into several sections for various purposes. Written records show that the number of medical consultations conducted by 1 April 1940 in the new health center

as well as in the camp itself amounted to 10,261. An additional 6,560 examinations were done in the surrounding villages. In both cases, the patients included both Armenians and Arabs.⁵²

The fear of a massive malarial attack in spring 1940 prompted Dr. Martin to come up with an aggressive and very costly six-month preventive program. It entailed the application of two French-made synthetic drugs, quinacrine and proequine, instead of the more common quinine. The adults needed to take three tablets of quinacrine per week and the children one tablet, and lesser dosages of proequine for those carrying gametes in both age groups. The total cost would be 174,636 FF, an “absolutely indispensable” expense. Neglecting prophylaxis would elicit certain (negative) reactions among the Arab natives of the Bekaa as well as trigger the departure of a number of refugees from Anjar.⁵³ Given the tight budget, the Secretariat General of the High Commission demanded a reduction of this plan as much as possible. Dr. Martin consequently proposed combatting malaria with pr emaline (a mixture of quinacrine, praequine, and rhodoquine), which “method is less supple, but it is more simple, more convenient and less costly.” The 25-week antimalarial campaign would now cost 126,160 FF, a reduction of 48,476 FF.⁵⁴ By 6 May 1939 Dr. Martin had made three requests to the High Commission for authorization to either secure the available medicine stocks from a company called SPECIA, obtain the most urgent needs from Army stocks, or place an order based on a promised initial allocation of 20,000 FF, provided the rest would be paid at a later date. Having not received an answer to all three requests, Dr. Martin warned the High Commission that delaying treatments would ultimately cost more.⁵⁵ Information is unavailable regarding the outcome of this plea.

In addition to the above measures, the Howard Karagheuzian Commemorative Corporation (HKCC) in October 1940 established a pediatric clinic in Anjar with the encouragement of AUB President Bayard Dodge, a personal friend of benefactor Mihran Karagheuzian, who resided in the United States. A pediatric doctor and a nurse, both AUB graduates, not only vaccinated babies as a preventive measure, but also taught mothers how to take care of them. From 100 to 180 children were examined and prescribed medicines per month. The two health professionals also visited families with children, distributed free

medicines, ensured their proper administration, and gave instructions about hygiene. The budget of \$1,440 in 1941 was increased to \$4,000 by 1947, excluding \$2,600 that was spent during 1944-45 on the settlers in general. Within HKCC activity, the AGBU additionally provided milk for the children. The HKCC clinic continued its services in Anjar in subsequent decades.⁵⁶

LAND DISTRIBUTION, AGRICULTURE, AND ANIMAL HUSBANDRY

A special commission constituted by the High Commission was charged to study the details of land distribution among the new settlers of Anjar. During a meeting on 20 April 1940, the commission divided families into three categories. The first category consisted of 397 families—eventually revised to 386 families—which had from one to three members. The second category included 489 families—revised to 480 families—which had from four to six members. The third category comprised 195 families—revised from an original, illegible number—which had from seven to eleven members. According to the needs of those three categories, three zones were designated for land distribution. In Zone 1, all 1,061 families, regardless of their category, would receive an irrigated or irrigable plot, each of equal size. In Zone 2, families from categories two and three would additionally receive non-irrigable plots near the village, for a total of 480 plots (which number certainly corresponded to the number of families in category two, but, for some reason, not the 675 families in categories two and three combined). In Zone 3, each family from category three would additionally receive a “dry or very humid,” non-irrigable plot farther from the village, for a total of 195 plots.⁵⁷ “Reserves” were envisaged for families whose plots would fall “either in marshy or very rocky” terrain.⁵⁸

In order to determine the area of lands under consideration, the commission considered two possible solutions. In Solution 1, each family in category one would receive 0.70 hectare in Zone 1; each family in category two would receive 0.70 hectare in Zone 1 and 0.35 hectare in Zone 2, for a total of 1.05 hectare; each family in category three would receive 0.70 hectare in Zone 1, 0.35 hectare in Zone 2, and 0.59 hectare in Zone 3, for a total of 1.64 hectare. In Solution 2, each family

in category one would receive 0.70 hectare in Zone 1; each family in category two would receive 0.70 hectare in Zone 1 and 0.46 in Zone 2, for a total of 1.16 hectare; each family in category three would receive 0.70 hectare in Zone 1, 0.46 hectare in Zone 2, and 0.46 hectare in Zone 3, for a total of 1.62 hectare. The major differences between solutions 1 and 2 were that each family in category two would receive a larger area in Zone 2 and that each family in category three would receive a larger area in Zone 2 but a smaller area in Zone 3. These being considered more advantageous to families in categories two and three, Solution 2 was adopted after consultations with Lieut. Malod on 13 September 1940.⁵⁹

In the meantime, on 8 July 1940, the commission had met at the bureau of the Chief of Political Cabinet in Beirut to discuss land issues pertaining to Anjar and the Sanjak refugee settlement at Ras al-Ayn. The commission judged it “preferable to divide up the domains... among the refugees by the allotment of plots rather than the establishment of usufructs as had been previously envisaged.” In effect, “the plot offers...this advantage that it can perhaps be assigned for a fixed period whereas the usufruct is by definition a life annuity.” To ensure ownership sustainability for at least the foreseeable future, the following provisions were made. The allocated parcels of land would be placed under a regulation regime for a five-year waiting period. During this period, ownership would be scrapped should the owner die, abandon the property, etc. The property would then be returned to the land distribution Administration for a new arrangement. In case of death, the property could either be given, “by preference,” to an inheritor capable of exploiting it or “inheritors in general with the designation of an administrator.” After the initial five-year waiting period, the owners would retain full ownership for another five years without being allowed to divide the property, and for ten years without being allowed to transfer the property to others. The (future) Municipality was considered *personne morale*, and as such, a private person. Should the Municipal Council decide, at the end of the ten-year period following the initial five-year waiting period, to dispose of any municipal property, that decision had to be approved by the land distribution Administration as well as the State according to the laws respecting municipalities, with the

“consent of the majority of heads of households of the village concerned.”⁶⁰ Cadastral Service agents must have visited Anjar more than once, for Kevork Kalusdian, upon the return of such agents to the settlement, asked the Engineer of Public Works to provide, effective 13 August 1940, five workers capable of conducting “maneuver labor.”⁶¹ The distribution of non-irrigable plots commenced at the beginning of January 1941.⁶² Another batch of some 950 plots, apparently irrigable, was scheduled for allocation from 2-4 April.⁶³

Certain Lebanese Arabs from the outset showed interest or got involved in the utilization of Anjar’s agricultural lands. As the refugees were not yet in a position to engage in farming, on 4 January 1940, Zarmayr Minasian on behalf of the High Commission reached an agreement with Samuel Ibrahim, a threshing entrepreneur from Chtaura, concerning the first year’s wheat crops of Anjar. The contract included thirteen articles. Articles I and II referred to the types of tractors and crushers that had to be utilized. Article III specified 25 June 1940 as the starting date. Article IV allowed for six Armenians from the camp to work on the project, and indicated the need for the “necessary SACKS” for collection. Article V allowed for a maximum of 10 percent margin for wheat damage. Articles VI and VII stipulated that the French High Commission had to pay Ibrahim 90 piasters per harvested quintal in installments for each 1,000 quintal. Article VIII gave Ibrahim the right to opt out in case of a *force majeure* such as the “total absence of fuel in the local market” and the impossibility of replacing damaged machine parts. Articles IX-XIII dealt with arbitration should the need arise, and other details. The General Secretariat of the High Commission approved the deal on 16 February.⁶⁴ For some reason, the same deal was resigned, this time by Lieut. Malod and Samuel Ibrahim, on 13 June 1940.⁶⁵ Given the “considerable increase” in the cost of fuel, accessories, and labor, Ibrahim, who by the end of September had cultivated 400 hectares, asked for “a slight adjustment [in payment] compatible with the current increase [estimated at 20 percent].”⁶⁶

Similarly, in March 1940, a certain Hamad Kattar Zeitouni from Aley, claiming that he owned properties bordering the Anjar domains, asked the Director of Finances of the High Commission whether he could manage, under any agreeable deal, the marshy terrains of the new

settlement that he guaranteed would yield good profits for the High Commission and also prepare the ground for planting fruit trees and or grazing.⁶⁷ In the same vein, two partners, Georges Karam and Michel Bardawil, were interested in renting the pastures of the plain and mountain of Anjar, together with those around Salhiye, also known as Ayn Chamseen (Anjar's main water source), for spring 1940. In addition, they wanted to rent (acquire) "the grass roots left on the said terrains after harvest time," as well as the reeds along the Anjar river. They agreed to pay rent determined by an expert of the High Commission.⁶⁸ There was also the case of two individuals, Michel Issa and Hamed Fares, who apparently had rented the same, 26-plus hectares of pasturage at different times.⁶⁹

The French government, itself, took some initial steps regarding the planting of fruit and other sorts of trees. Lieut. Riaucou, who had replaced Lieut. Malod as the Special Services Officer in charge of Anjar, on 16 November 1940 asked the Director of Agricultural Service of Lebanon whether he could provide 3,000 fruit trees and 1,500 ornamental trees and at what price.⁷⁰ The Director of the Lebanese National Economy responded that his Department was "disposed" to provide 3,000 fruit plants of "2nd choice" from the government nurseries of Hammana and Chtaura for the flat rate of 30 Lebanese piasters per tree. Ornamental trees, however, were not readily available.⁷¹ On 2 December Lieut. Riaucou also applied to the Inspector of the DHP Nursery and the President of the Society of Friends of Arbors for fruit trees such as apple, walnut, prune, and fig, and ornamental trees like acacias. He inquired whether those trees could be provided for free or, if not, at what price.⁷² No information is available about their responses.

The settlers, in turn, received donations of garbanzo and money for plowing from the AGBU and "Papa" Künzler in March 1941. The amounts were as follows: 5,118 kilograms of garbanzo but no money for families of one to three members (369 families/853 persons); 19,890 kilograms of garbanzo and 1,326 SL for families of four-plus members (663 families/3,790 persons); 546 kilograms of garbanzo for those who lived in Anjar but, for some reason, did not own land (30 families/91 persons), for a total of 1,062 families/4,734 persons, 26,124 kilograms of

garbanzo, and 1,326 SL.⁷³ The greening of and farming in Anjar had thus begun in earnest.

Last but not least, about 300 hectares of wasteland was designated for grazing. Interested persons having submitted “numerous written and oral demands” to Lieut. Malod by mid-April 1940 concerning the location of such terrain, it was decided to announce it in the local papers. The minimum total rental fee for pasturage areas was set at 2,000 Lebanese liras (LL). Animals could not come closer than 150 meters from the village. This whole process could start by the end of May.⁷⁴ Interested Arabs thereafter officially applied for permission to graze their flocks. For example, a certain Hassan Ali from Arab-el-Hrouk on 11 December 1940 signed a contract with Lieut. Riaucou to be able to graze his herds in a limited area at Ayn Chamseen until 15 May 1941 for a 75 LL rental fee. He paid 30 LL cash at the time of signing, with the balance to be paid ten days later. Should the animals stray from the leased area, the owner would be liable to a fine determined by the extent of the damage inflicted.⁷⁵ It is not clear if the Armenian settlers of Anjar, who did not possess large flocks at the time, had also to pay—although it is highly unlikely—for the grazing areas within the village domains.

COMMUNITY LIFE

In January 1940, *Zartonk*, the official mouthpiece of the Democratic Liberal Party (DLP) in Lebanon, reported the occurrence of “painful incidents” in Anjar. Without being too specific, the paper elaborated: “We have to be careful...to cultivate in the heart of our refugee population greater love towards each other and more conciliatory feelings, so that the seeds of grudge and hatred characteristic of old times and brought from the homeland as custom are gradually extinguished and disappear.”⁷⁶ The Anjar ARF committee, having in mind its political adversaries, described a similar situation: “the old quarrels, disagreements, the vicious struggle and defiance waged against us from the [first] days of arrival here must be regarded as half eliminated. There are, of course, quite a number of elements dissatisfied with the current situation, men of dubious past and devoid of character, who have made troublemaking [their] profession, but the mass recognizes those men and naturally disregards [them].” The ARF also

referred to some labor unrest in the same context: “Recently, the [construction] workers demonstrated against engineer Keshishian. The authors of that demonstration remain unknown to us yet. Although it did not leave the impression of a [well] organized [incident]..., nonetheless we shall continue our investigation... We have doubled our monitoring [that we have carried out] to date of adversarial elements.”⁷⁷

It is true that the Central Committee mentioned above oversaw internal life in Anjar. Nevertheless, it was appointed by the ARF at Ras al-Basit and continued to receive its orders from that party in the new settlement. The ARF, while keeping a close eye on its political rivals to maintain absolute control over the governance of Anjar, and while evidently supportive of the Apostolic community in religious and educational matters, also viewed both the Catholic and Evangelical communities in an unfriendly light (despite the fact that the ARF included members from both denominations). The Catholics, alleged the ARF, without obtaining permission from and without the knowledge of the French High Commission through “illegal means and with vile intention” gathered their coreligionists in the town of Zahle and distributed relief in the form of carpets. The Evangelicals, in turn, it was further alleged, used the same unauthorized methods to distribute clothing among the Musa Dagh refugees scattered in the various Bekaa communities. As for their pastor, Aram Hadidian, “he continues to play his sad and mean role of a divider among the modest strata of people.”⁷⁸

The ARF regarded the AGBU as a greater menace to its hegemony. “The AGBU has lately started a terrible struggle [against us],” wrote the Anjar ARF to its superiors in Beirut in mid-February 1940, adding: “By opening its coffers it is able to influence the High Commission’s circles; by allocating an amount to expend on this or that purpose it is able to obtain permission, under the pretext of controlling [the expenditure], to make encroachments among our people.” Given the imminent departure of ARF leader Movses Der Kalusdian from Anjar, which would be very detrimental to the local party, the AGBU “has already come to the fore with all its intrigues by orchestrating new treacheries day by day to succeed in its plans.” Under these circumstances, the ARF expressed concern and confusion as to how to act, how to continue the fight against the AGBU, and with what methods. If the ARF headquarters in Beirut

could find a way to intercede with the High Commission to “dissipate the misunderstandings [caused by the AGBU],” and if a sum could be placed at the disposal of the Anjar ARF, the latter would do its utmost to achieve “the ultimate victory and disappoint the AGBU once and for all.”⁷⁹ In the final analysis, the AGBU, which had chapters in Musa Dagh, could not reestablish itself in Anjar.

As a result of the ARF’s efforts to neutralize opposition in Anjar and exclude non-adherents and/or non-sympathizers from any positions of governance, some thirty-five to forty disgruntled “adversarial” families left Anjar by early April 1940. The AGBU relocated seventeen of them to the Sanjak refugee camp at Ras al-Ayn. In fact, the ARF complained, the AGBU had created an “anti-ARF nest” at Ras al-Ayn among Dort Yol and Musa Dagh natives possessing “Turkified souls.” This was achieved, the ARF believed, thanks to funds raised under the aegis of the Catholicosate of Cilicia and the ANU in the name of the Anjar population in general. Those two entities, therefore, had to be accountable.⁸⁰ In the same vein, “latent attempts of communist propaganda [in Anjar] were as of October 1939 crushed [by the French?] little by little by the expulsion of the ringleaders.”⁸¹ The activity, if any, of the Social Democrat Hinchakian Party in Anjar needs to be explored.

In order to tighten further its control in Anjar, the local ARF also sought to bring teenagers under its wing: “We are contemplating to creating a movement among teenagers under the name of the H.M.E.M [Hay Marmnagrtagan Enthanur Miutiun/Armenian General Athletic Union]; the nucleus of this movement will be our old teen [association] ranks, which have incomparably wider numerical and qualitative superiority over the other teenagers of the camp.”⁸² Despite “considerable difficulties” arising from the dispersal of the refugees to various localities in the Bekaa, the lack of a gathering place, and the harsh weather,⁸³ by March 1940 a chapter of the H.M.E.M. was formed with its football team and scout troupes.⁸⁴ A general meeting of the Chtaura, Rayaq, Zahle, and Anjar H.M.E.M. chapters took place in Anjar on Sunday, 30 March 1941 under the leadership of Lutfig Shamlian, the H.M.E.M. Regional Committee representative. On this occasion, the Anjar chapter organized a special function under the auspices of Mr. and Mrs. Lieutenant Riaucou and presidency of Movses Der Kalusdian—all

three of whom could not attend for different reasons—in the yard of the new National Harach School. Given the venue’s small size, attendance was by invitation only. Those present included the clergy, the school’s faculty, village headmen, intellectuals, the doctor and nurses of the local hospital, and the *Knar* (Harp) choir. In his opening remarks, Shamlian pledged moral and material support to the local chapter, which promised to play an important role in the Bekaa district. In turn, Krikor Kudulian, the school principal and keynote speaker, surveyed “The Genesis and Development of H.M.E.M.” The choir and scouts participated with songs, solos, and recitations of poetry. The program concluded with the audience singing “Harach Nahadag” (Forward Immortals of the Martyred Race) and the clergy giving benediction.⁸⁵

The myriad difficulties caused by dislocation and resettlement did not deter the Musa Dagh people from resuming their religious and educational activities as soon as possible. The Apostolic Church celebrated mass for the first time in Anjar on Sunday, 24 September 1939, which coincided with the 24th anniversary of the 1915 Musa Dagh resistance. The services/ceremonies, led by Fr. Movses Shrikian and his colleagues, took place at Dzardager, a designation ascribed by the newcomers to the wooded area by the water spring. Each priest thereafter officiated at liturgical services, weddings, baptisms, funerals, etc., separately with their respective flocks in the open. They then took turns in a large tent pitched as a church-school. Matters improved when, beginning February 1941, the hall of the newly-built school also functioned as a church on Sundays and other occasions.⁸⁶ All this time, high-ranking clergymen from the Catholicosate of Cilicia and lay personalities frequently visited Anjar to study the situation, lend material assistance, boost morale, and/or support the Apostolic Church and community in particular.⁸⁷

In order to “closely watch and do its best” for the spiritual and educational life of the 340 Armenian Evangelical refugee families from the Sanjak of Alexandretta settled in the southern Lebanese city of Sur (Tyr) and environs, Chtaura, and Anjar, the Armenian Evangelical Union of the Near East (AEUNE) formed a Pastors Custodianship. One of its reports expressed satisfaction that those families “have immediately begun to move forward church and educational work with renewed

effort and vigor.”⁸⁸ In this context, Miss Frearson of the British Friends of Armenia Society, who happened to be in Anjar in November 1939, wrote to her Society after a very rainy night: “[I] was very greatly surprised not to hear a word of complaint from any of them [the drenched refugees], **except** [sic] for the lack of **Spiritual** help, through the lack of services, and the only request I received was for **hymnbooks!** so that they might get help through **singing.**” She added: “By far their biggest need is for a **building** large enough for a church, and if you can please do send help towards that big need... If only it **could** be built, then the people on such a stormy night might at least stand in a dry place, and the children could have some schooling!” Frearson also mentioned the presence of a Bible-woman, “whom we have supported for several years.”⁸⁹

The first worship service of the Armenian Evangelicals in Anjar took place on 17 September 1939 in a tent-church. The actual church building was inaugurated on 22 September 1940 with more than 300 persons in attendance. Rev. Aram Hadidian led the service, while four guest ministers and a lay evangelist delivered distinct sermons.⁹⁰ The *Chanits* or Christian Endeavor Society was also revived in 1940.⁹¹ The specific starting date of the Evangelical school is unclear.

In September 1939, a week after the Musa Daghians arrived in Anjar, Armenian Catholic Catholicos-Patriarch Krikor-Bedros Aghajanian assigned the Very Rev. Fr. Hovhannes Khalkhovian as the head of the Catholic Mission there. During his seventeen-month tenure, ending in January 1941, Fr. Khalkhovian celebrated Holy Mass and officiated at weddings, baptisms, and funerals. He also established a school for boys, called *Surp Hovsep* (St. Joseph), with the help of the French Administration. In turn, Armenian nuns of the Immaculate Conception arrived in Anjar on 1 October 1940 and opened a kindergarten on the 14th. In order to alleviate the misery of the refugees, Fr. Khalkhovian likewise distributed relief in the form of soap, dates, flour, and charcoal, totaling forty-one sacks sent from his headquarters in Beirut.⁹² Information is lacking about the Catholic community of Anjar for the first half of 1941.

A NEW BEGINNING

As Anjar gradually took shape as a viable rural settlement, the French authorities sought to establish a new administration for it. That process began with the appointment of *mukhtars* (village headmen). The distribution formula that was adopted, however, upset the majority Apostolic community. Of the six *mukhtars*, one per each village sector, four would be from the Apostolic denomination, one from the Catholic denomination, and one from the Protestant denomination. Apostolic community representatives disputed the logic behind this setup. If the Protestant community, comprising only eighty families, were assigned one *mukhtar*, then, they argued—and the same argument would apply to the Catholic community—the Apostolic community must have at least eight *mukhtars*. They similarly explained that the way those *mukhtars* were nominated had “created bad feelings and continuous discussions” among the denominations, “which [to date] have lived on good terms and in fraternal relations.” They accordingly made two requests. First, the Armenian village of Moussa-Ler, as its new inhabitants referred to Anjar, “having been considered officially one single village,” should have “only one majority mukhtar,” whose council of elders must represent the three denominations “based on the respective number of [their constituent] families.” Second, should the French authorities deem it “indispensable to administer the village by many mukhtars,” they should “give each community the right to have mukhtars only for their proper community,” again based on “the number of families in the [respective] communities.” The petition signatories hoped for a favorable response, which would dissipate “all misunderstandings and reestablish calm in the disposition of the population which attaches much importance to this question of mukhtars.”⁹³ Information is not available as to how this matter was resolved at this early stage.

In addition to the village headmen, on 18 April 1941 a new government, officially called Municipality of Haouche Moussa (House of Moses) was appointed in Anjar. The first Municipal Council consisted of Serop Sherbetjian as president (or mayor) and Setrag Tashjian, Panos Havatian, Sarkis Kasamian, Panos Aintabian, Sarkis G. Sherbetjian, and Garabed Halulian as members at large.⁹⁴ By this time the original

Central Committee managing the settlement had been dissolved. Anjar would thus enter a new phase of development.

ENDNOTES

- ¹ “Sanjaki Hay Kaghtaganats Deghavorume” (The Settlement of the Sanjak’s Armenian Refugees), *Hasg* (Ear of Corn), (Antelias, Lebanon), September–October 1939, p. 128.
- ² *Aztag* (Factor), (Beirut), 7 September 1939.
- ³ France, Ministère des Affaires Étrangères, Archives Diplomatiques (hereafter AMAE), Nantes, Beyrouth: Cabinet Politique 1926-1941, Carton no. 530, File *Alexandrette Exode: Exode des Arméniens: Accord avec la Turquie*, High Commissioner Gabriel Puaux to Minister of Foreign Affairs, 28 September 1939, attachment “Au sujet de l’installation des Arméniens,” 25 September 1939.
- ⁴ *Aztag*, 14 September 1939.
- ⁵ *Ibid.*, 17 September 1939.
- ⁶ Serop Sherbetjian, private papers, North Hollywood, California, Rapport du Médecin-Capitaine Laouenan, chef du service sanitaire du camp d’Andjar sur l’installation dans la Bekaa des émigrés Arméniens du Sandjak d’Alexandrette, 4 June 1940.
- ⁷ Michel Paboudjian, “Du Moussa Dagh à Anjar. Le ‘recasement’ des Arméniens,” in Raymond Kévorkian, Lévon Nordiguian, and Vahé Tachjian, eds., *Les Arméniens 1917-1939. La Quête d’un Refuge*, Beirut, Presses de l’Université Saint-Joseph, 2007, p. 283.
- ⁸ “Sanjaki Hay Kaghtaganats Deghavorume,” pp. 128-29.
- ⁹ *Hasg*, February 1940, p. 31.
- ¹⁰ *Zartok* (Awakening) (Beirut), 20 January 1940.
- ¹¹ *Hasg*, February 1940, p. 31.
- ¹² *Zartok*, 20 January 1940.
- ¹³ Paboudjian, p. 283.
- ¹⁴ “Sanjaki Hay Kaghtaganats Deghavorume,” pp. 128-29.
- ¹⁵ *Aztag*, 26 October 1939.
- ¹⁶ Paboudjian, “Du Moussa Dagh à Anjar,” pp. 283-84.
- ¹⁷ *Ibid.*, p. 283.
- ¹⁸ *Aztag*, 16 December 1939.
- ¹⁹ *Ibid.*, 5 November 1939.
- ²⁰ Sherbetjian, private papers, Rapport du Laouenan.
- ²¹ France, AMAE, Beyrouth: Cabinet Politique 1926-1941, Carton no. 530, File *Alexandrette Exode*, Puaux to Minister of Foreign Affairs, 28 September 1939, attachment “Au sujet de l’installation des Arméniens.”
- ²² *Aztag*, 26 October 1939.
- ²³ Ashod Nersisian, *Movses Der Kalusdian*, “Living Heroes” series, Yerevan, Edit Print, 2011, pp. 192-96.
- ²⁴ Sherbetjian, private papers, Rapport du Laouenan.
- ²⁵ *Zartok*, 20 January 1940.

-
- ²⁶ *Aztag*, 5 November 1939.
- ²⁷ Sherbetjian, private papers, Rapport du Laouenan.
- ²⁸ Anjar Municipality Archives (AMA), Anjar, Lebanon, Lieut. Malod to Administrative Counselor of the Bekaa, 15 May 1940. These documents are not yet sorted and placed in files.
- ²⁹ *Ibid.*, Administrative Counselor of the Bekaa to Lieut. Malod, 27 April 1940, 22 May 1940.
- ³⁰ *Ibid.*, Lieut. Malod to Administrative Counselor of the Bekaa, no date.
- ³¹ *Aztag*, 18 February 1940.
- ³² *Aztag*, 12 & 16 March 1940.
- ³³ *Aztag*, 3 May 1940.
- ³⁴ AMA, illegible signature to Lieut. Malod, 11 May 1940.
- ³⁵ AMA, Mr. Malychef of Sainrapt & Brice to Lieut. Malod, 8 May 1940. See also *idem*, Administrative Counselor of the Bekaa to Lieut. Malod, 14 May 1940.
- ³⁶ AMA, [8] May 1940, Lieut. Malod to Engineer of Public Works/Director of Anjar Works.
- ³⁷ AMA, Lieut. Malod to Administrative Counselor of the Bekaa, 15 May 1940.
- ³⁸ AMA, Lieut. Malod to Chief of Political Cabinet of High Commission (Installation of Armenians), 11 June 1940.
- ³⁹ AMA, Lieut. Malod to Director of Public Works at Anjar, 20 June 1940.
- ⁴⁰ AMA, Administrative Counselor of the Bekaa to Lieut. Malod, 20 September 1940.
- ⁴¹ *Hasg*, November-December 1939, p. 178; *Aztag*, 15 December 1939.
- ⁴² Paboudjian, pp. 285, 288.
- ⁴³ AMA, Lieut. Riaucou, "Note," 2 December 1940.
- ⁴⁴ Paboudjian, p. 288.
- ⁴⁵ AMA, Note de Services Spéciaux du Levant, 23 December 1940.
- ⁴⁶ Sherbetjian, private papers, Rapport du Médecin-Capitaine Laouenan.
- ⁴⁷ *Aztag*, 5 November 1939.
- ⁴⁸ Sherbetjian, private papers, Rapport du Médecin-Capitaine Laouenan.
- ⁴⁹ *Ibid.*
- ⁵⁰ *Ibid.*
- ⁵¹ AMA, French Administrative Counselor of the Bekaa to Chtaura Gendarmerie Section commandant Captain Abou Nader, 19 September 1939.
- ⁵² Sherbetjian, private papers, Rapport du Laouenan.
- ⁵³ France, AMAE, Carton no. 530, File *Alexandrette Exode*, Rapport du Médecin Général Martin, TRES URGENT, 29 March 1940.
- ⁵⁴ *Ibid.*, Médecin Général Martin to Ambassador of France/High Commissioner (Secretariat General), 23 April 1940. For an internal query regarding cost trimming, see also *idem*, Puaux "Note" for the Director of Quarantine Services, 6 April 1940.
- ⁵⁵ *Ibid.*, Médecin Général Martin to Ambassador of France/High Commissioner (Secretariat General), 6 May 1939.

-
- ⁵⁶ Noubar Tavitian, "La Howard Karagheuzian Commemorative Corporation, 1921-1970: Une Oeuvre au Service des Orphelins Rescapés du Génocide," *Revue du Monde Arménien Moderne et Contemporain*, tome 4 (1998), pp. 141, 149-53.
- ⁵⁷ AMA, Etude relative au lotissement des terrains du village de Anjar, prepared by the Régisseur du Cadastre (signature illegible), 14 September 1940.
- ⁵⁸ Ibid., Lieut. Riaucou to Administrative Counselor of the Bekaa, 9 November 1940.
- ⁵⁹ Ibid.
- ⁶⁰ France, AMAE, Carton no. 530, File *Alexandrette Exode*, Réfugiés Arméniens d'Anjar et Ras el Ain, Cahier des Charges, 8 July 1940.
- ⁶¹ AMA, K. Kalousdian to Engineer of Public Works at Moussa-Ler, 13 August 1940.
- ⁶² Paboudjian, p. 288.
- ⁶³ Sherbetjian, private papers, "Note" on the resumption of the designation of parcels of land, 1 April 1941.
- ⁶⁴ AMA, Contrat concernant le labourage des terrains d'Anjar, 4 January 1940 (approval date 16 February 1940).
- ⁶⁵ Ibid., Contrat concernant les moissons et battage des récoltes de bles d'Anjar, signed by lieut. Malod and Samuel Ibrahim, 13 June 1940, and approved by the Secretary General of the Political Cabinet, F. Conty, and separately by a certain Meyrier, both on 18 July 1940.
- ⁶⁶ Ibid., Samuel Ibrahim to Secretary General of HCF, Beirut, S/C. of Lieut. Mallod, 28 September 1940.
- ⁶⁷ Ibid., Hamad Khattar Zeitouni to Director of Finances of the High Commission, 29 March 1940.
- ⁶⁸ Ibid., G. Karam and M. Bardawil to High Commission's Chief of Political Cabinet Conti (must be Conty), 1 April 1940.
- ⁶⁹ Ibid., Lieut. Malod to Counselor of High Commission, 11 May 1940.
- ⁷⁰ Ibid., Lieut. Riaucou to Director of Agricultural Service of the Lebanese Republic, 16 November 1940.
- ⁷¹ Ibid., Director of National Economy to Lieut. Riaucou, 21 November 1940.
- ⁷² Ibid., Lieut. Riaucou to Inspector of DHP Nursery, 2 December 1940; idem, Lieut. Riaucou to President of the Society of Friends of Arbors, 2 December 1940.
- ⁷³ Fr. Shrikian, private papers, the list of garbanzo and plowing money allocated by the AGBU and Papa Künzler to the Musa Dagh (Anjar) refugees, 12 March 1941.
- ⁷⁴ AMA, Lieut. Malod to High Commissioner, 13 April 1940.
- ⁷⁵ AMA, Contrat de Location, signed between Lieut. Riaucou and Hassan Ali (finger stamped), 11 December 1940.
- ⁷⁶ *Zartonk*, 24 January 1940.
- ⁷⁷ Armenian Revolutionary Federation Archives (ARF), Boston (now in Watertown), Massachusetts, File 997/Yech/5 *H.H.T. Lervanayri G.G. Zanazan Krutiunner 1940 t.* (ARF Lervanayr Central Committee. Miscellaneous Writings 1940), Chairman (signature illegible) of the ARF Red Mountain (i.e., Musa Dagh) Committee, Report to the ARF Lervanayr (i.e., Cilicia) Central Committee, 18 January 1940.
- ⁷⁸ Ibid.

-
- ⁷⁹ Ibid., Chairman and Secretary (signatures illegible) of the ARF Red Mountain Committee to the ARF Lernavayr Central Committee, 15 February 1940.
- ⁸⁰ Ibid., 12 April 1940.
- ⁸¹ Sherbetjian, private papers, Rapport du Laouenan.
- ⁸² ARF, File 997/Yech/5, Chairman of the ARF Red Mountain Committee, Report to the ARF Lernavayr Central Committee, 18 January 1940.
- ⁸³ Ibid.
- ⁸⁴ *Aztag*, 3 May 1940.
- ⁸⁵ *Aztag*, 8 April 1941.
- ⁸⁶ Fr. Nareg Shrikian, private papers, Montebello, California, Fr. Movses Shrikian to Nerses Vartabed Harutiunian of Zahle, Lebanon, 23 September 1939; Fr. Movses Shrikian, “Hushakrutiun Movses Av. Khn. Shrikiani (Avazani Anun, Yesayi) (Memoirs of Archpriest Movses Shrikian [Baptismal Name, Yesayi]), unpublished memoirs, p. 80-81; Fr. Nareg Shrikian, unpublished memoirs, pp. 86-87.
- ⁸⁷ For the period under study, see *Aztag*, 17 September 1939, 5 November 1939; *Hasg*, March-April, 1941, p. 54; July-August, 1941, p. 118.
- ⁸⁸ Near East School of Theology Archives, Beirut, Lebanon, File *Siuria, Lipanan ve Meser Ermeni Injili Kiliselerin Ittihadenen Senevi Ijtimalarenen Kuyudate, 1938[-1940]* (The Minutes of the Annual Meetings of the Armenian Evangelical Union of Syria, Lebanon and Egypt, 1938[-1940]), annual meeting of 3-8 April 1940, Beirut.
- ⁸⁹ *The Friends of Armenia* (London), no. 146, February 1940, p. 7.
- ⁹⁰ *Chanaser* (Endeavor Love) (Beirut), 3rd year, no. 5, September-October, 1940, p. 93.
- ⁹¹ Armenian Evangelical Union of the Near East Archives, File *Mertzavor Arevelki Hay Avedaranagan Yegeghetsineru Miutian Zhe Za Hamazhoghov 1943-44* (16th General Meeting of the Union of Near East Armenian Evangelical Churches 1943-44), Apraham Balabanian and Movses Jambazian, Report of the Anjar Armenian Evangelical Church. This report was also published in *Chanaser*, 7th year, no. 5, May, 1944, pp.163-66.
- ⁹² Mesrob Hayuni (Fr. Mesrob Topalian), *Aynjari “Surp Vartarani Diramayr” Hay Gatoghige Hamaynkin Badmakrutian Hamar* (For the Historiography of the “Holy Rosary’s Mother of God” Armenian Catholic Community of Anjar), Mesrob Mashdots Series 5, Anjar, Lebanon, 2014, pp. 16-21.
- ⁹³ Fr. Shrikian, private papers, thirty representatives of the Armenian Apostolic Community of Anjar to the Administrative Counselor of the Bekaa, 15 January 1941.
- ⁹⁴ AMA, document no. 145380 (in Arabic), saved in the Anjar Mayor’s office computer.

ՄՈՒՍԱ ԼԵՌԱՆ ՀԱՅՈՒԹԵԱՆ
ԲՆԱԿԵՑՈՒՄԸ ԼԻՐԱՆԱՆ, (1939-1941)
(Ամփոփում)

Վահրամ Շեմմասեան
shemmassian@yahoo.com

Լիբանանի միակ հայկական գիղաւան Այնճարը - հայկական Գեսապին եւ անոր արբանեակային հիւսիս-սուրիական գօտիին հետ - սփիւռքահայ պատմութեան իւրօրինակ երեւոյթ մըն է: Այնճարը բնակավայրն է Մուսա Լեռան հայերուն, որոնք հոն հաստատուեցան Ալեքսանտրէթի Սանճաքի 1939ի իրենց ողիսականէն ետք: Թէեւ միքանի լուրջ ուսումնասիրութիւններ կատարուած են Այնճարի կարգ մը երեսակներուն եւ ժամանակահատուածներուն մասին, այդուհանդերձ անոր պատմութիւնը կը մնայ չգրուած:

Ուսումնասիրութիւնը կը վերաբերի Սեպտեմբեր 1939-1940ականներու սկիզբ երկարող Այնճարի հիմնադրութեան: Կը քննարկուին նաեւ առնչեալ այլեայլ խնդիրներ, ինչպէս՝ Մուսա Լեռէն Այնճար (Ռաս Պասիթով) ճանապարհորդութիւնը, ֆրանսական հոգատար իշխանութեան կողմէ հողի գնումը, գաղթականներուն վիճակը, սկզբնական ապաստարանի եւ սնունդի հարցերը, տուններուն կառուցումը, սկզբնական ծրագրերու փոփոխութիւնը, երկրագործական հողաշերտերու բաժանումը, կին-երեխայ-ծերերու տեղաւորումը դրացի գիղերուն մէջ՝ առաջին ծմռան սաստիկ պայմաններուն պատճառով, առողջական հարցերը, հաւաքական կեանքի վերսկսումը, ընկերատնտեսական կեանքին մէջ ընկերվարական ծրագիր գործադրելու փորձերը, ուստի եւ ասանդական փոխարարութեանց կտրուկ ընդմիջումը եւն.:

THE UNITED STATES GOVERNMENT AND THE ARMENIAN COMMUNITY IN LEBANON (1943-1975)

JAMES STOCKER
jamesstocker@gmail.com

INTRODUCTION AND RESEARCH FRAMEWORK

This paper examines the relationship between the United States government and the Armenian population of Lebanon between the proclamation of independence in 1943 and the outbreak of the Lebanese civil war in 1975. Though this relationship has been mentioned briefly in secondary sources, it has not been the primary subject of analysis of any books or articles, with the exception of a recent article on the dispute over the Antelias Catholicosate during the 1950s, which draws extensively on Armenian press sources, but not on American or Soviet diplomatic documents.¹ In addition, there is also a strong oral tradition in the Armenian community in Lebanon regarding Western involvement in the community's affairs, including connections between the US Central Intelligence Agency and the Armenian Revolutionary Federation (ARF) or "Tashnag" political party.

Was there indeed such a relationship, and if so, how extensive was it? What were the American and Armenian expectations for this relationship? Were they fulfilled? Declassified US government documents suggest that US diplomats and other officials at the American embassy in Beirut followed issues concerning the Armenian community closely, particularly from the early 1950s, when the American government grew more actively involved in the Middle East, reflecting its growing power and concern with the possibility of Soviet influence in the region. At the same time, during these years, factions within the Lebanese Armenian community on occasion looked to the United States government for support in the context of their intra-communal and inter-communal struggles.

Three major elements form the background to understanding the relationship of the United States with the Armenians in Lebanon at this time. First, the United States (along with Great Britain and other

countries) had played a role in advocating for Armenian populations around the world during the period before, during and after the Armenian Genocide in the Ottoman Empire.² This concern for the Armenian population continued on into the 1930s, and to an extent, it is evident in the dispatches of the 1940s, though by the 1950s it is less present. Second, the rise of the United States as a global power during WWII set the stage for an expanded US role in the region, which was realized during the 1950s, when the US replaced Great Britain as the major arbiter of regional affairs.³ Third - and essential to understanding the second - the debut of the Cold War from the early 1940s resulted in the US paying significant amounts of attention to the activities of the Soviet Union around the world. Granted, US officials had been concerned about the spread of Communism even prior to WWII. But with the advent of the Cold War and the doctrine of containment, the US took steps to actively prevent the spread of Communism.

There are a few caveats to the analysis presented here. First, the United States did not have any sort of “official” relations with the Armenian community in Lebanon. This community was not a state, and did not have its own government or even central governing organizations. Thus, whatever relations did exist were by nature selective. Second, this paper is primarily based on US Department of State records available through the US National Archives and Records Administration. Secondary literature in English has been consulted, but not literature in Armenian or Arabic. Moreover, while much of the State Department’s documentation from this period has been declassified, key documents (including most CIA records) remain classified. Thus, this analysis remains incomplete. Third, although American documents are generally well-written analyses by well-informed individuals, they are not neutral or objective. American officials had their own biases, including (at times) Orientalist views of the region and (always) anti-Soviet views. In addition, their reports were often reliant upon sources, such as the Armenian press and local informants, which themselves were biased.

This paper will look at three periods, each of which corresponds to a major issue or set of issues facing the Armenian community: 1) the 1940s, when the Soviet Union attempted (quite successfully) to lure Lebanese Armenians and other individuals of Armenian descent to the

Armenian SSR; 2) the 1950s, when a split in the Armenian Apostolic Church led to a deep divide in the community; and, 3) the 1960s and early 1970s, when regional tensions began to undermine the consensual basis for Lebanese politics, and many communities (including the Armenian one) looked outside the country for support.

THE UNITED STATES, THE LEBANESE COMMUNIST PARTY, AND REPATRIATION TO THE ARMENIAN SSR

Throughout the 1940s, US officials posted in Beirut and Damascus watched the Armenian population in Lebanon for evidence of their involvement in Communist activities. The US officials paid particular attention to Armenian involvement in the Lebanese Communist Party, as well as Soviet attempts to get Armenians to repatriate to the Soviet Union. From the 1940s and particularly the 1950s, the Soviet Union began to attempt to expand its influence with diaspora populations around the world with links to nationalities in the Soviet Union, including through their embassies abroad and a variety of cultural organizations.⁴ American officials were aware of this strategy, and it informed the way in which they viewed the Armenian community.

American officials during this period viewed Armenian political parties primarily in terms of their perceived international orientations. Even during WWII, when the United States and the Soviet Union were fighting in Europe as allies, American diplomats mistrusted Soviet intentions in the Middle East. As early as 1944, a US official sent a lengthy dispatch on the history of the Communist Party in Lebanon that noted the Armenian role in its founding. It included a description of one of the founders of the party, an Armenian, Haroutune Madoyan. This report observed that there was little cooperation between Arab and Armenian groups, in part because the latter believed that the former would be unlikely to be receptive to Communism. The Tashnag Party, on the other hand, was seen as “originally a fascist organization, working in support of the Axis”, though they now supported the Soviet Union as a “temporary expedient in an effort to recoup their lost standing.” A separate society, the Friends of Soviet Armenia, was intended to “appeal to all Armenians, regardless of ideological differences”, but was in reality “a clever Soviet propaganda scheme.”⁵ In this and many other reports from the time, it

is unclear who provided the information that the American officials were reporting.

Following WWII, the spread of Communism, including in the Middle East, led to increased attention by the State Department to the activities of Communist parties in countries such as Lebanon. In May 1947, the State Department issued Secret Instruction No. 778, which requested that the American Legation in Beirut issue a monthly dispatch on Communist activities in Lebanon. In July, the Legation's report dealt with the Armenian section of the Lebanese Communist Party, noting that it had its office in the same building as the main LCP, though it operated separately.⁶ By 1948, the Legation noted that "It is in Lebanon that the Communists have achieved the best organized and most effective organization in the Near East, which serves as a propaganda base for neighboring countries. From its inception, Communist activity in the Levant has derived its strength principally from the Armenian and Greek Orthodox elements of the population."⁷

From the early 1940s, the Armenian SSR in the Soviet Union began efforts to convince members of the Armenian diaspora in many countries to migrate to their "homeland" in the Armenian SSR.⁸ Armenian citizens at this time had many reasons to immigrate. Many were attracted to the idea of a return to what was portrayed as their homeland, even though few had ever visited the territory of Soviet Armenia or understood the dialect of Armenian spoken there. The majority of the Armenian population in Lebanon was poor, displaced, and as yet incompletely integrated into Lebanese society. Many, if not most, did not speak Arabic. Moreover, some other groups within Lebanon resented the aid that the Armenian population had received from Western countries. According to the US Legation, the Soviet Union was capitalizing on the stigma "which attaches to Armenians in this area." While Lebanon saw itself as tolerant, from the US Legation's perspective, there was "no question that discrimination is rife on all sides against Armenians. The Legation is accused frequently of harboring too many Armenians. The Lebanese Government has let it be known discreetly that it wants a very minimum of Armenians in the Trans-Arabian Pipeline."⁹ The fact that the Lebanese government had sought to minimize the involvement of

Armenian laborers in an American-led economic project demonstrates the outsider status of the Armenian population.

United States representatives in the Middle East followed closely the stories of Armenian repatriates to the Soviet Union, particularly paying attention to their reactions to their new home, which provided insight into a region of the Soviet Union that few Americans had visited. According to the US Legation in Beirut in 1946, there were many rumors about how families fared, but relatively few “substantiated stories.” In some cases, according to the US legation, locals suspected that letters were designed to hint that the situation was not as good as it seemed. For instance, according to this report, letters would be received stating “Please bring Hagop as soon as he is ready to marry”, when Hagop was “only two years old.” The reporting officer found these similar to “stories of letters received from pre-war Nazi Germany.”¹⁰ In early 1947, the legation reported that although many of the poor remained excited, those who were better off may now have a “more or less passive attitude.”¹¹ But the Americans had few illusions about stopping the flow. A report from the summer of 1947 noted, “The hegira [hijra] is essentially a movement of faith, which is deterred neither by reports of ill treatment in Armenia nor by fear of the coming struggle for power between the Soviet Union and the Western World.”¹²

The American delegation also believed that the Soviet Union had sent in Armenians to Lebanon and Syria as agents. This was particularly the case in the Aleppo area, but also in Lebanon.¹³ For instance, in May 1951, the US Chargé d’Affaires in Beirut had received information that Catholicos Karekin, now nearing death, had nominated Archbishop Khat Atchabahian of Beirut as a possible successor, since he would be “acceptable to the majority of anti-Soviet groups within the local Armenian Church.” However, according to a source, “two Soviet Armenian agents have reportedly been active in attempting to develop a plan to have the present patriarch declared senile and incapable of heading the Church”, creating an opportunity to install a candidate more preferable to them. Lebanese President Beshara Khoury told the Chargé that he would ask the Director General of the General Security Directorate to investigate. The memo noted that there was a long history of Soviet attempts to “penetrate the Armenian Church”, including

through “former Armenian residents of Lebanon who were encouraged to migrate to Soviet Armenia a few years ago.”¹⁴ The US archives do not have any record of what happened in this case, but clearly the United States considered the situation serious enough to consult with the Lebanese authorities.

Though these relatively frequent reports indicate that US officials were concerned about the migrations, there is little evidence that they did anything but monitor this issue. There are likely several reasons for this. At the time, the United States did not have a very developed intelligence apparatus in the area. The CIA only began operating in earnest in most of the Middle East during the late 1940s and early 1950s.¹⁵ Plus, although these repatriations offered a propaganda victory to the Soviet Union, they hardly threatened US interests in Lebanon. After all, at their core, they generally removed individuals sympathetic to Communism from the region, rather than adding them. Within a few years, as US involvement in the Middle East increased, Americans would follow events in the Armenian community even more closely.

THE SCHISM IN THE ARMENIAN CHURCH

During the 1950s, a dispute broke out within the Armenian Apostolic Church that illustrated the way in which some groups hoped that international forces could intervene in their intra-communal struggles. Since the 14th century, the Armenian Apostolic Church has had at least two main spiritual centers: one at Etchmiadzin in the territory of Eastern Armenia (occupied by Tsarist Russia in the early 19th century), and one in the former kingdom of Cilicia, later located at Antelias outside of Beirut.¹⁶ While the Catholicosate of Etchmiadzin oversaw all the dioceses in the Diaspora, the Catholicosate of Antelias oversaw the dioceses of Syria, Lebanon and Cyprus. After the creation of the Armenian SSR in 1920, the power of Etchmiadzin was severely reduced. Following WWII, however, the Soviet Union began to use the power of the Church at Etchmiadzin. At this time, the Catholicos of Antelias, Karekin Hovsepian, agreed to take guidance from Etchmiadzin. After Karekin’s death in 1952, the acting Catholicos (or *locum tenens*), Bishop Achabahian, continued to follow Etchmiadzin. However, various officials within the Antelias Catholicosate with links to the Tashnag party pushed to have

their own candidate elected as Catholicos. The dispute between various Armenian factions concerned not only who would lead the Church at Antelias, but which political faction would have the most power in the community, and what the international orientation of the community would be. It was a culmination of tensions that could be traced back to the 1940s and earlier, as well as a reflection of the new reality of a Middle East composed of independent states and the Cold War world.

One of the key questions for historians about this crisis was whether it was primarily driven by local factors, or whether the international community played a role in driving it. As Nicola Migliorino writes, the issues that determined the struggles within the Armenian community were primarily local, yet international and regional factors played an important role in shaping these struggles. The Tashnag Party identified itself with a pro-Western agenda, in part to help expand its influence, while the Soviet Union hoped to use Etchmiadzin's influence over the church to advance its interests abroad.¹⁷ However, it was not just the superpowers that followed this election. In part because of its implications for the Armenian communities in many areas, the election was followed by many states. Tsolin Nalbantian has noted that during this conflict between the two Catholicosates, the US, USSR, Syria, Jordan and Egypt all grew interested.¹⁸ In another work, she argues that the decisions of Jordan and Egypt were "connected to their relationships with the USSR and the United States during the Cold War."¹⁹ However, as we will see here, the American role in this situation may be exaggerated. Available diplomatic sources suggest that while United States officials generally hoped that the situation would resolve itself in favor of pro-Western forces, they were hesitant to intervene directly.

For several years following the death of Catholicos Karekin in 1952, no successor was chosen. The Tashnag party, which was the largest party among Armenians in Lebanon, opposed the candidacy of the acting *locum tenens*, Atchabahian. According to the assessment of the US Embassy in Beirut, as the largest Armenian political party in Lebanon and Syria, the Tashnags had enough support to achieve a majority of votes among the electors of the Catholicos, but not a large enough one to meet traditional requirements of overwhelming support. Tashnag-supported candidates, including Bishops Zareh Payaslian and Khoren

Paroyan, were not acceptable to other groups.²⁰ By 1955, Atchabahian had resigned as *locum tenens*, allegedly for reasons of ill health, though possibly under pressure from the Tashnag-supported factions. Just a few days before elections were to be held in October, Bishop Paroyan was designated the new *locum tenens*, while February 14 of the following year was set as the “definite date” for elections.²¹ As the election approached, the Catholicos of Etchmiadzin, Vazken I, announced that he would travel to Beirut in 1956 to participate in the elections.²² According to US sources, on February 3, Bishop Paroyan received a telegram from Catholicos Vazken requesting participation in the elections. His visit to Antelias had no precedent. According to press reports, Bishop Paroyan and the Tashnag candidate Bishop Payaslian were happy at this news, since they took it to mean that the election would be held in peace. However, in reality, the embassy noted, many Armenians saw this as an attempt to expand Etchmiadzin’s influence and prevent Bishop Payaslian’s election.²³

After arriving in Lebanon on February 12, Catholicos Vazken set about trying to postpone the election, challenging the legitimacy of the Aleppine delegation, which consisted of pro-Tashnag lay electors. When the electoral meeting convened on February 14, Catholicos Vazken took to the floor, requesting that the election be postponed until February 20 until there could be reconciliation between the Armenian sides. After the pro-Tashnag delegates objected, Catholicos Vazken and around 10 delegates left the meeting. The remaining delegates elected (pro-Tashnag) officers for the meeting, though they decided to postpone the actual election until February 20.²⁴

During this interim period, on February 15, the US Embassy in Beirut sent a message that apparently made a number of suggestions about ways to influence the elections. However, the text of this message remains classified, so it is unclear what these suggestions were.²⁵ The State Department’s response, however, is declassified: it ordered the Embassy to stick to its previous instructions.²⁶ Unfortunately, these instructions are not available in the US archives at the current time, so it is unclear to what extent the United States was trying to cultivate support for particular candidates. In the meantime, other countries were becoming involved in the election. Soviet diplomats and Catholicos

Vazken himself requested that several foreign governments help Etchmiadzin. The Syrian Prime Minister Said al-Ghazzi visited Beirut on February 17, aiming (according to a US source) to obtain a postponement of the election, in part due to demands of leftist parties in his country.²⁷ On February 19, during an audience with Lebanese President Camille Chamoun, Catholicos Vazken asked him again to postpone the election, but Chamoun refused to do so.²⁸

Unknown Tashnag sources provided the US embassy with accounts of Catholicos Vazken's visit that seemed designed to influence the American attitude. According to their reports, had later made a scene in front of Bishop Payaslian, crying and pulling his hair, and claiming that his life would be in danger if the election was not postponed. Unable to delay the election, Catholicos Vazken left the meeting. These sources also claimed that they had intercepted a phone call from Vazken to his "secretary", Haig Arakelian, who was "reportedly a member of the secret police of Soviet Armenia." The Catholicos allegedly told Arakelian, then at the Soviet Embassy, that "our efforts have been in vain."²⁹ At the airport, as Catholicos Vazken was leaving the country, there was a "minor disturbance" in which Acting Catholicos Paroyan "sustained bruises and window his car [sic] broken."³⁰ During the election, hundreds of armed gendarmes were deployed to keep order, while a group of some 300 women occupied the church at Antelias to prevent the election; instead, the voting took place in the residence of the compound.³¹ With the anti-Tashnag members absent, Bishop Payaslian was elected as the new Catholicos by a very substantial majority of votes.

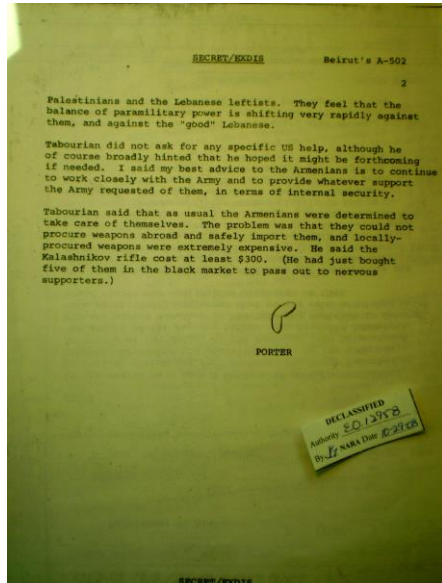
The election itself did not settle the issue. Catholicos Zareh had won with the support of a number of lay electors, but he was unable to find three bishops willing to participate in his consecration, suggesting that Etchmiadzin still enjoyed a considerable amount of support within the Antelias congregation. Moreover, Vazken was actively campaigning against the newly elected Catholicos Zareh and his supporters. While in Beirut, Catholicos Vazken had called for a meeting of the Council of Bishops in Jerusalem to discuss the election results.³² Jordan refused to issue a visa to allow him to visit the country, so Catholicos Vazken initially departed to Paris, then to Cairo, where the Council of Bishops was held.³³ It is unclear whether US officials intervened with Jordan to

influence the issuance of the visa. The US Embassy in Beirut considered Catholicos Vazken's trip to be a Soviet attempt to "penetrate this area", while seeing Catholicos Zareh's victory as in part due to the "pro-Tashnaq" [sic] attitude of Chamoun and the Lebanese government.³⁴

The position of the American diocese of the Armenian Apostolic Church posed a dilemma for US officials. On the one hand, many Church officials appeared to be taking the side of Etchmiadzin in the dispute. Following Catholicos Vazken's departure, three Armenian-American church officials attempted to persuade President Chamoun to force a postponement, but to no avail. They also discussed the issue with the US Embassy in Beirut, which refused to get involved.³⁵ On February 17, prior to Catholicos Vazken's departure, this group of officials, including former US prelate Tiran Nersoyan, explained their policy towards Etchmiadzin to an embassy officer. They described Catholicos Vazken's visit as an attempt to reconcile. Since the death of Stalin, the Soviet government had become more permissive towards religion, and priests could now carry out their activities without interference. Nersoyan argued that "there is now a great opportunity for 'religious penetration' in Soviet Armenia and the Armenian Orthodox Church [sic] intends to take full advantage of this situation."³⁶ While this may have seemed in line with what the American embassy would have supported, there are no official documents from this time suggesting that the US intention was to support religion within the Soviet Union by supporting Catholicos Vazken.

Rather, in the aftermath of the election, the US continued to seek to support Catholicos Zareh. The US Embassy in Beirut and the State Department discussed whether to send a message of congratulation from the US president to Catholicos Zareh. Such a message would have conveyed a high degree of support for the new Catholicos. Initially, the State Department told the US Embassy in Beirut that they were considering sending such a message to support Catholicos Zareh, though they wanted to balance the benefits of this against the possibility that it would result in the Catholicos being labelled as a "US tool" and thereby "intensify Armenian political rivalries."³⁷ However, the US embassy warned that though Catholicos Zareh and the Tashnags would welcome such a telegram, it might create problems with other religious

Throughout the summer, the Embassy began to rethink its position. As the September consecration date approached and no third bishop had expressed a willingness to participate in the ceremony, US officials worried that some Armenian-American clergy had created the impression that the US did not favor Catholicos Zareh. Now, the Embassy urged that the President send the Catholicos a letter of congratulation, and that the State Department to encourage other countries' heads of state to

send letters, too. They even provided a long list of suggested countries to contact.³⁹ This time, however, it was the State Department that was cautious, for the same reasons as before.⁴⁰ The Embassy pushed back against this, claiming this campaign was necessary to “thwart Soviet maneuvers and prevent further trouble by giving Zare[h]’s consecration as wide acceptance as possible in Armenian circles as well as international community.” A Presidential message, they thought, would rally support to Catholicos Zareh and get rid of the impression of American apathy towards him: “Communism has recently made disquieting gains in this area and Catholicos Zareh’s consecration presents [an] opportunity to strike a blow against it.”⁴¹ But while the State Department agreed with the goal of bringing about Catholicos Zareh’s consecration, they opposed sending a letter, warning that “open endorsement [of] Zareh by US might [in the] long run work against rather than for anti-Communist elements at Antelias.”⁴² In the end, Catholicos Zareh’s consecration went relatively smoothly, with representatives of President Chamoun and Syrian President Shukri al-Quwatli in attendance, as well as an estimated 35,000 Armenians.⁴³ However, being unable to find a third bishop to attend the consecration, Catholicos Zareh had Archbishop Severios of the Assyrian Jacobite

Church serve in this role, which led to charges by some that his consecration was “illegal and irreligious.”⁴⁴

After Catholicos Zareh’s consecration, his opponents continued to try to undermine his reign. Some Armenians in Lebanon, including Bishop Atchabahian and Dr. Yervant Jidejian (a well-known surgeon at AUB) attempted to establish alternatives to Antelias’ leadership. They first tried to establish an alternate Catholicosate at Bikfaya. However, this was later seized by the Lebanese security forces.⁴⁵ On December 23, 1956, Bishop Atchabahian sent a letter to Syrian President Quwatli asking to establish a new Catholicosate in Syria, claiming that he had broad support within the Armenian community in Lebanon. Archb. Paroyan gave a copy of his letter to the US embassy, stating that Quwatli requested Catholicos Zareh’s advice in answering it. According to Archb. Khoren, Quwatli would likely follow Catholicos Zareh’s advice not to recognize the Catholicos. Moreover, Archb. Khoren told US officials that Catholicos Zareh had decided to expand his influence to “territories under the influence of Etchmiadzin”, thus launching a conflict between the two that would spread outside of the territory of Lebanon and even the Middle East.⁴⁶

Antelias was relatively successful in expanding its rule to some countries, including notably Greece, and (most importantly) Iran. In many cases, this was in part due to government intervention. For instance, in Iran the Shah’s government was sympathetic to Catholicos Zareh, whom they saw as a non-Communist alternative to Etchmiadzin. In late 1958, as Archb. Paroyan prepared to leave for a visit to Iran, he told the US embassy that his purpose was to get the acceptance of a petition of the Armenian Church in Iran to come under his authority. The Shah had agreed to meet with him, as well as for non-Iranian Armenian religious officials (presumably representing Antelias) to be posted in Iran, “provided they are not ‘Communists’ [or] ‘Communist sympathizers.’”⁴⁷

However, the Armenian communities in other locations, including the United States, remained resistant to Antelias’ influence. Back in early 1957, Archb. Paroyan had told US officials that he planned to visit North America in hopes of bringing a significant portion of the American Armenian Apostolic Congregation under Catholicos Zareh’s authority.⁴⁸

The visit took place from October 1957 until January 1958. Archb. Paroyan requested a meeting with President Eisenhower, but the State Department recommended against this, since it would “set an undesirable precedent” and “cause an adverse reaction in a large segment of the Armenian community in the United States.”⁴⁹ Instead, during his visit, Archb. Paroyan was granted a meeting with Vice-President Richard Nixon on October 27.⁵⁰ Still, a State Department memo regarding his visit later noted that his “tour seemed to be in accord with the objectives of our own policy.”⁵¹ While the majority of the Armenian churches in the United States kept their loyalty to Etchmiadzin, already at this time some churches, particularly in New England, do seem to have gone over to Antelias.⁵² In 1960, Catholicos Vazken, too, took a six-week tour of the United States to muster support.⁵³

Despite the positive American attitude towards Antelias, some pro-Tashnag Lebanese Armenians remained convinced that the State Department and US Embassy in Beirut were biased against their cause.⁵⁴ For instance, the fact that Archb. Khoren was not granted a meeting with the President bothered some in the Lebanese Armenian community. On April 29, 1958, George Mardikian, an Armenian American and California restaurateur who was friends with Richard Nixon, wrote to California Governor Adams in a possible attempt to get support for Archb. Khoren during his visit to the United States. What exactly the letter entailed is unclear; however, a copy of this letter was forwarded to State Department officials to comment on why Archb. Khoren was not granted a meeting with President Eisenhower. In their response, State Department officials made the point that many other religious leaders of Archb. Khoren’s rank would also like to see the President, while the visit would also disturb many within the American Armenian community. In the summer of 1959, two Armenian Americans, Mardikian and Levon Keshishian, complained to State Department officials in Washington about the “attitude of the Embassy in Beirut toward the local Armenian community.” Their implication was that they had better relations with pro-Etchmiadzin factions than with Antelias. An embassy officer responded that wealthier Armenians, who are sometimes Ramgavars may, often visit US officials, but they pointed out that all Lebanese Armenian deputies in Parliament were affiliated with the Tashnag Party,

and they met with them more often.⁵⁵ Thus, the US official felt that this characterization was unfair.

While Catholicos Zareh was more diplomatic, he, too, pushed the US to do more. During a meeting with a US embassy officer in September 1959, Catholicos Zareh asserted that much of the resistance to his authority outside the USSR came from the US, in particular the Armenian General Benevolent Union (AGBU), whose Board of Directors was located in New York. Zareh claimed to believe that the AGBU was “dominated by Communists.” The Catholicos asked why the US, the leader in the “free world’s struggle against atheistic communism” could permit this organization to use funds against these objectives. He also complained about alleged US support for several pro-Etchmiadzin religious officials in Jerusalem who happened to be US citizens. The reporting officer told Catholicos Zareh that the US was “acting neither for nor against the Catholicos of Cilicia since it did not interfere in religious matters, particularly in those of other countries.” However, Catholicos Zareh seemed unconvinced.⁵⁶

These tensions between Lebanese Armenian factions broke out into open communal violence several times. During the May 1957 elections, anti-Tashnag Armenians joined the national opposition along with Abdullah Yafi and Saeb Salam, even participating in protests.⁵⁷ Although the elections were mostly peaceful throughout the country, according to Nikola Schahgaldian, there was “bloodshed” in the Armenian quarters.⁵⁸ From May 1958 onwards, the Armenian quarters of Beirut experienced open, armed confrontation between the opposing sides.⁵⁹ The number of killed and wounded in these confrontations is unknown, but their memory remains strong amongst the Armenian population in Lebanon.

Did outside parties intervene in this violence? Jonathan Marshall has maintained that during this period, some Armenian political parties in Lebanon enjoyed support from the CIA and the Iranian intelligence service, SAVAK.⁶⁰ However, there are no available US documents that provide evidence of US support to (or even contact with) members of the Armenian community during the 1958 crisis. Certainly, the US provided support, both financial and military, to the Chamoun government, and the Tashnag Party was closely aligned with Chamoun at this time. However, there is no evidence that the US provided support to the

Tashnag Party directly. Chamoun may have provided assistance to the Tashnags without the knowledge of the United States, but this is also unclear.

After the 1958 crisis ended with the election of President Fouad Chehab, fighting continued between members of the Armenian community. The new Chehab government attempted to involve the US embassy in its efforts to broker a peace between Armenian factions. In October 1959, the Embassy reported that pockets of violence continued in the Armenian community, often resulting in deaths among the internal security forces or innocent bystanders. President Chehab had initially maintained a “distant and impartial position” towards the feuding, refusing to attend Easter services at Antelias despite attending other Christian groups. However, after four Armenian deputies threatened to resign in protest, the President agreed to attend. Following his attendance at the ceremony, Chehab decided to support Catholicos Zareh’s bid to gain recognition from all Lebanese Armenians. As part of this process, his assistant Pedro Dib called on the embassy and asked that the US urge moderation on Catholicos Zareh and the Tashnags. However, the reporting officer told Dib that the US would not get involved in religious matters. The US had been accused by anti-Tashnags, including Jidejian, “of helping Zare [sic] covertly with funds and other assistance.” The Embassy recommended that “unless a reconciliation is unexpectedly forthcoming, any United States assistance or moral support for the Antilyas[sic] Catholicosate should be discreet and unobtrusive”, though it would “probably be appropriate” for the US to recognize Catholicos Zareh as the “legal and rightful Catholicos of Cilicia.”⁶¹ While there is no record of the State Department’s response to this message, it suggests that the Embassy intended to stay clear of open involvement in the situation, but that they did not oppose covert involvement.

During the early 1960s, Etchmiadzin and Antelias began to take steps towards reconciliation, but pro-Antelias factions still continued to seek support from various international parties, including the United States. For instance, during a visit to Washington in 1962, Khatchig Babikian, Lebanese Deputy Minister for Administrative and Social Reform, requested that the United States government do something about

American-Armenians supporting Etchmiadzin to the detriment of Antelias. State Department Counselor Walt W. Rostow promised to “look into” the issue.⁶² Catholicos Zareh also continued to solicit the support of the United States. In the fall of 1962, Catholicos Zareh told US officials that the AGBU was carrying out activities that favored the Etchmiadzin Catholicos. US embassy officials replied that the US government could not interfere with the activities of private groups. At the time, the FBI was investigating the AGBU’s activities, but thus far, its investigation had been inconclusive.⁶³ Moreover, the reports did not “lend much support to the charges made by the Tashnags.”⁶⁴ What these charges were is unclear, but they seem to have concerned support for Communism.

In late 1963, Antelias and Etchmiadzin finally reached a tentative reconciliation. On February 18 of that year, Catholicos Zareh passed away from a heart attack at the age of 48.⁶⁵ His death led to the election of Archb. Paroyan as Catholicos in early May.⁶⁶ While Archb. Paroyan had closely supported Catholicos Zareh’s efforts to expand the authority of Antelias, the change of face provided an opportunity for reconciliation. During October 26-29, 1963, Catholicos Vazken and Khoren met in Jerusalem, which brought what US officials saw as “at least a temporary close” to the feud, though much of the Lebanese Armenian community saw it as a “major victory for Antelias”, since Etchmiadzin seemed to recognize the authority of Cilicia.⁶⁷ By this time, the Tashnag Party had moderated its position on a variety of issues, including softening its previously strong anti-Communist stand, which no doubt contributed towards the reconciliation.⁶⁸ Over the next few years, tensions remained, but the two Catholicosates worked together on many issues, such as commemorating the 50th anniversary of the 1915 Armenian Genocide.

FROM RECONCILIATION UNTIL CIVIL WAR

Following the reconciliation of the two Sees in 1963, the documentary record of US relations with the Armenian community in Lebanon is spotty. However, there were established relationships between political officers at the US Embassy and representatives of the Armenian community. Perhaps the most important issue at this time was the reaction of the Armenian community to the increasing tensions in

Lebanon that stemmed from growing tensions in the Cold War and in the Arab-Israeli conflict. At times when tensions in Lebanon peaked, such as after the 1967 Arab-Israeli War and during the 1969 confrontations between security forces and Palestinian militias, members of the Armenian community consulted with American officials about the possibility of financial, logistical or military support in the event of an armed conflict in Lebanon.

The earliest example of this was in July 1967. The 1967 Arab-Israeli War had sparked serious internal disputes within Lebanon. Although Lebanon did not participate in the war, it came under pressure from other Arab countries to participate in the fighting. To a certain extent, the attitude of Lebanese factions corresponded to their confessional identity. Muslim groups tended to support Lebanese participation in the hostilities, while Christian leaders wanted to stay out of it. The Armenian community tried its best to remain neutral in the situation, though they likely would have preferred that Lebanon to remain out of the fighting. Although Lebanon did not enter the war, tensions remained high afterwards, and many political and religious groups began to reactivate their militias.

On July 6, 1967, an American reporting officer met with Catholicos Paroyan and Souren Khanamirian, a businessman and “pro-ARF” MP from Beirut.⁶⁹ The Armenian community was concerned about the impact of the crisis, including possible violence between Lebanese Christians and Moslems. The Catholicos explained that he intended to do what he could to keep the community neutral. However, he had little faith in any alliance with the Maronite leadership. In 1956 and 1958, he said, the Maronites had made use of Armenians, then abandoned their political interests afterwards. Catholicos Paroyan wanted to have more Lebanese Armenians in ministerial positions, but this had only happened once since that time. Now, he said, Armenians would take part in hostilities only if Christians had “firm international guarantees from the West...to aid the Christians fully when and if necessary during the hostilities.” However, Catholicos Paroyan remained hopeful that the community could reach an accommodation with Muslims if they stayed neutral. He noted that the Tashnags had requested arms and ammunition from the Lebanese army’s intelligence branch, primarily

ammunition, since the Armenian community had “rifles and machine guns.” According to the Catholicos, the G-2 had agreed that the community should arm, but they did not want to provide ammunition to them. Catholicos Paroyan was dismayed at the inability of the West to topple regimes in Syria and Egypt, and did not understand why Israelis did not attack to do this. In its report to Washington, the US Embassy noted that it was interesting that Catholicos Paroyan assumed that others were being armed by the US.⁷⁰

There is no evidence that the US officials actually offered to provide arms to Armenian parties, or for that matter, to other Lebanese Christian militias at this time. However, it is noteworthy that the Catholicos attempted to put his conditions to the US officials, apparently without having been prompted. This may suggest that in the past, there had been some contact between the Armenian community and the United States government regarding weapons. Certainly, the Catholicos felt that the United States would at least consider providing this sort of support.

The tensions in 1967 had greatly upset the confessional balance in Lebanon, and fighting two years later had damaged it even more. Between April and November 1969, frequent clashes between the Lebanese security forces and the Palestinian militias on Lebanese territory led to the negotiation of the so-called Cairo Accord in early November, which granted the Palestinian militias the right to conduct military activities from Lebanese territory under a set of restricted conditions. During this period and beyond, many Christian and other militias began to request military and financial support from the United States.

The only records from this period that concern the Armenian community are from 1969. In September of that year, during a visit to New York, Lebanese MP Andre Tabourian met with State Department official Talcott Seelye. Tabourian encouraged the US to provide arms to the Armenians, stating that “Communist” elements in Lebanon were being armed, so the United States should support its friends, too. Seelye argued that if the Armenian community in Lebanon was concerned with “genocide”, then they should know that the international community would not stand by and watch this happen. He argued against the

advisability of strengthening private militias and for the strengthening of the army and moderate regimes. Tabourian, echoing the arguments of many at the time, argued that the only real way to keep the peace was a balance of forces between the private militias. Tabourian asked for arms, saying if that was not possible, then the US could at least smooth the purchase of weapons commercially.⁷¹ Some two months later, back in Lebanon, Tabourian acknowledged to a US embassy officer that the Armenians had a paramilitary capacity, and were buying weapons locally, though they were expensive, with Kalashnikovs costing at least \$300 apiece. At this time, according to the report, he did not ask for “any specific US help, although he of course broadly hinted that he hoped it might be forthcoming if needed.”⁷²

For the rest of the period between 1969 and the outbreak of war in 1975, there is no evidence of requests for weapons from the Armenian community or coordination with the United States. Other groups, including Maronite and Druze and others were also requesting assistance from the United States, while the Lebanese G-2 sought to get old rifles from the United States to arm Shiite and Christian residents in the South to defend themselves against the Palestinian militias. Thus, in making these requests, perhaps the Armenian leaders were signaling that they had indeed fully integrated themselves into the Lebanese sectarian system, which at the time was itself coming under pressure.

CONCLUSIONS

As we have seen, there was no “official” relationship between the Armenian community and the United States, but that does not mean that each side did not see the potential relationship as important. Existing documentation from the US archives suggests that although the United States was seen as a potential source of support for the Armenian community in Lebanon, those who sought US support were usually, if not always, disappointed with the response. No records suggest that any financial or military aid was provided directly by the United States government to the Tashnag party or other Armenian groups, though they may have received assistance from Chamoun’s pro-Western government.

US officials perceived the future of the Lebanese Armenian community as an issue of concern, but they were limited in the amount of support that they wanted to provide. For instance, the United States wanted to support the Antelias faction during the dispute over the Catholicosate. The US considered Etchmiadzin to be under Soviet influence, and therefore hoped that its strongly anti-Communist opponents would win. However, they worried about the possibility of Catholicos Zareh and others being labelled as US stooges, as well as the possible regional ramifications of US support being seen as an intervention. Thus, to the extent that they could provide support quietly, they were inclined to do so. What this quiet support was, exactly, remains unknown.

Like other communities in Lebanon and throughout the Middle East, the Armenians looked abroad for support during this period. In a sense, this made them perhaps more Lebanese than ever before. In seeking outside support, they had learned to play the game that other communities in the country had known for even longer.

ENDNOTES

¹ Tsolin Nalbantian, "Articulating Power through the Parochial: The 1956 Armenian Church Election in Lebanon," *Mashriq & Mahjar*, Vol. 2 (2013).

² For a summary of the rise and fall of the movement in support of an independent Armenia, see Mark Malkasian, "The Disintegration of the Armenian Cause in the United States, 1918-1927," *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 16, No. 3 (1984); Ann Marie Wilson, "In the Name of God, Civilization, and Humanity: The United States and the Armenian Massacres of the 1890s," *Le Mouvement Social*, Vol. 227 (2009).

³ On this subject, see inter alia, Peter L. Hahn, *Crisis and Crossfire: The United States and the Middle East Since 1945*, Washington, D.C., Potomac Books, 2005; Salim Yaqub, *Containing Arab Nationalism: the Eisenhower Doctrine and the Middle East*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2004; Douglas Little, *American Orientalism: The United States and the Middle East Since 1945*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2002.

⁴ Taline Ter Minassian, *Colporteurs du Komintern: L'Union Soviétique et les Minorités au Moyen-Orient*, Paris, Presses de Science Po, 1997. For a "preliminary study" of how this was done in Lebanon, see Ara Sanjian, "Homeland-Diaspora Relations under Khrushchev and Brezhnev: Soviet Embassy Reports from Beirut on the Armenian Community in Lebanon, 1953-1982," in *Arméniens et Grecs en Diaspora: Approches Comparatives*, ed. Michel Bruneau, et al., Athens, Unité de recherches "Migrations et société" - URMIS, 2007.

-
- ⁵ National Archives and Records Administration, College Park, MD, Record Group 59 [RG 59], Central Decimal File [CDF], 1940-44, Box 5797, Document 890D.00B/11-1444, Dept. of State, Near Eastern Affairs, "Communism in Syria and Lebanon", Nov. 14, 1944.
- ⁶ RG 59, CDF, 1945-49, Box 7203, 890E.00B/7-2247, American Legation, Beirut, Lebanon, "Armenian Section of the Lebanese Communist Party", Jul. 22, 1947. The instruction itself was not found in the archives.
- ⁷ RG 59, CDF, 1945-49, Box 7202, 890E.00/6-848, SWNCC Country Study on Long-Range Assistance to Lebanon, Jun. 8, 1948.
- ⁸ See, inter alia, Hagop Jack Touryantz, *Search for a Homeland*, New York, H. J. Touryantz, 1987; Ter Minassian, *Colporteurs*, pp. 209-304; Susan Pattie, "From the Centers to the Periphery: 'Repatriation' to an Armenian Homeland in the 20th Century," in *Homecomings: Unsettling Paths of Return*, Fran Markowitz and Anders H. Stefansson (eds.), Lanham, MD, Lexington Books, 2004; Razmik Panossian, *The Armenians: From Kings and Priests to Merchants and Commissars*, New York, Columbia University Press, 2006, pp. 358-76.
- ⁹ RG 59, CDF, 1945-49, Box 7203, 890E.00B/7-2247, American Legation, Beirut, Lebanon, "Armenian Section of the Lebanese Communist Party", Jul. 22, 1947.
- ¹⁰ RG 59, CDF, 1945-49, Box 7198, 890D.4016/1-1946, A-325, Airgram, Nov. 19, 1946.
- ¹¹ RG 59, CDF, 1945-49, Box 7198, 890D.4016/1-747, A-8, Airgram, Jan. 21, 1947.
- ¹² RG 59, CDF, 1945-49,, Box 7203, 890E.00B/7-2247, American Legation, Beirut, Lebanon, "Armenian Section of the Lebanese Communist Party", Jul. 22, 1947.
- ¹³ RG 59, CDF, 1950-4, Box 4071, 783.001/12/3150, Damascus 294, "General Survey of Communist Activities in Syria", Dec. 31, 1950.
- ¹⁴ CIA, *Current Intelligence Bulletin*, May 19, 1951.
- ¹⁵ Hugh Wilford, "America's Great Game: The CIA's Secret Arabists and the Shaping of the Modern Middle East", New York, Basic Books, 2013, esp. 35, 38-40.
- ¹⁶ For a summary, see Nalbantian, "Articulating Power," pp. 45-46.
- ¹⁷ Nicola Migliorino, *(Re)constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural Diversity and the State in the Aftermath of a Refugee Crisis*, New York, Berghahn Books, 2008, p. 100.
- ¹⁸ Tsolin Nalbantian, "Fashioning Armenians in Lebanon, 1946-1958" (PhD Dissertation, Columbia University, 2011), pp. 25-6.
- ¹⁹ Nalbantian, "Articulating Power," p. 52.
- ²⁰ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/3-055, Dispatch #568, "Current Armenian Apostolic Church Affairs", Mar. 30, 1955.
- ²¹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/8-2855, Dispatch #178, "Resignation of Acting Catholicos of Antelias", Oct. 28, 1955.
- ²² Migliorino, *(Re)constructing*, p. 101; Nalbantian, "Articulating Power," pp. 42-5.
- ²³ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-1056, Dispatch #339, "Preparation for Election of New Armenian Catholicos of Antelias", Feb. 10, 1956.
- ²⁴ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2056, Telegram Beirut 957, No Subject, Feb. 20, 1956.

-
- ²⁵ See RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-1556, Tel 926.
- ²⁶ RG 59, CDF, 1955-59, 883A.413/2-1556, Telegram, No Subject, Feb. 17, 1956.
- ²⁷ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2056, Telegram Beirut 954, No Subject, Feb. 20, 1956.
- ²⁸ Migliorino, p. 101.
- ²⁹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2956, Dispatch 364, "Election of New Armenian Catholicos of Antelias", Feb. 29, 1956.
- ³⁰ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2056, Telegram Beirut 957, No Subject, Feb. 20, 1956.
- ³¹ *New York Times*, Feb. 21, 1956.
- ³² Nalbantian, "Articulating Power," p. 49.
- ³³ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2056, Telegram Beirut 957, No Subject, Feb. 20, 1956. [1692] See also *ibid.*, pp. 51-53.
- ³⁴ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2956, Dispatch 364, "Election of New Armenian Catholicos of Antelias", Feb. 29, 1956.
- ³⁵ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2956, Dispatch 364, "Election of New Armenian Catholicos of Antelias", Feb. 29, 1956.
- ³⁶ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/2-2956, Memorandum of Conversation, US Officials and Armenian Bishops, Feb. 27, 1956.
- ³⁷ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/4-2356, Telegram, Apr. 23, 1956.
- ³⁸ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/4-2756, Telegram, Beirut 1349, Apr. 23, 1956.
- ³⁹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/8-2456, Telegram, Beirut 406, Aug. 24, 1956.
- ⁴⁰ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/8-2456, Telegram, State 665, Aug. 29, 1956.
- ⁴¹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/8-3056, Telegram, Beirut 441, Aug. 30, 1956.
- ⁴² RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/8-3056, Telegram, State 680, Aug. 30, 1956.
- ⁴³ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/9-356, Telegram, Beirut 473, Sept. 4, 1956.
- ⁴⁴ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, Box 883.413/10-859, US Embassy Beirut, Despatch 191, "Recent Efforts to Reconcile Opposed Armenian Factions in Lebanon", Oct. 8, 1959.
- ⁴⁵ Migliorino, p. 102.
- ⁴⁶ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/1-3057, Despatch 328, "Recent Developments in the Armenian Orthodox Church", Jan. 30, 1957.
- ⁴⁷ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883a.413/11-2258, Beirut 2438, Nov. 22, 1958.
- ⁴⁸ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/1-3057, Despatch 328, "Recent Developments in the Armenian Orthodox Church", Jan. 30, 1957.

-
- ⁴⁹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/5-358, Memo for Brig. Gen. A.J. Goodpaster, "Subject: Request for Archbishop Paroyan to Call on the President", May 6, 1958.
- ⁵⁰ See, *Archbishop Khoren Paroyan's Holy Mission to America*, Armenian National Apostolic Church of America, 1957.
- ⁵¹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883A.413/4-258, Memcon, Kaiser and Williams, "Archbishop Paroyan, Vicar of the Armenian Catholicos of Beirut", Apr. 2, 1958.
- ⁵² Russell Porter, "Armenian Cleric Assails Prelate", *New York Times*, Oct. 20, 1957.
- ⁵³ "Armenia Primate Here", *New York Times*, May 21, 1960.
- ⁵⁴ On the divisions in the American Armenian community at this time, see Benjamin F. Alexander, "The Armenian Americans' Cold War: The Divided Response to Soviet Armenia," in *Anti-Communist Minorities in the U.S.: Political Activism of Ethnic Refugees*, ed. Ieva Zake, New York, Palgrave Macmillan, 2009.
- ⁵⁵ RG 59, Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs, Office of Near Eastern Affairs, Records of the Israel-Lebanon Affairs Desk, 1954-65, Box 2, Correspondence with Lebanon, 1959, Letter, Ramseur to Symmes, Jun. 5, 1959.
- ⁵⁶ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883.413/9-2159, US Embassy Beirut, Despatch 191, "Views of Armenian Catholicos Zare [sic] I on Activities Emanating from America against Antelyas", Sep. 21, 1959.
- ⁵⁷ Migliorino, p. 102.
- ⁵⁸ Nikola Bagrad Schahgaldian, "The Political Integration of an Immigrant Community into a Composite Society: The Armenians in Lebanon, 1920-1974" (PhD Dissertation, Columbia University, 1979), p. 219.
- ⁵⁹ Migliorino, pp. 102-3.
- ⁶⁰ Jonathan Marshall, *The Lebanese Connection: Corruption, Civil War, and the International Drug Traffic*, Stanford University Press, 2012, p. 154.
- ⁶¹ RG 59, CDF, 1955-59, Box 4927, 883.413/10-859, US Embassy Beirut, Despatch 191, "Recent efforts to reconcile opposed Armenian factions in Lebanon", Oct. 8, 1959.
- ⁶² RG 59, CDF, 1955-59, 1960-3, Box 2798, 883a.432/9-1062, Memorandum of Conversation, "Courtesy Call", Sep. 10, 1962.
- ⁶³ RG 59, Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs, Office of Near Eastern Affairs, Records of the Israel-Lebanon Affairs Desk, 1954-65, Box 6, Correspondence with Lebanon, Letter, Korn to Nyerges, Sep. 24, 1962.
- ⁶⁴ RG 59, Bureau of Near Eastern and South Asian Affairs, Office of Near Eastern Affairs, Records of the Israel-Lebanon Affairs Desk, 1954-65, Box 6, Correspondence with Lebanon, Letter, Meyer to Strong, Sep. 27, 1962.
- ⁶⁵ RG 59, Central Policy File [CPF], 1963, Box 3971, POL 12, Airgram A-840, "Death of Zareh I, Armenian Orthodox Catholicos of Antelias", Feb. 21, 1963.
- ⁶⁶ RG 59, CPF, 1963, Box 3971, POL 12, Airgram A-1096, "Khoren I, New Armenian Orthodox Catholicos of Cilicia at Antelias (Lebanon)", May 10, 1963.
- ⁶⁷ RG 59, CPF, 1963, Box 3971, POL 2, Memo, "Joint Weeka [sic] 45", Nov. 8, 1963.
- ⁶⁸ Migliorino, *(Re)constructing Armenia*, pp. 105-7; Schahgaldian.

⁶⁹ For a biography of Khanamirian, see George H. Aynilian, Ph.D., Illinois, USA, “Armenian Deputies in Lebanon (1929-2009): A Historical Perspective”, 20 January 2012, available at <http://www.keghart.com/Aynilian-Deputies>, accessed May 12, 2014.

⁷⁰ RG 59, CPF, 1967-9, Box 2304, POLS 13-6 LEB, Airgram A-17, Jul. 10, 1967.

⁷¹ RG 59, CPF, 1967-9, Box 2304, RG 59, “POL LEB”, Box 2304, Memcon, Seelye and Tabourian, “Developments in Lebanon”, Sep. 30, 1969.

⁷² NARA, Nixon Presidential Materials [moved to the Nixon Presidential Library], NSC Country Files, Box 620, Folder: “Lebanon Vol 1, Jan 69 – 31 Jan 70 [1 of 3], Airgram, Porter to State, Beirut A-502, “Uneasiness Among Armenian Community in Lebanon (Need for Arms)”, Nov. 20, 1969.

Մ. ՆԱՀԱՆԱԳՆԵՐՈՒ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ
ԼԻԲԱՆԱՀԱՅՈՒԹԻՒՆԸ, (1943-1975)
(Ամփոփում)

Ճեյմս Սթոքըր
jamesstocker@gmail.com

Ուսումնասիրութիւնը կը վերլուծէ Մ. Նահանգներու (Մ.Ն.) կառավարութեան եւ լիբանահայութեան միջեւ յարաբերութիւնները՝ 1943ի անկախութեան հռչակումէն մինչեւ 1975ի քաղաքացիական պատերազմի սկիզբը: Մ. Նահանգները պաշտօնական յարաբերութիւններ չունէր լիբանահայութեան հետ. սակայն, Պէյրութի ամերիկեան դեսպանատան դիւանագէտներ եւ պաշտօնատարներ մօտէն կը հետեւէին լիբանահայութեան, մանաւանդ՝ 1950ականներու սկիզբէն՝ երբ Մ.Ն. աւելի առնչուիլ սկսաւ Մ. Արեւելքին, իբրեւ հետեւանք իր աճող ուժին եւ մտահոգութեան՝ շրջանին մէջ սովետական ազդեցութեան: Միաժամանակ, լիբանահայ խմբաւորումներ պարագայաբար նայեցան Մ.Ն.ի աջակցութեան՝ ներհայկական եւ միջհամայնքային պայքարներուն ելակէտէն:

Ուսումնասիրութիւնը առաջնայնօրէն հիմնուած է Մ.Ն. Ազգային Արխիւներու եւ Արձանագրութիւններու Վարչութեան հանրայնացուցած Պետքարտուղարութեան արձանագրութիւններու վրայ:

THE ORIGIN, SUCCESS AND FAILURE OF THE LEBANESE-ARMENIAN “THIRD FORCE” DURING THE INTRA-COMMUNAL COLD WAR (1956-1960)¹

YEGHIA TASHJIAN
yeghia.tash@gmail.com

INTRODUCTION

During the intra-Armenian cold war (1956-1960) it was necessary to have a “third voice” (alternatively known as ‘Third Track’, ‘Third Path’, ‘Third Force’) to build a bridge between the two conflicting Armenian sides. Two major factors catalysed the birth of this “third voice”: the church crisis and inter-communal clashes. This paper will analyze the origins and position of the proponents of the ‘Third Track’ regarding these issues, assess the results and draw conclusions.

In the first part of the paper, I will discuss incidents of international, regional and local (Lebanese) conflict and show how these impacted and shaped the Armenian cold war. Lebanese-Armenian newspapers of the time reported the events from partisan perspectives further enflaming the tense situation. Thus, I have researched the local Armenian dailies, *Aztag*, *Zartok* and *Ararad* to shed light on the church crisis of 1956 and the clashes that took place in Armenian neighborhoods in 1958.

In the second part of the paper, I will discuss the “Third Voice”, basing the discussion on the Beirut-based *Spurk* weekly. I will highlight its objectives and aims regarding the hot issues of the time: church crisis, relations with the fatherland, inter-communal clashes, etc. I will conclude my paper with an assessment of the achievements of the ‘Third Voice.’

FACTORS THAT LED TO THE FORMATION OF THE “THIRD FORCE”

1. THE CILICIAN CHURCH CRISIS

In this section I will briefly talk about the crisis of the Catholicosate of Cilicia, located in Antelias. The crisis of the Catholicosate of Cilicia was a blow for Armenians throughout the world. Due to the crisis a schism developed and the hierarchic authority of the Armenian Apostolic (Orthodox) Church was challenged. As a consequence, Armenian Apostolic churches in Syria, Lebanon, Iran, Greece and the USA took

sides with or against the newly elected Catholicos for the See of Cilicia, Zareh, and shifted their loyalty either to the Catholicosate of All Armenians at Etchmiadzin in Soviet Armenia or the Catholicosate of Cilicia in Antelias. Prior to the election of Archbishop Zareh as catholicos of the Sea of Cilicia the seat was vacant for four years as the Armenian political parties failed to reach a compromise after the death of Catholicos Karekin I in 1952. Cold War pressures sharpened intra-Armenian political disputes in the Middle East in the last years of Karekin's reign. His relations with the anti-Soviet Tashnag leadership (which had supported his election) now cooled. After Karekin's health began to deteriorate in 1950, Soviet leaders in Moscow were concerned that a pro-Tashnak clergyman might end up being his successor. In 1951, they pushed the Catholicos of all Armenians in Etchmiadzin, Kevork, to formally write to Catholicos Karekin I in Lebanon and suggest appointing and ordaining a successor (acceptable to the Soviet administration) during his own lifetime. Catholicos Karekin refused this offer, seeing in it a violation of the internal religious freedoms traditionally enjoyed by the catholicosates of both Etchmiadzin and Cilicia. Eventually, Karekin's death in 1952 was followed by a four-year struggle over his succession, ending in a victory for the Tashnag-supported candidate.

In 1956, based on communal, local and regional calculations, the Tashnag Party realized it was the proper time to challenge the power of Etchmiadzin and to take the church outside the control of the Catholicosate of Etchmiadzin and the "pro-Soviets." The party took the initiative to change the conventional intra-Armenian balance.

Criticism of religious ideology was a part of this tug-of-war. *Zartonk*,² for instance, published reports and quotes of Tashnag intellectuals such as Michael Varantian, who criticized the church and religion and claimed that "religion hinders the progress of a nation." *Aztag*³ reacted by publishing the "atheist" ideology of Communism and detailed how Communists destroyed Armenian churches and exiled and deported priests from Armenia. *Aztag* went further and accused religion and the church under Soviet rule of being opium and a brainwashing machine.⁴ The article even cited Karl Marx's and Vladimir Lenin's quotes in order

to blackmail the rival Armenian political parties who backed “anti-religious” Communist rule in Armenia.

As the election of the Catholicos was underway, clashes occurred in the Catholicosate of Antelias. *Zartongk* reported the clashes:

From the day when the council of archbishops in the Cilician Catholicosate, dismissed archbishop Khoren, the Tashnag leadership and its puppets, Khoren, Zareh, Ghevont and other archbishops, started systematically to create a “criminal environment.” But since an army needs a commander, this commander was archbishop Zareh who declared himself “elected Catholicos” and gave orders to dismiss his opponents... . Meanwhile, Thursday, 26 July 1956 around 4:30 p.m., a fight broke out in the Catholicosate hall and a bishop fell and sustained an injury to his head. Yesterday evening around 50 gendarmes were dispatched [to the premises of the Catholicosate] to maintain security in the church and protect it from “Tashnag hooligans”. In the evening bishop Knel Djeredjian was admitted to the American Hospital as he had lost a great deal of blood⁵.

On 2 September 1956 the elected Catholicos, Zareh, was consecrated by three archbishops; one of them was a Syriac as the other Armenian archbishops boycotted the consecration. In response, Armenian opposition parties and independents issued a statement:

1. We will be the uncompromising protectors of the unity of the Armenian Church.
2. We see the church council of Antelias as the only legal representative.
3. We claim that archbishop Zareh violated the laws of the church and used illegal means and force to reach a higher position.
4. We will unite our forces to put an end to the occupation and liberate the church.
5. We will continue our church life and preserve its unity and protect the interests of the church.
6. We announce that the action taken by archbishops Zareh, Khoren and Ghevont is a separatist act and must be condemned by the whole community.⁶

As a result many Armenian Apostolic churches in Lebanon, Syria, the USA and other countries pledged allegiance and declared loyalty to Etchmiadzin.

On the other hand, *Aztag* described the election as a “democratic and popular” process and published congratulation letters sent to Catholicos Zareh. The newspaper also published photos of the Lebanese President, officials, Arab and foreign ambassadors and diplomats who met with the Catholicos in order to give local, regional and international legitimacy to the election.⁷

The Catholicos with President Chamoun ...and the US ambassador

The opposition accused the church of turning its face away from the people. *Zartonk* claimed the clergy did not serve God, and that they followed selfish interests. The church was corrupt⁸ and Antelias had been turned into a “Tashnag militia stronghold”.⁹ The opposition went even further and declared that archbishop Khoren and the Tashnags were “kicking” out the priests who had devoted their lives to the church and replacing them with pro-Tashnags. The newspaper reported that the church had been de-institutionalized and monopolized by some “selfish archbishops.”¹⁰ *Aztag* refuted these accusations, and commented that those who rebelled against the church should have no role in the church and warned of the “communist takeover of the church.”

INTRA-ARMENIAN VIOLENCE

In 1958 Lebanon experienced a civil war. For the first time in the post-independence period the identity and structure of the state were shaken. The pan-Arabist adherents of Egypt’s president, Gamal Abdel Nasser, whose ties with the Soviet Union alarmed the West, were

engulfing the Middle East, and Lebanon's Sunni Muslims wanted to join the new United Arab Republic formed by Egypt and Syria (1958). Civil unrest, fuelled by explosive claims that Chamoun aimed to change the constitution to extend his presidential term, spread as an opposition that cut across sectarian divisions clashed with loyalist forces.¹¹ Christian, especially Maronite, reaction to the increased intensity of Arab nationalism was also vehement. Several factors seemed to pose a threat to Lebanon's independence and, consequently, to non-Muslim minorities. These were the symbolic rise of Abdel Nasser, the trend of Muslim opinion toward Arab unity, and the demands by the Muslims for equality of sectarian representation in the Lebanese public sector and even calls for abolishing political sectarianism by Lebanese leftists.¹² This exacerbated situation pushed President Chamoun to call for US military aid. In July 1958 US marines landed in Lebanon under the Eisenhower doctrine.¹³

The year 1958 was the peak of political violence for the Lebanese-Armenian community and turned into extensive killings. Already the world was divided between the Western and Communist camps. The Lebanese-Armenian community, too, was politically divided on both the regional and local levels. The Tashnags were regionally in the anti-Communist camp and allied locally with the Lebanese President, Chamoun, who was also anti-Communist, while the Hunchags and Ramgavars were supportive of the Communist camp and opposed the Lebanese government.

According to *Ararad*¹⁴, the 1958 conflict was a “popular revolution against a corrupt state”.¹⁵ It reported the crisis as follows:

The current struggle is not a religious struggle; it is not about Christians and Muslims killing each other; it is about fighting against injustice, corruption and oligarchy. The people should stand together and continue their fight. What more will we lose? Already we have lost what we can; now it is time to stand up and fight again and take our rights. Our fight is just and popular, and we will win.¹⁶

Ararad reported that police barracks were being taken over by “popular militias” in Tripoli and Beirut.¹⁷ The newspaper also reported the position of the Soviet Union regarding the Lebanese political crisis:

*“The Soviet Union will not remain silent and will help Lebanon to continue its fight against the imperialists and American agents.”*¹⁸

Another report in *Ararad* claimed that the opposition would continue the fight with the backing of the Arab people. Obviously, *Ararad* viewed the events from an ideological perspective and defined the Lebanese conflict as a rebellion or a popular uprising against imperialism and corruption. *Zartok* shared the *Ararad* perspective on both the regional and local levels. On the other hand, *Aztag* disagreed with both. *Aztag* showed its “anti-Communist” perspective, though it did not glorify the pro-Western camp. On the regional level *Aztag* reported events and provided information about the disagreements and conflicts between Nasser and Communism. It reported how Nasser cleansed the Syrian army of Communists.¹⁹ Furthermore, the newspaper blamed the Communists for the incidents that took place in Lebanon and fully supported the policies and the actions of the state and the president.²⁰ It should be noted that the Tashnag leadership was taking clever, politically calculated steps by criticizing the Communists and differentiating between the Communist camp and the pan-Arab Nasserist camp unlike *Ararad* and *Zartok*. Thus, *Aztag* distanced itself from accusations of being a “pro-western” political puppet.

The editorials of the three Armenian dailies clearly reflect the extent of their hatred and animosity, which eventually were transformed into intra-communal assassinations. I will provide some examples of how these newspapers reported the incidents and accused each other of being “agents” and “conspirators.”

Ararad reported the assassination of a Hunchag partisan, Vartivar Khatchadurian, and accused the Tashnags of his assassination. According to the report, Vartivar was a victim of “Tashnag conspiring bullets.”²¹ The report said: “He survived the Turkish bullets during the Hadjin rebellion, but he never thought that his life was to be taken by a Tashnag traitor who has lived in the Hadjin neighborhood (Beirut).” *Ararad* saw these assassinations within the Lebanese context and continued: “He was martyred for the freedom of Lebanon and due to current conflict in the country.”²² *Zartok* launched fierce attacks on the government stating that the “police clashed with the locals instead of detaining the murderers.”

Aztag, on the other hand, published an article titled “*How did they kill the traitors?*” Its unknown author indirectly justified the killing of Arshavir Yessayan and Garabed of Zeitun, two Hunchag “spies”, in Aleppo in 1958.²³ Interestingly, this story was published after the assassination of Vartivar. Moreover, *Aztag* reported the assassination of one of the Tashangs as follows: “The Communist Hunchags killed a 65-year-old comrade, Simon Hagopian; the army surrounded Hadjin; the same criminals threw a bomb in Karm el Zeitun area [Beirut]; the army and security forces will stop them and capture these criminals.”²⁴ *Aztag* labeled the Hunchags as “Communists,” thus throwing the responsibility for the assassinations on “Communist agents” and asserting that the state would detain the criminals.

Interestingly, though the Lebanese civil war ended on October 25, Armenians continued street fighting, assassinations and fratricide. Eventually, the state interfered, and the minister of Interior Affairs, Raymond Edde, held meetings with the Bourj Hammoud Municipality and representatives of the Armenian political parties to establish a ceasefire and warned that otherwise the state would take action and interfere. The Armenian political parties did not have any interest in challenging the Lebanese state and its army; thus, they declared a truce though some clashes continued. *Aztag* reported the truce as follows: “In a few hours we will throw away our old clothes and wear new ones; it is time for each of us to isolate ourselves and contemplate.”²⁵

THE ARMENIAN “THIRD FORCE”

THE RISE OF THE VOICE OF THE INDEPENDENTS

Given extremism, clashes of interest and the uncompromising positions of Armenian political parties, it was necessary to pave the way for a third track in the Lebanese Armenian community. Unlike other communities, the Armenian community was highly politicized and divided into two camps due to the prevailing circumstances. Therefore, this initiative faced challenges and obstacles. In this part, I will analyze the position regarding the formation of an “independent movement”, the church crisis, relations with the fatherland, and the inter-communal clashes as well as discuss the failures and the success of this track.

Simon Simonian

Lebanese army units at the outskirts of the Catholicosate

During this period (1956-1960) few ‘independent’ Armenian newspapers came into the arena to raise the concern of Lebanese Armenians regarding the intra-communal violence and church crisis. Some of these newspapers, though officially non-partisan, were affiliated with political parties, unlike *Spurk* (Diaspora), an independent, critical newspaper founded and launched by Simon Simonian in 1958.²⁶

Simonian, a nationalist Armenian and a non-partisan, was born in 1914. He had held a teaching position in the Antelias Catholicosate Seminary. He also had good connections and family relations with many officials from different Armenian political parties and clerics; he was a friend of Catholicos Zareh from the Seminary years and also loyal to the See of Etchmiadzin.²⁷

Simonian’s visit to Soviet Armenia in 1954 had a great impact on him. He realized that, in addition to many positive changes, there were many negative facts in Soviet Armenia; the country was not a “paradise” as was claimed in the Diaspora by “pro-Soviet” Armenian newspapers. Thus he wanted to speak out the truth, and on 4 April 1958 he published the first edition of *Spurk* weekly with the following motto: “With all, against all, but always with and for the Armenian People.”²⁸ The weekly stopped shortly afterwards due to the civil war of 1958 and resumed on 14 February 1959 with an editorial entitled “Our Position”.²⁹ The editorial stated that the newspaper was “independent but not neutral” and continued: “We are not indifferent to what is happening around us, we have our own views and will raise them... Our demands are clear... our loyalty is to the Armenian people, their existence as a single body is far more important than the interest of the political parties. The

newspaper will be the Armenian people's newspaper.”³⁰ *Spurk* aimed to raise the voice of the independents and warn the Armenian public about the “catastrophe” that was being brought on the community by the conventional Armenian political parties and their leadership.³¹

COLLABORATION WITH THE VERADZNUNT ASSOCIATION

From 1960-1961, *Spurk* collaborated with the Lebanese Armenian *Veradznunt* (Renaissance) Association.³² The Association, founded between 1945-1947 by Pakarad Bakalian, was an independent cultural organization, active in Armenian politics that established relations with local Lebanese politicians as it intended a “rapprochement” of Armenian and Arab cultures. It ran a club in Beirut, a sports organization called *Sevan*, and an Armenian choir.³³

In order to reaffirm their cooperation, both sides made a joint declaration which was published in *Spurk*:

The current situation in our community pushed the Lebanese *Veradznunt* movement and the *Spurk* weekly to cooperate and build a new path. This initiative springs from national and communal interests; both sides will face many challenges and put the interest of their community above selfish political interests.

As a non-partisan independent cultural organization, *Veradznunt* has served the Lebanese Armenian community in many ways and is loyal to the Lebanese state and its institutions. Furthermore, we want to cooperate and build bridges with all Lebanese sects without any discrimination, and based on mutual understanding and respecting diversity. We also want to protect the interests of our community in governmental institutions.

On the national level, *Veradznunt* invested a lot in the cause of repatriation to Armenia, in 1946 and 1947 following the years of World War II. We supported this cause both financially and morally based on our ideology that Armenians in the Diaspora are an integral part of our fatherland.

On the communal scene *Veradznunt* has built relations with all Armenian political parties based on mutual respect, honest brotherhood and national determination. We have not taken sides

with one against the other. We are against a political or leadership monopoly.

Concerning the Cilician Catholicosate crisis, the *Veradznunt* movement does not support any person over another; our main concern is the unity of our community and the role of the church in safeguarding our nation. We are against the interference of politics in the church and vice versa. We support the unity of the Armenian Apostolic Church under the guardianship of the Catholicosate of all Armenians (Etchmiadzin).

Spurk weekly, with a few dedicated intellectuals, has aimed at finding a third way within our community and introducing our cultural and ideological goals to readers. From this perspective *Veradznunt* has agreed to work and cooperate with *Spurk* weekly, due to our common vision.³⁴

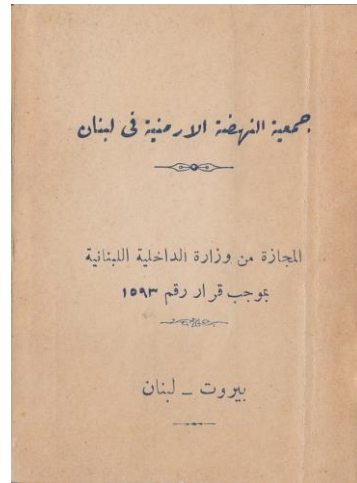
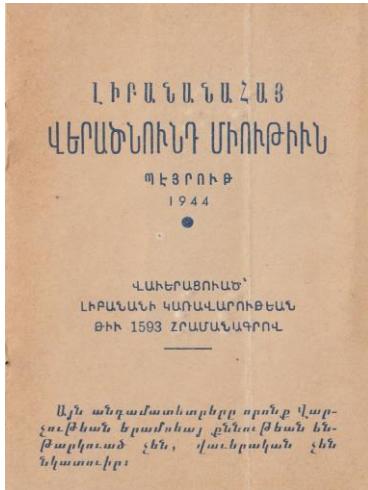
The declaration underlined that the similarity of views between *Veradznunt* and *Spurk* would bring a new spirit to Lebanese-Armenian cultural and national life. Both would work like one soul for the interest of the community. But on the other hand, reality did not reflect the spirit of the declarations. In 1960, a member of *Veradznunt* movement, Pakarad Bakalian, was included in the list of the Hunchag-Ramgavar alliance in Beirut against the Tashnag-Phalanges alliance in parliamentary elections. Moreover, although the movement tried to distance itself from the Armenian “pro-Soviet” camp and play the card of neutrality, on many occasions it opposed the Tashnag view regarding the church crisis.

Thus, based on the above-mentioned press release, both *Spurk* and *Veradznunt* and the independents had four targets: a) to bring forth a new “third independent voice” within the community, b) to resolve the church crisis, c) to strengthen relations with the fatherland and d) to put an end to the tensions in Armenian circles.

THE FORMATION OF THE “THIRD FORCE”

Through its editorials *Spurk* suggested the establishment of a “third force”, which would be composed of independent newspapers,

individuals and organizations. It also stressed the need for independent media that would only serve the interests of the people.

First it identified the problems that hindered the activity of independents:

1. Closed-minded and extremist political thinking.
2. This thinking will wither away only when the vast majority of our community, which is composed of independents, realize that they also have power; thus they will build a strong force.
3. People who are outside the influence of political parties such as doctors, businessmen, engineers, self-employers, should face the reality that they can and have the ability to bring change and progress to our community. Hence, in addition to their financial capabilities they will invest in national and political causes.³⁵

Spurk argued that one of the obstacles independents faced in the Diaspora, was that political parties, which were somewhat organized, were able to control and manipulate the disorganized independents. These independents were not able to play a leading role since they were marginalized and disorganized.³⁶ *Spurk* proposed the establishment of strong independent media that would raise the concerns of the people and serve the overall interests of the community.³⁷ In its editorials *Spurk* repeatedly asserted the establishment of a pan-Armenian “central committee” to unite all independent organizations and media in and outside Lebanon.

SUGGESTIONS TO RESOLVE THE CRISIS OVER THE CHURCH

The resolution of the church crisis was one of the central concerns of *Spurk* and other independents. They criticized the interference of “dirty politics” in religion and suggested ways to overcome this problem in a manner that would “satisfy both sides.”

Spurk claimed it was difficult to limit the role of the Armenian Apostolic Church to merely the religious sphere, since the Church also had a national and historical role in Armenian communal life. Armenian community life was directly impacted by the events taking place in the Cilician church. Since their positions were polarized, both sides were unable to reach a compromise. Thus, the church should retake its national role in the community and navigate out of politics.³⁸

Hence, *Spurk* gave three explanations and suggestions in order to resolve this crisis:

- 1- It is easy to find solutions since all parties recognize the existence of the problem. It will be a mistake to forget the problem and shut the door. Thus, after recognizing the problem, it is easy to find solutions.
- 2- After recognizing the problem, we should go to the roots of the conflict and try to find a suitable solution for all. The church must play its historical role in our community. For this we should gather around the church, and the latter must welcome us. We must be honest with each other and be able to communicate. Currently when world powers disagree, they do not go to war, they sit with each other and negotiate till a solution is reached and both sides are satisfied. As long as we are ready to listen to each other, there will be solutions. As a solution we propose a “summit meeting” between the Armenian Catholicos Vazken and the head of the Antelias church to reach a compromise. The two sides must express their willingness and readiness to negotiate, since the current conflict needs a solution from the church and within the church and not by outside parties or political groups. For centuries the church has played a political role in preserving national identity and reflecting the will of the people. Now the church cannot limit its role by supporting the will of one group and marginalizing the will of others. Our national church belongs to the nation and should not be affiliated with a certain ideology or political

party. On the other hand, it is the duty of political parties to respect the historical role of our church and keep it out of politics.

3- We will cooperate with those who are eager to reach a solution and preserve the unity of our nation and its institutions. We are informed that even Lebanese groups are working to bring both ideas together and end this crisis.³⁹

RELATIONS WITH THE FATHERLAND

Spurk claimed it was important to strengthen relations with the fatherland, since it was through the fatherland that we would preserve our cultural identity, no matter what kind of regime was installed there. That was why a cultural bridge should be established and our youth encouraged to participate in the cultural renaissance that Armenia was having. The power of the fatherland depended on the support and love of our youth in the Diaspora. This power was not limited by borders or territory. The fatherland was essential for security. Thus we should not abandon our fatherland regardless of our ideologies.

Spurk proposed three tracks to develop this bridge:

1- *To have a cultural link and share our heritage with each other.*

2- *This bridge should not have any political agenda. The Soviet Armenian authorities should not use this bridge as a tool to interfere in our political affairs and engage in diplomatic relations with our local governments via our communities.*

3- *Invite artists and musicians from the fatherland to the Diaspora and vice versa.*⁴⁰

INTRA-COMMUNAL VIOLENCE

Spurk was very critical of the political parties and their leadership regarding intra-communal violence and accused them of “blindness”, “ignorance” and “selfishness.”

Under a title of “Hit Hadjin, hit Bourj Hammoud” the editorial launched a strong attack on the Armenian political parties. It stated:

We thought that as the Lebanese conflict [the 1958 civil war] had finished, there would be no mourning in any Armenian family. We were wrong and so naive. Once again Armenian blood bleeds. Why?

What was the reason? Is a football match between two Armenian clubs worth killing each other for?

The editorial went further and attacked the street gangs that were supported, backed and protected by the parties and said:

Once again borders were drawn between two Armenian neighborhoods, armed people [are] all over the streets...why? Simply because our political party leaders wanted it that way, because our street “za’ims”⁴¹ wanted it. They have formed a generation that is based on hatred. They have formed a generation which worships gun. And now the “za’ims” lead this madness because our parties are unable to control them; they have no power on the streets to control these gangs or the street “zai’ms”.

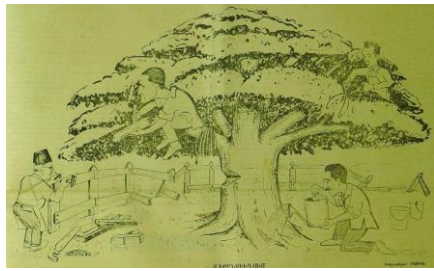

In order to overcome this catastrophe the editorial suggests: a) the parties must put an end to this “madness”, b) solve the issue of these “zai’ms” and “clean them from the streets”, confiscate their weapons and put them under party discipline or to take any “necessary steps” to stop them. The editorial ends with the following words: “*We used to commemorate April 24 once a year, now we are commemorating it multiple times.*”⁴²

Finally, *Spurk* translated the article of Sa’id Freiha⁴³, who criticized the Armenian leadership and asked:

Till when will you continue killing each other? Till when will you continue murdering and slaughtering each other? Take a lesson from us; we killed each other too, but we stopped... Let it be clear that what is happening in the Armenian quarters is not only dangerous to Armenians but also threatens the security of the Lebanese state.⁴⁴

ASSESSMENT AND CONCLUSION

Within this turmoil one can hardly draw clear-cut conclusions concerning the short-term objectives and achievements of the “Third Force.” In the long run, however, one may discern that the goals of *Spurk* and other independents failed in several respects: a) The independents failed to come together, combine their efforts and organize a strong, balancing force, a middle ground that could deter both sides and force them to compromise, b) They failed to insulate themselves from the two camps since some of the independents were inclined to one side or the other. These individuals were affiliated with political parties and lacked regional or local backing, c) To various extents, both camps had infiltrated this group. That is why in 1960 *Veradznunt* had a candidate on the Hunchag-Ramgavar list in Beirut against the Tashnag-Phalanges alliance, d) Though the independents kept their “independence”, due to the Lebanese sectarian electoral system, they could not build strong alliances with non-Armenian independents. Indeed, they failed to translate their relationship with non-Armenian independents into an adequate political alliance, e) In addition, some wealthy independent Armenians failed to invest adequately in this track, foster a cohesive community and a front against the conventional Armenian parties and their leadership.

The “third track” partly achieved its goal of improving relations with Soviet Armenia. A number of Soviet Armenian cultural figures, even sports teams, were invited to Lebanon as of the late-1950s. However, this was not reciprocated by visits of Diaspora cultural figures to Soviet Armenia.

As for the Church crisis, in 1965 the 50th anniversary of the Armenian Genocide was commemorated at a pan-Armenian level, and later the traditional political parties gathered around the church. Finally, after 1960 the intra-communal clashes almost ceased. Moreover, during the Lebanese Civil War, which started in 1975, positive neutrality was declared by the community leaders and united Armenian self-defense

units were formed to protect Armenian neighborhoods against “outside” attacks.

Thus, though disorganized, the Armenian third force succeeded in many missions and brought new ideas to the polarized Lebanese-Armenian arena. Moreover, the Armenian third track may have served as an example to other politicized communities which experience deep political and ideological divisions.

ENDNOTES

- ¹ Simon Simonian’s photo is taken from his archives.
- ² Ramgavar (Armenian Liberal-Democratic Party) Party’s official organ in Lebanon.
- ³ Tashnag (Armenian Revolutionary Federation) Party’s official organ in Lebanon.
- ⁴ *Aztag*, 20 March 1958, p. 1.
- ⁵ *Zartonk*, 28 July 1956, p. 2.
- ⁶ *Zartonk*, 9 September 1956, p. 1.
- ⁷ *Aztag*, 22-23 February 1956, p. 1.
- ⁸ *Zartonk*, 11 July 1956, p. 1.
- ⁹ *Zartonk*, 13 July 1956, p. 1.
- ¹⁰ *Zartonk*, 31 July 1956, p. 1.
- ¹¹ Alasdair Soussi, Legacy of US’ 1958 Lebanon invasion, 15 July 2013, Al Jazeera, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/07/201371411160525538.html> , accessed 6/3/2016.
- ¹² Karol R. Sorby, *Lebanon: The Crisis of 1958*, Institute of Oriental and African Studies, Slovak Academy of Sciences, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia, 2000, p. 92.
- ¹³ U.S. foreign policy pronouncement by President Dwight D. Eisenhower promising military or economic aid to any Middle Eastern country needing help in resisting communist aggression.
- ¹⁴ *Hunchag* (Armenian Social-Democratic Hunchagian Party) Party’s official organ in Lebanon.
- ¹⁵ *Ararad*, “The Lebanese People Demand their Rights,” 15 May 1958, p. 1.
- ¹⁶ *Ibid.*
- ¹⁷ *Ararad*, 27 May 1958, p. 1.
- ¹⁸ *Ararad*, 15 June 1958 p. 1.
- ¹⁹ *Aztag*, 7 April 1958, p. 3.
- ²⁰ *Aztag*, 7 April 1958, p. 3.
- ²¹ *Ararad*, 22 May 1958, p. 3.
- ²² *Ararad*, 22 May 1958, p. 3.
- ²³ *Aztag*, 4 December 1958, p. 2
- ²⁴ *Ibid.*
- ²⁵ *Aztag*, 1 January 1959.
- ²⁶ Haigazian University, *The 500th Anniversary of Armenian Printing*, [2012], [p. 8].

-
- ²⁷ Personal interview with Sassoun Simonian, 7 May 2014, Simon Simonian's son.
- ²⁸ «Ամենուն Հետ Եւ Ամենուն Դէմ, Բայց Մի՛շտ Եւ Մի՛միայն Հայութեան Համար» *Spurk*, "A Talk about our Path", 4 April 1958, p. 1; "The April 24 for the second time: A.- An Introduction and a Word to our Friends," *Spurk*, 1st year, # 5, 4 May, 1958.
- ²⁹ The *Spurk* weekly was run by Simon Sinomian from 1958-1974.
- ³⁰ "Our Position", *Spurk*, 21 February 1959, p. 1. The editorial was written by Nazaret Patanian.
- ³¹ It is quite surprising and inspiring that Simon Simonian took the initiative on his own to raise the voice of the "third force". A voice that was marginalized by partisan forces shaping the events within the Lebanese-Armenian community. Simonian criticized all sides and was criticized from all sides. In his editorial "Hit Hadjen, hit Bourj Hammoud", he called upon the political parties to "cleanse" the "street thugs," a daring statement in those risky days. While Armenian partisan newspapers were busy accusing each other with treason, Simonian reminded the political elites that they were shifting from their main national target, the "Armenian cause". In his editorials, he clearly stated his vision to create an independent force. It is hard to approve whether this force was to be an organization replacing the traditional parties or it was just theoretical. Nonetheless, he succeeded in breaking the wall of silence for a period of time.
- ³² Zaven Messerlian, *Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections 1934-2009*, Beirut, Haigazian University Press, 2014, p. 39.
- ³³ Messerlian, p. 38.
- ³⁴ "Joint Announcement", *Spurk*, 16 January 1960, p. 1.
- ³⁵ "The Birth of the Third Force", *Spurk*, 27 August 1960, p. 1.
- ³⁶ "The Duty of Non-Partisans", *Spurk*, 20 August 1960, p. 1.
- ³⁷ "The Role of Independent Media", *Spurk*, 3 September 1960 p. 1.
- ³⁸ "Difficulties of the Church," *Spurk*, 17 September 1960, pp. 1, 6.
- ³⁹ "Our Position towards the Church", *Spurk*, 14 May 1960, pp. 1, 2.
- ⁴⁰ "Relations between Diaspora and Fatherland," *Spurk*, 27 February 1960, p. 1.
- ⁴¹ Gang leaders.
- ⁴² "Hit Hadjin, Hit Bourj Hammoud", *Spurk*, 5 March 1960, p. 1.
- ⁴³ Freiha was the founder of the Lebanese *al-Anwar* daily and a renowned journalist. The article was published in the Lebanese *al-Sayyad* daily on 14/7/1960.
- ⁴⁴ Sa'id Freiha, "To Our Armenian Brothers", *Spurk*, 23 July 1960, p. 1.

ԾԱԳՈՒՄԸ, ՅԱԶՈՂՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ՁԱԽՈՂՈՒՄԸ
ԼԻՔԱՆԱՀԱՅ ԵՐՐՈՐԴ ՈՒԺԻՆ՝
ՆԵՐՀԱՄԱՅՆՔԱՅԻՆ ՊԱՂ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՇՐՋԱՆԻՆ (1956-1960)
(Ամփոփում)

Եղիա Թաշճեան
yeghia.tash@gmail.com

1956էն 1960 լիբանահայութիւնը ենթարկուեցաւ քաղաքական այնպիսի ալեկոծումներու, որոնք վտանգեցին իր միասնականութիւնը: Այս ալեկոծումներէն ոմանք միջազգային, շրջանային եւ տեղական քաղաքական տագնապներու ներգործութեամբ յառաջացուցին ներհայկական պաղ պատերազմը:

Ներհայկական պաղ պատերազմը սկսաւ 1956ին, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան գահակալութեան խնդրով, որ բեւեռեց լիբանահայութիւնը եւ զայն մխրճեց ներհայկական զինեալ բախումներու՝ 1958ի Լիբանանի կարճատեւ քաղաքացիական կռիւներու ենթահողին վրայ: Ծայրայեղականութեան եւ քաղաքական սուր բաժանումին հետեւանքով լիբանահայ միքանի անկախ անհատներ եւ կազմակերպութիւններ ջանացին լեցնել քաղաքական պարապը, յառաջացնելով երրորդ ուղի մը:

Ուսումնասիրութիւնը կը վերլուծէ հայկական այս Երրորդ Ուժին յաջողութիւններն ու ճախողութիւնները, անոր օրակարգը, եւ թէ ինչպէս ան դիմագրաւեց հարցերն ու հաւասարակշռութիւն պահպանեց հակառակորդ կողմերուն միջեւ, ըստ՝ լիբանահայ մամուլին, արխիւային նիւթերու եւ հարցազրոյցներու: Ուսումնասիրութիւնը կը մատնանշէ նաեւ այն գործօնները որոնք ճամբայ հարթեցին Երրորդ Ուժին յառաջացման:

ARMENIANS IN THE LEBANESE PUBLIC ADMINISTRATION AND THE POLITICAL CLAN SYSTEM

VAHAKN KESHISHIAN

vahaknkeshishian@hrantdink.org

INTRODUCTION

In order to understand and assess the presence of Armenians in the Lebanese public administration, their role and contribution, their shortcomings or their isolation, one should look from the political clan perspective. This means using deductive logic, starting with the Lebanese public administration and not with the Armenian community. This in turn limits the scope of the study to the perceptions of the Armenian public personnel themselves. This insight is important to understand the communal stand, because it is through the individual personnel that we gather data, rather than from those responsible political personnel, who have their answers readymade according to political and electoral agendas.

This study is based on a wider study (Keshishian¹) that highlights the relationship between clans and the public administration in the Middle East, taking Lebanon as a case study. Because Lebanese- Armenians of Lebanon constitute one of the groups that we call clans, the original study also concerns them, and specific conclusions about the Armenians can be reached. While the main study was based on data gathered from twenty-five public employees in the Lebanese administration, the current reduced version uses seven of the twenty-five, to derive conclusions specific to Armenian administrators.

The framework of this study starts with an analysis of the historical development of the Middle East administrations from the Ottoman to the Mandate eras then the independence age, thus developing a conception of the clan in the political system. This is followed by a discussion of the clan as an actor in the administrative systems. Finally, there is a description of the Infiltration Framework with its three levels and an explanation of the hybrid system, according to which the Armenian employees' relations with the Lebanese administration system is analyzed. The following section analyzes the interviews with the seven

Armenian employees of the Lebanese Administration and comes to two contradictory conclusions: a) Armenian employees deny their involvement in the clan system, b) their activities show that they are fully aware of and are integrated in the clan system.

The Lebanese system of public administration allows for the communal representation of the social factions present in the polity. While officially it is the religious communities that are represented, the reality is that these religious communities and their share in the administration are under the control of powerful clans that operate in the system. Armenians, as one of the Lebanese religious communities, have their own administrative share. This study analyzes the extent to which the Armenians comply with the norms of clan formation and infiltration in the administration, which is widespread in the system. The study is based on interview data gathered in 2012 in the Lebanese public administration. The interviewees were all public personnel in different agencies, totaling 25, while the Armenian respondents were 7 in number. This study shows that the Armenian public personnel are aware of the clan system functioning in the administration, and being part of this system obliges them to adopt the mechanisms and processes by which the system works. While the interviewees themselves suggested they acted differently, this study shows that there are no fundamental differences between the “Armenian approach” to the Lebanese administration and the general practice.

DEVELOPMENT OF MIDDLE EAST ADMINISTRATIVE SYSTEMS

The context in which Middle Eastern public administration has developed forms a unique environment within which clans operate. Current administrative systems in the Middle East are the natural product of the politico-historical developments of the region. The Ottoman Empire, with its four centuries of rule, left a deep impact on the organization norms of society. The colonial period of the early 20th century altered these norms by introducing modern and Western rules and regulations, but they could not replace all the old norms. The independence movements of the mid-20th century brought with them the burdens of centralization, which faced immense opposition from traditional power centers. The rapid change of political and

administrative systems resulted in the development of a hybrid system, a mixture of the old and the new, where old and new power centers live side by side and interact with each other. Such a model can survive though it creates ever-lasting competition.

A. Ottoman Roots

The Ottomans conquered the area now known as the Middle East in the early-16th century. For the next four centuries, the Ottomans shaped the laws and administrative structures of the communities within their empire. According to Shanahan² local landlords were given access to the state institutions created by the Ottoman administration, following the approval of the Sultan. This allowed the elite to appoint members from their loyalist clans to the bureaucracy. Akarli³ refers to the fact that Ottoman Sultans always cooperated with the regional magnates, partially basing the central government's legitimacy on local loyalties. This practice, however, came at a price. Both the preferences of the central government for the local elite, and the external factors embodied in foreign trade and foreign loyalties, shaped the political environment and the local power balance. The strengthening of the Ottoman Empire's periphery vis-à-vis the center consolidated the power of the local elites in the form of local clan networks.

B. Colonial Impact

The Ottoman system of favoring the local elite was transferred to the polities that emerged after the demise of the Empire. This transformed the networks of local elites into extremely powerful clans. With the introduction of the European colonial powers, the Arab provinces of the former Ottoman Empire entered a new political phase. However, the foundations of the Ottoman system survived this transition. The centralization and regionalism of the administration of the Ottoman era also persisted during the colonial era. In the harsh conditions of colonial policing, the colonial administrations exchanged promises of power positions for the support of the local elite.

Petersen⁴ explains how, in the Gulf States, some of the chief-sheiks became friendly with the colonial powers, and were able to cultivate power at the expense of the other sheiks. Being a member of a clan was

the easiest way to have access to colonial resources. This encouraged individuals to become members of a clan, which would help its members to secure resources. Under colonial rule, the process of centralization became a game of selection and marginalization among the clans located in a particular area. The persistence of colonial favoritism further encouraged the formation of clans. Colonial favoritism created a culture of dependency, whereby clans would not disappear with the departure of the colonial powers.

C. Independence

Arab states gaining independence needed to develop new structures, party cells, local ministry representatives, state bank branches, and administrative agencies. Many of these new structures and processes were rendered possible thanks to the participation of old power centers and the established clans (Pappe⁵). The pro-colonial elites had the advantage of having the pre-independence networks at their disposal. Haddad⁶ adds that key economic networks were formed in the mid- to late-1970s, and that these networks were composed of top state officials, including military, security, and bureaucratic personnel. Select business actors were also connected to the regime through familial, communal and professional ties. Thus, although the focus was on state building, the real outcome of the early independent years was the continued survival of the Ottoman and colonial era clans. The result was a state that was not detached from its past. The elites remained the same, but they were supplied with the mechanisms of modern administration, which they used to their advantage.

D. Clan as a Political Actor

An important element of the social fabric of the Middle East is the clan, a form of social organization that has received substantial attention from academic scholars (Khalaf,⁷ Hamzeh⁸). As explained by Collelo,⁹ “the politics of the region entailed typical clan feuds, alliances, and themes of revenge, which local politicians exploited.” Collelo suggests that the rise in sectarian consciousness, primordial ties, traditional leaders and loyalty allegiances contributed to the formation of clientelistic groups of associations. These groups, called hereafter

“clans”, have never been fully integrated into the study of Middle Eastern public administration. The same can be said from an Armenian Studies perspective. This is because Armenians want to emphasize their national identity, and exempt themselves from clan politics.

E. Locating the Armenians in the Lebanese Clan System

Assessing the Armenian presence in the Lebanese polity and politics as clan formation and furthering research on it raise another major dilemma: how to locate the Armenian diaspora community in the broader Lebanese polity. Although it is beyond the scope of this study, looking at Armenian communities throughout Middle East societies as distinct political clans may suggest a different way of studying their status and interactions.

A few studies have tried to conceptualize the Armenian place in Lebanese politics, and even fewer in the wider Middle East context. Messerelian¹⁰ has conducted extensive research on Armenian participation in Lebanese parliamentary elections. Avsharian’s paper¹¹ analyses the Armenian presence and role in Lebanese governments. Avsharian notes that Armenians have been more active as MPs than as Ministers. A landmark study has been conducted by Nicola Migliorino,¹² who compares the Armenian communities of Lebanon and Syria, and concludes that the Armenians of Lebanon have taken full advantage of the sectarian state system.

RESEARCH METHODOLOGY

A. Research Concept

In researching the political clans, we cannot but first question the factors that best explain the presence of clans within Lebanese society. What are the relationships that exist between clans and the Lebanese state? What are the processes used by clans to engage the administrative structures of the Lebanese state? How do Armenian public employees compare to Lebanese in general in the public administration?

B. Lebanon as a Case Study

Lebanon is a proper case for the study of the relationships between clans and public administration for multiple reasons. First, the Lebanese

constitution legitimizes communal representation in the administration. Thus, it grants the clans an open space of involvement and operation. Besides, Lebanon is a weak state, which makes it relatively easy for non-state actors to emerge as dominant players in the political arena. Post-civil war developments in Lebanon further contributed to the consolidation of the clan.

For the study of Armenian Diaspora communities in their host countries' administrations, Lebanon is a perfect choice, as one rarely comes across states where Armenians have a relatively substantial presence in the administration. This means that conclusions drawn from the Lebanese case study may provide insights for the study of Armenian presence in other Middle East state administrations.

C. Data Collection

To analyze the relationships between clans and the administrative system, we must have a representative sample of the personnel that are involved in such relationships with the entire Lebanese system of public administration as the unit of analysis. The samples were selected randomly during visits to different public agencies. Public administrators were asked if they would be willing to participate in the present study. The snowball technique was conducted while interviewing Armenian personnel, who were helpful in identifying other Armenian respondents.

D. THE FRAMEWORK

The framework developed has three parts, each representing one of the three research questions. The three parts are in a hierarchical relationship. At the top is the wide operational environment generating the dynamics of the clan, and in turn leading to the clan-state relationship.

1. Operational Environment

The operational environment constitutes the first layer of the framework. It influences the other two layers, namely the dynamics of the clan and its relations with the public administration. The operational environment represents the political atmosphere within which the clans engage Lebanon's administrative structures. The initial elements of the

operational environment were institutionalization, religiosity, symbolism, laws and populism. An additional sixth element was discovered during the interview process, namely the intermediation element.

a. Institutionalization

Institutionalization is defined as the tendency a political entity has towards being part of the institutional state. Institutionalization is a general practice that started with the modernization process. Given administrative posts are important power positions in society, clan leaders will try to find access to the administration.

Another institutionalization process is the formation of political parties to maintain a voter base that can be used to support clans. For the clans in Lebanon, political parties are the channel through which members gain legitimate group membership. Political parties become a mechanism facilitating exchanges between the clan leadership and the voter base. These services are provided through state institutions, which the clan tries to maintain its grip. Through institutionalization, the clan leadership is able to serve a larger voter base, which in turn works to reinforce the size and strength of the clan.

b. Religiosity

Religion plays an important role in furthering the influence of the clans in the administration. Religion is an organizing factor in Lebanese society, a constitutional element that clans have to take into consideration. The interview data confirmed the importance of the religion factor in Lebanese society. The clans can use this factor to manipulate the public.

If society is structured in religious terms, then the clans must be part of this reality. The Lebanese constitution allocates different portions of the state administration to the religious communities. The presidential office, the premiership, the speaker of the parliament, the parliament members, the ministers, the general directors are all distributed among Lebanon's legally recognized sects. This distribution creates the impression that religious confessions are the power holders in the Lebanese political system. The clans - comprised of specific religious communities - are able to enhance their strength by manipulating the

sectarian distribution of the administration. Accordingly, controlling the sect means controlling its administrative representation in the state. This suggests that clans, even those within the same sect, will fight to control the religious establishments.

c. Symbolism

Clans use symbols to shape perceptions about themselves and their rivals. Symbolism concerns the language that is derived from the unique political culture of a system and the acceptance of this language by the society. Symbolism can be defined as indirect communications in the society that facilitate the clan's survival and growth in the hybrid system. One can discern three levels of communications in this regard: internal communication of the clan, communication among the leaders of different clans, and communication of the clan with the public.

Symbolic communication traditions of society affect the clan's relationship with the administration, and the clan's determination to benefit as much as possible from the opportunities arising from this type of communication. As such, the environment has a symbolic element that shapes the communication habits of the clans, internally and externally, through the use of symbols that are understood by the players within the political and administrative arenas.

d. Laws

Lebanese society by and large accepts the illegal actions of the clans because of the prevailing legal veil for every illegal action. Clans play a crucial role in the development and implementation of criminal law. The effects of the law are limited by the norms accepted or preferred by the clan. Clans are selective in their choice of the laws which they will defend. The law is bent or ways are found to override the rules.

The rule of law is not absent from the political arena in Lebanon, but it is manipulated by the clans to their benefit. In fact, the dual nature of the laws creates parallel legal systems. This in turn, creates an environment where the general perception of the law is not solid, and people believe that it is possible to bend it. Actually, laws operate as guarantees for the existence of the state. Yet, laws are flexible because clans as political actors can manipulate the legal system in their favor. In

other words, the law and abiding by it or bending it is also part of the great bargain that goes on between the state and the clans.

e. Populism

Clans use populist discourse to increase their ranks and to maintain presence at the street level. One may argue that extreme rhetoric of sectarianism, kinship, national causes and social problems serves the interests of the clans to gather support. The need of the public for emotional support is used by the populists in clan building.

Issues that the Lebanese public sympathizes with are used by clans to create a system of followers who, once socialized, become members of a group that identifies with the cause. In other words, a clan generates or develops a cause, expands it, adds weight and then advocates its urgency. This is only possible by capturing the attention of a community of potential followers and building a populist base in society. Clans also take advantage of the social standing of their members. This is crucial, as a clan's primary tool is the distributive function that it plays in society. One may conclude that clans are always ready to manipulate the public by highlighting a broad spectrum of identity and sets of needs.

f. Intermediation

Intermediation is the indirect relationship that exists between the citizen and the state, facilitated by an inter-mediator, in return for a service or resource considered to be equal in value to the weight of the service or resource. In contemporary terms, intermediation is referred to as *wasta*, an Arabic term meaning “to steer conflicting parties toward a middle point, or compromise.”¹³ Clans see intermediation as an advantageous environmental element that facilitates their manipulative methods of engagement.

Intermediation is part of the general culture of citizens in Lebanon. It is accepted in Lebanese society that if someone needs to get into the administration, they need to be in contact with an intermediary. Intermediation is used by the clans to distribute favors, and in that way, to put those who seek help in a dependent position. Through intermediation, the clans can spread their influence. Through intermediation, the employee and the clan find each other, and agree on

the mutual exchange of benefits. The clan wins the employee as a member and the employee enjoys the protection of the clan.

2. Clan Dynamics

Clan dynamics constitute the second level of the conceptual framework. Three dynamics shape the clan and its relations with the state. The first dynamic is the stratification of the clan, which allocates clear roles to both clan leaders and clan members. The second dynamic the clan has is a distributive role in society, which enables the clan to distribute resources, provide security and in return manipulate those who receive resources. The third dynamic of the clan is exhibited when the clan enters into a set of networking activities with other clans, which range from bargaining to balancing. This process, in its turn, shapes a hierarchy of clans.

3. Relations with the Public Administration

a. The Hybrid System

These three dynamics reflect and reinforce the hybrid system within which clans and the state coexist. The eternal race between these two actors leads to periods of domination and accommodation. The result is a hybrid clan-state system of mutual existence. The hybrid system is composed of several ways that the clans and the state position themselves against each other. There are three general situations: a) the clans and the state accommodate each other, b) the clans maintain hegemony over the state, c) the clans are subordinate to the state. It is important to note that these three situations co-exist.

The main characteristic of the hybrid system is that each act has two parallel functions. First, the act satisfies the state rules and regulations and second it satisfies the clan interests. Thus, the clan and the state are trapped in a never-ending race for control. This intertwined existence of the clan and the state enables the clans to find fertile soil for engagement in the administration.

In fact, this hybrid system is a result of the mutual dependence of the two competing systems and the inability of either system to dominate the other. The hybrid system is the major factor allowing clans to infiltrate the administration.

b. Infiltration

The hybrid system allows for the infiltration of the clans in the administration. The infiltration process is a phase loop that benefits the clan in every cycle, at the expense of the state. The first step requires clans to guarantee themselves a presence in the government, which will give them access to the administration at its highest levels. Clans that are able to secure ministries are able to consolidate the clan within the administration through hiring and employment mechanisms and benefiting from the presence of friendly units in the administration installed during previous cycles of infiltration. This leads to the establishment of the clan in the administration, which provides the clan control of the goods and services provided by specific administrative agencies. The clan then enters into trade relationships with other clans. While using a part of the resources captured from the agencies, the clan exchanges some of the resources at its disposal with other clans. After establishing the clan and its trade relations, the line administrators, some of them being members of the clan, others being obliged to accommodate the clan, work on implementing the plan, which is benefiting the clan at the expense of the administration. The benefits are accumulated to yield more power to the clan, and further the influence of the clan in society in preparation for the next infiltration cycle. The loop of infiltration is closed when the clan channels the resources to come back in the next government cycle with a stronger position.

THE ARMENIANS IN COMPARISON

How does the Lebanese-Armenian approach compare to the general understanding of the clan system? At the heart of the Armenian presence in the public administration of Lebanon is the issue of the Armenian community's relationship with the Lebanese state. On this, Avsharian mentions five points that can serve as starting points for further research.

a) Armenians cope with the realities imposed on them by the system, b) Armenians impose their presence on the Lebanese system, c) this imposition leads to the demand of being recognized as an equal sect, d) Armenians work on their internal cohesion by relying on religious structures, e) Armenians use their traditional political parties to be

present in the political arena.

Two hypotheses are drawn, based on the seven Armenian respondents: a) Armenian employees are all equally aware of the clan system in the country, and b) Armenian employees believe the Armenians are not part of the clan system because they don't have the family-sectarian system. These assumptions were made based on the statements of the Armenian employees, refusing to be classified as part of the clan system. Yet, many of the practices they are engaged in, according to their confirmation, are part of the clan system. Although both arguments have their support in the gathered data, the responses were more inclined to confirm that the Armenian employees are actually part of the clan system, despite their stated refusal to belong to it.

A. Armenian Employees are Not Part of the Clan System

One of the main ideas that supports hypothesis (b) is that the Armenian employees can be members of non-Armenian clans. This means that despite the fact that the individual Armenian employees are being absorbed in the clan system, as they do not form clans per se, the Armenians as a whole do not become part of the clan system. In other words, if they are members of non-Armenian clans, then there is an absence of Armenian clans. One of the employees from the Administrative Development agency, explained the situation:

Take, for example, my case. I met guys that had studied in the college where I was studying. They were three and they were working here. They convinced me to apply because they had a vacancy. This is how they get a reliable person. When they need to expand, they prefer someone who is knowledgeable. They did not go for their clan, but after I got the job, I realized that I was connected to them. But note, they didn't announce the opening, they just got the guy that they knew, so they saw in me the person that would "clan" with them.

This explanation infers that Armenian employees can be subjected to clan pressure.

This means that Armenian employees are resisting the pressure of the clans to include them as members. This resistance can be interpreted as an effort by the Armenian employees to stay out of the clan system. An

employee from the Ministry of Public Works and Transportation, explains the situation from his personal experience:

I personally never enter these cycles, but on the other hand I am very careful not to be the defender of the law, because I won't be able to survive in the system. Due to my position I can refuse to sign a decision that I see as not legal. I can assure you that I don't fully implement my discretion; sometimes I just sign. There were times I wanted to resign from my position. I was afraid, because I realized I was being sucked in, and I saw that I was unable to keep myself clean through the delicate situation. I became more and more vulnerable. What I did was that I went to a friend of mine who is a very honest and modest judge. He told me that what they want is for you to resign. He advised me to stay and not resign but be very careful, in addition to being sharp, and play the game with them.

This example shows how Armenian employees struggle to stay out of the clan system, despite their full awareness of the nuances of the system. It should be mentioned that any other employee on this same post would have had less difficulty in coping with the situation, because their sense of belonging to their clan would have been stronger.

Finally, it was grasped from the data that Armenian employees, by being subjected to clan pressure, are being excluded from the groupings in the agencies. This remains the main proof that the Armenians are not part of the clan system. An employee from the Prime Minister's Office stated:

The thing with the clans in Lebanon is that they are not political; their belonging goes to the sect, and there need to be chiefs in the sects to head them. Among the Armenian Orthodox, for example, any Armenian that wants to build up a clan or a political force, has to manipulate the religious identity of the community in order to get legitimacy from the people. [...] Because for the Armenians politics is separated from religion, and it is forbidden for the Armenian religious authorities to interfere in politics, their clans are weaker and the Armenians have the least representation in the administration.

Obviously, certain conditions in internal Armenian community affairs negatively effect the standing of Armenian administration employees, which in its turn negatively effects the standing of the community in the state administration as a whole.

The above-mentioned three points build up the argument that the Armenian employees are not part of the clan system prevailing in the Lebanese Administration. Yet, below are other points that refute this hypothesis and lead us to conclude that the Armenian reality is as hybrid as the Lebanese administrative system.

B. Armenian Employees are Part of the Clan System

Despite the presence of evidence in the data showing that Armenian employees are not part of the clan system, the same data provide more evidence that Armenian employees are part of the clan system. Armenian employees comply with the orders of the clan hierarchy. Regardless of their desire to be outside the clan system, because the clan and administrative systems are highly intertwined in the hierarchy, it is practically impossible to isolate one from the other. An employee highlighted this fact:

If I need to talk to a general director, or a minister, or any employee, the first thing I do is to ask about him, where he comes from, what his sect is, who he is friends with, who his closest associates are and other affiliations, so I can identify the easiest channel for me to approach him.

This means that the Armenian employees, by complying with the hierarchic order of the system, are by default being part of the clan system that infiltrates the administration.

Another set of arguments found in the data shows that Armenian employees clan with each other. This is an agency-level clan formation, that comes into existence without the direct involvement of the Armenian authorities outside the administrative system. Armenian employees talked about their activities that aim at forming bonds with other Armenian employees in the same agency in order to acquire security. Such acts are typical of clan formation in the agencies. Connected to this phenomenon

are the efforts of Armenian employees to help other Armenians enter the public service. An employee brought forward the phenomenon thus:

Clans put their people in the administration, either to get their transactions done, or to help them find out information about different ministries, like your man says to watch out, the Ministry of Agriculture started giving dividends, and the like. Me, as an Armenian, when I hear something I call the [...] party to alert them. Being the first to know is very important of course.

This too, is a clan infiltration activity practiced by the clans in the Lebanese system, and apparently by Armenian employees too.

A step further towards clan-type politics in the Armenian case, is the fact that Armenian authorities ally with other non-Armenian clans to secure public posts. A direct example was given by an Armenian public employee:

I am an Armenian; I belong to the Tashnag Party; I am a party member. In 1996 I was working as a high school teacher. I got a phone call from the Central Committee saying that there was an administrative position in the harbour allocated for the Armenians, because at that time the Tashnag Party was inside the Hariri Clan and Hariri was the PM; he was distributing seats to his allies. The 24 seats were distributed equally between Hariri, Hrawi and Berri. I was in Hariri's 10 person quota, taking the seat allocated to the Tashnag Armenians.

As the Armenian electoral reality is subordinated to the more powerful clans, the process of Armenian public employment too needs to be negotiated with the more dominant clans. This means that the Armenians usually occupy the posts allocated to the bigger clans. This limits the benefit that would come from the post, yet this means that the bargaining step is also present in the Armenian clan infiltration cycle. This is complemented by the Armenian authorities' attempt to work on securing public posts, which is done through negotiations and windows of opportunity, apart from the bargaining process.

To make a full circle of the argument that Armenians are part of the Lebanese clan system, we should add that in many instances, the

Armenian employees complained about the weakness of the Armenian clans. The general dissatisfaction was with the neglect of the Armenian authorities in dealing with the Lebanese administrative system. The employees argued that this passivity undermined the security of the Armenian employees in the system, and by association, the security of the Armenians as whole in the Lebanese system.

V. CONCLUSION

This paper demonstrates that Armenians can be studied as part of the clan system in Lebanon. As the original thesis on which this paper is based studies the clans in Middle East Administrations, operational environment was explored, clan dynamics were examined, and their infiltration processes were brought together to form a framework for analyzing their role in the public administration. Based on this framework, a portion of the interview data was isolated for comparison with the general situation.

The data showed that the Armenian employees of the Lebanese public administration are aware of the clan system dominating the agencies. Armenian employees showed resilience by both accepting adherence to this system and showing resistance to it. Yet, other evidence suggests that Armenians are well into the clan system, and actually feel the need to be more connected to it.

Apart from insights into Lebanese-Armenians' standing vis-à-vis the Lebanese state, this reality gives important clues on how the Armenian communities of the Middle East interact with their host systems. Do they adapt? Do they go beyond the general situation in protecting the ideals of the system? How do the Armenians of Lebanon compare to the Armenian communities of the other public administration systems of the region? These questions need further extensive research.

Finally, it should be stated that the findings in this paper on the positioning of the Armenians in the clans system should be viewed as the beginning of research, rather than definitive answers to the mysterious world of a diaspora community acting as a minority in a system dominated by clans.

ENDNOTES

- ¹ Vahakn Keshishian, *The Relationship between Clans and Lebanon's System of Public Administration*, (Unpublished Master's thesis), American University of Beirut, Beirut, 2013.
- ² Rodger Shanahan, *The Shi'a of Lebanon: Clans, Parties and Clerics*, London, I.B. Tauris, 2005.
- ³ Engin Deniz Akarli, *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*, Berkeley, University of California Press, 1993.
- ⁴ J. E. Petersen, "Tribes and Politics in Eastern Asia," *Middle East Journal* 31, no. 3, 1977, pp. 297-312.
- ⁵ Ilan Pappé, *The Modern Middle East*, London, Routledge, 2010.
- ⁶ Bassam Haddad, *Business Networks in Syria: The Political Economy of Authoritarian Resilience*, Stanford, Stanford University Press, 2012.
- ⁷ Samir Khalaf, "Primordial Ties and Politics in Lebanon," *Middle Eastern Studies*. 4, no. 3, 1968, pp. 243-269.
- ⁸ Nizar A. Hamzeh, "Clientalism, Lebanon: Roots and Trends," *Middle Eastern Studies* 37, no. 3, 2001, 167-178.
- ⁹ Thomas Collelo and Harvey Henry Smith, *Lebanon: A Country Study*, Washington, D.C., The Division, online edition, 1989.
- ¹⁰ Zaven Messerlian, *Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections 1934-2009*, Beirut, Haigazian University Press, 2014.
- ¹¹ Roupen Avsharian, "The Ta'ef Agreement and the Lebanese-Armenians", in Aida Boudjikianian (ed.) *Armenians of Lebanon*, Beirut, Haigazian University Press & Armenian Heritage Press, 2009.
- ¹² Nicola Migliorino, *(Re)constructing Armenia in Lebanon and Syria*, New York, Berghahn, 2008.
- ¹³ Robert B. Cunningham and Yasin K. Sarayrah, *Wasta: The Hidden Force in Middle Eastern Society*, Westport, Conn., Praeger, 1993, p. 1.

ՀԱՅԵՐԸ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ՎԱՐՉԱՄԵՔԵՆԱՅԻՆ ԵՒ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՔԼԱՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻՆ ՄԷՋ
(Ամփոփում)

Վահագն Քէշիշեան
vahaknkeshishian@hrantdink.org

Լիբանանի հանրային վարչակառավարման համակարգը իրաւասու կը դարձնէ համայնքային ներկայացուցչութիւնը: Մինչ կրօնական խմբաւորումները պաշտօնապէս ներկայացուած են վարչակառավարման մէջ, փաստ է՝ որ կրօնական այս խմբաւորումներուն մասնաբաժինը կը վերահսկուի համակարգին մէջ գործող հզօր քլաններու կողմէ:

Հայերը՝ իբրեւ Լիբանանի քաղաքական համակարգին բաղադրատարր, իրենց մասնաբաժինը ունին Լիբանանի վարչակառավարման համակարգին մէջ: Ուսումնասիրութիւնը կը վերլուծէ թէ ինչ տարողութեամբ լիբանահայերը կը պատշաճին վարչակառավարման համակարգին ընկալեալ քլանային ձեւաւորման ու ներթափանցման կանոնակարգին:

Ուսումնասիրութիւնը հիմնուած է Լիբանանի հանրային վարչակառավարման համակարգի պաշտօնատարներու հետ 2012ին կատարուած հարցազրոյցներու հիմամբ հաւաքուած տուեալներուն վրայ:

Ան կը սերտէ հայ պաշտօնատարներու գիտակցումի եւ պատշաճումի չափը՝ գործող քլանային համակարգին: Ան կը պարզէ նաեւ հայոց մասնակցութեան եւ ճկունութեան չափը՝ համակարգին մեքանիզմին եւ ընթացակարգին:

Ուսումնասիրութիւնը կ'եզրակացնէ որ գործելակերպի մեծ տարբերութիւն չկայ վարչակառավարման համակարգի հայ եւ այլ մօտեցումներուն միջեւ:

THE ROLE OF THE LEBANESE ARMENIAN DIASPORA IN CONFLICT RESOLUTION (1975-1990)

OHANNES GEUKJIAN
og01@aub.edu.lb

This research examines the role of the Lebanese Armenian diaspora (LAD) during the unstructured conflict that was the second Lebanese civil war, which extended from 1975 until 1990. This research has two aims: a normative aim, that is to find patterns of diasporic activity in conflict such as to support positive activities and dissuade negative activities, and a second aim, that is to demonstrate that the LAD encouraged peace-making initiatives and discouraged peace-wrecking by focusing on the empirical case study that is the LAD. Importantly, the LAD as a political actor in Lebanese society played a positive role in promoting dialogue, cooperation, conflict resolution and reconciliation and had a significant impact on politics in general and conflict behaviour in particular. This study concludes that it is worth studying diaspora behaviour in conflict because a diaspora can be a powerful actor in conflict resolution and peace-making.

INTRODUCTION AND OBJECTIVES

Diasporas play various roles in unstructured conflicts, such as civil wars. Like other political actors diasporas can help to deescalate a conflict, reframe it and support moderate positions, or they can play a destructive role by escalating a conflict by exacerbating feelings of enmity or taking sides with extremist positions. Opportunity structures in the host country provide both constraints and opportunities that determine what diasporas can and cannot do at each stage of the conflict cycle. Jacob Bercovitch states that each phase of a conflict produces different types of behaviour, different potential for conflict management and different options for intervention by a diasporic community.¹ Bercovitch suggests that related to the phases there are four possible arenas in which diasporic communities can exercise influence in the course of the conflict. These arenas are political, military, economic and

socio-cultural.² In each of these arenas a diaspora may try to influence the situation directly in its host society or indirectly through its homeland.

Bercovitch goes further and explains that a diasporic community's effects on a conflict can be positive, by contributing only to the cessation, termination or resolution of a conflict; negative by having only a bad impact on the conflict and making it worse; or neutral, by having no impact on either the course or the termination of a conflict.³ Thus, combining the phases of a conflict with the arenas for influence provides a comprehensive framework for analyzing the role, manner and effects of diasporas in conflicts.

Diasporas, like other political actors, can play a constructive role in domestic conflict by introducing norms of cooperation, helping to reframe a conflict and supporting moderate positions, or they can play a destructive role by exacerbating hatred and feelings of hostility or siding with extremist positions in society. Bercovitch reiterates that a diaspora's role in internal conflict apparently depends on many factors, such as its strength and level of political organization in the host country, the issues at stake in the conflict, its ability to exert political pressure in the home country, and the international attention given to the conflict.⁴ A successful way to analyze the role of a diaspora in domestic conflict is to think about a diaspora's patterns of influence on the various phases or stages of a conflict and assess the possible role a diaspora may play at each stage.

Some conflict resolution experts and practitioners emphasize the territorial and dyadic nature of conflicts and ignore the role of diasporas and their contribution to conflict management and resolution. This study aims to contribute to the understanding of the relationship between diasporas and conflict by examining how conflict structure and conflict behavior are influenced by the intervention of diasporas. It is worth stressing how diasporas maintain their ethno-national identity and belonging while away from the home country and how they impact the behaviour of a conflict in their host country. The aim of this research is also to address this anomaly and describe diasporas as crucial political actors of significant impact on politics in general and conflict behaviour in particular.

The normative aim of this study is to attempt to find patterns of diasporic activity in conflict such as supporting positive activities and discouraging negative activities. In examining the empirical case study that is the Lebanese-Armenian diaspora and in order to meet the second aim of this study, we demonstrate that, although transnational political opportunity structures do shape and impact diasporic activities, it is also important to emphasize that diasporas “are not powerless victims of circumstances because they have agency (i.e. capacity), however limited.”⁵ The role of the LAD as a peace-making diaspora during the different phases of the Lebanese civil war that extended from 1975 until 1990 has been ignored in Lebanese political discourse. Hence, this research also addresses the different potentials for conflict management and the significant policy of the LAD in the different phases of the Lebanese conflict. We turn now to an analysis of the role, manner and effects of the LAD in the Lebanese conflict.

THE LEBANESE ARMENIAN DIASPORA (LAD)

In view of the general comments on diaspora and conflict alluded to above, it is appropriate to turn now to the LAD. We define the LAD as a segment of the Armenian people residing permanently outside Armenia, an ethno-national state-linked diaspora. This short definition may capture the attention of readers and gain approval, but it may also be rejected because of the great complexity of the Armenian diaspora in general. Additionally, the issue of defining diaspora has been the subject of continual debate. Hence, there is a crucial need for a more comprehensive definition of the diaspora. In the period before the proclamation of the independent republic of Armenia in 1918, the majority of the Armenian ethnic group continued to live in Eastern Anatolia in the Ottoman Empire and the central Transcaucasus (*Zakavkaz* in Russian, “beyond/over the Caucasus) “although Armenians probably constituted the majority in only restricted portions of these regions.”⁶ Khachig Tololyan explains that “the pre-Genocide Armenian diasporas of the centuries stretching from 1050 to 1915 served as examples of the alleged ephemerality of diasporic existence.” Tololyan also reiterates that “the post-Genocide diaspora was to think of itself as exilic, existing provisionally, for an uncertain period of time, awaiting the

return to the homeland. While it waited, it had to engage in an organized struggle to sustain Armenian identity.”⁷ Indeed, in politics at the domestic level in a host country; the regional level; the trans-state level; and at the level of the entire dispersed group in various countries, the Armenian diaspora tried to maintain cohesion and a sense of separate identity. As in other diasporas, certainly, there were distinct periods in Armenian history in the twentieth century. For example, the proclamation of the state of Armenia in 1918 and afterwards its Sovietization in 1920 marked a fundamental transformation in the Armenian diaspora’s status, position and behaviour. After the 1915 Genocide only one-third of all Armenians lived in Sovietized Transcaucasia. The survivors of the Genocide, among them the LAD, produced, as Tololyan asserts, a dogma that was a version of exilic nationalism. “This nationalism has been giving way, but only recently, to a diasporic trans-nationalism fully reconciled to the permanence of the diaspora.”⁸ The entire Armenian diaspora has become a historical, ethno-national, state-linked diaspora demonstrating greater similarity to Jewish and Greek state-linked diasporas. The focus of this study is on the LAD and, ostensibly, how its traumatic experiences of violence led to a particular emotional and political approach towards the Lebanese conflict. It is necessary to present the profile of the LAD before we examine its role and policy in the host country.

Like other historical ethno-national diasporas the LAD has been a collectivity whose core members’ identity is anchored in clear collective symbolic foundations. These include a common language, shared historical memories, common ancestry, biological connections, a discernible degree of national solidarity and shared cultural and behavioural patterns. All these elements of the LAD’s identity, particularly within the context of this research, and its deeply rooted connection to the Armenian homeland which it continued to regard with affection had a critical impact on its policy in the politics of the Lebanese conflict. Undoubtedly, the LAD’s identity and behavior were also influenced by instrumental factors, such as the impact of globalization, economic considerations, seeking jobs, opening businesses, the local popular culture, political events through the local mass media and self-perceived national needs and interests.

Thus, these collective symbolic characteristics and the instrumental factors contributed to “recurrent transformations in the nature and patterns of activity” of the LAD, including its positions and activities regarding politics in general and the politics of the Lebanese conflict in particular.⁹ Still, these essential formative factors fixed identification patterns, the overall strategy that the LAD adopted in Lebanon, the establishment of its socio-economic, cultural and political organizations and its trans-state networks, which aimed to protect and promote its cultural, economic and political interests in the host country. These were all elements of the LAD’s profile.

The LAD was the result of two voluntary and imposed waves of migration out of its homeland. The first wave occurred at the end of WWI, when approximately forty thousand Armenian survivors of the Armenian Genocide permanently settled in Beirut and the northern region of Mount Lebanon. The majority of this wave was from Anatolia. Many of the refugees of this wave were eventually acculturated into the native Christian population. The second wave reached Lebanon between 1937 and 1939, when approximately fifteen thousand Armenians arrived after the French Mandatory government ceded the Alexandretta *Sanjak* to Turkey. In addition to these two migratory waves, nearly five thousand Armenians reached Lebanon from Palestine in the aftermath of the 1948 Arab-Israeli war.¹⁰ It should be stressed that, irrespective of the number of acculturated Armenians, the majority chose to remain a separate community rather than be absorbed into the host society and disappear as a recognizable entity. Although permanently settled in Lebanon, core members of the LAD maintained their ethno-national identity and sought to maintain their peculiar language for internal use. While employing Arabic, the Armenians have continued to write in the Armenian alphabet. This ethno-national identity, as John Armstrong notes, “found a more intense focus of distinctiveness in its peculiar religion.”¹¹ Therefore, this ethno-national identity has been buttressed by strong religious beliefs, including that regarding the holiness of the land of Armenia. As Armstrong contends, “the manner in which the Gregorian Catholicosate of Echmiadzin has increased in significance as the symbolic center of Armenian life is a still better illustration of how the religious myth defines a substitute homeland for the archetypal diaspora.”¹² Many of the

core members of the LAD did not consider their existence in the host country as one of exile mainly because the opportunity structure permitted, even encouraged, access to and participation in “mainstream institutions.”¹³ Based on a combination of primordial and crucial instrumental factors elites tried to strengthen the solidarity of the community and to maintain its integrity. This solidarity contributed to the creation and continuation of links between the elite, leaders, organizations and active members at the grassroots level, and extended to cultural, socio-economic and political matters. In turn, these factors shaped the LAD’s relations with its host society, the homeland and trans-national actors.

Ethno-national identity, solidarity and continuous interactions composed the bases for organization and collective action, whose main aim was to ensure the LAD’s ability to promote its interests in Lebanon and the homeland as well as maintain cultural, socio-economic and political connections with the homeland and with other segments of the Armenian diaspora. The opportunity structure helped the LAD to adopt distinct strategies and tactics to maintain its position in Lebanon and its relations with the homeland. The LAD adopted a communalist strategy which was intended to ensure its own needs and minimize assimilation in the host society. Moreover, as William Safran stresses, the purpose was to maintain Armenian ethnicity through “communalistic and semi-autonomous institutions as was reflected in the Armenian Apostolic church.”¹⁴

The aim of the communalist strategy was to defend the LAD and organize members’ activities with the host society, the homeland and the other segments of the Armenian diaspora. In other words, as Gabriel Sheffer reiterates, this strategy aimed to achieve a reasonable degree of “absorption” of diasporans into the host society, but not full integration, which might lead to assimilation.¹⁵ In addition to maintaining continuous relations with the homeland, this strategy also determined the nature and behaviour of the organizations that the LAD established. This strategy would be influenced by the political conditions that prevailed in the host society. Apparently, as Sheffer argues, host governments “show greater tolerance toward diasporas’ communalism because it provides them adequate means for monitoring and controlling those groups’

activities.” Further, “perceptive host governments know that such arrangements foster moderation and responsibility on the part of diaspora leaders and their rank and file.”¹⁶ As a matter of fact the establishment of political parties, specialized organizations and local communal organizations like schools, churches, press, cultural and recreational organizations enabled the LAD to play pivotal political and economic roles in Lebanon. These organizations, particularly the political parties, performed essential functions relevant to the analysis in this research. These functions were legal and physical defense, social, religious and financial maintenance, and promotion of communal, cultural and political interests. These organizations and the trans-state networks raised complex and delicate issues of loyalty. Indeed, as Sheffer contends “the diaspora’s loyalties could be ambiguous, divided or dual, and may alter in light of changing circumstances.”¹⁷ In order to avoid undesirable conflict with the host government concerning the laws of Lebanon, the LAD accepted and complied with the laws and the norms of the state. Now it is essential to explain how the Armenians obtained citizenship and established their political institutions.

According to the stipulation of the Treaty of Lausanne, the French Mandatory government granted Lebanese citizenship to the Armenians on 31 Aug. 1924.¹⁸ Immediately thereafter, the French and their allies “reinforced and expanded the political spaces reserved for the Armenians in the new confessional system being established in Lebanon.”¹⁹ Thus, the Armenians became a permanent component of the host society and would participate in public life. French policy was criticized by Lebanese Muslims because the Armenians contributed to the maintenance of a Christian predominance in Lebanese society. Indeed, Lebanese Christians, particularly Maronites, supported and defended the presence of the Armenians in Lebanon because they considered the latter “a significant factor for the preservation of their dominant political power in the country.”²⁰ Given the spirit of confessionalism of Lebanese society, the LAD was certain to be regarded with suspicion. The LAD was accused of being clannish, foreign and unassimilable. Hostility towards the Armenians, as Safran indicates, also stemmed from their performing a middleman function in the host society. They were prominent in trade and commerce, skilled craftsmen,

made achievements in various professions and were often economically successful.²¹ Anny Bakalian also argues that the occupations of middleman minorities could be characterized by “liquidity and transportability.” Still, Bakalian reiterates that middleman minorities could be “criticized for their disloyalty, for draining the resources of the host society, but this hostility and conflict was functional because it isolated them and increased group solidarity.”²² Though the Armenians might be needed for their hard labor or economic skills, or tolerated as refugees from oppression and war, the mere presence of the Armenians as an ethno-national community could be offensive, even threatening to some Lebanese confessional groups. The Armenians accepted the duties and responsibilities of citizenship and started to cultivate a sense of belonging to their adopted country.

As time went by, the initial hostile attitude of the Muslims and the prejudices of the native population lessened as the Armenians effectively participated in the post-WWI reconstruction process and pursued a policy of least interference in Lebanese internal confessional politics. Their participation in the political sphere started in 1929, when Maronite-Armenian pre-electoral negotiation resulted in the election of the first Armenian Member of Parliament, Abdullah Ishaq, an Armenian Catholic who took the seat reserved for the representative of the “minorities.”²³ In fact he openly adopted pro-government policies and supported the President. Given the complex nature of Lebanese society, it would be unwise to side with one community against the others. The LAD avoided undesirable clashes between the community and its host society government concerning the laws of the land and the norms of the dominant groups in the country. The LAD complied with those laws. However, after the independence of Lebanon in 1943 and particularly in the first Lebanese civil war in 1958, the Armenian political parties supported rival blocs and committed intra-communal violence without gaining political benefits. It is plausible that the tragic events of 1958 became a lesson to the LAD in the sense that the LAD’s policy interventions should be made to dissuade peace wrecking and encourage peace-making and that political disputes between the Lebanese groups should be waged peacefully, within existing political institutions and practices.

In the first half of the 1900s, the LAD organized itself and established its political parties, seeing to it that the parties should promote the interests of the diaspora and homeland. Hence, in 1904 the Tashnag, in 1912 the Hunchak and in 1921 the Democratic Liberal Ramgavar chapters were established in Lebanon. All three gradually emerged with sophisticated cadres and leaders. As for the Armenian communists, who originated in 1923 as a student splinter of the Hunchaks, they did not establish a party but contributed, in 1925, to the establishment of the Communist Party of Lebanon.²⁴ The three parties adopted a communalist strategy, which was intended to ensure the integration of the Armenians rather than assimilation in their host country. The communalist strategy also aimed to preserve Armenian national identity by maintaining Armenian culture and heritage while ensuring that the Armenians remained loyal and dutiful citizens in Lebanon as well as to the entire Armenian diaspora. With regard to the homeland, the three parties were committed to the Armenian cause, that is the liberation of Armenian territories occupied by Turkey during WWI and their annexation to Soviet Armenia, which became independent with the demise of the Soviet Union in 1991. Evidently, all three parties believed that the Armenian cause could evaporate if diaspora communities became assimilated with the mainstream cultures in their respective host societies.

Within this context, the nature of the Lebanese socio-political system, which was based on a strictly communal structure, “provided the most ideal setting for the Armenians” to flourish politically, economically and culturally.²⁵ This system also enabled the community to preserve its Armenian national identity and offered socio-economic, cultural and political privileges to it, thereby enhancing the capacities of the LAD, i.e. its agency. The LAD gained a unique set of niches in the local economy, trade and commerce. As this occurred, many members of the LAD made an honest effort to adopt the language and lifestyle of the mainstream culture, while at the same time, maintaining their culture and not abandoning their ethnic heritage and links with the institutions of the diaspora. In addition to the political parties, the local opportunity structure permitted establishment of Armenian schools, churches and sport clubs to sustain Armenianness and identity, although the

Armenians in Lebanon legally carried dual identities. Bakalian argues that a “Lebanese Armenian might choose to pass as an Arab if the situation warrants it”²⁶ although many Armenians in the Middle East would not like to be associated with Arabs and prefer instead to articulate their Armenian identity.

Furthermore, the consociational political system that was based on confessional power-sharing fully recognized the rights of the various communities in Lebanon. The provisions of the Lebanese constitution indeed guaranteed broad freedoms to organize educational institutions, clubs and social activities. In the absence of civil and personal status codes, the Armenians, like the rest of the communities, relied on their religious laws and courts. Births, marriages, divorces, deaths in Lebanon were registered with the religious sect that one’s father belonged to. Lebanon tolerated the organization of cultural events and political outlets. In short, the LAD enjoyed broad cultural autonomy and communal freedoms that provided the Armenians the best means to preserve their national identity. The LAD was granted legitimate access to Lebanese political institutions and played critical roles in domestic political affairs. Hence, the Armenian parties served as the major structures and channels for political participation while nurturing socio-economic ventures.

From the above-examined strategy and the profile of the LAD, the analysis of the LAD’s policy intervention and its role as a conflict-resolving and peace-making diaspora in the second Lebanese civil war 1975-90 will be analyzed and demonstrated below.

THE LAD’S ROLE IN THE CONFLICT: EMERGENCE PHASE (EARLY-1975)

Of the three Armenian political parties the Tashnag Party played the mainstream role in articulating the interests of the LAD and representing the LAD in various political institutions. Being the majority party, the Tashnag’s positions usually expressed and reflected the LAD’s position in regard to socio-economic and political demands. From its dominant position, it was reasonable to assume that its decisions and policies stemmed from the interests of the community.

In 1973, clashes between the Palestinians and the Lebanese Armed Forces (LAF) created insecurity and threatened domestic unity and

coexistence between the Lebanese ethno-religious communities. The Lebanese communities disputed a number of national issues like the constitution, the government, the institutions and the political system. From 1973 until May 1975, in light of the deteriorating political situation in Lebanon and after long deliberations in Central Committee (CC) meetings, the Tashnag Party formulated a policy that emphasized:

Firstly, Lebanon should remain a united and sovereign state. Secondly, the LAD should promote dialogue between the conflicting parties because the Lebanese conflict and the negative repercussions of the Palestinian resistance in domestic politics could not be solved by violent means. Thirdly, they should stress the key role of the state to initiate the necessary socio-economic and administrative reforms.²⁷

It is apparent that prior to 1975 the Armenian parties cooperated to conduct a policy to avoid potential conflict and violence that would affect the LAD. Certainly the LAD's strength and level of political organization enhanced its role in Lebanon. Although no diaspora is monolithic, the inter-party meetings that contributed to the development of empathy, cooperation and self-confidence among the parties led to the creation of the "Armenian National Front" (ANF) in late-1974 – early-1975.²⁸

Evidently, the rapprochement of the Armenian parties could be analyzed by using George Simmel's proposition that an external threat "increased cohesion within the group by providing a stimulus for change."²⁹ The creation of the ANF, which pledged to adopt a strategic policy of positive neutrality, coincided with the beginning of the Lebanese civil war on 13 April, 1975. As mentioned above, a diasporic community's effect on a conflict can be positive if it supports moderate positions. MP Melkon Eblighatian defined the Armenian policy of positive neutrality as follows: "not to be with any party which promoted its political objectives by violent means. On the contrary, to be with all those parties with whom the ANF can conduct dialogue and preserve Lebanon's unity."³⁰ In other words the policy of positive neutrality did not mean to have no position. Indeed, Eblighatian notes that the Central Committee of the Tashnag Party adopted and promoted the dictum of "with united Lebanon."³¹ The ANF convened numerous inter-party meetings to maintain its unity and succeeded in conveying to various Lebanese groups the collective stance of the Armenian community

demonstrated in the policy of positive neutrality. The ANF preferred to play the role of mediator and peace promoter rather than that of peace wrecker. It also advocated conciliation for the protection of domestic peace and national unity.

At the domestic level, in addition to the maintenance of the LAD's unity and identity, the ANF acknowledged that the physical safety of the Armenians was of primary importance. Hence, the ideological differences between the Armenian parties would not become an obstacle against supporting the state and the LAF. In addition, the political relations of the ANF with the Lebanese parties would be conducted either unilaterally by individual parties or multilaterally.³² The ANF resolved that Lebanon's sovereignty and territorial integrity should be defended. Similarly, the defense of Lebanon's liberal free market economy and the consociational democratic system that aimed to maintain a balance in communal rights through the confessional system were equally important. Otherwise, any dispute between the Lebanese communities, whether cultural, economic or political, would escalate to communal conflict and probably violence. The ANF's strategic policy stemmed apparently from the confessional power-sharing system in Lebanon's political institutions. It was feared that with the disintegration of the state and a change in the confessional system, the LAD could lose its autonomy to control its internal affairs. However, initially, neither the Lebanese National Movement and the Palestinian resistance under the leadership of Yasser Arafat nor the Lebanese Front, which combined the Phalange, National Liberals, the Lebanese Forces and other Christian militias, accepted and welcomed the ANF's policy. Eblighatian explains that using the term "neutrality" often harmed the LAD because it was misinterpreted by Lebanese politicians. Indeed, in 1975 when President Suleiman Frangieh initiated political talks with various Lebanese parties to formulate a solution to the conflict, he excluded the Armenians under the pretext that "they were neutral and did not have a clear stance."³³ However, the ANF issued a communiqué that clearly defined the policy and stance of the Armenian community with regard to Lebanon.

At this phase of the conflict, in addition to its political stance, in the military arena the ANF in September 1974 embarked on a comprehensive self-defense plan to provide physical safety to the LAD.

The Tashnag Party created a two-thousand-man Armenian militia with makeshift arms to protect the Armenian quarter of Bourj Hamoud in east Beirut.³⁴ Eblighatian explains that the decision to establish a militia was made after the Christians started to seek arms in order to defend themselves. Even earlier, in 1973, in light of the armed clashes between the Palestinians and the Lebanese Armed Forces (LAF), the Central Committee of the Tashnag Party had thought about self defense, having in mind the physical safety of the Armenians.³⁵ The militia was not for the purpose of committing violence but, in the absence of a strong state to maintain order and security, there was no alternative to self-defense. Tashnag archives disclose that at the beginning of the civil war Frangieh himself proposed arming the Armenians, but no arms were provided by the Christian leaders for two main reasons. Firstly, they did not trust the Armenians because the ANF ardently mobilized public opinion for a united Lebanon, a policy that contradicted their plan of establishing a federation. Although an unspecified number of Armenians fought on the side of the Phalange and National Liberals, the community as a whole frustrated their expectations in the military and political domains. Secondly, a weak Armenian community would be easily subordinated, forced to take the side of the Christians and ultimately be devoid of an independent decision-making potential.³⁶

At the trans-state level and the level of segments of the entire diaspora, the ANF in general and the Tashnag Party in particular tried to mobilize international support for the LAD. Remittances from diaspora communities would give the LAD more resources with which to face the conflict and maintain its institutions. Economic support during this phase of the conflict could be vital for physical security or even for military equipment and training. For example, in order to finance the self-defense plan, Tashnag delegations visited the Cypriot, French, Syrian, Iranian and other Armenian diasporas and lobbied to raise funds. In addition to the domestic resources of the LAD, significant funding was provided from Belgium, Iran and Syria. Thus, Tashnags purchased weapons from “different sources” as Eblighatian reiterates. Two leaders, Apraham Ashjian and Khachig Arabian, were appointed by the Central Committee of the Tashnag Party to organize and train the youth in Bourj Hammoud.³⁷ Tashnag’s lobbying role could be explained by using

Sheffer's proposition of the "growing role of new non-governmental trans-state political organizations in the global political arena." Also, by using S. Levin's argument on the strength of transnational communities, Tashnag's links with Armenian organizations in Europe, the USA and the Middle East "demonstrated how transnational communities were among the world's most sophisticated political lobbyists."³⁸ No information is available on similar activities of the other Armenian political parties. Now we turn to an examination of the LAD's role in other phases of the conflict.

THE LAD'S ROLE IN THE CONFLICT: CONTINUATION PHASE (1976-80)

As violence escalated the Armenians rendered humanitarian assistance to all those who took refuge in their quarters, irrespective of their religion, ethnicity and political affiliation.³⁹ The Armenian quarters did generally keep their armed neutrality except for a few violations in Khalil Badaoui (before its occupation by Phalangists), from where Armenian communists fired at Phalangist positions in the Christian Ashrafieh quarter of Beirut.⁴⁰ However, these acts were strongly condemned by the ANF in general and the Hunchag Party in particular.

Politically during this phase of the conflict the ANF stood firm on its position of positive neutrality. Armenian MPs met with various Lebanese spiritual leaders and parties and urged them to stop violence and commence dialogue. For example, Armenian MPs met with the Sunni Mufti, Hassan Khaled, who believed that a "foreign conspiracy" had been organized against the Lebanese and the Palestinian resistance "and that it was being executed by local elements, namely the Phalangists under the leadership of Pierre Gemayel."⁴¹ Tashnag archives disclose that in addition to meeting with the Shiite moderate leader Moussa Sader and many politicians who represented various parties, Armenian MPs participated in the so-called "political mitigation committee" that was created to find a solution to the conflict. Still, Tashnag representatives met with Hani Hassan, the representative of the Palestine Liberation Organization (PLO), who arguably understood and appreciated the ANF's policy and its reconciliatory efforts.⁴²

Within this context, Tashnag archives also disclose that Tashnag representatives faced difficulty in persuading Kamal Jumblatt, the leader

of the Progressive Socialist Party, and Arafat that the policy of positive neutrality was not “tactical and temporary.” It seemed that Jumblatt aimed at bargaining with the Tashnags over the physical safety of those Armenians who were still residing in western Beirut, which was under the control of the National Front, which combined many Muslim factions and militias.⁴³ Although the ANF’s neutrality was crucial for the Muslims and leftist forces, they approached the Armenians with some degree of suspicion because the Muslims thought that the LAD would take sides with the Christian militias against them.⁴⁴ As time passed and the war unfolded Jumblatt tried to mend fences with the Tashnags and reiterated:

But much to the dismay of the isolationists, the Armenians had refused to take part in this fratricidal war we had just been through; their attitude had remained truly liberal and patriotic. They showed that their own nationalism was fully compatible with their loyalty to Lebanon. They were a fine people, enterprising and very organized.⁴⁵

Similar to the Muslims, the Christians also attributed the causes of the civil war to a “conspiracy” that aimed to settle the Palestinians in Lebanon. The Lebanese Front on many occasions conveyed to Tashnag representatives the message that by adopting the policy of positive neutrality “the Armenians refrained from doing their duties.” “When the Armenians came to Lebanon in the 1920s as refugees, the Christians welcomed them on the basis of their being Christian and that at a decisive moment they would stand on their side.”⁴⁶ The Lebanese Front anticipated that the Armenians should carry arms and fight on their side against the Muslims. According to Bashir Gemayel, son of Pierre Gemayel, the Armenians would support the Christians for the realization of what they called “real independent Lebanon.”⁴⁷

Notwithstanding the stance of the Christians and Muslims, Armenian MPs continued their meetings with various Lebanese parties and urged them to stop violence and commence dialogue. They argued that the war would cause immense damage, and that the only way to stop it was to develop unity and resolve internal disputes by peaceful negotiations. Contested national issues, like the constitution, the structure of government, power sharing and the political system could be negotiated

peacefully so as to reach a consensus among all Lebanese.⁴⁸ MP Souren Khanamirian argued “to fight with whom and against whom? ...Our aim had been peace, and if necessary, by rendering mutual compromises.”⁴⁹ It should be stressed that although the ANF used its leverage in domestic politics to deescalate the conflict, it was ineffective and beyond its reach to mediate between the external actors, such as Syria and Saudi Arabia, to achieve that end.

Armstrong’s term of “mobilized diaspora” applied to the LAD, and it seemed that in addition to the myth of the homeland and the Armenian cause, the persistence of the LAD’s continuous efforts of mediation also rested on assumptions derived from exchange theory. In contrast to other subordinate groups, the LAD was lead by an elite, which was more sophisticated in calculation of advantages and in symbol manipulation than was the elite of the dominant ethnic group. Because it assumed that both participants in an interaction might improve their positions, although the more powerful (i.e. the dominant ethnic elite) achieved the better terms, an exchange model appeared most appropriate.⁵⁰

Hence, the strategic thinking of the ANF was able to analyze the existing situation and foresee the dangers of the war. It also successfully assessed the ways and means to handle the conflict. Indeed, it considered dialogue as the best alternative to end the war. Furthermore, its aim was to stop the violence and preserve the security of Lebanon’s Armenian community as much as possible. Thus, the LAD did not follow an “avoiding style,” i. e. simply to “withdraw and refuse to deal” with the Lebanese conflict. The policy or the track adopted by the ANF to handle the conflict was “cooperativeness,” i. e. “behaviour intended to satisfy the other party’s concern.”⁵¹ This strategy was considered useful by the ANF under the circumstances that Lebanon was facing. The aim was to maintain a positive relationship with all the parties.

In 1977 with the further deterioration of the security situation and the impact of the Arab-Israeli conflict on the Armenian diaspora in the Middle East, particularly in Lebanon, the ANF reconsidered the efficacy of continued cooperation with all the communities and parties. Indeed, through strengthening its relations with the various communities, the ANF aimed to build political capital and demand from the state its full communal rights. Tashnag archives disclose that with regard to the

political system, the ANF categorically rejected federalism but, in case the Lebanese agreed to implement decentralization, then administrative reform should simultaneously be promoted.⁵²

As a consequence of not taking sides with any of the warring parties, the LAD paid a high price. For example, in October 1978, the Armenian quarters of Beirut were heavily shelled from all the sides involved in the so-called “Hundred Days War.”⁵³ Probably the shelling of the Armenian quarters aimed to exercise military pressure on the ANF to alter its policy. Notwithstanding the use of force by the dominant ethnic groups against the Armenians, the “exchange framework” as explained above did not give way to a “conflict model” between the LAD and the warring parties.⁵⁴ According to sources at the Catholicosate of Antelias, fifteen to sixteen thousand Armenians migrated from Lebanon in 1974-78.⁵⁵ It is reasonable to assume that human and material losses would have been more had the LAD taken sides in the war.

THE LAD’S ROLE IN THE CONFLICT-RESOLUTION PHASE (1980-90)

In the 1980s the ANF became part of the efforts for the resolution of the conflict and contributed to the sustainability of the peace process. The ANF continued its policy of positive neutrality and stressed the importance of communal participation, mutual respect and toleration between the Lebanese communities. Tashnag archives disclose that participation was valued because it enhanced citizen competence and dignity. Using its structure (i.e. political and transnational opportunities), the ANF in its relations with key domestic political elites and foreign ambassadors to Lebanon stressed that all communities should enjoy their communal rights and meet their responsibilities. Further, it believed that the interests of the LAD could only be achieved in a plural and balanced society, with a strong government able to protect equal rights and maintain order.⁵⁶ Thus, communal rights could only be maintained by protecting the consociational democratic system. The ANF also believed that only dialogue could “break down the inflexible perceptions of the conflict.”⁵⁷

On 6 October 1983 representatives of the Armenian parties issued a communiqué demonstrating their commitment to contribute to the national reconciliation dialogue that President Amine Gemayel intended

to initiate to find a solution to the conflict.⁵⁸ The consultative meeting on 7 October, which was hosted by the Catholicosate of Antelias, solicited further attention. The meeting, which assembled Armenian MPs and leading personalities of the LAD, reemphasized the united stance of the community with respect to the resolution of the conflict by peaceful means. The eight-point communiqué that was issued by the participants stressed “the necessity of including the community in the forthcoming national dialogue.” As a matter of fact, since 1975 the community had been a “staunch supporter of national reconciliation,” and hence, it should not be marginalized. The communiqué also emphasized the “uncompensatory value of Lebanon in providing the national, political and cultural means” for nurturing Armenian identity. Thus, “the rebuilding of Lebanon required civil and national responsibility” from all the groups.⁵⁹ The efforts of the LAD at this phase of the conflict were extensive and highly visible. However, the LAD’s representatives were not invited to participate in the first round of the national dialogue meetings, which started in Geneva on 31 October 1983.

But it is unwise to assume that the LAD’s efforts had no impact on conflict resolution attempts in Lebanon. Prior to the second round of the national dialogue in 1984 the Maronite Church invited all religious leaders of the Christian communities, including the religious leaders of the Armenian Apostolic Church and the Catholic Churches, to draft a likely solution to the conflict. It is crucial to stress that the Armenian religious leaders reiterated that the meeting should aim to establish dialogue between Christian and Muslim communities for the sake of “cooperation and peaceful and tolerant coexistence between the communities as the only guarantor for the country’s unity and salvation.”⁶⁰ These goals coincided with the ANF’s approach to conflict resolution.

In addition to the Armenian community, the Greek Orthodox and Greek Catholic communities were also not invited to participate in the second round of the national dialogue meetings that commenced in Lausanne on 5 March 1984. Apparently, President Gemayel’s decision not to invite these communities was “tactical” and should not be interpreted as an anti-Armenian stance because, according to Gemayel, it was difficult to invite all the communities and the conference would

agree only on principles, which would be negotiated later on by the new government in which the Armenians would definitely be represented.⁶¹ Despite the exclusion of the Armenians from the Lausanne talks, the Tashnag party sent MP Khanamirian, who represented the Armenian MPs, to deliver the party's reform plan to the participants of the conference. Khanamirian, who was requested to meet with all the participants, lobbied for the rights of the community and stated that the community should be "legally" recognized by the government as one of the seven main communities. "There was a government decree in this regard," Khanamirian explained "but it was not put into force because of the war."⁶² Within this context, it is worth noting that the reform plan that MP Khanamirian presented to the Lebanese parties at Lausanne included political, administrative, economic and social reforms.⁶³

At this stage, the LAD's positive impact on the conflict became broader. Armenian MPs, particularly Babikian, played significant roles in the negotiations of the Tripartite Committee that was created by the League of Arab States (LAS) at its 23 May 1989 Casablanca Summit. Babikian was a prominent associate of the six-member committee created by Patriarch Sfeir of the Maronite church, later identified as the Bkerki Committee,⁶⁴ to negotiate with the Tripartite Committee to stop the war. This Committee, which included King Fahed Bin Abdul Aziz of Saudi Arabia, King Hasan II of Morocco, and President Al-Shadhili Bin Jdid of Algeria, aimed to reach a ceasefire by 29 August 1989, to be followed by a meeting of the Lebanese MPs somewhere outside Lebanon. After months of difficult negotiations with the various Lebanese parties, the Tripartite Committee with the representative of the LAS, Lakhdar Ibrahim, drafted a road map for the resolution of the conflict.⁶⁵

During their meetings with Ibrahim, Armenian MPs conveyed to him the LAD's stance of positive neutrality since 1975 and the importance of peaceful coexistence and cooperation between the Lebanese communities. Still, their approach to the solution emphasized a united, politically stable, just and democratic Lebanon.⁶⁶

In September 1989, after a ceasefire was reached between the warring parties, sixty-two out of ninety-nine members of the 1972 parliament gathered in the city of Taif in Saudi Arabia. The Armenian delegation to the gathering was supported by the Armenian parties. The

deliberations in the Taif gathering aimed to reform the political system, to abolish political confessionalism on a phased basis as well as to establish a new power-sharing structure that would grant numeric parity for Christians and Muslims. Importantly, it was critical that out of the sixty-three attending MPs a small group of sixteen MPs, including Babikian, shaped deliberations to avoid gridlock. In October 1989, an agreement was negotiated as a first step to reconstruct post-war Lebanon. The Armenian MPs signed the agreement, contributed to its ratification and supported it politically. Some of the success attributed to Armenian contributions was the result of the tested policy of positive neutrality.

CONCLUSION

The normative objective of this research was to try to discover patterns of diasporic activity in an unstructured conflict environment, such as civil war, to support positive activities and discourage negative activities. From 1975 until 1989, when the Lebanese warring parties were in a zero-sum situation and lacked any sense of community and were prepared to act violently against each other, the LAD's strategic policy focused on maintaining community, identity, coexistence and peace. As an ethno-national diaspora, the LAD was concerned to maintain its identity and myth of the homeland and to demonstrate allegiance to state institutions in the host country. A united and politically stable Lebanon was the only guarantor of its continuity, ability to flourish and safety. Hence, it was a peace-making diaspora and not peace-wrecking because the destruction of Lebanon meant destruction of all communities. In an unstructured environment, when the Christian and Muslim communities considered each other as threats and tried to injure and eliminate each other, the LAD by using its agency (i.e. its capacities) and structure (i.e. its transnational and political opportunities) tried to mediate and find common space between them. This demonstrated that, policy interventions by diasporas in a conflict can be productive rather than destructive.

In charting the empirical case study that was the LAD's role in the different phases of the conflict, this research aimed to meet its second objective that, although transnational and political opportunity structures

might indeed create constraints and opportunities, it was also relevant that diasporas were not “powerless victims of circumstances.”⁶⁷ In other words diasporas had agency. Thus, the LAD’s policy of positive neutrality was designed to encourage peace-making initiatives and discourage peace-wrecking. This research showed the role of the LAD in the different phases of the conflict as well as where and how peace-making was demonstrated and encouraged. The LAD in each phase of the conflict demonstrated particular types of behavior and potential for conflict management. Therefore, for policy makers of the future and scholars of diaspora studies it is worth studying diaspora behaviour in conflict. As Hazel Smith noted “they could be an enemy of efforts to end conflict, but they could also be a powerful ally in conflict resolution and sustainable peace-building.”⁶⁸

ENDNOTES

- ¹ J. Bercovitch, “A Neglected Relationship: Diasporas and Conflict Resolution,” in H. Smith and P. Stares (eds.), *Diasporas in Conflict: Peace-Makers or Peace-Wreckers*, New York and Paris, UN University Press, 2007, p. 25.
- ² *Ibid.*, p. 25.
- ³ *Ibid.*, p. 25.
- ⁴ *Ibid.*, p. 26.
- ⁵ H. Smith, “Diasporas in International conflict,” in Smith and Stares (eds.), *Diasporas*, p. 15.
- ⁶ J. A. Armstrong, “Mobilized and Proletarian Diasporas,” *The American Political Science Review*, Vol. 70, No. 2 (June 1976), p. 394.
- ⁷ K. Tololyan, *Redefining Diasporas. Old Approaches, New Identities: The Armenian Diaspora in an International Context*, Armenian Institute Occasional Paper No. 1, London: Armenian Institute, 2002, p. 9.
- ⁸ *Ibid.*, p. 9.
- ⁹ G. Sheffer, “The Jewish Diaspora and the Arab-Palestinian-Israeli Conflict,” in Smith and Stares (eds.), *Diaporas*, p. 70.
- ¹⁰ H. Bedoyan, “The Policies Pursued by the Armenian Political Leadership in Lebanese Internal Politics (1943-1970),” *Panorama*, 7th Year, No. 30 (1983), pp. 32, 51-6.
- ¹¹ Armstrong, p. 395.
- ¹² *Ibid.*
- ¹³ M. J. Esman, *Diasporas in the Contemporary World*, Cambridge, Polity Press, 2009, p. 102.
- ¹⁴ W. Safran, “Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return,” *Diaspora*, Vol. 1, No.1 (Spring 1991), p. 84.

-
- ¹⁵ G. Sheffer, *Diaspora Politics, at Home Abroad*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 164.
- ¹⁶ *Ibid.*, p. 166.
- ¹⁷ Sheffer, p. 71.
- ¹⁸ H. Bedoyan, "The Social, Political and Religious Structure of the Armenian Community in Lebanon," *The Armenian Review*, Vol. XXXII (June 1979), p. 120.
- ¹⁹ N. Migliorino, *(Re)Constructing Armenia in Lebanon and Syria, Ethno-Cultural Diversity and the State in the Aftermath of a Refugee Crisis*, New York and Oxford, Berghahn Books, 2008, p. 55.
- ²⁰ Bedoyan, "The Social," p. 120.
- ²¹ Safran, "Diasporas," p. 84.
- ²² A. Bakalian, *Armenian Americans*, USA, Transactions Publishers, 1993, p. 53.
- ²³ Migliorino, p. 57.
- ²⁴ Migliorino, p. 56.
- ²⁵ H. Dekmejian, "The Armenian Diaspora," in Richard G. Hovannisian (ed.), *The Armenian People from Ancient to Modern Times*, Vol. II, New York, St. Martin's Press, 1977, p. 426.
- ²⁶ Bakalian, p. 40.
- ²⁷ M. Eblighatian, *Kaghtagayanen Khorertaran* [From the Refugee Camp to Parliament], Vol. II, Aleppo, Cilicia Publishing House, 2005, p. 16.
- ²⁸ *Ibid.*, p. 47.
- ²⁹ Quoted in Bakalian, pp. 98-9.
- ³⁰ Eblighatian, p. 48.
- ³¹ *Ibid.*, p. 48.
- ³² *Ibid.*, p. 47.
- ³³ *Ibid.*, p. 48.
- ³⁴ *Ibid.*, p. 34.
- ³⁵ *Ibid.*, p. 33.
- ³⁶ Tashnag Party Central Committee archives, 24 Jan. 1977, pp. 24-5.
- ³⁷ Eblighatian, pp. 34-5.
- ³⁸ Quoted in S. Vertovec, "Three Meanings of Diaspora, Exemplified Among South Asian Religions," *Diaspora*, Vol. 6, No. 3 (Winter 1997), p. 279.
- ³⁹ *Aztag*, 28 January 1976, p. 1.
- ⁴⁰ Personal interview with Jirair Nairi, 17 July 2005.
- ⁴¹ Eblighatian, p. 19.
- ⁴² Tashnag Party Central Committee archives, 17 June 1977, pp. 20-1.
- ⁴³ Tashnag Party Central Committee archives, April-May 1978, p. 12.
- ⁴⁴ Tashnag Party Central Committee archives, 17 June 1977, p. 6.
- ⁴⁵ K. Jumbblatt, *I Speak for Lebanon*, London, Zed Books, 1982, p. 41.
- ⁴⁶ Eblighatian, p. 31.
- ⁴⁷ *Ibid.*, p. 39.
- ⁴⁸ Interview with K. Babikian, in S. H. Varjabedian, *Hayere Lipanani Metch* [Armenians in Lebanon], Vol. 4, USA, Rosekeer Press, 1983, pp. 426-27.

-
- ⁴⁹ Interview with S. Khanamirian, in Varjabedian, *Hayere Lipanani*, p. 436.
- ⁵⁰ Armstrong, p. 394.
- ⁵¹ L. Reyhler, "From Conflict to Sustainable Peace-Building: Concepts and Analytical Tools," in L. Reyhler and T. Paffenholz (eds.), *Peace-Building, A Field Guide*, London, Lynne Rienner, 2001, p. 7.
- ⁵² Tashnag Party Central Committee archives, 19 Aug. 1977, p. 2.
- ⁵³ *Aztag*, 16 Nov. 1978, p. 3.
- ⁵⁴ Armstrong, p. 394.
- ⁵⁵ Varjabedian, p. 389.
- ⁵⁶ Tashnag Party Central Committee archives, 14 Dec. 1983, p. 6.
- ⁵⁷ Bercovitch, p. 33.
- ⁵⁸ *Aztag*, 6 Oct. 1983, p. 1.
- ⁵⁹ *Aztag Weekly*, No. 39, 8 Oct. 1983, p. 863.
- ⁶⁰ *Aztag*, 20 Feb. 1984, p. 1.
- ⁶¹ Interview with S. Khanamirian, *Aztag*, 11 April 1984, p. 4.
- ⁶² *Aztag*, 12 April 1984, p. 4.
- ⁶³ For the full text of the reforms plan, see *Armenians of Lebanon: from Past Princesses and Refugees to Present-Day Community*, Aida Boujikianian (ed.), Beirut, Haigazian University and the Armenian Heritage Press, 2009, pp. 440–45.
- ⁶⁴ The Bekerki Committee was comprised of Rene Mouawad, Michel Saseen, Nasri Al-Maalouf, Boutros Harb, George Saade and Khatchig Babikian.
- ⁶⁵ Eblighatian, p. 60.
- ⁶⁶ *Ibid.*, p. 61.
- ⁶⁷ Smith, p. 15.
- ⁶⁸ *Ibid.*, p. 16.

ԼԻՔԱՆԱՀԱՅ ՍՓԻՌՔԻՆ ԴԵՐԸ՝
ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԼՈՒԾՄԱՆ ՄԷՋ (1975-1990)
(Ամփոփում)

Յովհաննէս Կէօքճեան
og01@aub.edu.lb

Ուսումնասիրութիւնը կը քննարկէ լիբանահայ սփիւոքին դերը՝ Լիբանանի երկրորդ քաղաքացիական պատերազմին (1975-1990) ընթացքին:

Ուսումնասիրութիւնը երկու նպատակ կը հետապնդէ. ա) գտնել հակամարտութեան ընթացքին սփիւոքեան գործունէութեան նմուշներ, ինչպէս՝ աջակցութիւն դրական արարքներու եւ մարդոց տարհանոցում՝ ժխտական արարքներէ, բ) լուսարձակի տակ առնել կայացած փորձ մը (ինչպէս է պարագան լիբանահայ սփիւոքին), ցուցաբերելու համար թէ լիբանահայ սփիւոքը քաջալերեց խաղաղամէտ նախաձեռնութիւններ եւ չքաջալերեց խաղաղաքանդ նախաձեռնութիւններ:

Ուսումնասիրութիւնը կը կարելորէ նաեւ լիբանահայ սփիւոքին քաղաքական դրական դերակատարութիւնը՝ Լիբանանի հասարակութեան մէջ երկխօսութեան, համագործակցութեան, հակամարտութեան լուծման եւ հաշտութեան սատարող: Ուստի եւ՝ անոր յատկանշական ազդեցութիւնը ընդհանրապէս քաղաքականութեան եւ մասնաւորաբար հակամարտութեան հանդէպ վարմունքին մէջ:

Ուսումնասիրութիւնը կ'եզրափակէ թէ կարելոր է ուսումնասիրել սփիւոքի վարմունքը հակամարտութեան ընթացքին, որովհետեւ ան կրնայ հզօր դերակատար ըլլալ հակամարտութեան լուծումի եւ խաղաղութեան կերտումի:

PUBLIC AFFECT IN TIMES OF CRISIS: THE GEZI PARK EVENTS AS REFLECTED AMONG LEBANESE-ARMENIANS

ARAZ KOJAYAN
araz.nk@gmail.com

INTRODUCTION

In summer 2013, Turkey witnessed a wave of demonstrations which took its start from a peaceful sit-in at Gezi Park in Istanbul. The sit-in was initiated by a group of environmentalists expressing their objection to the government's urban plan of converting Gezi Park into a shopping complex. A brutal attack by the police on the protesters reshaped the environmental protection activism into a demand for democracy. Many Turkish citizens who opposed the Turkish PM Recep Tayyip Erdogan's politics participated in this protest, which went far beyond Istanbul to other cities in Turkey, like Ankara and Izmir. News and updates of the demonstrations circulated mainly on social media with hashtags #DirenGezi, #OccupyGezi and #GeziParki. These gave minute-to-minute updates by the protesters about the movement and police attacks.

Gezi Park protests attracted the interest of Lebanese-Armenian community members and triggered their virtual participation in these demonstrations. Armenians in Lebanon followed and shared news regarding Gezi Park on social media especially after learning that until 1939 part of Gezi Park had been an Armenian cemetery, called Surp Hagop.¹ This detail was made public by an Istanbul-Armenian movement, Nor Zartonk.²

The purpose of this study is to analyze how Lebanese-Armenians perceived the Gezi Park events in Istanbul in light of Istanbul-Armenian participation in the movement. The focus here is on the public affect among Lebanese-Armenians. The data is gathered through an online survey conducted exclusively for Lebanese-Armenians at the time of the protests, Gezi Park news circulations on social media, online discussions about the events and informal interviews and observations. By using tools for identification of national identity in times of crisis, the study will show how Armenians of Lebanon³ perceived the Gezi Park events, which

created a public affect, which in turn became the cornerstone of a new stage of communication between Lebanese and Istanbul-Armenian community members.

GEZI PARK MOVEMENT: FROM TURKEY TO LEBANON

a) Environmental Activism Transformed into a Demand for Democracy

On 28 May 2013 a group of Turkish environmental activists started a sit-in at Gezi Park in Istanbul as a peaceful demonstration against the urbanization plan for Gezi Park in Taksim Square. Within two days, Turkish police invaded the park with bulldozers and water cannons to disperse the protesters, taking down their tents and physically harming the activists who resisted the police violence. After news circulated on social media, distressed Turkish citizens assembled in Taksim Square and joined other protesters in solidarity against police brutality and government oppression. The movement took a new form and became not only a call to preserve the park, but an act against the Turkish government's latest oppressive measures, such as laws about abortion, regulation of alcohol consumption in public areas, freedom of expression and the press.⁴ As a result, "Issues related to the city and its quality of life dominated the protest",⁵ while liberal, leftist, feminist, and Kurdish opposition groups joined the movement.

As violent measures by the police escalated, protesters improvised various methods to make their voice heard. Graffiti was one of the ways in which humor with cultural references was used to address national demands. Elif Shafak,⁶ a Turkish writer, talks about anecdotes where wordplays such as "Welcome to the first traditional gas festival" and "Would you really like to have three kids like us?"⁷ were used. Street art was enriched by artistic performances, such as dances and songs written on the occasion of the demonstration. One famous pun was coined after PM Erdogan called the protesters "Çapulcu," which means looter. Following the announcement, protestors internalized the term "Çapulcu" and celebrated on social media by exchanging a newly coined verb, 'çapulcuing', for the verb 'protesting'. Another significant event during the protest was choreographer Erden Gündüz's performance, known as "the standing man." Gündüz stood in the middle of Taksim square, his gaze directed to Atatürk's statue.⁸ Gündüz protested peacefully and

silently for hours as others joined him. Taksim square and Gezi Park also became meeting venues for many other events such as poetry reading, exchanging books through open-air libraries and also exchanging views between youth of different political affiliations. Those who were unable to take to the streets banged pots and pans from their balconies and supported the protesters by providing them with first aid and food.⁹

An important incident for Armenians in Lebanon was Nor Zartonk's participation in the protest. The movement not only raised its voice against the Turkish government, but also informed the public that part of Gezi Park had been an Armenian Catholic cemetery before it was demolished. A slogan that said "You captured our graveyard, but you can't capture our park!" was used by Nor Zartonk movement. The gathering point of the movement was named for Hrant Dink, in memory of the assassinated Istanbul-Armenian journalist and founder of *Agos* newspaper. Nor Zartonk activists exhibited in their gathering place illustrations similar to those of an Armenian cemetery and banners written in Armenian.

b) Nor Zartonk Creates a Bridge between Gezi Park and Lebanese-Armenian Community Members

News about Surp Hagop cemetery soon caught the attention of Armenians in Lebanon. From the first days of the peaceful sit-in, Nor Zartonk was present with other Turkish environmentalists in Gezi Park; hence they too received their share of the tear gas and physical violence that the Turkish police used against the protestors. "We did not leave Taksim Square throughout the protests. We were active also in our center, where we provided first aid" said the spokesperson of Nor Zartonk movement, Sayat Tekir, in one of his interviews with the Lebanese Armenian daily *Aztag*.¹⁰ Tekir noted that their Gezi Park gathering point was used for holding meetings between different groups of protestors to discuss Armenian history and genocide. Nor Zartonk's initiative of including an Armenian discourse in the protest built a bridge between Lebanese-Armenians and Istanbul-Armenian activists.

Interaction between Nor Zartonk and a group of Lebanese-Armenians was conducted through a Skype meeting with two activists from Istanbul. The Skype meeting was held at Haigazian University on 26 June 2015.

During this encounter questions about the Gezi Park demonstrations and the likely consequences of Istanbul-Armenians participation in Gezi Park demonstrations vis-à-vis the Turkish government were raised. The main concern of these Lebanese-Armenians was about Turkish government oppression of its citizens.

Armenian activists from Istanbul gave interviews to Armenian media in and outside of Lebanon, enabling Armenians who do not speak Turkish to follow Gezi Park developments through Nor Zartonk's involvement. Nor Zartonk's online presence played a major role in creating a flow of information from the park, with live photos and videos. Hashtags #direngezi and #occupygezi were used by a group of Lebanese-Armenians in their social media accounts while sharing opinions and news about Gezi Park protests. However, this was not neutral information and was followed by comments emphasizing the Turkish authorities' use of force and violence against unarmed citizens. Moreover, these incidents were compared to violence used against unarmed Armenians during the Armenian genocide.

While discussing the Gezi Park events, Lebanese-Armenians mainly shifted their interest to discourses that shed light on their history and the land, which was once the center of Western Armenian culture. Istanbul-Armenian interests in Gezi Park events had an Armenian national identity perspective rather than the broad perspective of the protestors. Lebanese-Armenians were interested in the fate of Istanbul-Armenians rather than the fate of Turkish citizens during the political turmoil. Online activism and a Skype meeting connected Lebanese-Armenians to Gezi and to the Istanbul-Armenian activists and created a dialogue between the two. Lebanese-Armenians had an opportunity to reinforce their national identity and raise their demands (indirectly) once again to the Turkish government.

By looking into how Armenians in Lebanon reflected upon the Gezi Park protests and how their involvement was shaped by Istanbul-Armenian participation in Gezi Park demonstrations, I will discuss how national identity is manifested in public affect in times of crisis. I will investigate how Armenians in Lebanon understood the unfolding dynamics of the Gezi Park protests in light of Armenian participation. By using tools for identification of national identity in times of crisis, I will

show how public affect created a new wave of communication between Lebanese and Istanbul-Armenian communities.

METHODOLOGY

In order to analyze attitudes towards the Gezi Park events, a set of questions was sent electronically to a group of Lebanese-Armenians (*Appendix II*). 164 people from different political and social background (ages varying between 16 and 65) responded to the questionnaire by answering a multiple-choice question set, which included a section for their own personal views about the events and the aftermath. The participants answered questions such as whether they followed the news and from which source and if they had previously followed Turkish media. Participants expressed their opinions regarding the reasons behind the protest and the political forces they considered most active during the events. One question asked if they had previous exposure to Istanbul- Armenians and their thoughts on Istanbul-Armenian participation in the events. A question on the role of Armenian diaspora in the Gezi Park events was formulated too.

The findings were obtained by viewing of the reflections of Lebanese-Armenians about Gezi Park events on social media.¹¹ These data were recorded during different periods of the demonstration. Five informal interviews and discussions were conducted with Lebanese-Armenian social activists during casual meetings around coffee and on social media messenger applications.

ARMENIAN NATIONAL IDENTITY AND AFFECT

Lebanese-Armenians and Istanbul-Armenians communicated with each other for the first time in many years amidst the Gezi Park events. In the past, contacts at the individual level among certain groups had taken place, but for the majority of Lebanese-Armenians, communicating with Istanbul-Armenians, especially the youth of Nor Zartonk, was unprecedented. Notwithstanding the fact that both Armenian communities belong to the same nation, they have different perceptions of Armenian national identity due to the dynamics of historiography.¹² In this paper, I will refer to the issue of identity using social identity theory.

The perception of the “self” in a group of people with one common background, be it ethnic affiliation or simple interest, creates a social identity.¹³ Social identity theory analyzes the individual’s conception of his/her identity as part of a group. It is a non-reductionist approach to group studies, hence; it cannot be explained from the individual identity standpoint, because the group members identify themselves according to the group perception of the self.¹⁴ “A central point of departure in the social identity approach is that the impact of social groups on the way people see themselves and others around them cannot be understood without taking into consideration the broader social context in which they function”.¹⁵ Diaspora Armenians see themselves primarily as victims of the Armenian Genocide, which occupies a large space in their social identity.¹⁶ Social phenomena play a significant role in the formation of social identity where individual identity is hidden even though members of a group do not experience an absolute homogeneity.¹⁷ Armenian subgroups generated by political parties, educational or cultural institutions or the church, as well as the very diverse environment of the hostlands, have developed their own ideologies in dealing with issues related to Turkey. Nonetheless, major norms and the broad outlines of these subgroups remain the same. Although Lebanese-Armenians do not have one Armenian identity,¹⁸ having one common enemy or common fate that has caused the loss of their homeland and heritage is considered a basic ingredient of Lebanese-Armenian national identity. The national identity of the Armenian diaspora can be considered social identity when it comes to a shared memory of the Armenian genocide.

Culture, society and politics impact national identity as well. Political campaigns develop a collective identity, which also influences national identity.¹⁹ Collective identity is defined by one’s perception of a sense of belonging to a certain group in opposition to another group.²⁰ Likewise, national identity is collective acknowledgement of belonging to a nation. It is expressed by not belonging to another group or nation. For diasporas, diasporic identity emerges when individuals “become aware of the relationship between nations and self, interpreting one [i.e. the individual, the single case – A.K.] in the context of their plural nationalities”.²¹ Pattie claims that the diasporic identity of diaspora

Armenians is in constant construction and different through generations.²²

For the purpose of this paper, I will refer to the term national identity as equivalent to diasporic identity as I refer to national identity of Armenians of Lebanon and take into consideration that the vast majority of Lebanese-Armenians are the descendants of genocide survivors and form a victim diaspora. The sense of belonging to the Armenian nation is a dominant discourse in their national identity, which is clearly expressed in times of crisis or at commemorations of crises. The manifestation of national identity gives birth to a public affect.

Affect is described as what is “felt by bodily intensity, that is different from emotion and language. It is dynamic and energetic, rife with the possibility to produce new and emergent phenomena”.²³ It “lies in the human brain, hidden below the level of conscious intentionality”.²⁴ It is prepersonal and cannot be realized in language and has the capability to determine a connection between people and their environments.²⁵ Tsai et al, refer to two forms of affects: actual and ideal. Ideal affects are culturally determined and are derived from the norms and principles of the cultures that place a group of people under one affect. On the other hand, actual affect, is not defined by any influences.²⁶

ARMENIANS FROM LEBANON REFLECTING ON NOR ZARTONK AND ISTANBUL-ARMENIANS’ PARTICIPATION

a) A Call for Vigilance

The Gezi Park protest was not an event that was watched from a distance like a performance. It was carnivalesque in Bakhtin’s words,²⁷ where everybody takes part in the performance. What happened in Gezi Park was that the oppressed of different ethnic and political backgrounds united and campaigned for their freedom in a carnivalesque protest, hence Gezi Park presented an opportunity for Turkish citizens to join efforts for a prospective political change. Istanbul-Armenians, too, took part in this protest. Their participation, however, created an opportunity to form a bridge between diaspora Armenians and Istanbul-Armenians, as well as between diaspora Armenians and Turkey.²⁸ Armenians of Lebanon became more interested in the Gezi Park events once facts about the fate of Surp Hagop

Armenian cemetery were circulated. These details triggered and fixed the interest of Lebanese-Armenians on Istanbul's demonstrations. This interest created virtual support from Lebanon to Istanbul, especially when Nor Zartonk took the initiative of re-claiming the cemetery of Surp Hagop through an illustration of the Armenian cemetery, and raised the issue of the cemetery throughout the carnivalesque protest.

According to the questionnaire answered by social media users from Lebanon, less than 20% of the respondents were familiar with news about Armenians in Istanbul, while 40% of the participants said they followed news about Turkey and the Istanbul-Armenian community before the Gezi Park events. With the Gezi Park events, an interest in Nor Zartonk and their activism gave rise to an interest in having direct communication with Istanbul-Armenian activists, indeed, an unprecedented act. A Skype meeting was arranged by a group of Lebanese-Armenians²⁹ and two activists from Nor Zartonk, and details of the demonstrations and the role and influence of Nor Zartonk in the demonstrations were discussed. One of the Istanbul activists in the Skype meeting was the spokesperson of Nor Zartonk, Sayat, who joined in after returning from Taksim Square. The other activist, Sasoun, rejoined the protesters after the meeting. The issues discussed revolved around an account of how Nor Zartonk activists specifically and Armenians in Istanbul in general organized themselves during the protest and the official stance during this political movement, as information was circulated through social media and not through conventional Istanbul-Armenian newspapers.

A 20-year-old survey participant said that the "Turkish-Armenian community has to act the way it thinks suits their interest and the diaspora Armenians have to support their decisions." He went on stressing that it is for the benefit of the Istanbul-Armenian community to participate in Gezi Park protests, although his answer to whether he is familiar with the Istanbul community was negative. A 35-year-old respondent wrote: "Istanbul-Armenians have to be careful, because the [Turkish] nationalists use every opportunity to represent Armenians as undesired elements in that country, but [Istanbul-Armenians] have to work little by little to raise their voices about their rights. For example Gezi Park was once an Armenian cemetery and there are many

Armenian properties annexed by the government. Istanbul-Armenians have to organize lobbying to raise awareness about the Armenian rights.” He warned, however, that Istanbul-Armenians taking part in the political movement side by side with other Turkish citizens should not be optimistic “since Turkish government cannot be trustworthy”.

a) Armenian History in Everyday Life

Lebanese-Armenians, who joined in the demonstrations against Turkish political leaders’ visits to Lebanon,³⁰ associated themselves with Gezi Park protestors against the same Turkish government by raising the Armenian issue. They did not associate themselves, however, with the demands of the protest in general. Lebanese demonstrations against Turkish officials’ visits are organized to demand Turkish state recognition of the Armenian Genocide and the return of confiscated lands and properties. The case of the demolished Armenian properties such as the Surp Hagop cemetery was an example of their lost homeland, especially since the discourse used was that of demanding the lost Armenian homeland. A 24-year-old Lebanese-Armenian activist, while being interviewed about his impressions from the events, claimed that it is impossible to speak about Turkish politics without mentioning the Armenian Genocide. He added that Istanbul-Armenians have diverse methods of addressing issues of the Armenian Genocide and that they use different phraseology in raising their demands regarding Turkish accountability for the Armenian genocide. A 35-year-old respondent claimed he did not welcome the participation of Istanbul-Armenians in the protests but at the same time welcomed their demand for community rights. A 32-year-old respondent, who said he did not follow the news, stated that, “Even if the regime changes, the Turks remain the same. I don’t know what have the Istanbul-Armenians acquired or not from the government, our goals are different; this evolution or these events will not take us anywhere. We have another goal. I hope you understand this.” The nuance of the public affect towards the Gezi Park events is juxtaposed with varied perceptions of Istanbul-Armenians. Armenian collective memory is highlighted, and present day Turkey politics is seen through the fine lines of history. Viewing Istanbul-Armenian activists’ participation through a history prism was unavoidable for Armenians in

Lebanon. Bringing in the history context to the recent events in Gezi Park was not new for Armenians in Lebanon, who express their stance against Turkey in various ways, not least through national songs airing on radio on a daily basis. A 58-year-old respondent, recalling history, claimed that, “The Turkish enemy can never become friends with Armenians. Armenians have learnt their lessons throughout history and know by experience that the only way to salvation is through war.” While a 32-year-old respondent said, “Armenians must act wisely, [as] Turkey [plays] dirty.”

Views expressed on participation of Istanbul-Armenians in the protests showed duality. Talking about Nor Zartonk and the issue of Surp Hagop cemetery, Lebanese-Armenians showed solidarity without hesitation. Yet, they were cautious while discussing Istanbul-Armenians in light of Turkish government acts. This introduced a dichotomy through the language of reference “us and them” when the participants expressed discomfort with Nor Zartonk’s participation in Gezi Park. The sense of belonging to a shared national identity with Istanbul-Armenians occurred when virtual participation in the protests took place, especially through discussions on social media. However, the support of Lebanese-Armenians for Istanbul-Armenian activists was undermined when they thought Istanbul-Armenian activists are falling into a trap that Armenians fell into with the Young Turks almost 100 years ago.³¹ This is why a call for vigilance was made by many Armenians from Lebanon. Although both Armenian communities remembered the Surp Hagop cemetery during Gezi Park protests, the reasons for maintaining the memory alive fall into different interest areas and come from different backgrounds and motives. A distrust of the Turkish government was present among Lebanese-Armenians. Participation of the Nor Zartonk movement in the protests alongside Turkish citizens was seen as a step towards creating a Turkish-Armenian dialogue. That in itself made Lebanese-Armenians call for attention and caution. On different occasions Lebanese-Armenians have expressed a conviction that Turkish-Armenian dialogue cannot be effective unless the Turkish side admits its responsibility for Genocide. Lebanese-Armenians had difficulty in appreciating Istanbul-Armenian activists taking part in the protest alongside Turkish citizens with no knowledge of the Genocide. However, the Gezi Park protests gave

Lebanese-Armenians the opportunity to witness a detachment between the government of Turkey and Turkish citizens.

b) Protesting with Gezi Park from Lebanon from a Different Standpoint

Participation of Istanbul-Armenian activists in the Gezi Park protests was a response to the government's oppressive regime, as claimed by Nor Zartonk activists, while virtual participation and support of Armenians from Lebanon for the Gezi Park demonstrations was due to the Surp Hagop cemetery. Lebanese-Armenians showed an Ideal Affect towards the protests. This affect is cultured, preoccupied by a national cause and a history and coated with collective or national identity. Lebanese Armenians showed a different attitude in protesting against the Turkish government's oppressive regime. They perceived Gezi Park events in a different political context, one which emphasized Turkish government oppression of Armenians throughout history in lieu of Turkish PM Erdogan's oppression of Turkish citizens. Lebanese-Armenians showed sympathy and solidarity with Istanbul-Armenians in an Armenian national identity context.

Lebanese-Armenian public affect during the Gezi Park protests gave priority to Armenian identity and concern for Armenian issues in Turkey.

On 13 May 2014, almost a year after the Gezi park events, Turkey faced another wave of demonstrations caused by a coalmine collapse in Soma.³² The demonstrations started to take the form of the Gezi Park events and spread to cities like Ankara and Izmir. Armenians in Lebanon, however, did not show any solidarity with the Soma demonstrations, even though Nor Zartonk did reflect on the Soma tragedy through its social media. However, had an Armenian died in the Soma explosion, Lebanese-Armenians might have reacted differently.

CONCLUSION

The presence of a symbol of Armenian collective memory in Gezi Park, exposed by the Istanbul-Armenians, gave Lebanese-Armenians a motive to associate with Istanbul Armenians and Gezi Park demonstrations. Armenians from Lebanon sympathized with the movement. Nevertheless, expressing their views through Armenian national identity discourse, their dominant concern was primarily the

expropriation of the Armenian cemetery of Surp Hagop. Lebanese-Armenians welcomed the activism of Armenians which brought to light an Armenian memory, but were uninterested in the larger context of the Gezi Park protests. The focus was on the fact that not only were Armenians buried in part of the current Gezi Park, but also that the Turkish government still buries Armenian history by trying to cover its traces. Lebanese-Armenians manifested their public affect in relation to the Gezi Park protest through social media by addressing issues related to the protest. They used language that reasserts their political stance towards a Turkish government that still denies responsibility for the Armenian Genocide.

The Gezi Park events were significant for Lebanese-Armenians, as they generated a dialogue between the two Armenian communities. Expressing an ideal affect for Gezi Park events, Armenians from Lebanon were able to see the political motives and participation of Istanbul-Armenian activists in the protest. The events were only observed through national identity discourse, because Lebanese-Armenians identified themselves vis-à-vis Armenian history.

Given that a parallel can be drawn between Armenian national identity and mobilization of Armenians for a cause, for further study, I would like to look into aspects and nuances of national identity in times of crisis related to Armenian heritage.

ENDNOTES

¹ Surp Hagop cemetery was the largest non-Muslim cemetery in Istanbul's history. It was founded in 1560 and destroyed in the 1930s. In 1919, a memorial to the Armenian Genocide was built in the cemetery, but it was destroyed in 1922.

² Nor Zartonk is an Istanbul-Armenian movement initially started as an email list for discussions and later developed into a platform for campaigning for democracy in Turkey.

³ I use the phrase Armenians of Lebanon to specify the limitations of this survey in terms of respondents.

⁴ Tarfun Atay, "2013 the Clash of 'Nations' in Turkey: Reflections on the Gezi Park Incident", *Insight Turkey*, 15(3) pp. 39-44.

⁵ Buğlent Gökay and Ilia Xypolia (eds.), "Reflections on Taksim-Gezi Park Protests in Turkey," *England: A Journal of Global Faultlines*, 2013.

-
- ⁶ Elif Shafak, “Smiling Under a Cloud of Tear Gas: Elif Shafak on Istanbul’s Streets”, *The Daily Beast*, 11 June 2013 (<http://www.thedailybeast.com/articles/2013/06/11/smiling-under-a-cloud-of-tear-gas-elif-shafak-on-istanbul-s-streets.html>).
- ⁷ PM Recep Tayyip Erdogan has urged Turkish families to have three children.
- ⁸ Karim Talbi, “Turkey’s ‘Standing Man’ Protest by Erdem Gunduz Spreads Across Country”, *The World Post*, 18 June 2013 (http://www.huffingtonpost.com/2013/06/18/turkey-standing-man-protest-erdem-gunduz_n_3458390.html).
- ⁹ Araz Kojayan, “Gezi Aykiyin Mech, Joghovertavarutyan Hamar”, *Aztag* 13 June 2013 (<http://www.aztagdaily.com/archives/125060>).
- ¹⁰ Araz Kojayan, “Baykareh Nersen: “Nor Zartonek” Ge Khosi Spurkin”, *Aztag*, 14 June 2013 (<http://www.aztagdaily.com/archives/125328>); Արազ Գոճայեան, «Պայքարը Ներսէն. 'Նոր Ջարթօնք'-ը Կը Խօսի Ափիւքին», *Նոր Ջարթօնք*, # 3, 2015, pp. 36-40.
- ¹¹ These were conducted between May 31 and October 31, 2013.
- ¹² Hrag Varjabedian, “Construction of National Identities: Armenian Peoples of Armenia and the Diaspora”, Research Report. University of Wisconsin-Madison, 2004.
- ¹³ Naomi Ellemers, R. Spears, and B. Doosje, “Self and Social Identity”, *Annual Review of Psychology*, 53, 2002, pp. 161-186.
- ¹⁴ Ibid.
- ¹⁵ Ibid.
- ¹⁶ Marina Ruth Krikorian, “Almost Home: Perceptions of Home and Homeland among the Armenian Diaspora in Lebanon”, MA thesis, American University of Beirut, 2007.
- ¹⁷ Ellemers.
- ¹⁸ Susan Pattie, “New Homeland for an Old Diaspora”, in *Homelands and Diasporas: Holy Lands and Other Places*, Andre Levy and Alex Weingrod (eds.), Stanford, Stanford University, 2005.
- ¹⁹ Paul Brodwin, “2002 Genetics, Identity, and the Anthropology of Essentialism”, *Anthropological Quarterly*, 75(2), pp. 323-330 (<http://www.jstor.org/stable/3318263>).
- ²⁰ Jeong-Wong Park, “The National Identity of a Diaspora: A Comparative Study of the Korean Identity in China, Japan and Uzbekistan”, PhD dissertation, Department of Philosophy, London School of Economics and Political Science, 2005.
- ²¹ Ibid.
- ²² Susan Pattie, “Longing and Belonging: Issues of Homeland in Armenian Diaspora”, *Political and Legal Anthropology Review*, 22(2), 1999 (doi: 10.1525/pol.1999.22.2.80).
- ²³ Park.
- ²⁴ Emily Martin, “The Potentiality of Ethnography and the Limits of Affect Theory”, *Current Anthropology* 54 (7), 2013, pp. 149-158 (doi:10.1086/670388).
- ²⁵ Eric Shouse, “Feeling, Emotion, Affect”, *M/C Journal*, 8(6), 2005 (<http://journal.media-culture.org.au/0512/03-shouse.php>).

-
- ²⁶ Jeanne L. Tsai, Brian Knutson, and Helene H. Fung, “Cultural Variation in Affect Valuation”, *Journal of Personality and Social Psychology* 90 (2), 2006, pp. 288-307 (doi:10.1037/0022-3514.90.2.288).
- ²⁷ Michael Gardiner, “Bakhtin's Carnival: Utopia as Critique”, *Utopian Studies*, 1992, 3(2), pp. 21-49 (<http://www.jstor.org/stable/20719133>).
- ²⁸ It would be interesting to look at similar tracks among the Kurds and other minorities of Turkey and their Diasporic counterparts.
- ²⁹ These included intellectuals and young activists.
- ³⁰ For instance, PM Erdogan’s visit to Lebanon on 24 November 2010, attracted large protests from among the Lebanese-Armenian circles.
- ³¹ Various Armenian leaders collaborated briefly with the Young Turks in milieu of reforms. Young Turks promised revolution against the sultan Abdulhamid II would open a new era in Ottoman history and promised establishment of a new constitution.
- ³² In May 2014, an explosion in a coal mine in Soma, Turkey took the lives of more than 100 people. It is considered the worst mining disaster in Turkish history. Turkish citizens held protests against the government and the operators of the mine.

ՏԱԳՆԱՊԻ ՊԱՀՈՒ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԶԳԱՅՈՒՄԸ.

ԼԻԲԱՆԱՀԱՅԵՐՈՒ ՄՏՈՐՈՒՄՆԵՐԸ՝ ԿԵԶԻ ՓԱՐՔԻ ԴԷՊՔԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ
ԱՐԱԶ ԳՈՃԱՅԵԱՆ
araz.nk@gmail.com

Ուսումնասիրութիւնը կը նպատակադրէ վերլուծել լիբանահայերու ընկալումը՝ Իսթանպուլի Կեզի Փարքի Մայիս 2013ի դէպքերուն, իսթանպուլահայերու՝ շարժումին ընդգրկուելու լոյսին տակ:

Կեզի Փարքի լուրերը շրջանառութեան դրուեցան ընկերային հաղորդամիջոցներով եւ արձարծուեցան առցանց ու առանձին հարցազրոյցներով: Ուսումնասիրութիւնը կը կեդրոնանայ լիբանահայերու կեցուածքներուն եւ ընկալումներուն վրայ: Տուեալները բացառապէս հաւաքուած են դէպքերուն ընթացքին կատարուած առցանց եւ լիբանահայերու ուղղուած հարցախոյզով

Քննելով ազգային ինքնութեան որոշիչները բացայայտող միջոցները, ուսումնասիրութիւնը կը պարզէ թէ ինչպէս հանրային զգացումը լիբանահայերու եւ իսթանպուլահայերու միջեւ հաղորդակցութեան նոր ալիք մը կը յառաջացնէ:

ԼԻՔԱՆԱՆԱՀԱՅ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԴԱՍԱՆԻԻԹԵՐՈՒ ՈՒՍՈՒՑԻՉԸ

ԱՐՄԷՆ ԻԻՐՆԷՇԼԵԱՆ
urneshlian@yahoo.com

ՄՈՒՏՔ

Սոյն ուսումնասիրությունը կը միտի հարցախոյզի մը միջոցաւ ստացուած պատասխաններու հիմամբ ներկայացնել Լիբանանի մէջ գործող հայկական վարժարաններու հայ ուսուցիչներու առարկայական բնութագիրը եւ անկէ մեկնելով կատարել համապատասխան վերլուծումներ ու մեկնաբանութիւններ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Ուսուցչաց օրուան առթիւ, հայ ուսուցիչին մասին բեմերէն կամ թերթերու սիւնակներէն կը հնչեն խօսքեր, որոնք ընդհանրապէս յաւոր պատշաճի արտայայտութիւններէ կամ կրկնուող մատնանշումներէ անդին չեն անցնիր, մինչ լիբանանահայ դպրոցը, եւ մանաւանդ լիբանանահայ ուսուցիչը կը գտնուին այնպիսի կացութեան մը դէմ-յանդիման, որուն լուծումը վաղը կրնայ ուշ ըլլալ:

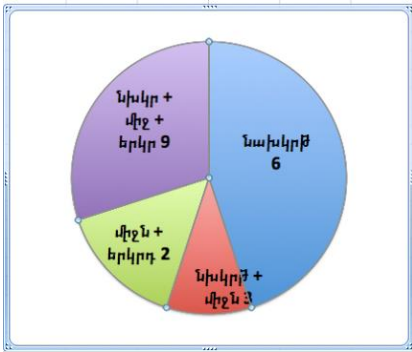
Գալուստ Կիլպէնկեան Հիմնարկութեան Հայկական Բաժանմունքին պատուէրով, Դոկտ. Հուրիկ Ադդարեան 2014 Մարտին պատրաստեց եւ ներկայացուց ծաւալուն ուսումնասիրութիւն մը¹, ուր լիբանանահայ կրթական կեանքին մասին ախտաճանաչումներ եւ կացութեան բարելաման ծառայող առաջարկներ կատարուած են:

Այնտեղ, Ադդարեան կ'անդրադառնայ հայագիտական նիւթեր աւանդող ուսուցիչներու յառաջացող տարիքին, սերնդափոխութեան խնդիրին, վերապատրաստումի մեքանիզմի մը անհրաժեշտութեան, նիւթական վիճակին, իրաւասութիւններուն, գնահատումի եւ այլ խնդիրներու:

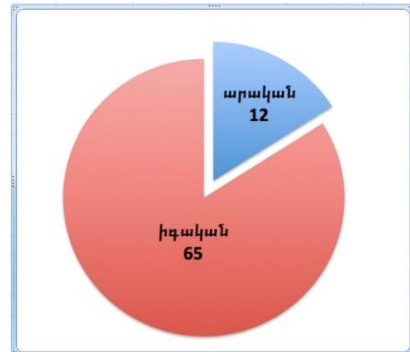
Ադդարեանի ուսումնասիրութեան ներածական խօսքին առաջին տողն իսկ կը նշէ, թէ «Լիբանանահայ դպրոցներու եւ առհասարակ լիբանանահայ ուսումնական համակարգին մասին փաստերու վրայ հիմնուած լուրջ ուսումնասիրութիւն մը գոյութիւն չունի»²: Մեկնելով այդ իրականութենէն, այս զեկուցումը կը միտի ներկայացնել հայա-

գիտական նիւթեր աւանդող լիբանանահայ ուսուցիչներու մասին կարգ մը առարկայական տուեալներ, որոնք կրնան որպէս հիմք ընդունուիլ որոշումներ առնելու եւ հետեւութիւններ կատարելու ժամանակ: Զեկոյցը պատրաստուած ու մշակուած է հարցախոյզի մը հիմամբ, զոր կատարեցի 12 Մարտէն 30 Ապրիլ 2014 երկարող շրջանին:

Մասնակցած են լիբանանահայ 27 դպրոցներէն 20ը: 2 դպրոց մերժեց մասնակցիլ, 3 դպրոց՝ հակառակ տուած բերանացի խոստումին, չընդառաջեց, եւ 2 դպրոցի հետ կարելի չէղաւ կապ հաստատել:

տախտակ 1

տախտակ 2

Հարցախոյզերը ամբողջացուած են տնօրէններուն կողմէ, կամ իրենց յանձնարարութեամբ: Դպրոցներուն հետ կապը եղաւ կա՛մ ուղղակի, կա՛մ տուեալ դպրոցին պատասխանատու կրթական մարմինին միջոցով: Նամակներն ու հարցաթերթիկները³ ղրկուեցան ելմակի միջոցով, կամ՝ տպուած օրինակով: Պատասխանները նոյնպէս ստացանք այս զոյգ միջոցներով: Ընդհանուր առմամբ, բոլոր տնօրէններն ալ սիրով ընդառաջեցին մեր կոչին: Նոյնիսկ անոնք, որոնք չպատասխանեցին, ողջունեցին նման փորձ մը: Սա յառաջդիմական երեւոյթ մըն է, որովհետեւ 20 տարի առաջ եւս կատարած էի նման փորձ մը, որուն ընդառաջած էին միայն միքանի տնօրէններ, որոնց հետ ունէի բարեկամական յարաբերութիւններ: Սա զիս կը մղէ լաւատեսութեան, որովհետեւ նմանօրինակ փաստահաւաք աշխատանքներ պէտք է շատ ու յաճախ ըլլան, ըստ կարելոյն ամբողջական պատկերացում տալու լիբանանահայ դպրոցին ու հայ ուսուցիչին իրական վիճակին մասին:

Այս հանգրուանին, զգայնություններ չառաջացնելու նպատակով, խուսափեցայ նիւթական հարցեր արծարծելէ, մանաւանդ բաղդատություններ կատարելէ, թէեւ պէտք է կատարուի նմանօրինակ փորձ մըն ալ:

ՀԱՐՑԱԽՈՅՁԻՆ ԱՐԴԻԻՆՔՆԵՐԸ

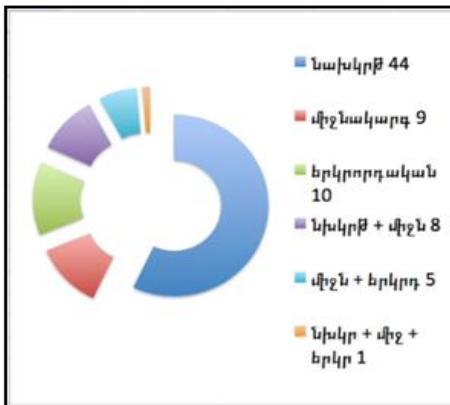
Լիբանանի 27 հայկական դպրոցներէն հարցախոյզին մասնակցեցաւ 20ը, հետեւեալ բաժանումով (տխտ. 1). 9 դպրոց՝ նախակրթարան, միջնակարգ եւ երկրորդական, 2 դպրոց՝ միջնակարգ եւ երկրորդական, 3 դպրոց՝ նախակրթարան եւ միջնակարգ եւ 6 դպրոց՝ միայն նախակրթարան:

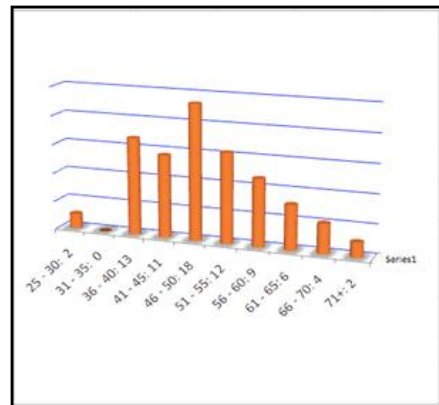
տխտ. 1

Այդ 20 դպրոցներուն մէջ կը գործեն հայագիտական նիւթեր ւսանող 77 ուսուցիչներ (ներառեալ 5 դասատու տնօրէններ), առանց հաշուելու մանկապարտէզի եւ միայն կրօն կամ Սուրբ Գիրք դասաւանդող ուսուցչուհիները (տխտ. 2):

Այդ ուսուցիչներէն 12ը կը պատկանին արական, իսկ 65ը՝ իգական սեռին: Մեծամասնութիւնը՝ 88%ը մնայուն ուսուցիչի կարգավիճակ ունի (տխտ. 3):

տխտ. 2

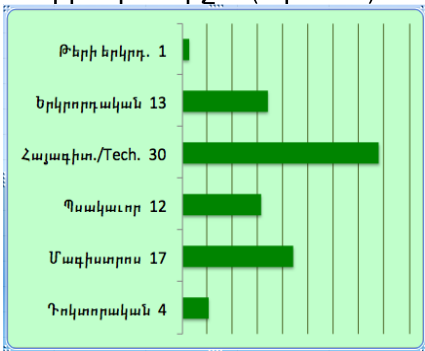
տխտ. 3

Ուսումնասիրութեան ընդառաջած դպրոցներուն ուսուցիչներուն կէսէն աւելին՝ 57%ը կը դասաւանդէ միայն նախակրթարանի մէջ

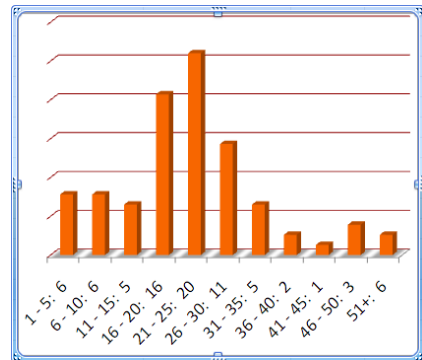
(տխտ. 4): 12 եւ 13 առ հարիւրը կը դասաւանդեն միայն միջնակարգ կամ երկրորդական բաժինին մէջ: 17%ը կը դասաւանդէ 2 բաժնի մէջ: 1 հոգի՝ թէ՛ նախակրթարանի, թէ՛ միջնակարգի, թէ՛ երկրորդականի մէջ դասեր ունի (պատմութիւն եւ աշխարհագրութիւն):

Ըստ հաւաքուած տեղեկութիւններուն, հայագիտական նիւթեր աւանդող ուսուցիչներուն միջին տարիքը 51 է հետեւեալ բաշխումով. արական ուսուցիչներ՝ 53, ուսուցչուհիներ՝ 49: Կրտսերագոյն ուսուցիչը 25 տարեկան է, աւագագոյնը՝ 76: Գործող ուսուցիչներուն գրեթէ քառորդը՝ 23.4%ը, կը գտնուի 46էն 50 տարիքի միջեւ: 77 ուսուցիչներուն 15%ը թեւակոխած է 60ը, մինչ մինչեւ 35 տարեկան ուսուցիչները կը կազմեն ընդհանուրին 2.6%ը միայն (տխտ. 5):

Գոհացուցիչ պատկեր կը ներկայացնէ ուսուցիչներու փորձառութիւնը. միջին՝ 22 տարի: Առաւելագոյնը՝ 55, նուազագոյնը՝ 1: 52 ուսուցիչի, կամ՝ 68%ին փորձառութիւնը կը տարուբերի 16էն 30 տարիներու միջեւ (տխտ. 6):

տխտ. 6

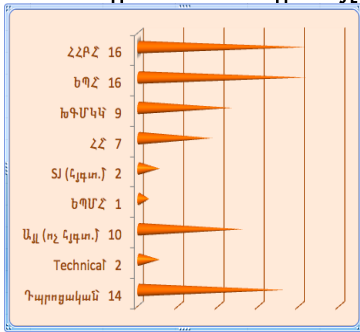
տխտ. 7

77 ուսուցիչէն 33ը կամ 43%ը ունին համալսարանական վկայական (4ը դոկտորական՝ 2ը պատուոյ, 17ը՝ մագիստրոս եւ 12ը՝ պսակաւոր): 30 հոգի կամ 39%ը ունին հայագիտական կամ technical վկայական, 13 ուսուցիչ կը կրեն պարզապէս երկրորդական վարժարանի վկայական: 1 հոգի ունի թերի երկրորդական կրթութիւն (տխտ. 7):

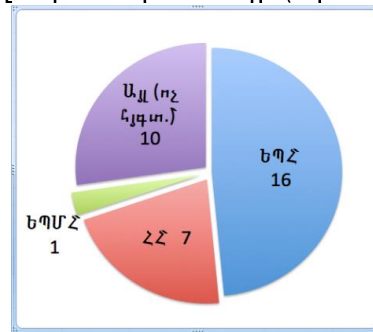
Լիբանանի հայկական դպրոցներուն մէջ հայագիտական նիւթեր դասաւանդող ուսուցիչներէն 51ը կամ 65%ը ունին հայագիտական վկայական (տխտ. 8):

Անոնք իրենց վկայականը ստացած են հետեւեալ հաստատութիւններէն.- Երեւանի Պետական Համալսարան (ԵՊՀ) 16 հոգի, Համազգայինի Հայագիտական Բարձրագոյն Հիմնարկ (ՀՀԲՀ)՝ 16 հոգի,

Խաչեր Գալուստեան Մանկավարժական Կազմաւորումի Կեդրոն (ԽԳՄԿԿ)՝ 9 հոգի, Հայկազեան Համալսարան (ՀՀ)՝ 7 հոգի, Սէն Ժոզէֆ Հայագիտական Ամպիոն (ՍԺՀԱ)՝ 2 հոգի, Երեւանի Պետական Մանկավարժական Համալսարան (ԵՊՄՀ)՝ 1 հոգի: 10 հոգի կը կրեն համալսարանական, բայց՝ ա՛յլ մասնագիտութիւններու վկայական, 2 հոգի ունի technical, իսկ 14 հոգի սոսկ դպրոցական վկայական: Համալսարանա-ւարտները յաճախած են հետեւեալ համալսարանները. ԵՊՀ՝ 16 հոգի, ՀՀ՝ 7 հոգի, այլ համալսարաններ՝ 11 հոգի (տխտ. 9):

տխտ. 8

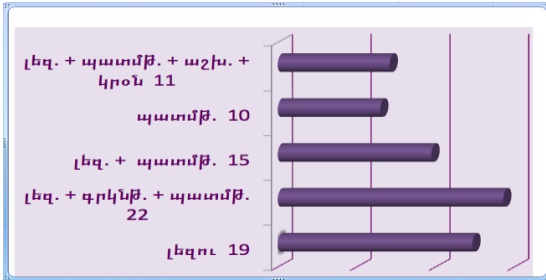

տխտ. 9

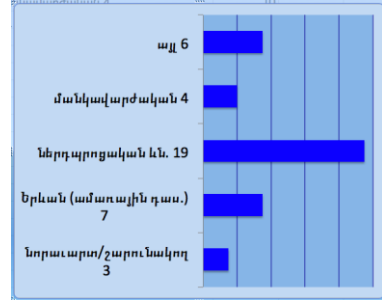
Աղդարեանի տեղեկագիրին մէջ առանձնայատուկ կարեւորութիւն տրուած է վերապատրաստումի հարցին. տեղեկագիրին «Ուսուցիչներու Կրթութիւն» մասնաբաժինէն կը բխին եօթը յանձնարարականներ⁴, որոնք ուղղակիօրէն կամ անուղղակիօրէն կը մատչին վերապատրաստութեան խնդիրին: Այս առումով մտածելու կը մղեն հարցախոյզին արձանագրած արդիւնքները: 2004էն 2014՝ տաս տարուան ընթացքին, 77 ուսուցիչներէն միայն 40ը հետեւած են վերապատրաստումի զանազան դասընթացքներու եւ/կամ վարժանքներու հետեւեալ ձեւով.- նորաւարտ են կամ իրենց ուսումը կը շարունակեն 3 հոգի, Երեւանի մէջ Կրթութեան Նախարարութեան ամառնային դասընթացքներուն հետեւած են 7 հոգի, ներդպրոցական կամ ներհամայնքային վերապատրաստական դասընթացքներու՝ 19 հոգի, մանկավարժական դասընթացքներու՝ 4 հոգի, ԵՊՀ առցանց կրթութեան ծրագիրին կը մասնակցի՝ 1 հոգի, այլ ձեւերով կամ հաստատութիւններու մէջ վերապատրաստուած են 5 ուսուցիչ (տխտ. 10):

Տարաբնոյթ են ուսուցիչներուն ասանդած դասերը (տխտ. 11): Միայն «հայերէն» կը դասաւանդէ ուսուցիչներուն քառորդը. ասոնք բոլորն ալ նախակրթարանի ուսուցիչներ են, որոնք խմբաւորեցինք «վե-

զու» դասակարգումին մէջ: 10 ուսուցիչ կը դասաւանդէ միայն պատմութիւն: Մեծամասնութիւնը՝ 62%, կը դասաւանդէ 2էն 4 նիւթ՝ լեզու, պատմութիւն, գրականութիւն, կրօն, աշխարհագրութիւն:

դիագրամ 10

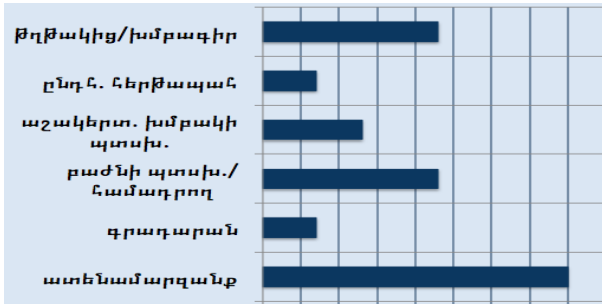
դիագրամ 11

Հայ ուսուցիչը, առաւելաբար հայագիտական նիւթերու ուսուցիչը, իր ծանրաբեռնուած դասացուցակին առընթեր, պատասխանատու է նաեւ այլազան ներդպրոցական գործունէութիւններու եւ մասնակից՝ տարաբնոյթ արտադպրոցական աշխատանքներու: Այս հաստատումը բացարձակ ճշմարտութիւն կը թուէր՝ մինչեւ հարցախոյզին արդիւնքներուն ամփոփումը: Ի յայտ եկաւ, որ միայն 30 ուսուցիչ (39%) ունի արտադասարանային մէկ կամ աւելի (մինչեւ 4-5) պարտականութիւններ (առանց հաշուելու հերթապահի եւ դաստիարակի պարտականութիւնները): Այդ աշխատանքներուն բաշխումը հետեւեալ պատկերը ունի. ատենամարզանքի կազմակերպիչ, բաժնի պատասխանատու կամ համադրող, թղթակից կամ տարեգիրքի խմբագիր, աշակերտական խմբակներու պատասխանատու, գրադարանի վարիչ, ընդհանուր հերթապահ (տխտ. 12): Պէտք է նշել, որ 5 տնօրէններ կը դասաւանդեն տարբեր, առաւելաբար՝ պատմական նիւթեր:

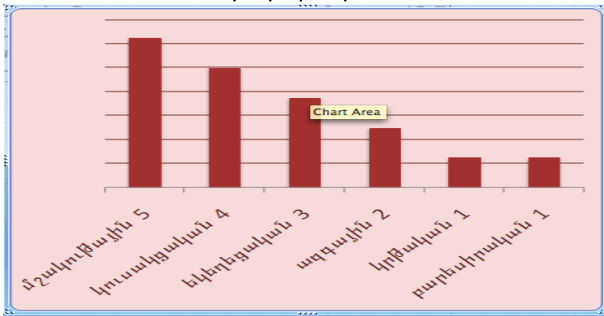
Աւելի է ուսուցիչներուն արտադպրոցական գործունէութիւններու մասնակցութիւնը. մասնակից տնօրէններէն եւ ուսուցիչներէն 51%ը ունի մէկ կամ աւելի տարբեր պատասխանատուութիւններ ազգային կառոյցներու մէջ, հետեւեալ բաժանումով՝ մշակութային, կուսակցական, եկեղեցական, ազգային, կրթական, բարեսիրական (տխտ. 13):

Ադդարեան «Լիբանանի հայկական դպրոցներուն եզակի մէկ յատկանիշը» կը համարէ «բոլոր դասանիւթերուն համար հայ ուսուցիչ նախընտրելի»: Իրաւամբ, «այս մէկը կարելոր գործօն կը սեպուի, մէկ բաղկացուցիչը դպրոցին շամբելիք հայեցի

դաստիարակութեան ընդհանուր պատկերացումին, երբ ինքնութեան խնդիրը կը թափանցէ դպրոցի ամբողջ ներքին կառոյցին եւ անոր բոլոր քայլերուն մէջ»⁵: Ադդարեանի այս դիտողութիւնը ճիշդ է: Հայկական դպրոցը պիտի հայութիւն շնչէ, հայերէն խօսի բակին մէջ, ուսուցչարանին մէջ եւ ամէն տեղ: Այդ առումով 19 դպրոցներու 632 ուսուցիչէն 507ը կամ 80%ը հայեր են:

տախտակ 12

տախտակ 13

Աւելին. ուսուցչական կազմին ողնասիւնը մնայուն ուսուցիչներն են, որոնք օրական 7 ժամ անբացակայ ներկայութիւն են դպրոցին մէջ⁶: Գոհացուցիչ է նաեւ այս պատկերը. 18 դպրոցի 394 մնայուն ուսուցիչէն հայ են 331ը կամ 84%ը: (Ի մէջ այլոց միայն տախտակ 10 մէկ դպրոցի մէջ հայ-օտար յարաբերակցութիւնը ի նպաստ օտարին է):

Առաւելագոյն թիով հայ ուսուցիչներով օժտուած են մանկապարտէզները, ուր 122 ուսուցիչին 106ը, կամ 87%ը հայեր են:

ՀԱՐՑԱԴՐՈՒՄՆԵՐ ՈՒ ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա. Հարցախոյզը ցոյց տուաւ, թէ ընդհանուր պատկերացումը որ ունէինք լիբանանահայ ուսուցիչին մասին, բաւական ճշմարտացի է, սակայն յստակ, նպատակամէտ ուսումնասիրութիւններ անհրաժեշտ են մանրամասնութիւններ իմանալու համար, մանաւանդ երբ, կամ, եթէ՝ որոշումներ պիտի առնուին ապագայի հաշուոյն:

Բ. Հայագիտական նիւթերու ուսուցիչներուն մէջ նուազ է այր մարդոց թիւը: Հաւանաբար ասիկա ընդհանուր երեւոյթ է կրթական մարզին մէջ, սակայն յատկապէս հայ տղամարդ ուսուցիչի պատկերը կ'աղօտի: 12 ուսուցիչէն 4ը տնօրէն են, 4ը՝ մնայուն, 4ը՝ այցելու:

Գ. Քաջալերական է մնայուն հայ ուսուցչուհիներուն թիւը. 65 հայագիտական նիւթեր աւանդող, 322 այլ նիւթեր դասաւանդող: Սա կարեւոր երեւոյթ է, որովհետեւ, ինչպէս նշուեցաւ՝ հայ աշակերտը մնայուն հաղորդակցութեան մէջ պէտք է մնայ հայ ուսուցիչին հետ, հոգ չէ թէ ան արաբերէնի պահուն՝ արաբերէն, կամ կենսաբանութեան պահուն՝ անգլերէն կամ ֆրանսերէն խօսի:

Դ. Հայագիտական նիւթեր աւանդող ուսուցիչներուն մեծամասնութիւնը կ'աշխատի 4էն 12 տարեկան աշակերտներու հետ: Մանկապարտէզէն նախակրթարան այն շրջանն է ուր կը դրուի լեզուի տիրապետման ամրակուռ հիմքը: Յատուկ ուշադրութիւն պէտք է դարձնել այդ տարիքի աշակերտներուն դասաւանդող ուսուցիչներուն:

Ե. Ըսուեցաւ թէ «77 ուսուցիչներուն 15%ը թեւակոխած է 60ը, մինչ մինչեւ 35 տարեկան ուսուցիչները կը կազմեն ընդհանուրին 2.6%ը»: Ասիկա ակնյայտ իրողութեան մը հիմնաւորումն է: Սերնդափոխումի մասին հիմա՝ պէտք է մտածել: Եթէ լիբանանահայ դպրոցները յաջորդ տասնամեակին պիտի շարունակեն վերիվարոյ նոյն 27 թիւին վրան մնալ, ապա առնուազն 10 ուսուցիչի պէտք պիտի ունենանք յաջորդող քանի մը տարիներուն:

Զ. Գործող 77 ուսուցիչներէն 32ը, կամ 42%ը շրջանաւարտ են ՀՀԲՀէն կամ ԵՊՀէն: Այսօրուան դրութեամբ անոնցմէ մին դադրած է գործելէ, միւսին մէջ, միայն մէկ ուսուցիչ իր մագիստրական վկայականին հետամուտ է. նոյն կարգավիճակը ունի ուսուցիչ մը եւս, բայց՝ ԵՊՄՀին մէջ: ՀՀի 7 շրջանաւարտներուն միջին տարիքը արդէն 43 է, (25էն 59 տարեկան): Այս ուղղութեամբ պէտք է Հայկազեան ՀՀ Հայագիտական Ամբիոնը ունենայ անելի՛ առանցքային դեր. միւս կողմէն, անելի պէտք է խորանան լիբանանահայ տարբեր կազմակերպութիւններու եւ Երեւանի զոյգ համալսարաններու՝ Պետականին ու Մանկավարժականին հետ գործակցութեան նախնական փորձերը:

Է. «Վերապատրաստութիւն ստացա՛ծ է» հարցումին ի պատասխան, մէկ ուսուցիչ պատասխանած էր «ինքնաշխատութեամբ»: Ահաւասիկ այն փրկարար օղակը որ մատչելի է ու արդիւնաւետ:

Յաճախ ներկայ կ'ըլլանք վարժանքներու, որոնցմէ դուրս կ'ելլենք... միայն նոր բառեր լսած: Հայերէն, անգլերէն կամ ֆրանսերէն նիւթեր՝ գիրքեր, յօդուածներ պէտք է տրամադրելի ըլլան ուսուցիչներուն. այդպիսի փորձ մը կատարեց *Հայ Մանկավարժ*⁷ պարբերականը:

Ը. Ուսուցիչներուն 62%ը կը դասաւանդէ 2 եւ ասելի նիւթեր: Բազմաթիւ են օրինակները երբ կրօնի ուսուցչուհին պատմութիւն կը դասաւանդէ, երգի ուսուցչուհին՝ աշխարհագրութիւն, գրականութեան մասնագէտը՝ պատմութիւն են.: Անխուսափելի է սա: Հետեւաբար, վերապատրաստումի ձգտող բոլոր քայլերը պէտք է նկատի առնեն նաեւ այս, ու դասընթացքներու կազմակերպումը ըլլայ բազմակողմանի, ընդգրկելով բոլոր դասանիւթերը:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Լիբանանահայ դպրոցը պիտի գոյատեւէ: Չի՛ կրնար չգոյատեւել: Լիբանանահայ դպրոցին ազգային դիմագիծ պարգետող տարրերէն մին հայ ուսուցիչն է, առաւելաբար՝ հայագիտական նիւթերու ուսուցիչը: Կատարած հարցախոյզս հիմնաւորեց այն մտավախութիւնները, որ եթէ տաս տարի եւս այսպէս շարունակուի, տասնամեակ մը ետք պիտի ունենանք երկու անկում. քանակի նուազում (առնուազն 10 ուսուցիչի պաշտօն թափուր պիտի մնայ կամ լեցուի կարկտանով) եւ որակի անկում, որովհետեւ վերապատրաստութեան միտող քայլերը, քի՛չ բացառութիւններով, համընդգրկուն են, պատահական փորձեր են ու յարատեւ գործընթացի չեն վերածուիր:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Հուրիկ Ադդարեան, *Դպրոցները եւ Կրթութիւնը Լիբանանահայ Համայնքին Մէջ – Ուսուցում, Ուսումնառութիւն, Գործելաոճ – Նոր Մշակոյթի Մը Անհրաժեշտութիւնը*, Հրտ. Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն, Լիզպոն, Մարտ 2014, 83+62 էջ:

² Նոյն, էջ 10:

³ Տե՛ս՝ *Յաւելուած 3*:

⁴ Ադդարեան, էջ 59-60:

⁵ Նոյն էջ 25-26:

⁶ Դպրոցը ընդհանրապէս կը սկսի առաւօտեան ժամը 7:30ին ու կ'երկարի մինչեւ 2:30-3:00:

⁷ *Հայ Մանկավարժ, Ուսումնագիրական եւ Մանկավարժական Հանդէս*, հրատարակութիւն Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանի Դպրոցական Հայագիտութեան Զարգացման Գրասենեակի: Պատասխանատու խմբագիր Հ.

Վարդան Գազանճեան: Առաջին թիւը լոյս տեսած է 2010ին (Ձմեռ 2010), վերջինը՝ 2011ին (5/2011):

A PROFILE OF THE TEACHERS OF ARMENIAN SUBJECTS IN THE ARMENIAN
SCHOOLS OF LEBANON
(Summary)

Armen Urneshlian
urneshlian@yahoo.com

The basic mission of the Armenian school and its “raison d’etre” is Armenian education. Accordingly, an essential role for national education is played by the teachers of Armenian subjects.

The paper intends to give a full picture of the contemporary teacher who teaches Armenian subjects in the Armenian schools of Lebanon. The paper focuses on the number of teachers, their age, teaching and working conditions, their involvement in re-qualifying seminars, as well as the number and impact of Armenian and non-Armenian teachers in Armenian schools.

The paper goes beyond the presentation of the current situation by looking at future prospects and draws conclusions based on actual facts.

ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԸ ԱՅՍՕՐ ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՄԷՋ.

ԻՐՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐ

ԱՆԱՀԻՏ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ

adonabedian@inalco.fr

1. ԱՐԵՒՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎԻՃԱԿԸ ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՄԷՋ

Արեւմտահայերէնը UNESCOի կողմէ վտանգուած լեզու հռչակուեցաւ 2010ին¹: Պիտակաւորումէն անդին, ի՞նչ կարելի է ըսել այսօր լիբանանահայութեան մօտ արեւմտահայերէնի իրական վիճակին մասին:

Նախ, յետադարձ ակնարկ մը կը պարզէ, թէ իր պատմութեան ընթացքին լիբանանահայութիւնը ի՞նչ նուաճումներ արձանագրած է այս առումով: Իր զանգուածային տեղաւորումի շրջանին, ցեղասպանութենէն անմիջապէս ետք, լիբանանահայ համայնքին խօսակցական լեզուներն էին - բացի գրական արեւմտահայերէնէն, որ գերիշխող չէր - հայերէնի զանազան բարբառները (Սասունի, Հաճընի, Խարբերդի, Բալուի, Մարաշի, Տիգրանակերտի եւն.) եւ թրքերէնը, որ Թուրքիոյ որոշ հայաբնակ շրջաններու խօսակցական լեզուն էր, տեղական հայկական բարբառին հետ միասին, կամ առանձինն (ինչպէս Կիլիկիոյ շարք մը բնակավայրերու մէջ, ուրկէ Լիբանան հաստատուած խումբերը լիբանանահայութեան մեծամասնութիւնը կազմած են): Հիւղաւաններու կեանքի մասին պատումները կը վկայեն թէ ամազ սերունդին հաղորդակցութեան գլխաւոր միջոցը թրքերէնն էր:

Մինչեւ քսաներորդ դարու յիսունականները, Լիբանանի հայկական դպրոցին գլխաւոր նպատակը հայորդիները լեզուականօրէն հայացնելն ու գրագէտ դարձնելը եղաւ: Հայկական դպրոցը այս նպատակը յաջողութեամբ իրագործեց, քանի որ յաջորդ սերունդին թրքերէնի իմացութիւնը լաւագոյն պարագային կրաւորական դարձաւ (ըմբռնում, բայց ոչ՝ խօսելու ունակութիւն), եթէ բոլորովին չանհետացաւ: Լիբանանահայութեան համընդհանուր հաղորդակցութեան լեզուն դարձաւ արեւմտահայերէնը, որուն խօսակցական զանազան տարբերակները կը կրեն հայ բարբառներու հետքերը, տարբեր տարողութեամբ՝ ըստ բնակավայրի

ծագումնային միատարրության²: Նոր սերունդը, սակայն, այլ լեզուներու ազդեցության սկսաւ ենթարկուիլ՝ Լիբանանի հետզհետէ բազմալեզու դարձող միջավայրին մէջ, ուր ֆրանսերէնը - եւ յետոյ անգլերէնը - կրթութեան մէջ աճող վարկ սկսան ստանալ, յատկապէս ընկերային-տնտեսական բարձրագոյն խաւերէն ներս: Իսկ արաբերէնը, որուն տիրապետելու անհրաժեշտութիւնը առաջին սերունդը մեծ մասամբ չէր տեսներ (չըսելու համար՝ կ'արհամարհէր), եւ զոր երկրորդ սերունդը ինքնուրոյն, ճանաչելի (որպէս հայախօսի) ոճով կը խօսէր, 1960ականներուն ծնած սերունդէն սկսեալ համայնքին խաւերուն մեծամասնութեան կողմէ սկսաւ իւրացուիլ, ոչ միայն որպէս լիբանանեան ընկերութեան մէջ յաջողութեան երաշխիք, այլ նաեւ որպէս առօրեայ հաղորդակցութեան բնական լեզուներէն մէկը, երկտասարդութեան մէջ որպէս (հիմնականօրէն ոչ-հայ) հասակակիցներու հետ հաղորդակցութեան լիարժէք միջոց, եւ որպէս ստեղծագործութեան լեզու:

Այլ խօսքով, իր ծիրէն ներս թրքերէնը արմատախլելէն ետք, լիբանանահայութիւնը ստիպուեցաւ դիմագրաւել լեզուական նոր մարտահրաւերներ՝ արեւմտահայերէնը պաշտպանելու համար: Ասոնց կը գումարուի արեւելահայերէնի ազդեցութիւնը, աճող շփումներու բերմամբ (մանաւանդ 1980ականներէն սկսեալ Հայաստան ուսում առնող անձերու աճող քանակը, անկախութենէն ետք Հայաստանի սահմաններու բացումը, արտագաղթը եւ լրատուութեան նոր միջոցներու - ինչպէս արբանեակային հեռուստատեսութիւնը - յառաջացումը):

1.1. Թէեւ այս փաստերուն մասին տարբեր ասպարէզի լիբանանահայ գործիչներ քաջատեղեակ են, Փետրուար 2010ի UNESCOի արեւմտահայերէնը իր վտանգուած լեզուներու ցանկին մէջ մտցնելը ցնցեց կրթամշակութային հայախօս միջավայրը:

UNESCOի կայքէջը կը բնորոշէ արեւմտահայերէնի երկու տարբերակներ, որոնք քարտէսին վրայ³ տեղադրուած են.- Միջին Արեւելք (Լիբանան, Սուրիա եւ Իրաք) եւ Թուրքիա: Երկու վայրերուն մէջ ալ արեւմտահայերէնը դասակարգուած է որպէս *իսկապէս վտանգուած* (definitely endangered), որ վտանգուածութեան չորս աստիճաններէն (չհաշուելով *չվտանգուած* - safe եւ *մարած* - extinguished եզրերը) երկրորդն է: Կայքէջին վրայ այս

վտանգուածութեան աստիճանը կը յատկանշուի հետեւեալ գլխաւոր չափանիշով.- երեխաները ընտանիքէն ներս այլեւս լեզուն չեն սորվիր որպէս մայրենի լեզու (children no longer learn the language as mother tongue in the home), ինչ որ Միջին Արեւելքի պարագային ակնյայտօրէն սխալ է⁴: Առնուազն Լիբանանի եւ Սուրիոյ մէջ արեւմտահայերէնի համար ընդունելի կրնայ համարուիլ վտանգուածութեան միմիայն առաջին աստիճանը (*խոցելի* – vulnerable՝ երեխաներուն մեծամասնութիւնը լեզուն կը խօսի, բայց կրնայ որոշ ոլորտներով սահմանափակուիլ – օրինակ՝ տունը. most children speak the language, but it may be restricted to certain domains, e.g., home):

Յակոբ Կիլլիւճեան, որուն ուսումնասիրութիւնը UNESCOի ատլասին գլխաւոր աղբիւր ծառայած է, աւելի ճշգրիտ արտաճանաչում մը առաջարկած էր, ուր կը զանազանէ 4 վայրեր եւ, Հիւսիսային Ամերիկայի ու Աւստրալիայի պարագային, գաղթականութեան երկու ակիբներ.-

	Middle East	US, Can, Aus, Post-1970s immigr.	Europe	Latin America	US, Can, Aus, Pre-1970s immigr.
Intergenerational Language Transmission	Vulnerable	Unsafe	Severely endangered		Critically endangered
Proportion of Speakers within the Total Population	Safe	Unsafe	Severely endangered		Critically endangered
Shifts in Domains of Language Use	Multilingual parity	dwindling domains	limited or formal domains	highly limited domains	
Response to New Domains and Media	robust/active	receptive	coping		minimal
Availability of Materials for Language Education and Literacy	4	4	3	2	2
Governmental & Institutional Lang. Attitudes & Policies including Official Status & Use	Passive assimilation	Differentiated support	Passive assimilation	Active assimilation	Differentiated support
Community Members' Attitudes towards their own language	Most members support	Many members support	Some members support		A few members support
Type and Quality of Documentation	-	-	-	-	-

Յոցակ 1⁵

Western Armenian Endangerment Assessment.
Major Evaluative Factors of Language Vitality

Middle East
US post '70
Europe
Latin America
US pre '70

	Middle East	US post '70	Europe	Latin America	US pre '70
Safe:					
The language is used by all ages, from children up	■	■	■	■	■
All in the community speak the language	■	■	■	■	■
The language is used for all domains and for all functions	■	■	■	■	■
The language is used in all new domains and media	■	■	■	■	■
Established literacy tradition. Written language is used in administration and education	■	■	■	■	■
All members value the language and wish to see it promoted	■	■	■	■	■
Unsafe / Vulnerable:					
The language is used by some children in all domains, and by all children in limited domains	■	■	■	■	■
Nearly all in the community speak the language	■	■	■	■	■
Two or more languages may be used in most social domains and for most functions	■	■	■	■	■
The language is used in most new domains and media	■	■	■	■	■
Written materials exist and children are developing literacy in the language at school	■	■	■	■	■
Most members support language maintenance	■	■	■	■	■
Definitely endangered:					
The language is used mostly by the parental generation and up	■	■	■	■	■
A majority of the community speak the language	■	■	■	■	■
The language is used at home domains and for many functions	■	■	■	■	■
The language is used in many new domains and media	■	■	■	■	■
Written materials exist and children may be exposed to the written form at school	■	■	■	■	■
Many members of the community support language maintenance	■	■	■	■	■
Severely endangered:					
The language is used mostly by the grandparental generation and up	■	■	■	■	■
A minority of the community speak the language	■	■	■	■	■
It is used in limited or formal domains	■	■	■	■	■
The language is used in some new domains and media	■	■	■	■	■
Written materials exist but only some members of the community use them	■	■	■	■	■
Some members of the community support language maintenance	■	■	■	■	■
Critically endangered:					
The language is used mostly by very few speakers, of the great-grandparental generation	■	■	■	■	■
Very few speak the language, only in restricted domains for a very few functions	■	■	■	■	■
It is used only in a very restricted number of domains and for very few functions	■	■	■	■	■
The language is used only in a few new domains	■	■	■	■	■
The orthography is known to the community and some material is being written	■	■	■	■	■
Only a few members of the community support language maintenance	■	■	■	■	■
Extinct					

Յուրակ 2⁶

Երկրորդ ցուցակը կը թելադրէ, որ Միջին Արեւելքի պարագային արեւմտահայերէնի որակաւորումը ըլլայ *սպահովուած* եւ *խոցելի* միջեւ, քանի որ 6 չափանիշերը հաւասարապէս բաշխուած են այս երկու աստիճաններուն միջեւ: Իսկ *խկապէս վրանգուած* դասակարգումին կարելի է հասնիլ միայն ցուցակին ընդհանուր միջինը հաշուելով, այսինքն նկատի առնելով ոչ միայն Միջին Արեւելքը, այլ նաեւ գրեթէ ամբողջ արեւմտահայախօս Սփիւռքը (բացի Աւստրալիայէն եւ Թուրքիայէն, որոնք ուսումնասիրութեան մէջ ընդգրկուած չեն), մինչ UNESCOի պիտակաւորումը, կը վերաբերի միայն յատուկ շրջաններու:

Այս ցուցակները կ'արտացոլեն UNESCOի վտանգուած լեզուներու ատլասի հեղինակներուն ընտրած ցուցիչները, որոնցմով անոնք դիմեցին հայերէնի փորձագէտներուն⁷, նախքան արեւմտահայերէնը

ցանկագրելու որոշումը առնելը: Նշուած ցուցիչները կը ներգրաւեն ե՛ւ խօսակցական լեզուի, ե՛ւ գրական լեզուի կիրառութիւնը, ի տարբերութիւն հայ համայնքի ինքնախտաճանաչումին, որ կը հակի շեշտը դնելու գրականին վրայ եւ անտեսելու խօսակցականը, ինչպէս պիտի նկատենք ստորեւ:

Հասկնալու համար, թէ ինչո՛ւ UNESCOն հետաքրքրուեցաւ արեւմտահայերէնով, նշենք, որ վերջին 20 տարիներուն լեզուաբաններ սկսան անդրադառնալ, թէ երկրագունդի 6000էն աւելի լեզուներէն 90%ը կրնայ մինչեւ 21րդ դարու վերջը վերանալ: Կը համարուի, որ մեր օրերուն ամէն ամիս երկու լեզու կը մեռնի աշխարհի տարբեր երկիրներու մէջ⁸: Նկատի առնելով, որ լեզուները մարդկութեան ժառանգութեան մաս կը կազմեն՝ հիմնադրամներ, կառավարութիւններ, միջազգային կազմակերպութիւններ որոշած են նպաստ յատկացնել այս երեւոյթը հասկնալու, եւ ըստ հնարաւորութեան՝ կանխելու: Այս շրջանակին մէջ է, որ UNESCOի այս ծրագրին ուշադրութիւնը ուղղուեցաւ նաեւ արեւմտահայերէնին:

Վտանգուած լեզուներու ցանկը կը ներառէ այլազան կացութիւններով լեզուներ: Ամէնայատկանշական օրինակը այն լեզուներունն է, երբ խօսող համայնքը կը մարի, կամ իր ընկերային պայմանները արմատական փոփոխութիւններու կ'ենթարկուին, եւ լեզուն այլեւս յաջորդ սերունդին չի փոխանցուիր: Արեւմտահայութիւնը նման արմատական փոփոխութիւն մը ապրած է 100 տարի առաջ, երբ ենթարկուեցաւ զանգուածային ոչնչացման եւ վերապրողներու տեղափոխման, որ յանգեցաւ յետ-եղեռնեան Մեծ Սփիւռքի ծագումին: Այս հարիւրամեակի ընթացքին լեզուն անկասկած որոշ նահանջ մը արձանագրած է, սակայն ոչ միայն չէ անհետացած, այլեւ շարունակած է այն զարգացման ընթացքը, որ սկսեր էր Օսմանեան Կայսրութեան ծիրէն ներս (ուր արդէն իսկ փոքրամասնութեան լեզու էր), իր ուժերը կեդրոնացնելով դպրոցին վրայ՝ որպէս ազգին գոյատեւման եւ զարգացման անկիւնաքար:

Արեւմտահայերէնի կարգավիճակը այսօր Լիբանանի մէջ մեծ մասամբ Օսմանեան Կայսրութենէն ժառանգուած է՝ երկրի սահմանադրութեան կողմէ ճանչցուած ազգի մը լեզուն, որ փոքրամասնութեան լեզու ըլլալով հանդերձ կը բարգաւաճի դպրոցներու ընդարձակ ցանցի մը շնորհիւ, եւ որ նաեւ շարք մը պաշտօնական գործառնութիւններու լեզուն է, քանի որ ըստ

պետական օրէնքին՝ որոշ ոլորտներ եկեղեցիին իրաւասութեան տակ կը գտնուին (ընտանեկան գործեր, ամուսնութիւն, բաժանում, ժառանգութիւն են.), ինչ որ լեզուի կենսունակութեան համար կարեւոր դրական ազդակ մըն է⁹, որմէ աշխարհի փոքրամասնութիւններու լեզուներուն մեծամասնութիւնը զրկուած է:

Արեւտահայերէնի կենսունակութիւնը թուանշանային կերպով գնահատելու համար շօշափելի ցուցանիշերը բազմաթիւ չեն: Անոնցմէ են.-

- լիբանանահայ դպրոցներու աշակերտութեան թիւը՝ լիբանանահայութեան ընդհանուր թիւին համեմատութեամբ.
- հրատարակչական գործունէութիւնը (ներառեալ համացանցային լրատուամիջոցները) գնող/ընթերցողներու քանակն ու կենսապատկերը (տարիք, սեռ, ընկերային-տնտեսական դասակարգ, ազգային կրթութիւն ստացած կամ ոչ են.).
- նկարագրական լեզուաբանական բազմայատկանիշ ուսումնասիրութիւններ, ձայնագրուած բնական խօսքի հիման վրայ (կորպուսային ուսումնասիրութիւններ – corpus studies)՝ տարբեր բնագաւառներու վայրերու մէջ (ազգային/հանրային/անձնական, հայաբնակ/ոչ-հայաբնակ), տարբեր բնագաւառներու մասին (ընտանեկան, քաղաքական, ոչ-ազգային, գիտական են.):

Այս ցուցիչներէն միայն առաջինին մասին ունինք տրամադրելի յստակ տուեալներ, որոնց համաձայն աշակերտութեան քանակը զգալի նահանջ մը արձանագրած է:

Տարեշրջան	Դպրոցներու թիւ	Աշակերտութեան թիւ
1964-65	44	13,398
1972-73	56	18,526
1974-75	56	21,000
1987-88	47	12,924
1990-91	45	11,939
2001-02	30	8348
2011-12	28	6618
2012-13	28	7063 ¹⁰

Ցուցակ 3. Աշակերտութեան թիւ¹¹

Յետպատերազմեան անկումը կ'արտացոլէ լիբանանահայութեան ընդհանուր թիւի նուազումը, զանգուածային արտագաղթի

բերմամբ¹²: Սակայն, ըստ Սեւակ Յակոբեանի ուսումնասիրության, 1974ին հայ դպրոցականներու 48%ը միայն հայկական դպրոց կը յաճախէր (43,452էն 21,000ը)¹³, իսկ 2003ին համեմատութիւնը աճած է մինչեւ 61% (13,000էն 8,000ը), ինչ որ կը պարզէ հակառակ միտում մը: Նոյնիսկ եթէ չկրնանք ճշդորոշել այս թիւերը, անոնք կ'ընդգծեն յարաբերական թիւերը նկատի առնելու անհրաժեշտութիւնը:

Սակայն աշակերտութեան քանակը միայն մասնակի պատկեր մը կը ներկայացնէ արեւմտահայերէնի վիճակին մասին. այս աշակերտները հայերէնը իրողապէս որքա՞ն կը կիրառեն, ո՞ր ոլորտներու մէջ, ո՞րքանով կը տիրապետեն արեւմտահայերէնը իր տարբեր ոճային աստիճաններով (գրական, խօսակցական, պաշտօնական եւն.): Ի վիճակի՞ են (ըստ տիրապետած մակարդակին), կամ տրամադի՞ր են (ըստ գործածութեան ոլորտներուն) լեզուն ապագային իրենց զաւակներուն փոխանցելու: Այս հարցերուն մասին լիբանանահայ կեանքը ճանչցողները որոշ դպրոցներու կամ աշակերտի տիպարներու վերաբերեալ ընդհանուր ներգիտակցութիւն մը կամ համոզումներ կազմած են, սակայն հաստատուած տուեալներ չկան, կամ՝ անոնք չափազանց մասնակի են:

Լեզուի կենսունակութեան ազդող գործօններուն մեծ մասը արտալեզուային է՝ ընկերային, տնտեսական, գաղափարախօսական, քաղաքական եւն.: Ծնողական ընտրանքները՝ իրենց զաւակին դպրոցին վերաբերեալ - որ այժմ լիբանանահայ կրթամշակութային օղակներուն կարեւոր մտահոգութիւններէն է - կը բաղակցեն այս գործօններուն քանի մը հատը: Լիբանանահայութեան ընկերային-տնտեսական վիճակը եւ ընտանիքներուն կարելիութիւնները՝ կրթաթոշակին հանդէպ, ինչպէս նշած է Հուրիկ Ադդարեան, ասոր միակ պատճառը չէ¹⁴. պէտք է նկատի առնել նաեւ քաղքենիական խաւին մօտ միջազգային ոչ-պետական դպրոցներու վարկը եւ հզօր հմայքը, որ ուղղակի մրցակցութիւն կը նկատուի հայկական դպրոցներու մէկ մասին համար՝ ըլլա՛յ համաշխարհայինացումի բերմամբ, կամ՝ որպէս Լիբանանէն ներս յաջողութեան երաշխիք:

Անգը Պաթայնէ իր ուսումնասիրութեան մէջ¹⁵ կը յիշեցնէ լեզուներու կենսունակութեան տեսութիւններուն մէջ իմիջիայլոց շեշտուած հոգեբանական գործօնը: Այս գործօնը ծանրօրէն կը ներազդէ անհատին՝ ազգային համայնքին հանդէպ իր

պատկանելիության աստիճանի դիրքորոշումին վրայ (համայնքին հանդէպ կեդրոնական կամ եզրային դիրք ստանձնելու նախընտրանքը):

Արեւմտահայերէնի կենսունակութեան վրայ այժմ ազդող քաղաքական գլխաւոր գործօնը ներքին եւ տարածաշրջանի աշխարհաքաղաքական կացութիւնն է: Անիկա վստահութեան պակաս մը կը պատճառէ, որ կ'ազդէ իրենց զաւակներու ապագային մասին ընտանիքներու կազմելիք պատկերացումին:

Պէտք է նշել, որ հայերէնի վրայ ազդող գործօններուն մէկ մասը կրնայ վերագրուիլ նաեւ Լիբանանի մէջ արաբերէն լեզուի վիճակին: Շուէյրի եւ Տիմաշքի¹⁶ կը հաւաստեն, թէ որոշ ցուցիչներով կարելի է արաբերէնն ալ վտանգուած համարել Լիբանանի մէջ: Ընկերային որոշ խաւերու համար (որոնք կը կազմեն երկրին տնտեսական, քաղաքական, եւ մեծ մասամբ նաեւ մտաւորական ընտրանին), գերիշխող լեզուն արաբերէնը չէ, այլ՝ ֆրանսերէնը կամ անգլերէնը:

Այս բոլորին կը գումարուի այն, որ եթէ լիբանանահայ համայնքը երկար տարիներ կրցած է - ազգային ինքնագիտակցութեան ըմբռնումին վրայ հիմնուելով - տեսակ մը պատնէշ ստեղծել արաբերէնի եւ հայերէնի միջեւ, այս պատնէշը - որ երիտասարդութեան համար այսօր հետզհետէ իր ազդեցութիւնը կը կորսնցնէ - համաշխարհայնացման լեզուներու (գլխաւորաբար անգլերէնի) դիմաց առաւել եւս դիրաբեկ է:

Ինչպէս տեսանք, արեւմտահայերէնի վիճակին վրայ ազդող այս գործօններուն մեծ մասը համայնքին ձեռնհասութենէն դուրս է: Սակայն լեզուն ազգային համայնքի իշխանութիւններուն գլխաւոր մտահոգութիւններէն մէկը կը մնայ, եւ պատկան մարմիններու մեծ մասը հոչակած է լեզուի պահպանումին նուիրուած նախաձեռնութիւններ: Այս նախաձեռնութիւնները յարիր են ազգային գաղափարախօսութեան, ընդհանուր կարծիքներու եւ պատկերացումներու:

2. ԼԵԶՈՒԻ ՄԱՍԻՆ ԼԻԲԱՆԱՆԱՀԱՅ ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԽՕՍՔԸ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐԱՑՈՒՄՆԵՐԸ, ԵՒ ԱՆՈՆՑ ՀԱԻԱՆԱԿԱՆ ՀՅԵՒԱՆՔՆԵՐԸ ԼԵԶՈՒԻ ԱՊԱԳԱՅԻՆ ՎՐԱՅ

Յայտնի է որ ընկերային գիտութիւններու ծիրէն ներս, համայնքային եւ անձնական պատկերացումները ինքնին

հետաքրքրական ուսումնասիրության առարկայ են, որպես իրողության ըմբռնումի ցուցիչ, սակայն կրնան նաեւ մեկնաբանուիլ յետադարձ հայեացքով, նկատի ունենալով իրենց վարմունքային հետեւանքները, որոնք զօրութիւնը ունին անուղակիօրէն նշանակալի ազդեցութիւն գործելու տուեալ իրողության վրայ: Մեզ հետաքրքրող պարագային, այս կը նշանակէ, որ հայ համայնքէն ներս արեւմտահայերէնի մասին տարածուած գաղափարները եւ համոզումները՝ լեզուի կիրառութեան, կամ նաեւ լեզուի կառոյցին փոփոխութիւններուն, թէ՛ հետեւանքը, թէ՛ ալ - յետադարձ կերպով - այս ընթացքին գործօններէն մէկը կը հանդիսանան: Այս ազդեցութիւնը կրնայ գործադրուիլ գիտակցաբար, կամովին, անձնական որոշումներու կամ համայնքային նախաձեռնութիւններու շնորհիւ (ինչպէս եղաւ թրքախօսութեան վերացումի պարագային), բայց նաեւ անգիտակցաբար, հոգեբանական կամ ընկերային ընթացակարգերու բերմամբ, որոնք կրնան կա՛մ չնախատեսուած հակազդեցութիւն ունենալ կամովին նախաձեռնութիւններու վրայ, կա՛մ ալ նոր վարմունքներ կամ երեւոյթներ յառաջացնել: Ասոնց հետեւանքները կանխելը դժուար է, քանի որ կախեալ են ներքին եւ արտաքին պայմաններու բարդ բաղադրութիւններէ:

2.1. Ի տարբերութիւն այլ ազգային փոքրամասնութիւններու, որոնք իրենց ինքնութեան գաղափարին մէջ լեզուին կը վերագրեն երկրորդական դեր, 19րդ դարէն իվեր հայ ազգային գաղափարախօսութեան մէջ հայերէնը ինքնութեան գաղափարին մէջ կեդրոնական դիրք մը գրաւած է, որուն մինչեւ հիմա համոզուած կը մնան հայորդիներէն շատերը: Հայ մամուլին մէջ այս գաղափարը յաճախ կ'արտայայտուի: Ահա օրինակներ.-

Արեւմտահայաստանը կորսուած է իբրեւ հող, կորսուած է նաեւ հողին վրայ գտնուող նիւթական ժառանգութիւնը: Սակայն կորսուած Արեւմտահայաստանէն այսօր մեզի հասած միակ հարստութիւնն ու աւանդը արեւմտահայերէնն է⁷:

...առանց հայ լեզուին սփիւռքի հայը պիտի կորուի իր արմատներէն, պիտի պարպուի իր էութենէն⁸:

Այս մէջբերումներուն մէջ արտայայտուած մօտեցումը կը հիմնուի հրամայականներուն վրայ պարտականութեան եւ կամակայութեան,

որոնք կը վերաբերին իշխանութիւններուն եւ մտաւորական ընտրանիին, բայց նաեւ ողջ լիբանանահայութեան՝ ընտանիքներ թէ անձեր: Այս պարտականութեան զգացումը իրօք շատ ցայտուն է ազգային համայնքէն ներս ընդունուած հաստատումներուն մէջ: Վերոյիշեալ յատկանշական յօդուածին մէջ Շառոյեան կը շարունակէ՝

Կրցա՞ծ ենք մենք այդ արեւմտահայերէնը պահել իր մաքուր եւ անեղծ վիճակին մէջ: Կրցա՞ծ ենք ստեղծել այն պայմանները, որոնք անոր ապահովութիւնը կ'երաշխատրեն...¹⁹

Լեզուին ազգային կեդրոնական ցուցիչ ըլլալէն կը բխի անոր մասին որեւէ տարակարծութեան անհանդուրժելիութիւնը, քանի որ կրնայ սրբապղծութիւն համարուիլ, գլխաւոր արժէքներուն հարուածող: Այս արժէքները կը փոխանցուին ազգային համայնքին բոլոր օղակներուն միջոցաւ՝ դպրոց²⁰, մամուլ, եկեղեցի, կուսակցութիւններ, մշակութային կազմակերպութիւններ եւն.:

Այս կարգախօսներուն նախատեսադրութիւններէն մէկը, սակայն, հազուադէպ քննարկումի կ'ենթարկուի, թէեւ անկասկած քննական մեկնաբանութեան սաստիկ կարիքը ունի: Լեզու ըսելով ի՞նչ կ'ենթադրուի: Եւ հետեւաբար երբ լեզուն վտանգուած է կ'ըսուի, ի՞նչ է ուշադրութեան ճշգրիտ առարկան: Խօսակցակա՞ն լեզուն, գրակա՞ն լեզուն, այսպէս կոչուած «մաքուր» լեզուն: Ա՛յն՝ որ ազգային գաղափարախօսութեան մէջ ենթադրուած է որպէս անուրանալի ակներեութիւն, խորքին մէջ հաւասարում մըն է՝ լեզու = գրական մաքուր լեզու, կամ ալ լեզուի պաշտպանում = լեզուի կանոնարկում (standardization, ուղղախօսութիւն, ուղղագրութիւն, ոճային սրբագրութիւն եւն.) բանաձեւումով: Այս լռելեայն, յաճախ չբացայայտուած հաւասարումները քննութեան չեն առնուիր, եւ այսպիսով, լեզուն պաշտպանելու առաքելութեան մէջ ամէնացայտուն դերը կը կատարեն մաքրախնդիր մասնագէտներ, որոնց վարկը անձեռնմխելի կը թուի մասնագիտական վիճակէն շատ անդին: Այս կը բացատրուի շարք մը ե՛ւ լեզուաընկերային ե՛ւ քաղաքա-ընկերային պայմաններով, որոնց շարքին կան Սփիւռքի եւ ազգային փոքրամասնութեան կացութենէն բխած պայմանները՝ կեդրոնական լեզուական տեսչութեան մը բացակայութիւնը, կաղապարուած եւ համակարգուած կրթական ծրագրերու բացակայութիւնը, եւ բազմալեզու միջավայրի մէջ լեզուական նահանջի զգացումը, որ

նոյնիսկ կրթուած հայախօսը կը զրկեն լեզուի կրողի իր բնական ինքնավստահութենէն, եւ անկէ բխող լեզուի մասին դատումներ կատարելու լիազօրութենէն: Այս վերաբերումը կրնայ նաեւ մասամբ վերագրուիլ նախորդ տասնամեակներուն ապաթըքախօսումի եւ ապաբարբառախօսումի ընթացքին:

2.2. Լիբանանահայ համայնքէն ներս լեզուական նահանջի մասին պատկերացումները անկասկած որոշակի իրողութեան մը կը համապատասխանեն, թէեւ այս իրողութեան քանակային արժեւորում մը առաջադրելը դժուար է, ինչպէս նշեցինք վերը: Ակնյայտ է, սակայն, որ այս պատկերացումները նաեւ կապուած են լիբանանահայութեան ընդհանուր նահանջի զգացումի մը հետ.-

տնտեսական նահանջ՝ պատերազմի հետեւանքով ընկերային-տնտեսական նկարագրի փոփոխութեան բերումով.

մտաւորական նահանջ, նոյն պատճառով մտաւորական խալի նուագումի (ընտրանիի արտագաղթի) բերումով.

եւ ընդհանրապէս քանակային նահանջ, որ քաղաքական նահանջի սպառնալիքը կրնայ յառաջացնել Լիբանանի մէջ:

Կայ նաեւ ընդհանուր շրջանային քաղաքական կացութիւնը, որ լիբանանահայերու մէկ մասին համար հարցականի տակ կը դնէ իրենց զաւակներուն համար Լիբանանի մէջ ապրելու հեռանկարը:

Վերոյիշեալ յօդուածին մէջ Շառոյեան այսպէս կ'արտայայտէ դարձեալ շատ տարածուած կարծիք մը.-

Լիբանանը սկիզբէն իվեր սփիւռքի սիրտը նկատուած է, սակայն ներկայիս կորսնցուցած է սփիւռքին մարդուժ մատակարարելու իր կարողականութիւնը²¹:

Ասոր զուտ լեզուական փաստերը - երբ կը խօսուի լեզուական նահանջի մասին - կրնան ըլլալ.-

- լեզուի տիրապետումի նուագումը երիտասարդ սերունդին կողմէ: Այս առումով, ոմանք նկատի ունին ընդհանրապէս լիբանանահայութիւնը, ուրիշներ յատկապէս կը շեշտեն հայերէնով աշխատողներու տիրապետումի նահանջը (ուսուցիչ, լրագրող եւն.) ինչ որ կը յանգի վերը նշուած մտաւորականութեան նահանջի զգացումին:

- լեզու փոխելու կամ «լեզուադարձ»ի (language shift) հակումը, արաբերենի ընկալումը որպես հասակակիցներու հետ յարաբերութեան լեզուն: 1950ականներէն առաջ ծնած անձերը կը շեշտեն նաեւ երիտասարդութեան համակրանքն ու հարազատութիւնը արաբերէնին, զայն հակադրելով իրենց սերունդի օտարութեան եւ խորթութեան զգացումին:

- լեզուները խառնելու հակումը, որ սովորաբար կը հաւասարեցուի լեզուն աղաւաղելու հետ, եւ կը վերագրուի նոր հաղորդակցութեան միջոցներու տարածումին (հեռախօսային կարճ նամակագրութիւն, հասարակական-ընկերային ցանցեր), ինչպէս նաեւ՝ Լիբանանի մէջ քաղաքաքնակ խաւին մեծամասնութեան բազմալեզու հաղորդակցութեան կիրառութեան:

Ինչպէս նշեցինք, այս պատկերացումներուն համապատասխանող փաստերու մասին ուսումնասիրութիւններուն պակասը թոյլ չի տար, որ անոնք էականօրէն հերքուին, ոչ ալ քանակական եւ որակային լուրջ գնահատումի ենթարկուին: Սակայն պարզ հարցում մը կրնայ որոշ չափով մեր դատումը կողմնորոշել:

Եթէ այսօրուան լեզուական կացութիւնը բաղդատուի 1950ականներու կացութեան հետ, արդեօ՞ք նուաճում պիտի նկատուի: Նախկին թրքախօսութիւնը եւ բարբառախօսութիւնը փոխարինեցին խօսակցական արաբերէնը եւ պէյրութեան բազմախառն լեզուն: Եթէ գրական հայերէնի տեսակէտէն դիտենք այս փաստերը՝ տարբերութիւնը այնքան հիմնական չէ, որքան՝ հանգամանային:

Բացառուած չէ, որ տարբերութիւնը քանակային առումով նշանակալի չըլլայ: Բայց ըմբռնումը ուրիշ է, որովհետեւ այս երկու կացութիւններուն միջեւ որակային եւ խորհրդանշական տարբերութիւնը մեծ է. հայ բարբառները, հայ գաւառներէն եկած թրքերէնը (որ իր յատուկ նկարագրով անոնց հետ շարայարութիւն մը կը կազմէ), ինչպէս նաեւ շղթային հակառակ ծայրը գտնուող աշխարհաբարը խորթ չեն գրական հայերէնին: Ասոնք նոյն հալոցին մէջ աճած տարբերակներ են, որոնք կը նային դէպի Շառոյեանին նշած «հողը»: Իսկ արաբերէնը, անգլերէնը, ֆրանսերէնը կը խորհրդանշեն նոր հալոցը՝ Լիբանանը, համաշխարհայնացումը նոյնիսկ, որուն մէջ հայութիւնը կը դժուարի համադրել իր ինքնութիւնն ու դէպի ապագայ ուղղուած իր ակնարկը. այն հալոցը,

որուն մէջ կարելի է այլեւս իսկապէս «հալիլ»: Գուցէ այս բացատրութիւն մը ըլլայ Ադդարեանին վկայած հաստատումին՝ «Մեր արմատները չորնալ սկսած են,- նկատել տուաւ կրթական մշակ մը»²²:

Յետպատերազմեան Լիբանանի մէջ ասանդութիւնը եւ ապագան համադրելը հայ համայնքին յատուկ խնդիր չէ, այլ՝ երկրին համար համընդհանուր ընկերային հարց մը: Սակայն հայ համայնքին համար հարցը անելի ճնշող է, քանի որ ազգային բնոյթ կը կրէ եւ կ'արձագանգէ հայ ազգի գոյատեւման մասին նախնական անձկութեան:

2.3. Ազգային գաղափարախօսութեան եւ պատկերացումներու ընկերային արտացոլումները բազմազան են: Ծնողները դէպի հայկական դպրոց քաշելու ջանքերը կը վերաբերին նիւթականին²³ (ընտանիքներուն կրթաթոշակին համապատասխան նպաստ հայթայթելը, ինչ որ հետզհետէ դժուար կը դառնայ) եւ քարոզչութեան, որուն արդիւնքը - ինչպէս կարելի է ակնկալել - քաջալերական չի թուիր:

Լեզուի պաշտպանութեան հրամայականը կը յանգի նաեւ մաքրախնդիր կարգախօսի մը, որ տարածուած է ոչ միայն մասնագէտներու եւ մտաւորականներու մէջ, այլեւ համայնքի «կորիզ»ին բոլոր սերունդներուն եւ խաւերուն մէջ, որպէս հայրենասիրութեան ցուցիչներէն մէկը: «Կորիզ»ի հասկացութիւնը կը բխի Պաթայնէի առաջարկած փոխաբերութենէն²⁴, ուր համայնքի կառոյցը կը նմանցուի կենսաբանական բջիջի մը, որ կը բաղկանայ.- 1) կորիզէ մը, այսինքն ազգային համայնքի ԴՆԹի (DNA, այսինքն ազգային արժէքները) սերունդ ստանձնող մասէն, 2) կորիզին շուրջ գտնուող գօտիէ մը, որուն անդամները քիչ թէ շատ եզրային դիրք կը զբաղեցնեն համայնքին հանդէպ, եւ 3) անկէ անդին, թաղանթէ մը, որ կը ներկայացնէ համայնքին սահմանը, որոշ չափով՝ թափանցելի: Ասիկա կը նշանակէ, թէ համայնքին եզրային անդամները կրնան համայնքէն դուրս գալ, եւ դուրս ելած անձերը կրնան ներս մտնել կայուն կամ ոչ-կայուն կերպով:

Լեզուական տեսակէտէն, կորիզային վերաբերմունքը կ'արտայայտուի յատուկ վարմունքով մը, որ կը դրսեւորուի նուազ կորիզային համարուած անձին լեզուն սրբագրելու լայնօրէն տարածուած վարժութեամբ²⁵: Այս «պատուիրանատու» (prescriptive)

կեցուածքը կրնայ երկու հակառակ արդիւնքներու յանգիլ. կորիզէն ներս զօրացուցիչ ազդեցութեան, իսկ եզրային գօտիէն ներս՝ կեդրոնախոյս ազդեցութեան: Այս հարցը էական կարեւորութիւն մը կ'առնէ հոչակուած նպատակին՝ լեզուի պահպանումին համար:

Տագնապալի կացութեան մը դէմ պահպանողական մօտեցումը զարմանալի պատասխան մը չէ, բայց եւ այնպէս հակաարդիւնաբեր կրնայ ըլլալ: Տագնապի հոգեբանութենէն հեռանալով, նորարարութեան վտանգը յանձն առնելով եւ ճկունութեան գօտիներ ստեղծելով է, որ կարելի է նոր յոյս բերել, նոր ընթացքներու սկիզբ դնել, եթէ պէտք եղած հաւատքը եւ ուժը ունեցող անձեր գտնուին:

Պուրճ Համուտի Ազգային Միացեալ Վարժարանը, որուն բացումը Սեպտեմբեր 2017ին նախատեսուած է²⁶, պիտի համախմբէ ազգային դպրոցներուն մէկ մասը, եւ, իր ժամանակակից գրաւիչ շէնքով, պիտի ջանայ նոր դիմագիծ տալ հայ ազգային դպրոցին: Այս դպրոցին մասին առաջին յայտարարութիւններուն մէջ²⁷ շեշտը դրուած է շէնքին վրայ, աւելի՞ քան մանկավարժական ծրագիրի վրայ, որ հաւանաբար պիտի յանձնուի նշանակուելիք նոր տնօրէնին: Այս դպրոցին յաջողութիւնը Պուրճ Համուտի շրջանին մէջ հայ աշակերտութեան քանակը աճեցնելու մարտահրաւերին հանդէպ՝ պայմանաւորուած պիտի ըլլայ լիբանանեան դպրոցական շուկայի մրցակցութեան մէջ լսելի նորարար առաջարկներ հայթայթելու ունակութեամբ:

Այս ուսումնասիրութիւնը կ'աւարտենք աւելի մասնագիտական վերլուծումի մը ենթարկելով ազգային գաղափարախօսութեան կարեւոր մէկ ոլորտը՝ լեզուին կանոնարկումը:

3. ՈՒՂՂԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ, ՄԻՕՐԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆ, ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՅԼ ԿԱՐԳԱԽՕՍՆԵՐ՝ ԼՈՒԾՈՒՄ, ԹԷ՛ ԽՆԴԻՐ

Օրինախնդրութիւնը հայոց լեզուի պատմութեան մէջ կարեւոր դեր ունեցած է: Հայ մտատրականութեան օրինախնդիր կեցուածքին կը պարտինք աշխարհաբարը, եւ իրմէ ծագած Վարուժանի մը, Մեծարենցի մը ու նոյնիսկ պատկերամարտ Օշականի մը ստեղծագործութիւնը: Սակայն չմոռնանք, որ աշխարհաբարապաշտները, որոնք հասկցած էին, որ հայ ժողովուրդին ապագան սերտօրէն կապուած է լեզուական յեղաշրջումին, տասնեակներով իրենց դէմ ունեցան

գրաբարապաշտներ, որոնք չէին հաւատար, որ բարբառային, «աղաւաղուած» հիմքերու վրայ ծագած նոր լեզուն ի վիճակի էր ազգին պատիւը բարձր պահել: Նահապետ Ռուսինեանի առաջին փորձերէն մինչեւ Այտընեանի իրատես եւ յառաջադէմ մտեցումը՝ աշխարհաբարը աստիճանաբար կերտուեցաւ որպէս կենդանի լեզու, որուն հանդէպ Մեհեանականները, աղէտի նախօրեակին շարունակելով այս ընթացքը, դեռ ատելի նորարար եւ լայնամիտ տեսլական մը ունէին:

Յեղասպանութենէն ետք այս առաքելութեան ժառանգութիւնը վիճակուեցաւ Լիբանանի հայութեան, որ շարունակեց լեզուի կանոնարկումին ընթացքը, յանձնարարութեամբ նորարարի մը՝ Լեւոն Շանթի, որ արժեւորեց իր կրկնակի, արեւելահայ եւ արեւմտահայ մշակոյթները:

Այսօր լեզուի կանոնարկումին ընթացքը կը շարունակուի Պէյրութի մէջ: Ըստ ասանդութեան, այս աշխատանքը կը կատարեն ուսուցիչներ եւ դասագիրքի հեղինակներ, որոնք անձնական նախաձեռնութեամբ ստանձնած են այս պատասխանատուութիւնը, եւ իրենց յանձնարարութիւնները կ'արմատաւորեն ուղղակիօրէն իրենց հրատարակած դասագրքերուն միջոցաւ: Երբ պետական կրթական համակարգով օժտուած երկիրներու մէջ պաշտօնական մարմին մը կը վճռէ լեզուի կանոնարկումին մասին, եւ կը ստեղծէ համապատասխան ձեռնարկները, որոնց ստիպուած են հետեւիլ բոլոր դասագիրքերը, հայ սփիւռքի կացութեան մէջ հակառակ ընթացքն է որ կը կատարուի. դասագիրքերը կանոնարկումին սկզբնակէտն են, եւ ոչ թիրախը: Հետեւանքը այն է, որ դասագիրքերը կրնան.- 1) տարբերիլ ըստ իրենց հեղինակներու ընդունած կանոններուն կամ քերականական եզրաբանութեան, եւ 2) իրարու հետ մրցակցութեան մէջ գտնուիլ, ինչպէս նաեւ իրենց հեղինակները: Որոշ կէտերու մասին կրնայ համաձայնութիւն գոյանալ, ուրիշներու մասին՝ անլուծելի տարակարծութիւններ յառաջանալ: Այսօր այս ասպարէզին մէջ գործող գլխաւոր անուններ են Արմենակ Եղիայեան (*Ծիածան*)²⁸, Կարապետ Առաքելեան (*Դիրին Հայերէն*)²⁹, Յարութիւն Քիրքճեան (*Մեր Լեզուն*)³⁰, ինչպէս նաեւ Յովիկ Պերթիզեան (Քառասուն Մանկանց Վարժարանի տնօրէն), Յակոբ Պալեան (*Բագինի* խմբագիր), եւ այս հարցով տարուած այլ անձեր, որոնք

պարբերաբար լեզուի մասին «ուղղիչ» տեղեկագրեր կը հաղորդեն մամուլի կամ ձայնասփիռի միջոցով:

2010ականներու սկիզբին Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոս Արամ Ա.ի ստեղծած Արեւմտահայերէնի Պաշտպան Յանձնաժողովը Եղիայեանէն խնդրեց ուղեցոյց մը պատրաստել, որ նախատեսուած էր յանձնաժողովի որոշումներուն եւ հրատարակութիւններուն հիմքը դառնալու³¹: Այս աշխատանքը առայժմ յանձնաժողովին հաւանութիւնը չէ ստացած, եւ կը ներկայացնէ իր հեղինակին տեսակէտը: Շահեկան է, սակայն, հոս հակիրճ անդրադառնալ այս ուղեցոյցին մօտեցումին. նկատի ունենալով, որ հոն ներկայացուած են կարգ մը յատկանշական, տարածուած գաղափարներ եւ միտումներ:

Այստեղ այս աշխատանքին մասին գրախօսական մը կատարելու տեղը չէ, սակայն ուղեցոյցը շատ հետաքրքրական նիւթ կը հայթայթէ լեզուական կանոնարկումի հիմունքներուն մասին քննական մօտեցում մը արտայայտելու համար, ընկերալեզուաբանական քանի մը վերլուծութիւններ առաջարկելու հետ միասին, ուստի, պիտի բաւարարուինք կարգ մը տեսական եւ մեթոտաբանական հիմունքներ յիշեցնելով:

ԲԱԶՄԱԶԵԻՈՒԹԻՒՆԸ ԼԵԶՈՒԻՆ ԻՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ

Այս ուղեցոյցին մեկնակէտը ազգային պատկերացումներուն մէջ արմատացած գաղափար մըն է, որուն համաձայն՝ արեւմտահայերէնի պաշտպանութեան կարեւոր ազդակներէն մէկը լեզուի միօրինակութեան իրականացումն է, ինչ որ մասնագիտական տեսակէտէն հիմնովին վիճելի է: Բազմաձեւութիւնը որեւէ լեզուի համար բնական երեւոյթ է, որ կը բխի լեզուի պատմական զարգացումէն, ուրիշ լեզուներու հետ շփումէն, նոր իրականութիւններու համապատասխանելու անհրաժեշտութենէն, եւ փոխադարձաբար կ'ապահովէ լեզուի հարստութիւնը եւ ճկունութիւնը: Առանց բազմաձեւութեան լեզուն պիտի մնար փակ, այսինքն մեռեալ համակարգ մը, ինչպէս եկեղեցական սլաւոներէնը, էրազմեան լատիներէնը կամ 19րդ դարու եբրայերէնը, որոնք ոչ մէկուն մայրենի լեզուն եղած են: Երբ եբրայերէնը 20րդ դարուն Իսրայէլի պետութեան ստեղծումին բերմամբ վերակենդանացուեցաւ, իր դիմագիծը փոխուեցաւ, եւ փոփոխականութիւնը աճեցաւ

ազդեցութեանը տակ տարբեր գործօններու, ինչպէս՝ ոճային աստիճաններու ընդլայնումը, խօսողին բազմալեզուութեան բաղադրիչները, տեղական տարբերակներու ծագումը նորարարական գործունէութիւնը՝ յատուկ ընկերային խումբերու (երիտասարդութիւն, ստեղծագործական եւ գեղարուեստական միջավայր, բանակային միջավայր եւն.) որ ըստ քաղաքաընկերային շարժումներու այս կամ այն շրջանին աստիճանաբար կը ներթափանցէ առօրեայ ընդհանուր լեզուն, եւ գուցէ յետոյ ալ՝ գրական լեզուն³²:

Լեզուի մը պատմական տուեալ փուլին գոյութիւն ունեցող բազմաձեւութիւններն են որ կ'երաշխաւորեն անոր զարգացումը եւ նոր պայմաններուն յարմարեցումը: Բազմաձեւութիւնը շարժական ուժ է: Զուգահեռ (մրցակից) ձեւերը ժամանակի ընթացքին կա՛մ կը յանգին տարբեր իմաստներու - քերականական արժոյթի կամ իմաստաբանական երանգի բերմամբ - կա՛մ ալ ինքնաբերաբար կը լուծուին, երբ ձեւերէն մէկը խօսողներու կողմէ վերջնականօրէն կը նախընտրուի, իսկ միւսը աստիճանաբար երկրորդական կը դառնայ եւ կը մարի: Այս երեւոյթը կարելի է նմանցնել կենսաբանական զարգացումի մէջ ընդգրկուած տեսակներու զանազանումին եւ բնական ընտրութեան³³:

Գալով արեւմտահայերէնի վտանգուածութեան (որ յաճախ առաջինը կը յիշուի լեզուի կանոնարկումին անհրաժեշտութեան արդարացումներու շարքին), պէտք չէ անտեսել, որ ռամկաբանութիւններն են, որ, աստիճանաբար ընդունուելով (թէեւ յապաղումով) գրական լեզուին մէջ, զայն կը հարստացնեն նոր կառոյցներով կամ ձեւերով: Այսինքն կարելի է ըսել, որ լեզուն իսկապէս վտանգուած է, երբ *չունի* ռամկաբանութիւններ, որոնք ե՛ւ սխալ կը համարուին գրական լեզուի տեսակէտէն, ե՛ւ միաժամանակ չեն կրնար հայերէնին խորթ համարուիլ: Բարեբախտաբար մեր օրերուն Միջին Արեւելքի հայութիւնը այս հանգրուանին չէ հասած, բայց միշտ չի գիտակցիր, որ ռամիկ լեզուն, որքան ալ անորակ թուի, այնուամենայնիւ լեզուի նորարարութեան եւ ապագայ կենսունակութեան իսկական երաշխիքը կը հանդիսանայ:

Ի՞նչ նշանակութիւն կը կրէ «լեզու» բառը, երբ խօսքը կը վերաբերի *լեզուի* վտանգուածութեան կամ կանոնարկումին: Լեզուաբանը «լեզու» բառով նկատի ունի ամբողջ լեզուական կազմը, իր տարբեր

ոճային աստիճաններով, որոնցմէ գլխաւորներն են *բարբառախառնը*, *ռամիկը* (vernacular), *գրականը*, *գրաբարախառն գրականը*: Սովորաբար լեզուները ունին տարբերակ մը, զոր լեզուաբանները կը կոչեն *standard* (որուն՝ հայերէնը ճիշդ համարժէք բառը չունի, ուստի պայմանականօրէն հոս կը բաւարարուինք *հասարակաց* բառով): Լեզուի այս աստիճանն է, որ կը լսուի միջին կրթութիւն ստացած ոչ-մասնագէտ մարդոց սովորական խօսակցութիւններուն մէջ, կամ կը կարդացուի անոնց գրութիւններուն մէջ, ոչ շատ մտերիմ, ոչ ալ շատ պաշտօնական առիթներով: Սակայն երբ հայ համայնքէն ներս խօսք կ'ըլլայ *հայոց լեզուի* պաշտպանութեան մասին, լեզուի աստիճանաչափի կեդրոնը կը գրաւէ ոչ թէ *հասարակաց* լեզուն, այլ *գրականը*, որ նոյնիսկ հայագէտներու առօրեայ հայերէնէն քիչ մը բարձր է: Բացատրութիւնը հարկաւ այն է, որ ասպարէզին բոլոր գործիչները խորապէս գիտակից են հայերէնի երկար եւ հարուստ գրական ամենդրութեան, որ տուած է համաշխարհային գրականութեան քանի մը գլուխգործոցներ: Սակայն բացարձակապէս գրական տարբերակի վրայ կեդրոնանալը կրնայ ձախողութեան մատնել լեզուն զօրացնելու լաւագոյն ջանքերն իսկ, որովհետեւ, ինչպէս բացատրուեցաւ վերը, ռամկաբանութիւնները կարելոր դեր կը խաղան լեզուական ներքին փոփոխականութիւնը ապահովելու համար, բայց նաեւ որովհետեւ ըստ ընկերալեզուաբանական տեսութիւններուն՝ լեզուի մը կրողներուն ոճային աստիճաններու քանակը լեզուին կենսունակութեան գլխաւոր չափանիշերէն մէկն ալ է³⁴:

4. ՈՒՂԵՐՁ՝ ԼԵՂՈՒՆ ԿԱՆՈՆԱՐԿԵԼ ... ՍՓԻԻՌՔԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒ ՄԷՋ (ԱՌ Ի ԵՂՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ)

Թէեւ մեր թիրախը բառացիօրէն *բազմաձեւութեան վերացումը* չէ, ակնյայտ է, որ արդի գրական արեւմտահայերէնը, ինչպէս բոլոր գրական լեզուները, տեսական կանոնարկումի կարիք ունի: Այս կանոնարկումը երկու տեսակի հարց կ'արժարժէ.-

- Կանոնարկումին ուղղութիւնը եւ հիմունքները (ո՞ր աստիճանի միջամտում՝ նուազագո՞յն, թէ՞ առաւելագոյն. բազմաձեւութեան մերժում, թէ՞ արժեւորում եւ բացատրութիւն. նոր ծագած ձեւերու վաւերացում/օրինացում, թէ՞ խիստ մաքրախնդիր մօտեցում՝ յենելով

գրական ասանդութեան վրայ եւ բարբառախառն ձեւերու կամ ռամկօրէնի խիստ սահմանագծում-մերժումի վրայ)։

- Կանոնարկումին օղակները. պետութիւններ իրենց պաշտօնական լեզուներուն համար կը յենին յատուկ մարմիններու վրայ (տեսչութիւն, ակադեմիա եւն.)։ Անդին, սակայն, Սփիւռքի դրութեան մէջ՝ կառավարական կամ օրէնսդրական միջոցներու բացակայութեան³⁵, հարկաւոր է ուրիշ, անլի նուրբ միջոցներ հնարել՝ լեզուն կիրարկողները համոզել, բառարաններ, քերականութիւններ եւ ուղեցոյցներ հրատարակել³⁶ եւ լայնօրէն տարածել (նաեւ համացանցային միջոցներով), որպէսզի մատչելի ըլլան եւ աստիճանաբար փորձարկուին եւ ըստ յաջողութեան՝ ինքնաբերաբար ընդունուին։

Սփիւռքի պայմաններու մէջ նաեւ անհրաժեշտ է, որ կանոնարկումը չափաւոր ըլլայ, որպէսզի կարենայ «մարսուիլ» խօսող ընկերութեան կողմէ։ Նոյնիսկ այն ընկերալեզուաբանները, որոնք կը համարեն, որ կանոնարկումը լեզուի կենսունակութեան համար կարեւոր գործօն է³⁷ կը շեշտեն, թէ վերէն վար ծայրայեղ կանոնարկում պարտադրելը կրնայ բացասական հետեւանքներ ունենալ լեզուին զարգացումին եւ կենսունակութեան վրայ։

Լեզուական կանոնարկումի որեւէ յաջող քաղաքականութիւն պէտք է նկատի առնէ ընկերային պայմանները, որպէսզի հոգեբանական եւ լեզուաբանական տեսակէտէն ընդունելի ըլլայ համայնքին համար, եւ կարենայ հասնիլ իր նպատակին՝ լեզուն զօրացնելուն։ Մեզ հետաքրքրող պարագային, ցանկալի է որ կանոնարկումի առաջարկները ի վիճակի ըլլան խօսողին լեզուական անվստահութեան հարցը լուծել սկսիլ, եւ ոչ թէ՛ անելորդ անվստահութիւն պատճառել։ Այսօր Լիբանանի մէջ նկատելի է, որ ինքնավստահութեան պակասի պատճառով հայերէն խօսելէ խուսափողներու քանակը կը բարձրանայ³⁸։ Թերեւս կ'արժէ՝ նոյնիսկ բացէիբաց չափել լեզուի կանոնարկումին եւ լեզուական անվստահութեան համեմատական ազդեցութիւնը լեզուի կենսունակութեան վրայ, եւ ըստ այնմ դիրքորոշում մը որդեգրել։ Այսօր կը թուի, որ ընտրանիները վերանորոգելը այնքան դժուար չէ, որքան՝ իրենց շուրջ խօսուն ժողովուրդ մը պահելը։ Եւ այս մարտահրաւերը, որ երկար ժամանակ արեւմտեան Սփիւռքին իրայատկութիւնը եղած է, հասած է մինչեւ Լիբանանի բազմալեզու

հայծախը, ուր կը մնայ անպատասխան, մինչեւ որ պատշաճ մտածողականութիւն մը յառաջանայ այս հարցին շուրջ:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ¹ *Atlas des Langues en Danger dans le Monde*, Christopher Moseley (ed.), 3ème ed., Paris, Editions UNESCO, 2010. նաեւ՝ <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/fr/atlasmap.html> [10 Ապրիլ 2013]:
- ² Ասոր ցայտուն օրինակը Այնճարի ցարդ բարբառախօս բնակչութիւնն է:
- ³ Տե՛ս՝ <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php> :
- ⁴ Այս առնչութեամբ ստորեւ ցուցակներու մէջ օգտագործուած չափանիշերը կը տարբերին. առաջինը նկատի կ'առնէ լեզուի միջսերունդային փոխանցումը (intergenerational language transmission), որ կը համարէ *խոսքի*, իսկ երկրորդը՝ լեզուին համասերունդային կիրառութիւնը (the language is used by all ages, from children up), որ կը համարուի *սպահով*: Հեղինակը չի ճշդեր, թէ ուսումնասիրութիւնը ինչպիսի փաստերու վրայ հիմնուած է, հետեւաբար դժուար է այս հակասութիւնը հասկնալ:
- ⁵ Յակոբ Կիլլիւմեան, “Linguistic Compartmentalization in Heritage Language Speakers: Observations in the Armenian Diaspora,” զեկուցուած՝ 2nd International Conference on Heritage/Community Languages-ին, Մարտ 2014, Լոս Անճելոս (անտիպ):
- ⁶ Նոյն:
- ⁷ Յակոբ Կիլլիւմեանին եւ Հայկ Տէր Յուսիկեանին: Մենք, սակայն, միայն Կիլլիւմեանի նիւթերուն կրցանք ծանօթանալ:
- ⁸ Claude Hagège, *Halte à la Mort des Langues*, Paris, Éditions Odile Jacob, 2002:
- ⁹ Joshua A. Fishman, *Language Loyalty in the United States. The Maintenance and Perpetuation of Non-English Mother Tongues by American Ethnic and Religious Groups*, The Hague, Mouton, 1966. նաեւ՝ *Handbook of Language and Ethnic Identity*, 2 volumes, Joshua A. Fishman, Ofelia Garcia (eds.), Oxford University Press, 2010:
- ¹⁰ Կանխագնահատում. երկու դպրոցներու համար 2012-2013 տարեշրջանի տունելները տրամադրելի չըլլալուն, անոնց համար 2011-2012 տարեշրջանի թիւերը նկատի առնուեցան:
- ¹¹ Ժիրայր Դանիէլեան, *Լիբանանահայ Դպրոցը. Թիւեր եւ Մտորումներ*, Պէյրութ, Տպ. Սիփան, 2002. նաեւ՝ Հուրիկ Ադրարեան, *Դպրոցները եւ Կրթութիւնը Լիբանանահայ Համայնքին Մէջ – Ուսուցում, Ուսումնառութիւն, Գործելաճճ - Նոր Մշակոյթի Մը Անիրաժեշտութիւնը*/ Hourig Attarian, *Fostering a New Culture of Learning, Teaching, and Practice: Armenian Schools and Education in Lebanon*, Հրտ. Գալուստ Կիլպէնկեան Հիմնարկութիւն, Լիզպոն, Մարտ 2014, 83+62 էջ. նաեւ՝ <http://www.gulbenkian.pt/inst/en/Activities/ArmenianCommunities?a=4819> : Այս տունելները հաշուի չեն առնել դպրեվանքերու, արհեստագիտական վարժարաններու եւ յատուկ կրթութեան դպրոցներու աշակերտութիւնը:
- ¹² Լիբանանի հայ բնակչութիւնը պատերազմէն առաջ գրեթէ 250,000 հոգիի հասած էր. այսօր կը գնահատուի 70,000էն 105,000 (Nicola Migliorino, *(Re)Constructing Armenia in Lebanon and Syria*, Berghahn Books, New York, Oxford, 2008):

-
- ¹³ Սեալ Յակոբեան, *Հայեցի Դաստիարակութիւնը Լիբանանահայ Համայնքէն Ներս, Խնդիրներ եւ Հեռանկարներ*, Beirut, Cadmus Project, 2006:
- ¹⁴ Աղդարեան:
- ¹⁵ Anke Al-Bataineh, “Parental Ideas of Multilingualism and School Choice: Implications for Language Diversity”, դասախօսութիւն՝ կարդացուած Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ, 26 Նոյեմբեր 2014ին. նաեւ՝ նոյնի՝ “Cent Ans Après: Politiques Scolaires et Vitalité des Langues en Danger, le Cas de l’Arménien Occidental,” Ph.D. thesis, Inalco, Paris, Նոյեմբեր 2015, supervisor A. Donabédian:
- ¹⁶ Lina Choueiri, Loubna Dimachki, “Is Arabic an Endangered Language?” զեկուցուած՝ *Medeastern 2012, International Conference on Endangered Languages of Eastern Mediteranean: Current Challenges*ին, Nicosia, University of Cyprus, 21-24 Մայիս 2012:
- ¹⁷ Արտա Տէր Յակոբեան, «Վայ Դատի Լսարանի՝ Զորրորդ Նիստը. Արեւմտահայերէնն Ու Արեւմտահայաստանը», *Ազդակ* օրաթերթ, 15 Յունուար 2015: Հալէպահայ Լեւոն Շառոյեանի տեսակէտին Սուրիոյ եւ Լիբանանի հայօճախները տարակարծիք չեն:
- ¹⁸ «Համասփիւղքեան Կրթական Գ. Համագումարի Բացումին՝ Հայոց Լեզուն Մեր Արիւնն Է, Առանց Անոր Բնական Շրջանառութեան, Մեր Ազգին Մարմինը Պիտի Հիւծի Ու Անշնչանայ՝ Ըսաւ Արամ Ա. Կաթողիկոս» *Ազդակ*, 19 Օգոստոս 2011:
- ¹⁹ Տէր Յակոբեան:
- ²⁰ Որուն առաքելութիւնը աշակերտութեամբ չի սահմանափակուիր՝ ըստ դպրոցի տնօրէնէ մը լսուած խօսքին՝ ծնողքի մը ուղղուած. «Մենք նախ ծնողները կը կրթենք, յետոյ աշակերտները»:
- ²¹ Տէր Յակոբեան:
- ²² Attarian, էջ 21:
- ²³ Սակայն վերջերս քանի մը դպրոցներ իրենց գովազդային-տեղեկատուական հաղորդակցութեան մէջ շեշտը դրած են ուսուցման մէջ արհեսագիտական եւ հաղորդակցութեան միջոցներու գրաւած տեղին վրայ: Այլ դպրոցներ յատուկ կարիքեր ունեցող աշակերտներուն համար ծառայութիւններ ներմուծած են: Բուն մանկավարժական նորարարութեան մասին տակալին քիչ կը խօսուի, բացի թերեւ Յակոբ Եագուպեանի կատարած քննադատական մտածողութեան նուիրուած աշխատութենէն (Յակոբ Ա. Եագուպեան, *Քննադատական Մտածողութիւնը Լիբանանահայ Վարժարաններու Մէջ*, Հայկազեան Համալսարանի Հրատ., 2016, 158 էջ):
- ²⁴ Al Bataineh, “Parental”:
- ²⁵ Ինչ որ Պաթայնէ կը կոչէ «language monitoring» (լեզուի վերահսկողութիւն) եզակի երեւոյթ է, աշխարհի մէջ շատ հազուադէպ այս աստիճանի հասած:
- ²⁶ «Նորակառոյց Ազգային Միացեալ Վարժարանին Մասին Լիբանանի Հայոց Թեմի Ազգային Երեսփոխանական Ժողովին Յայտարարութիւնը», *Ազդակ*, 7 Յունիս 2016, էջ 3:
- ²⁷ OTVNews, 30/01/2015:
- ²⁸ Արմենակ Եղիայեան, *Ծիածան Ընթերցարան*, Ա. *Տարի* (112 էջ), Բ. *Տարի* (104 էջ), Գ. *Տարի* (128 էջ), Դ. *Տարի* (136 էջ, 1994), Ե. *Տարի* (142 էջ, 1995), Հրատ. Համազգային Հայ Կրթական եւ Մշակութային Միութեան, Տպ. Համազգային: Այս

գիրքերուն կ'ընկերակցին նաեւ «Տեղրակ»ները՝ Ա. Տարի (երկու տետրակ, առաջինը պատրաստուած Հուրի, իսկ երկրորդը եւ մնացեալ բոլորը՝ Արմենակ Եղիայեանի կողմէ), Բ. Տարի, Գ. Տարի, Դ. Տարի եւ Ե. Տարի, դարձեալ՝ Հրատ. Համագգային Հայ Կրթական եւ Մշակութային Միութեան, Տպ. Համագգային [ա.թ.]:

²⁹ Կարօ Առաքելեան, Աղանի Ֆըստըզճեան, *Դիւրին Հայերէն, 1 Ա. Մաս*, Պէյրուֆ, 2006, Բ. հրատ., նոյն՝ 1 Բ. Մաս, Պէյրուֆ, 2007, Բ. հրատ., 2, Պէյրուֆ, 2008, նոյն՝ 2, հրատ. (բարեփոխուած), նոյն՝ 3, Պէյրուֆ, 2010, Բ. հրատ. (բարեփոխուած), Տպ. Photogravure Zaven & Fils:

³⁰ Յարութին Քիւրճեան, Մարօ Գալայճեան-Քիւրճեան, *Մեր Լեզուն 6. Հայ Լեզու եւ Գրականութիւն Վեցերորդ Դասարան*, Հրատ. Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի, Լոս Անճելըս, 2001, 216 էջ: Նոյնի՝ *Մեր Լեզուն 7. Հայ Լեզու եւ Գրականութիւն Եօթներորդ Դասարան*, Հրատ. Հիւսիսային Ամերիկայի Արեւմտեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի, Լոս Անճելըս, 2001, 224 էջ: Շարքը կ'ընդգրկէ նաեւ կրտսեր դասարաններու դասագիրքերը՝ այլ հեղինակներով:

³¹ 2016ին Յակոբ Չոլաքեան հրաւիրուեցաւ նոր ուղեցոյցի մը նախապատրաստական աշխատանքը կատարելու յանձնաժողովին ծիրէն ներս:

³² William Labov, *Principles of Linguistic Change* (vol. I *Internal Factors*, 1994; vol. II *Social Factors*, 2001), Blackwell:

³³ William Croft, *Explaining Language Change: An Evolutionary Approach*, Pearson Education, 2000:

³⁴ Marianne Mithun, “The Significance of Diversity in Language Endangerment and Preservation,” in *Endangered Languages: Loss and Community Response*, Grenoble Lenore & Whalley Lindsay (eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 1998. Վերատպուած՝ Peter K. Austin (ed.), *Critical Concepts in Language Studies*, Oxford, UK, Routledge, 2010. նաեւ՝ Moseley:

³⁵ Եղիայեան քաջատեղեակ է Սփիւռքի պայմաններու մէջ օրէնսդրութեան մը դժուարութիւններուն (էջ 2): Սակայն էջ 3ի առաջարկը՝ «*մերժել կիրարկութիւնը որեւէ դասագիրքի կամ որեւէ հրատարակութեան, որ չի յարգեր մեր դասանած ուղղագրութիւնը*», իրատես չի թուիր: Հակառակ պարագային, եթէ այս առաջարկը գործադրուի, արեւմտահայերէն գրաւոր արտադրութիւնը ցամքելու վտանգին առջեւ պիտի գտնուի:

³⁶ Նոյն, էջ 4՝ «*Փափաքելի է, որ ան իր ամբողջական կիրարկութիւնն ու ցոլացումը գտնէ դպրոցական բառարանի մը մէջ*»:

³⁷ Joshua A. Fishman, *Reversing Language Shift*, Clevedon, Multilingual Matters, 1991:

³⁸ Al Bataineh, “Cent Ans Après”:

THE WESTERN ARMENIAN LANGUAGE TODAY: FACTS AND PERCEPTIONS
(Summary)

Anahid Donabedian
adonabedian@inalco.fr

The Armenian Diaspora considers the Middle East the guarantor of the Western Armenian language. In this context, the fact that UNESCO qualified Western Armenian as an “endangered language”, even in the Middle East, is surprising. Indeed, a detailed examination of the declaration shows that most of the criteria quoted by UNESCO are arguable in the case of the Middle East. Nevertheless, the concern corresponds to a feeling of decline.

The paper highlights the extensive use of Western Armenian in the Arab East after the massive arrival of Armenian refugees. It notes that as of the 1950s Western Armenian replaced both Turkish and the Armenian dialects used by the refugees to communicate. However, new challenges arose when Arabic, English and French words and phrases started infiltrating the Western Armenian language of the second generation Lebanese Armenians.

The author highlights the role schools played, and pinpoints the difficulty in assessing the state of Western Armenian and its usage in Lebanon as there are no comprehensive factual data, except the number of Lebanese schools and their student population as well as limited studies, which can neither be generalized nor give the full picture.

The paper highlights common perceptions in the Lebanese Armenian community regarding the decline of the language. It argues that these thoughts are partly based on objective facts and partly reflect complex perceptions of language which are more subjective or can be seen as subjective. Nonetheless, understanding these perceptions may help in resolving some parts of the problem.

The article underlines the importance of having a language institute or an authority which canonizes the laws, grammar, terminology and other aspects of the language as states do through official research institutes that address such issues.

ՍՈՒՐԻԱՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԸ ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՄԷՋ (15 ՄԱՐՏ 2011-ՄԱՅԻՍ 2014)¹

ՇԱՆԹ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ
shant.vartanian@outlook.com

ՄՈՒՏՔ

«Արաբական Գարուն» անուանումով ծանօթ, արաբական շարք մը երկիրներ ընդգրկած եւ ընկերա-տնտեսական ու քաղաքական բարեկարգումներ պահանջող հոսանքին Սուրիա մուտքով՝ երկրին կայունութիւնը խախտեցաւ: Բարեկարգչական այս շարժումը տակաւ ուղղակիանացաւ, խաղաղ միջոցառումներն ու ցոյցերը վերածուեցան բախումներու, պետական իշխանութեան դէմ արինալի բրտութեան ալիքի, հուսկ՝ պետութիւն-ընդդիմութիւն հակադրութիւնը վերածեցաւ զինեալ ծանր մարտերու: պատերազմը բռնկեց ամբողջ Սուրիան: Ռազմական գործողութիւններու թատերավայր դարձան նաեւ հայաբնակ քաղաքները, մանաւանդ Հալէպը: Կենցաղային դժուարութեան, ապրուստի խոչընդոտումի, ինչքի եւ կեանքի անապահովութեան բերմամբ, բոլոր խաւերու եւ խմբաւորումներու պատկանող սուրիահայերու որոշ տոկոս մը – այլ սուրիացիներու նման – պարբերական ալիքներով մեծ ու փոքր խումբերով հեռացաւ իր բնակավայրերէն ու ապաստան փնտռեց Սուրիոյ ապահով տարածքներու, դրացի թէ՛ հեռաւոր երկիրներու, Քանադայի, Հայաստանի Հանրապետութեան եւ Լիբանանի մէջ:

Այս ուսումնասիրութիւնը նպատակ կը հետապնդէ լուսարձակի տակ առնել սուրիահայութեան՝ Լիբանան ապաստանած զանգուածին հանդէպ լիբանահայութեան ցուցաբերած աջակցութիւնը տագնապին սկսնաւորումէն մինչեւ Մայիս 2014:

Ձեկոյցը կ'ընդգրկէ.-

Ա. Համառօտ ներածական մը, որ կը վերաբերի Սուրիոյ մէջ թափ առած ցոյցերուն, զինուորական գործողութիւններուն եւ անոնց անդրադարձին՝ սուրիահայութեան վրայ:

Բ. Օժանդակութիւններ դէպի Սուրիա (Հայաստանի Հանրապետութենէն եւ լիբանանահայութենէն):

Գ. Սուրիահայերը իբրեւ գաղթական՝ Լիբանանի մէջ եւ լիբանանահայութեան հակադարձն ու օժանդակութիւնը:

Դ. Յանձնարարական:

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ

Սուրիոյ մէջ նորագոյն տագնապալի վիճակը ծաւալի սկսաւ 15 Մարտ 2011ին, երբ ցուցարարներ փողոց իջնելով բարեկարգումներ պահանջեցին: Շուտով ցոյցերը վերածուեցան զինեալ գործողութիւններու եւ պահանջուեցաւ 17 Յուլիս 2000էն ի վեր իշխանութեան գլուխ գտնուող նախագահ Պաշար Ասատի հրաժարականն ու հեռացումը քաղաքական ասպարէզէն²: Ցոյցերն ու զինեալ արարքները վերաճեցան պատերազմական գործողութիւններու. երկրին տարբեր շրջաններն ու կրօնական եւ էթնիք/ցեղային այլեայլ խմբաւորումներ ներգրաւուեցան տագնապին: Տագնապը դադրեցաւ միայն տեղական, ներքին բարեկարգչական խնդիր ըլլալէ եւ զգեցաւ շրջանային ու միջազգային ենթմաստ եւ տարողութիւն, միջամտեցին եւ առնչուեցան շրջանային պետութիւններ: Տագնապը դրսեւորեց նաեւ հզօր պետութիւններու ազդեցութեան գօտիներու հակամարտութիւնը³: Նախագահ Ասատի իշխանութեան հարուածումով պիտի տկարանար Իրան-Սուրիա-Հըզպոլլա դաշինքը, մինչ Ռուսիա ու Իրան կը ջանային պահել Ասատի իշխանութիւնը՝ պահպանելու համար իրենց դիրքերը Միջին Արեւելքի մէջ:

Սուրիահայութիւնը տարբեր խտութեամբ տարածուած էր եւ կազմակերպ գոյութիւն ունէր մանաւանդ Դամասկոսի, Լաթաքիոյ, Հալէպի, Հասաքէի, Տէր Զօրի, Քամիշլիի, Քեսապի, այլ խօսքով՝ երկրին զանազան մեծ ու փոքր ամառներուն, քաղաքներուն եւ շրջաններուն մէջ: Ան՝ երկրին բնակչութիւնը գոյացնող միւս հաւաքականութիւններուն նման, չէր կրնար զերծ մնալ եւ չկրել ծաւալող տագնապին ընկերային, տնտեսական, մշակութային, ապահովական եւ մարդկային վնասները՝ ըստ իր գտնուած վայրին մէջ ծաւալած տագնապին տարողութեան:

Տագնապի առաջին իսկ պահէն սուրիահայութիւնը իր միութիւններով, կազմակերպութիւններով եւ հաստատութիւններով պաշտօնապէս յայտարարեց թէ օրինականութեան հետ է: Այս առթիւ երեք համայնքապետերու կոչը շատ յստակ էր⁴: Մինչ պետութիւնը յարաբերական դժուարութեան կը մատնուէր՝ բնակչութեան կենցաղային զանազան կարիքները հոգալու, հայկական կառոյցները պարտականութիւն ստանձնեցին կարելի չափով կազմակերպուելու

եւ օգնութեան հասնելով թեթեւցնելու սուրիահայուն կենցաղային, առօրեական այլեայլ կարիքները:

1) Հալէպ

Հայութեան համար սուրիական տագնապը առաւել վտանգաւոր սկսաւ դառնալ մանաւանդ 10 Փետրուար 2012ին, երբ Հալէպի մէջ սկսան պարբերաբար միջադէպեր պատահիլ: Սկզբնական այդ դէպքերէն մէկուն զոհ գնաց նաեւ հայ զինուոր մը՝ Վիգէն Հայրապետեան, պարտականութեան ճամբուն վրայ: Յունիս 2012ին Հալէպի մէջ տագնապը նոր հանգրուան թեւակոխեց, երբ զօրաւոր բախումներ տեղի ունեցան Հալէպի հայահոծ շրջաններուն մերձակայ (կարգ մը պարագաներու՝ նոյնիսկ հայկական բնակավայրերու մէջ), որմէ ետք ընդդիմադիր զինեալներ իրենց հակակշռին տակ առին Հալէպի հիւսիս-արեւելեան շրջանը:

Հալէպը սուրիահայութեան կեդրոնն էր, հալէպահայութիւնը՝ Սուրիոյ ամենակազմակերպուածը. ընկերամշակութային, կրօնաբարեսիրական հայկական ցանցը ամենէն կենսունակը՝ երկրի միւս վայրերուն բաղդատմամբ: Տագնապը առաւել կազմակերպուած դիմագրաւելու համար, Հալէպի մէջ արդէն իսկ առկայ միութենական փոխադարձ գործակցութիւնը աւելի լայն ծիր առաւ. 25 Յուլիս 2012ին ստեղծուեցաւ Սուրիահայ Շտապ Օգնութեան Վերականգնումի Մարմինը (ՄՇՕՎՄ)⁵ հալէպահայ հիմնական խմբաւորումներու՝ ՀՅԴի, ՄԴՀԿի եւ ՌԱԿի, Սուրիահայ Օգնութեան Խաչի, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան, Եկեղեցական երեք համայնքներու եւ հայրենակցական միութիւններու ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ: Պետիկեան Ազգային շէնքին եւ Ս. Աստուածածին Եկեղեցիին (վիլլաներու շրջան) մէջ ստեղծուեցան կեդրոններ: Երիտասարդներու խումբ մը, սուրիահայ այս մարմնին իմացութեամբ անցաւ հայկական թաղերու պահակութեան՝ ապահովութիւն ներշնչելու եւ անակնկալ առողջական, ընկերային, կենցաղային թէ այլեայլ դժուարութիւններու արագ արձագանգելու նպատակով:

ՄՇՕՎՄը նպատակ հետապնդեց ուշադիր եւ զգուշ վարուիլ՝ սուրիահայութիւնը յանձնառու չդարձնելու տեղի ունեցող քաղաքական զարգացումներուն, խուսափելու եւ քաւութեան նոխազ չդառնալու համար⁶.-

1. Ուղղակիօրէն չխառնուիլ ու մաս չկազմել զինեալ բախումներուն:

2. Հրապարակային զինեալ ուժ գործունէութիւն չունենալ:

3. Պաշտպանել հայկական կառոյցները:

Սուրիահայութիւնը սկզբնական այս հանգրուանին պահպանեց իր չէզոքութիւնը, միջամուխ չեղաւ եւ չմասնակցեցաւ կռիւներուն: Եղան անհատներ որոնք չանսալով հայկական կազմակերպութիւններուն եւ հաստատութիւններուն թելադրանքներուն, անձնական նախաձեռնութեամբ ու որոշումով մաս կազմեցին երկրին օրինական իշխանութեան կողքին ձեւաւորուած աշխարհագորայիներու՝ Ժողովրդային յանձնախումբերու - *Լիժէն ալ Շաապիյէ* - զինեալ խմբակներուն⁷:

Յունիսի կիսուն իշխանութիւնները մեծաքանակ զէնք ու զինամթերք բաժնեցին՝ ինքնապաշտպանութեան նպատակով:

Պոստան Փաշայի դէպքերը⁸ առաջին ցնցող իրադարձութիւններն էին հայկական Հալէպին: Շրջանին մէջ կը գործէին ՀՄԸՄի դաշտերը, ազգային ծերանոցը, ՀԵԸի աւազանը: Հայ երիտասարդներ ծերերը տեղափոխեցին աւելի ապահով վայրեր⁹:

2) Քամիշլի

Սուրիոյ հիւսիս-արեւելքը գտնուող Քամիշլի քաղաքի բնակչութեան մեծ տոկոսը քիւրտ է: Այս պատճառով ալ շրջանը ընդհանրապէս - մինչեւ Յուլիս 2012 - քիչ թէ շատ խաղաղ եւ ապահով վիճակ մը ունեցաւ: Այս մէկը դրական անդրադարձաւ Քամիշլիի հայերուն վրայ, որոնք համեմատաբար խաղաղ առօրեայ մը ունեցան՝ այլ շրջաններու բաղդատմամբ¹⁰:

3) Դամասկոս

Դամասկոսը մայրաքաղաքը ըլլալով, իշխանութիւնները սկիզբէն եւեթ բաւական խիստ մօտեցում ունեցան անոր դէմ ծառայող տազնապին հանդէպ: Հակառակ նախազգուշական քայլերուն, Դամասկոսը եւս յարձակման ու ոմբակոծումի թիրախ դարձաւ. ընդդիմադիրները փորձեցին նոյնիսկ գրաւել զայն: Դամասկահայութիւնը՝ իտես անապահով վիճակին ու ոմբակոծումներուն - մանաւանդ երբ ոմբակոծուեցան Պապ Շարքիի հայ առաքելական եկեղեցին, կից դպրոցը եւ արձանագրուեցան նաեւ հայ զոհեր - մասամբ հեռացաւ քաղաքէն, առանց լուծարելու իր ունեցուածքը: Դամասկահայութիւնը իր կրօնական դասով ու հօտին մէկ մասով կը շարունակէ իր գոյութիւնը, հակառակ անկայուն ապահովութեան:

4) Գիւղեր

Լաթաքիոյ եւ Հալէպի միջեւ գտնուող կարգ մը շրջաններու եւ գիւղերու մէջ՝ ինչպէս Իտլիպ, Արամօ, Ճտէյտի, Ղընէմիէ, Ճսըր Շուղուր եւ Ս. Աննա եկեղեցիի շրջակայքը կային փոքր թիով հայեր: Անձնական նախաձեռնութեամբ մը Տէր Վարդան Քինյ. Մարտիրոսեան տեղի հայերը տեղափոխած է յարաբերաբար ապահով Լաթաքիա:

5) Տէր Զօր

Շրջանը գրեթէ ամբողջութեամբ ինկաւ ընդդիմադիր զինեալներուն ձեռքը: Տէր Զօրի հայոց եկեղեցին եւ Նահատակաց Յուշարձանը ծանր վնասներ կրեցին 12 Նոյեմբեր 2012ին¹¹:

6) Քեսապ

2014ին նոր ու ծանր մարտահրաւերի առջեւ գտնուեցաւ սուրիահայութիւնն ու համայն հայութիւնը, երբ Քեսապը յանկարծօրէն ենթարկուեցաւ յարձակումի¹²:

ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԴԷՊԻ ՍՈՒՐԻԱ

Տագնապին առաջին իսկ օրերէն, հալէպահայութեան հոգեւոր պետերը միացեալ կոչերով օժանդակութիւն փութացնել թելադրեցին սուրիահայութեան¹³: Միաժամանակ, Սփիւռքի մէջ, յառաջացան օգնութեան մարմիններ:

Համասփիւռքեան թէ տեղայնական սփիւռքահայ միութիւններ, կազմակերպութիւններ, հայութեան շահագրգիռ տարրեր, նախկին սուրիահայեր զօրաշարժի ենթարկեցին Սփիւռքը՝ օգնութիւն փութացնելու իրենց եղբայրակիցներուն: Արեւմուտքի մէջ գործող սփիւռքահայ բարեսիրական կազմակերպութիւններ, համայնքային կառոյցներ մեծ աշխատանք կատարեցին տեղական բարեսիրական կազմակերպութիւններու առջեւ պարզելով Սուրիոյ եւ սուրիահայութեան դիմագրաւած մարդկային արհաւիրքը եւ յաճախ յաջողեցան սուրիական տագնապին մարդասիրական երեսակին համար վերոյիշեալ կազմակերպութիւններուն գործունէութեան մղում տալ:

Սփիւռքի կողքին Հայաստանի Հանրապետութեան կողմէ եւս եղան օժանդակութիւններ.-

- Օգոստոս 2012ին, Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը դեպի Հայաստան երկշաբաթեայ ձրի պտոյտ կազմակերպեց սուրիահայ մանուկներու՝ կազդուրուելու համար:

- Հայաստանի Հանրապետութիւնը օդանաւային ձրի փոխադրամիջոց տրամադրեց բոլոր սուրիահայերուն, որոնք փափաքեցան ձգել Սուրիան եւ հաստատուիլ Հայաստան: Շատեր ընդառաջեցին այս նախաձեռնութեան:

- Հայաստանի Հանրապետութիւնը նաեւ երկու անգամ ուսեստեղէն դրկեց Սուրիա¹⁴: ՀՀ այս օգնութիւնը ուղղուած էր ընդհանրապէս սուրիացիներուն՝ հայ եւ արաբ:

ՍՈՒՐԻԱՀԱՅ ԳԱՂԹԱԿԱՆՆԵՐԸ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԷՋ

1. Պատմական Կարճ Ակնարկ

Լիբանանի համար աննախադէպ չէր գաղթականութիւն ընդունիլը: Լիբանանցին թէ՛ ներքին եւ թէ՛ արտաքին տեղահանուածներ բազմիցս ընդունած է, ինք ալ իր կարգին տեղահանուած է...: Լիբանահայութիւնն ալ ունէր այդ փորձն ու փորձառութիւնը: Քաղաքացիական պատերազմէն ետք, լիբանահայ բարեսիրական հաստատութիւններ չէին դադրեցուցած իրենց ընկերային ծառայութիւնը, որովհետեւ կարիքը չէր պակսած: Այլ խօսքով, Լիբանանի հայօճախը թէ՛ ունէր համապատասխան կառոյցներ եւ թէ՛ ունէր փորձ ու մշակոյթ: Կարիքը կար միայն փոքրիշատէ առկայ այդ կառոյցներն ու քատրերը մասամբ վերամշակել, վերածել ըստ յառաջացած կարիքներուն:

Սուրիահայ գաղթականներուն հիմնական հոսքը դէպի Լիբանան սկսաւ 2012ի կիսուն, Հալէպի դէպքերէն անմիջապէս ետք¹⁵: Սուրիահայ գաղթականները հաստատուեցան հայկական բնակավայրերուն մէջ եւ շուրջ, երբեմն հարազատներու մօտ, սկիզբը՝ ազգականներու քով, յետոյ ցրուեցան նաեւ Մեծն Պէյրութ՝ Ջալքա, Անթիլիաս, Ֆանար եւն.: Ոմանք հաստատուեցան նաեւ Անճար¹⁶: Բնակութեան այս դժուարութիւնները նուազեցան երբ արեւմտեան շարք մը պետութիւններ, մանաւանդ Քանատա¹⁷, սկսան գաղթականներ ընդունիլ¹⁸:

Առաջըը առնելու համար յառաջացած սուրիահայ գաղթականական ներհոսքի լուրջ տագնապին, լիբանահայ երեք հոգեւոր պետերը նախաձեռնութիւնը վերցուցին եւ առաջարկեցին

(որուն հետեւեցան կուսակցութիւնները, ընկերային միութիւնները, հաստատութիւնները) որ բոլոր միութիւններն ու հաստատութիւնները միասնաբար աշխատին ու համադրեն սուրիահայ գաղթականներուն աջակցելու գործերը: Վերաշխուժացաւ Միջբարեսիրական Միութիւններու Մարմինը¹⁹, որմէ 2012ին Սեպտեմբեր յառաջացաւ Սուրիահայ Օժանդակութեան Մարմինը (ՍՕՄ): ՍՕՄին մաս կազմեցին Լիբանանահայ Օգնութեան Խաչը, Գարակէօզեան Հաստատութիւնը (ԳՀ), ՃՅՁԳն, Հայ Առաքելական Առաջնորդարանը, Մերձաւոր Արեւելքի Հայ Աւետարանական Եկեղեցիներու Միութեան Ընկերային Ծառայութեան Գրասենեակը, Հայ Կաթողիկէ Պատրիարքարանը, Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութեան Լիբանանի մասնաճիւղը: Աւելի ետք միացաւ նաեւ Հայկական Երեսփոխանական Գրասենեակը (ՀԵԳ):

Տուեալ հաստատութիւններէն իւրաքանչիւրը ըստ իր մասնագիտական ոլորտին ու փորձառութեան, ներդրաւ իր ուժերն ու կարողութիւնները՝ միասնական ճիգերով յաղթահարելու տագնապը: Այս հաստատութիւններուն աջակցութիւնը նիւթականէն շատ աւելի բարոյական եւ ծառայողական էր:

ՍՕՄը իր հերթական հանդիպումներուն²⁰ կը քննէ հիմնական խնդիրները²¹, կը գործնականացնէ լուծումներ, իսկ կարգ մը պարագաներու (մեծածախս գործողութիւններ²², ծանր հիւանդանոցային պարագաներ), միասնական ճիգով փորձ կը կատարուի ապահովելու գումարը²³:

Կեդրոնացում-համադրումի շնորհիւ միասնական, ամբողջական ցանկեր եւ տուեալներ գոյացան սուրիահայ գաղթականներուն առնչութեամբ, ինչ որ սահուն կը դարձնէր եւ զանց կ'ընէր տարբեր տեղերէ ցանկեր մէկտեղելու եւ տուեալներ խմբաւորելու խնդիրը: Ցանկերու կեդրոնացման կողքին միասնական եւ կեդրոնացեալ դրութիւն մը հաստատուած է բաշխումի խնդրով: Արդարեւ, սուրիահայ գաղթականներու կենցաղային իրերու եւ ուտեստի մէկտեղումի եւ բաշխումի կեդրոնն ալ վերածուած է մէկի՝ Պուրճ Համուտի Քաղաքապետարանի դաշտը:

Նկատի ունենալով ԳՀի Ընկերային ծառայութեան փորձը, տարողութիւնը, կարողական հնարաւորութիւնը նաեւ իր յարաբերաբար լայնածիր եւ տարաբնոյթ բարեսիրական, ընկերանպաստից կապերը՝ Միջբարեսիրական Միութիւններու

Մարմինին կողմէ ԳՀին վստահուեցաւ համադրող-համատեղողի դերը: Խորքին մէջ, ԳՀին մէջ եւ շուրջ կը կեդրոնանայ սուրիահայ գաղթականներու կրթական, առողջապահական, ընկերային ու բուժօգնութեան թղթածրարը, մինչ կենցաղային, իրաւական, ապահովական թղթածրարները կը կեդրոնանան ՀԵԳին մէջ:

Ստորեւ աղիւսակը համառօտակի կը ներկայացնէ իւրաքանչիւր միութեան գործունէութեան ծիրը:

Գարակէօզեան ²⁴	Բժշկական եւ ընկերային
ԼՕԽ	Բժշկական
Ճինիշեան Յիշատակի Ձեռնարկի Գրասենեակ	Բժշկական, դեղերու հայթայթում
Հայկական Երեսփոխանական Գրասենեակ	Գործի հայթայթում, ընկերային հարցեր ²⁵
Ակումբներ	Բնակարանի ապահովում
Քարիթաս ²⁶	
Հայ Աւետ. Ընկ. Ծառայութեան Կեդրոն ²⁷	
ՀԲԸՄ	կրթանպաստ

Սուրիահայ Օժանդակութեան Մարմինի բաղադրիչ միութիւններու գործունէութեան ծիրը

Հաստատութիւնները միասնաբար կամ համադրաբար կը կազմակերպեն բոլորովին ծրի կամ նուազագոյն վճարումով ձեռնարկներ (ինչպէս՝ Պուրճ Համուտի Յակոբ Տէր Մելքոնեան սրահին մէջ մանուկներուն համար յայտագիրեր), պտոյտներ (Լիբանանի տեսարժան եւ հայկական այլեայլ վայրեր), նպատակ ունենալով ընկերային միջավայի մէջ մէկտեղել սուրիահայ գաղթականները եւ անոնց բարոյական լիցքաւորումին նպաստել:

Մարմինին աշխուժ եւ համակարգուած գործունէութիւնը ուշադրութեան եւ վստահութեան առարկայ դառնալով դեսպանատուներ, միջազգային բարեսիրական կազմակերպութիւններ (իտալական, ֆինլանտական դեսպանատուներ, պապական առաքելութիւն), իրենց աջակցութեան ցանկին վրայ աւելցուցին նաեւ ՍՕՄը:

Ըստ ԳՀի 2014ի տուեալներուն 1473 սուրիահայ գաղթական ընտանիքներ հաստատուած են Լիբանան, որոնցմէ 732ը արձանագրուած է ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակները²⁸: Պէտք է ըսել, սակայն, որ ՄԱԿ համապատասխան գրասենեակին կողմէ տրամադրուած օգնութիւններէն սուրիահայ գաղթականները քիչ օգտուած են՝ միւս գաղթականներուն բաղդատմամբ:

2. ՄԱԿի Բժշկական Օժանդակութիւնը²⁹ Եւ ԳՀին Հետ Գործակցութիւնը՝ Յաշս ՍՕՄին

ՄԱԿը այլեայլ ձեւերով իր օժանդակութիւնը կը ցուցաբերէ այն սուրիացի գաղթականներուն, որոնք իբրեւ գաղթական արձանագրուած են ՄԱԿի Գաղթականաց Գրասենեակ (UNHCR, ՄԱԿԳԳ): Այս Գրասենեակը նաեւ համագործակցութեան տարբեր համաձայնութիւններ կնքելով հաստատութիւններու հետ³⁰, կը փորձէ անուղղակի ձեւով եւս օգտակար դառնալ գաղթականներուն³¹: Սուրիահայութեան պարագային, ՄԱԿը գործակցութիւն հաստատած է ԳՀին հետ:

Գարակէօզեան Հաստատութիւն ներկայացող որեւէ սուրիահայ անհատի կամ ընտանիքի անմիջապէս կը պատրաստուի յատուկ թղթածրար, ուր կ'արձանագրուին կենսագրական-ընտանեկան, կենցաղային-տնտեսական, բժշկական-կարիքային տեղեկութիւններ՝ անհատին-ընտանիքին վերաբերեալ: Այս թղթածրարի յառաջացումը կը հետապնդէ միքանի նպատակ. իձեռի ունենալ անմիջական տուեալներ՝ Լիբանան ժամանած սուրիահայ ընտանիքներուն եւ անձերուն մասին, կեդրոնացնել այս տեղեկութիւնները մէկ ընդհանրական տեղեկատուական շտեմարանի մը մէջ, շրջանցել կրկնութիւնները, արագ խմբաւորումներ կատարել՝ ըստ կարիքի եւ բնոյթի:

Կարելի եղած է սուրիահայերուն բժշկական քնութիւններուն սակերը իջեցնել նուազագոյնի³²: Միւս կողմէն, ՄԱԿԳԳին հետ այլ գործակցութեան մը շնորհիւ, Գարակէօզեան Հաստատութիւն պաշտօնակոչուեցաւ բժիշկ մը³³, որուն ամսականը կը հոգայ ՄԱԿԳԳը: Ինչպէս կը տեսնենք, ՄԱԿԳԳին հետ ՍՕՄը նիւթական ուղղակի գործառնութեան մէջ չէ, բայց անուղղակիօրէն էական դերակատարութեամբ համագործակցութիւն յառաջ կը տարուի:

Վտանգաւոր հիւանդանոցային վիրաբուժական ծախսալից պարագաներուն՝ նախ եւ առաջ կը դիմուի ՄԱԿԳԳին, որ ունի նման պարագաներու օժանդակութեան յատուկ ցուցակ մը, որուն հիմամբ կ'որոշուի օժանդակութիւնը: Հիւանդանոցային պարագաներուն համար օժանդակութիւնը կը տրուի միայն կենաց մահու պարագաներուն, երբ 75%ը կը տրամադրէ Գրասենեակը: Սակայն պէտք է ըսել, որ ցանկ չընդգրկուած գաղթականներու պարագաներուն ոչ մէկ օգնութիւն կը տրամադրէ Գրասենեակը³⁴:

Աւելի որոշակի, ՄԱԿը կը հոգայ հիւանդանոցային հետտեսլ պարագաները, որոնք պարտին կատարուիլ նախապէս ճշդուած շարք մը հիւանդանոցներու մէջ.- ծննդաբերութիւն, շունչի նեղութեան պարագաներ, սրտի բաց գործողութիւններ: Այն պարագային երբ ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակը չօժանդակէ՝ Մարմինին մաս կազմող հաստատութիւններէն իւրաքանչիւրը կը փորձէ ապահովել գումարէն բաժին մը: Վերջին 4-5 ամիսներուն նման ծախսալից 11 յաջող գործողութիւններ տեղի ունեցած են:

ՄԱԿԳԳի վերոյիշեալ օգնութիւններէն օգտուելու առաջին պայմանը՝ ենթականերուն ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակը արձանագրուած ըլլալն է³⁵:

Դեղերու ապահովման համար եւս կը դիմուի ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակին³⁶, որմէ մերժուելու պարագային՝ ՃՅՁԳն կը ջանայ ապահովել այդ դեղերը:

Տարրալուծարանային քննութիւններու պարագային եւս ՄԱԿԳԳը ունի ցանկ մը ուր ցուցակագրուած քննութիւններուն 85%ը կը վճարէ, պայմանաւ որ ենթական ըլլայ երկու տարեկանէն վար, 60 տարեկանէն վեր, կամ յղի կին:

3. Ուտեստեղէն

Սնունդի առումով հարցը նուազ տազնապալի է. սուրիահայ գաղթականներուն մեծամասնութիւնը Լիբանան հաստատուած հարազատներու կամ անձնական միջոցներով կարողացաւ ապահովել իր սնունդը: Երկու անգամ Նպաստից Գերագոյն Մարմինին միջոցաւ ՀԵԳը ուտեստեղէն տրամադրեց, որ սակայն չշարունակուեցաւ³⁷:

Գարակէօզեան Հաստատութիւնը գործակցելով ամետարանական Near East Initiative կազմակերպութեան հետ, վերջինիս միջոցաւ

ամիսը 20 ընտանիքի կ'ապահովէ սնունդի հիմնական հումք պարունակող սնտուկներ (Food Portion)³⁸:

4. Ուսում եւ Կրթաթոշակ

Սուրիահայ գաղթականներուն հիմնական հարցերէն մէկն է նաեւ սուրիահայ աշակերտներուն կրթութեան եւ կրթաթոշակի խնդիրը: Լիբանահայ կրթական մարմինները 2012-2013 կրթաշրջանին համախոհական որոշում կայացուցին Լիբանան տեղափոխուած եւ իրենց զաւակներուն կրթաթոշակը վճարելու անկարող, կարիքաւոր սուրիահայ գաղթական ընտանիքներէն զանձել միայն մուտքի արձանագրութեան գումարը եւ արտօնել որ աշակերտները բնականոն ձեւով յաճախեն հայկական դպրոց³⁹: Կ'արժէ շեշտել թէ հայ դպրոցը պահեց բոլոր այն սուրիահայ գաղթական աշակերտները որոնք ուզեցին լիբանահայ դպրոց յաճախել, սակայն մուտքի գումարն իսկ չէին կրնար վճարել: Նման պարագաներուն կատարուեցաւ այլ կարգադրութիւն⁴⁰: Փաստօրէն, Լիբանան հաստատուած սուրիահայ աշակերտներու մեծամասնութիւնը նիւթական պատճառներով դուրս չմնաց դպրոցէն: Ասիկա, անշուշտ, որոշ չափով անհաւասարութիւն կը ստեղծէ դպրոցներու նիւթական օժանդակութեան սնտուկներուն միջեւ, ինչպէս նաեւ նոյնինքն գաղթական սուրիահայ ընտանիքներուն միջեւ: Եղան պարագաներ, սակայն, երբ սուրիահայ աշակերտը յաճախեց պետական վարժարան, կամ չչարունակեց ուսումնառութիւնը:

Այս ձեւով առաքելական, կաթողիկէ, ատետարանական եւ միութենական դպրոցները - ընդհանրապէս բոլորը - իրենց դռները բացին ընդունելու համար բոլոր սուրիահայ աշակերտները: Սակայն տազնապը հոս չաւարտեցաւ, որովհետեւ լուրջ հարց էին նաեւ երկու երկիրներու կրթական ծրագիրներու, դասաւանդման լեզուի, դասաւանդման եղանակի տարբերութիւնները:

Ըստ Սոֆիա Յակոբեան Ազգային Գոլէճի տնօրէն Վիգէն Աւագեանին՝ «2012-2013 տարեշրջանը բաւական դժուար եղաւ սուրիահայ աշակերտներուն համար, որոնք թէ՛ շաղուելու խնդիրներ ունէին միւս աշակերտներուն հետ, եւ թէ՛ կարելիութիւնը չունեցան արագօրէն ընտելանալու կրթական ծրագրին եւ այս պատճառով անոնցմէ ոչ ոք պրէզվէի (9րդ դասարանի) կամ պաքալորէայի (12րդ դասարանի) պետական քնութիւններուն յաջողութիւն արձանագրած

է»։ Ըստ Աւագեանին, 2013-2014 կրթաշրջանին բաւական բարելաւուած է սուրիահայ գաղթական աշակերտներուն կացութիւնը. անոնք լիովին ընտելացած են նոր պայմաններուն, այն աստիճանի որ դժուար է զանազանել սուրիահայերը լիբանանահայերէն։

Աւագեան յոյս յայտնեց որ այս կրթաշրջանի ասարտին, պետական քննութիւններուն մէջ անոնցմէ ոմանք յաջողութիւն արձանագրեն։

Աշակերտներուն դիմագրաւած հիմնական խնդիրը անգլերէն լեզուի հարցն էր։ Գրեթէ բոլոր սուրիահայ աշակերտները դժուարութիւն ունեցան անգլերէն լեզուին հետ, իբրեւ գիտելիք, եւ օգտագործումի (հասկնալու, խօսելու, գրելու) միջոց։ Այս մէկը բնականաբար բաւական լուրջ հարցի առջեւ կը դնէ աշակերտները երբ կը մասնակցին պետական քննութիւններու։ Միւս կողմէն, ըստ Աւագեանի սուրիահայ աշակերտները իրենց հետ բերած են տարբեր տեսակի տաղանդներ, որով յաւելեալ հարստացուցած են լիբանահայ վարժարաններու ձեռնարկներու գեղարուեստական յայտագիրերը, առաւել ճոխացնելով նաեւ դպրոցական մթնոլորտը։

Դասագիրքերու ապահովման կամ մատակարարման խնդիրը կարգաւորուած է հետեւեալ ձեւով.-

2012-2013 եւ 2013-2014 կրթաշրջաններուն ՀԵԳն ու ԳՀն միասնաբար փորձած են այս հարցը մասամբ լուծել։ ԳՀն \$50 յատկացուցած է ծաղիկէն մինչեւ 7րդ դասարանի իւրաքանչիւր սուրիահայ գաղթական աշակերտի դասագիրքերուն ապահովման, մինչ ՀԵԳը հոգացած է 7րդ դասարանէն վեր աշակերտներու գիրքերու ծախսերուն մէկ մասը։ Սակայն այս մէկը բնականաբար բաւարար չէ. շատ մը աշակերտներու դասագիրքերու խումբը թերի է. մասնակի լուծում է նաեւ օգտագործուած գիրքեր ապահովելը⁴¹։

Կրթա-ուսումնական ծիրին մէջ, ԳՀն հաստատած է սերտարանի ծրագիր. շուրջ 33 սուրիահայ աշակերտներ ամէն օր դպրոցէն ետք կու գան ԳՀ, որպէսզի - բոլորովին ձրի - համապատասխան օգնութիւն ստանան իրենց դասերուն մէջ։

Պէտք է անդրադառնալ նաեւ սուրիահայ գաղթական համալսարանականներուն։ Դէպի Պէյրութ սուրիահայ գաղթականներու հոսքին մէջ ուշագրաւ թիւ կը կազմէին ուսման տարբեր հանգրուաններու մէջ գտնուող սուրիահայ համալսարանականները։ Ասոնց ուսումնառութիւնը եւ

համալսարանական շրջանաւարտութիւնը եւս վերածուեցաւ հրատապ խնդրի: Հայկազեան Համալսարանը համապարփակ մօտեցում ցուցաբերեց այս հարցին: Առանձին պարագաներու քննարկումներու շնորհիւ կարելի եղաւ վերլուծական թղթածրար մը պատրաստել անոնց համալսարանի այլեւայլ ուսումնական խնդիրներուն եւ կենցաղային ու տնտեսական կարիքներուն մասին: Մշակուեցաւ նաեւ յատուկ ծրագիր՝ նման պարագաներ համակարգուած, հետետողական եւ միօրինակ լուծումներու առաջնորդելու: Հուսկ, Հայկազեան Համալսարանը սուրիահայ թերաւարտ համալսարանականներու թէ՛ համալսարանական թեկնածուներու կողմնորոշման 'բաց դռներ' կազմակերպեց Համալսարանին մէջ, ուղղութիւն տուաւ ու ծանօթացուց զանոնք Լիբանանի համալսարանական դրուածքին, անգլերէնի մուտքի փորձ-քննութիւններ կազմակերպեց Հալէպի մէջ, հիմնեց սուրիահայ ուսանողներու կրթանպաստի ֆոնտը, հաստատեց արժանեաց կրթաթոշակներ, յառաջացուց գիշերօթիկի կարելիութիւններ, ուսումնական պատշաճումի եւ մագիստրական յատուկ ծրագիրեր մշակեց, ու որոշակի յարաբերութիւններով միջազգային գաղթականական թէ՛ բարեսիրական կազմակերպութիւններու ուշադրութիւնը բեւեռեց նաեւ սուրիահայ համալսարանականներու խնդիրներուն, որով կարելի եղաւ հիմնել նաեւ *Եռնեսքօ Ֆանկը*...⁴²:

5. Ընկերային

Ընկերային հարցերու գծով Գարակէօզեան Հաստատութիւնը ունի իր աշխուժ ընկերային ծառայողները որոնք Հաստատութիւն ժամանած գաղթական սուրիահայերու պարագաները կը սերտեն դէմյանդիման հարցուփորձով, կը պատրաստեն համապատասխան թղթածրարներ եւ կարելիութեան սահմաններուն մէջ կը փորձեն դժուարութիւնները հարթել, լուծումներ առաջարկել, յաղթահարելուն աջակցիլ:

- Սուրիահայ տիկիներու համար յատուկ խումբ մը ստեղծուած է ՀԳի մէջ շուրջ 100 հոգիով: Այս կանայք կը հետեւին դաստիարակչական եւ ընկերային ծրագրի, որ կ'ընդգրկէ պտոյտներ, դասախօսութիւններ (առողջ սնուցման, առողջապահութեան եւն. նիւթերով), տնային արտադրութեան նախաձեռնութիւններ եւն...⁴³:

Դպրոց (2012-2013)		Սուրիահայ աշակերտների թիվ⁴⁴
ՀԲԸՄ Վարժարաններ		
Դարուիի-Յովակիմեան, Պօղոս Գ. Կարմիրեան, Նազարեան		111
Աւետարանական Վարժարաններ		
Հայ Աւետ. Շամյեան-Թաթևիկեան		20
Այնճար		8
Հայ Աւետ. Գոլէճ		4
Հայ Աւետ. Կեղր. Բարձր. Վարժ.		10
Հայ Աւետ. Թորոսեան Վարժ.		7
Հայ Աւետ. Կերթմենեան Վարժ.		15
Ընդհ.		64
Մեսրոպեան		6
Սրբոց Հռիփսիմեանց		4
Մխիթարեան		0
Սրբուհի Ազնէս		12
Հարպոյեան-Ս. Խաչ		28
Կաթողիկէ Քոյրեր		7
Առաքելական Վարժարաններ		
Լ. եւ Ս. Յակոբեան		50
Եղիշէ Մանուկեան		82
Յառաջ-Գալուստ Կիլպէնկեան		14
Սուրէն Խանամիրեան		17
Սրբոց Քառասնից Մանկանց		46
Ամբսոր Գասարճեան		35
Արզարեան		13
Ռուբինեան		10
Նուպարեան-Խրիմեան		1
Այլ		
Վահան Թէքէեան Միջն. Վարժ.		6
Ընդհանուր		
Առաքելական	9	268
Աւետարանական	6	64
Կաթողիկէ	6	57
ՀԲԸՄ	3	111
Այլ	1	6
Ընդամենը	25	506

Լիբանանի վարժարաններու Սուրիահայ Աշակերտները

6. Բնակարան եւ Աշխատանք⁴⁵

Համապատասխան աշխատանք գտնելը շատ կարեւոր է սուրիահայ ընտանիքներուն համար, որպէսզի անոնք կարենան ապահովել ու պահպանել իրենց նուազագոյն պէտքերը, կենսամակարդակը, մանաւանդ որ անոնց զգալի մասը սահմանափակ խնայուած գումարներ ունի...: Այս առումով հիմնական գործը կը տանի ՀԵԳը, որ կը ջանայ աշխատանք ապահովել սուրիահայ գաղթական աշխատունակ խաւին, մանաւանդ՝ հայկական հաստատութիւններու մէջ: Պէտք է ըսել, որ լիբանահայ փոքր առետրական թէ արտադրական ու արդիւնաբերական հաստատութիւններ, գործարանատէրեր նախանձախնդիր գտնուեցան պաշտօնակոչելու սուրիահայ գաղթականներ, ըստ կարելոյն: Մատնանշելի է, որ Լիբանանի տնտեսութիւնը չ'օգներ աշխատատեղեր տրամադրելու սուրիացի գաղթականներուն, քանի որ տարիներէ ի վեր Լիբանանի տնտեսութիւնը կ'ապրի տնտեսական վայրէջքի ու շուկային կծկումին տագնապը:

Ինչ կը վերաբերի բնակարանի ապահովման, շրջանի ակումբները մեծ աշխատանք տարին այս առումով: Ակումբներու աջակցութիւնը միջնորդաւորուած էր. անոնք էին որ լաւապէս գիտէին հայաբնակ թաղերուն մէջ անբնակ հայապատկան տուներու մասին եւ հնարաւորութեան պարագային օգտակար հանդիսացան՝ միջնորդելով արտասահման գտնուող հայ տանտիրոջ եւ սուրիահայ գաղթական ընտանիքին միջեւ: Ըստ տուեալներու, առաջին միքանի ամիսները եղան պարագաներ, երբ սուրիահայերը տան վարձք չվճարեցին: Այսօր, սակայն դժուար է հանդիպիլ սուրիահայ գաղթական ընտանիքի մը որ տան վարձք չի վճարեր: Այսօր դժուար է գտնել նաեւ սուրիահայ գաղթական անտուն ընտանիք Պէյրութի մէջ:

ՅԱՆՁՆԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Աշխատանքը աւելի կազմակերպուած բնոյթ պէտք է ունենայ մանաւանդ դրամահաւաքի գծով: Առկայ գումարները երբեք բաւարար չեն սուրիահայերու հիմնական բոլոր պէտքերը հոգալու, եւ այս գծով լուրջ աղբիւրներու մասին պէտք է մտածուի:

2. Hye-Jobը պետք է աշխուժացնել, որպեսզի սկսի հոգալ սուիահայերու պետքերը՝ անոնց աշխատանք ապահովելով:

3. Քաղաքական կազմակերպություններն ու կուսակցությունները պետք է իրենց լիբանանեան եւ համաշխարհային յարաբերությունները ւեյի օգտագործեն որպեսզի առաւելագոյն չափով օգտուի սուրիահայ գաղթականը՝ առկայ հնարաւորություններէն:

4. Լիբանահայութիւնը ոտքի չէ կանգնած տակաւին 1975էն իվեր զինք հիւժող տագնապներէն: Խորքին մէջ կայ լիբանահայ որոշ խաւ մը որ խիստ կարիքաւոր է. հետեւաբար իրաւացի է որ նպաստից ծրագիրը ւեյի լայն ծիր ընդգրկէ:

5. Կայ այն տպաւորութիւնը որ հակառակ ՍՕՄի յանձնառու գործարքին, կը պակսի «բուն տէրը» այս ձեռնարկին, որ գլխաւորէ, ղեկավարէ ու համադրէ, նախապատուութիւնները յստակ բանաձեւէ, կազմակերպուածութեան թերիւնները նուազեցնէ, արդիւնաւէտութիւնը բարձրացնէ, իրազեկումը եւ թափանցիկութիւնը ւեյցնէ:

ԵԶՐԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Կրնանք եզրակացնել, որ լիբանահայութիւնը իր միջբարեսիրական մարմինով թէ լիբանահայը անհատապէս, յարաբերաբար գոհացուցիչ հոգածութիւն մը ցուցաբերեց Լիբանան ապաստանած սուրիահայ գաղթականներուն: Սակայն կատարուածը բաւարար չի նկատուիր:

Լիբանան ապաստանած սուրիահայ գաղթականները այսօր կը դիմագրաւեն միքանի հիմնական խնդիրներ.- բժշկական-առողջական, (հիւանդանոց, բուժումներ, դեղորայք), բնակարանային, աշխատանքային-ինքնաբաւութեան, կրթական, ընկերային, բարոյահոգեբանական: Նշելի է, սակայն, որ անոնց համարկումը Լիբանանի հայութեան բաւական սահուն ու արագ կատարուեցաւ՝ նաեւ որովհետեւ արդէն իսկ տասնամեակներու հարազատութիւն, ազգականութիւն, եւ հաղորդակցութիւն կային անոնց միջեւ:

Ըստ մօտաւոր հաշուումներու, Լիբանան հաստատուած սուրիահայ գաղթականներու բաւարար հոգածութիւնը տարեկան հաւանաբար կրնայ արժել շուրջ մէկ միլիոն տոլար, որուն \$300,000ը ուղղուի կրթական ծախքերուն, \$200,000ը՝ առողջապահական

կարիքներուն եւ \$300,000ը՝ բնակարանային, ընկերային հարցերուն⁴⁶:

Պէտք է ըսել, նաեւ որ սուրիահայ գաղթականները հոգալու մարտահրաւէրը իյայտ բերաւ լիբանահայ կարգ մը բացասական երեւոյթներ. լիբանահայ ոչ-բոլոր հաստատութիւնները, միութիւնները, կազմակերպութիւնները գործնապէս կ'աջակցին ՍՕՄին: Առկայ բաժանումները կ'ունենան իրենց բացասական ազդեցութիւնը, նեղ հաշուենկատութիւններ կը յառաջացնեն, իւրաքանչիւր միութիւն իր նախապատուութիւնները ունի եւ իր լիբանանեան օրակարգը: Օրինակ, անկարելի կը դառնայ հանգանակութիւն կազմակերպել, որովհետեւ իւրաքանչիւր լիբանահայ կազմակերպութիւն ու միութիւն ի՛ր հանգանակութիւնը կը կատարէ, ուստի նման հանգանակութիւն մը պիտի խաչաձեւէ իր հանգանակութեան:

ԾԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

¹ Նկատի առնելով սուրիահայ գաղթականներուն խնդրով Հաուրտ Գարակէօզեան Հաստատութեան խաղացած կեդրոնական դերակատարութիւնը, մեր այս զեկոյցին համար դիմեցինք Հաստատութեան Պէյրութի տնօրէն Սերոբ Օհանեանին աջակցութեան:

² Նախագահ Պաշար Ասատ իշխանութեան գլուխ բարձրացաւ հօր մահէն անմիջապէս ետք:

³ ԾԽ. Յետագային այս միջամտութիւնները ունեցան զինուորական առնչութիւններու այլեայլ դրսեւորումներ՝ զինեալ խմբաւորումներու աջակցութիւն, զինամթերքի մատակարարում, զինեալներու անցքի եւ մարզումներու ապահովում, մաքսանենգեալ ու ապօրինաբար ձեռք բերուած քարիւղի եւ այլեայլ նիւթերու վաճառք, վիրաւորներու դարմանում, ռազմական խորհրդատուութիւն եւ գաղտնի սպասարկութեանց ու հետախուզութեանց տեղեկատուական աջակցութիւն, միջսահմանային ռմբակոծումներ, Հըզպոլլայի զինեալներու, Իրանի բանակային միաւորներու տեղակայում, շրջանի թէ՛ հեռաւոր երկիրներէ հազարաւոր ծայրայեղականներու, կամաւորներու, վարձկաններու հաւաքագրում-մարզում եւ առաքում Սուրիա, սահմանակից երկիրներէ թէ՛ Ռուսիոյ, Մ. Նահանգներու եւ այլ պետութիւններէ ռազմօդանաւային ռմբակոծումներ են.:

⁴ Տե՛ս՝ *Յաւելուած 4*:

⁵ Այս մասին աւելի մանրամասն տես՝ յաւելուածի բաժնին մէջ:

⁶ Հարկ է նշել որ դէպքերուն սկիզբը, երբ ընդդիմութիւնը որդեգրած էր խաղաղ միջոցներ՝ ցոյցեր եւ երթեր, որոշ հաղորդակցութիւն մը կար ընդդիմութեան հետ: Սակայն երբ ընդդիմութիւնը ռազմականացաւ ըստ տուեալներու հաղորդակցութիւնները խզուեցան:

-
- ⁷ Այս տղաքը իրենց անձնաթուղթերը յանձնելով պետական գրասենեակ եւ այնտեղ արձանագրուելով՝ ստացան համապատասխան զէնք ու զինամթերք եւ ամսական գումար: Հարկ է ընդգծել, որ Միջին Արեւելքի հայօճախները միշտ ալ գտնուած են բնակութեան երկրի պետականութեան՝ պետութեան, օրինական իշխանութեան կողքին: Չունենալով քաղաքական պահանջքներ եւ նկրտումներ այս հայօճախները չեն ձգտած ուժի միջոցով յաւելեալ իրաւունքներ կամ պանրաբաժին ձեռք բերել բնակեալ երկրի քաղաքական իշխանութեան մէջ: Ահա թէ ինչու անելորդ կը դառնայ հայօճախին՝ բնակեալ երկրի զինեալ ընդդիմութեան միանալու հարցադրումը:
- ⁸ Այս կոիւնները ծայր առին 19 Յուլիս 2012ին՝ Սուրիական Ազատ Բանակին ու պետական բանակին միջեւ:
- ⁹ Ծերերը փոխադրուեցան Վերժին Կիւպէնկեան Հիւանդանոց, որ կը գտնուէր Նոր Գիւղ: Սակայն այս վայրն ալ ոմբակոծումներու թիրախ դարձաւ, արձանագրուեցան զոհեր: Ծերերը փոխադրուեցան Ազգ. Գարէն Եփփէ Ճեմարանին կից գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցոյ ներքնասրահը, ապա վերադարձան Կիւպէնկեան Հիւանդանոց:
- ¹⁰ 2011էն առաջ, երբ ոեւէ պատերազմական իրավիճակ գոյութիւն չունէր տակաւին, Քամիշլիէն միքանի հայ ընտանիքներ հաստատուեցան Արցախի Կովսական գիւղը, ուր կը զբաղին գիւղատնտեսութեամբ: Տազնապին թէժացումով, ուրիշ ընտանիքներ եւս ձգեցին Քամիշլին ու գացին հաստատուելու Արցախ:
- ¹¹ *Ծխ. Աւելի ետք, 21 Մեպր. 2014ին, Յեղասպանութեան յուշարձանը ոմբահարումի հետեւանքով ծանրագոյն վնասներու ենթարկուեցաւ:*
- ¹² 21 Մարտ 2014ի առաւօտեան ժամերուն Քեսապ եւ շրջակայքի գիւղերը ենթարկուեցան բազմաճակատ յարձակումի՝ Ժապիաթ Նուարա, Ժունտ Էլ Իսլամ եւ Անսար Էլ Շամ՝ ընդդիմադիր զինեալներու կողմէ, որոնք յառաջացան թրջական սահմանէն, աջակցութեամբ թրջական զինուժին եւ գրաւեցին շրջանը: Քեսապի հայ թէ արաբ բնակչութիւնը ապաստանեցաւ տարբեր վայրեր. տեղի հայերը - շուրջ 3000 հոգի - հաստատուեցան Լաթաքիոյ հայ առաքելական եկեղեցիին մէջ, որմէ ետք կարգ մը ընտանիքներ հաստատուեցան Լաթաքիոյ իրենց ազգականներուն մօտ, մինչ ուրիշներ՝ շուրջ 150 գաղթականներ, բնակութեան վայր չունենալու պատճառով մնացին Լաթաքիոյ եկեղեցիին շրջափակի ընդարձակ սրահին մէջ:
- ¹³ Կոչերը անլի յաճախակի բնոյթ զգեցան Հալէպի օդակայանին փակումէն ետք:
- ¹⁴ Աւելի քան 14 թոն օգնութիւն եւ ուտեստեղէն դրկուեցաւ Հայաստանի Հանրապետութենէն Հալէպի բնակչութեան՝ 16 Հոկտեմբեր 2012ին, երկրորդը՝ 2013ին՝ «Եղբօրդ ձեռք մը երկարէ» ծրագրով:
- ¹⁵ Լիբանան ապաստանած սուրիահայ գաղթականութեան բացարձակ մեծամասնութիւնը կու գար Հալէպէն: Դամասկոսէն եկողներ գրեթէ չկային, իսկ Քեսապէն եկած գաղթականները վերադարձան:
- ¹⁶ Մատնանշելի է որ սուրիահայ գաղթականները որակաւոր արհեստաւորներ էին եւ որոշ դժուարութեամբ կրցան աշխատանք գտնել. իրենց աշխատանքային վիճակը անլի լաւ կ'ըլլար եթէ Լիբանանն ինք տնտեսական տագնապի մէջ չըլլար:

-
- ¹⁷ Կարճ ժամանակ ետք աշխուժացաւ Քանատայի մէջ գործող Հայտուն եւ Հայկեդրոն միութիւնները, որոնք աշխուժ գործունէութեամբ մեծաթիւ սուրիահայ գաղթականներ փոխադրեցին Քանատա:
- ¹⁸ Տեղափոխութիւնը դէպի Արեւմուտք շեշտաւորուեցաւ մանաւանդ Յունիս-Յուլիս 2013էն սկսեալ:
- ¹⁹ Մարմինը գոյութիւն ունէր 1975էն:
- ²⁰ ՍՕՄը 2013էն իվեր կը հանդիպի ամսական դրութեամբ: Սկիզբը, հանդիպումները տեղի կ'ունենային փոխնիփոխ ՔԱՀԼի, ՀԵԳի, ԳՀի մէջ, ապա մնայուն դրութեամբ սկսան գումարուիլ ՀԵԳ:
- ²¹ Ասոնք տարբեր բնոյթներ ունէին՝ առողջական, ընկերային, բնակատեղի, ծերերու, լքուածներու հոգատարութիւն, ընտանեկան բաժանումներ, քայքայումներ, կրթաթոշակ, հոգեբանական, յետ-տագնապի բուժում, ցնցումներ, սրտի գործողութիւն, ծննդաբերութիւն: Գարակեօզեան Հաստատութիւնը կազմակերպեց պտոյտներ, յառաջացուց ընկերային միջավայրը, հաւաքավայրը, ուր անուղակիօրէն կարելի եղաւ հաւաքական, փոխադարձ բուժումի պայմաններ յառաջացնել, բարոյապէս ոտքի հանելու, ոտքի պահելու սուրիահայ գաղթականները, որոնք Պէյրութի մէջ վերագտան իրենց հալէպահայ դրացին ու ծանօթը...:
- ²² Երբեմն առողջական ծախսերը հասան մինչեւ 200,000 տոլարի:
- ²³ Միասին գործելու կարելոր խթան կը հանդիսանայ մասնակից միութիւններուն միջոցներու սակաւութիւնն ու կարիքներուն շատութիւնը. միասին, համադրեալ գործունէութիւնը նուազագոյնի կ'իջեցնէր նաեւ կրկնութիւնները, կրկնակի օգտուելու չարաշահումները եւն.: Նման գործակցութիւնը կը յառաջացնէր նաեւ տեղեկատուական աւագան մը, ուր նպաստամատոյցի տուեալները կը մէկտեղուէին եւ գործնականանար համապատասխան նպաստի ընթացքը:
- ²⁴ ԳՀին տրուեցաւ պարտականութիւնը մանաւանդ հաղորդակցելու ՄԱԿի Գաղթականաց Յանձնախումբի Պէյրութի Գրասենեակին հետ, յաճախ ալ ծրագրային համաձայնութիւններ կնքելու՝ գաղթական սուրիահայերուն խնդրով:
- ²⁵ ՀԵԳը ապահովեց Թուրքիա անցած միքանի քլեսապահայ ծերերու ապահով փոխադրումը Պէյրութ, ինչպէս նաեւ սուրիահայ գաղթականներու Լիբանան կեցութեան օրինականացումը:
- ²⁶ Հայ կաթողիկէ համայնքը զօրաւոր կապեր ունէր Քարիթասի հետ՝ Միջազգային Կաթողիկէ Բարեսիրական Հիմնարկը, որ սուրիացի գաղթականներուն իր աջակցութեան ծիրին մէջ Հայ Կաթողիկէ Համայնքին միջոցով բաժին կը հանէր նաեւ սուրիահայ գաղթականներուն:
- ²⁷ Գրասենեակը աշխուժ կապեր ունէր միջազգային անտարանական բարեսիրական հաստատութիւններու հետ, որոնց՝ սուրիացի գաղթականներուն հասցեագրուած նպաստէն բաժին կը հանուէր սուրիահայ գաղթականներուն:
- ²⁸ Եղան սուրիահայ գաղթականներ, որոնք չարձանագրուեցան ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակը՝ կարիքներ չունենալու պատճառով: Ըստ այլ տուեալներու 1357 սուրիահայ ընտանիքներ (շուրջ 7800 հոգի) արձանագրուած է ՄԱԿԳԳ: Ներկայիս 1300 ընտանիք արձանագրուած է ՄԱԿի համապատասխան գրասենեակները:

Ծ.Խ. Ըստ վերջին տրուելներու, շուրջ 11,000 սուրիահայ գաղթականներ կան Լիբանանի մէջ (շուրջ 2300 ընտանիք): Ըստ այլ տրուելներու գաղթականներուն թիւը կը հասնի 21000ի, որոնց շարքին լիբանանեան հպատակութիւն ունեցող սուրիահայ գաղթականներ եւ:

²⁹ Վերջին հանգրուանին ՄԱԿը իր գաղթականական օժանդակութիւնը որոշ չափով նուազեցուցած է: Երբ Յունուար 2015ին Լիբանան դադարեցուց երկիր մտնող գաղթականներ արձանագրել ՄԱԿի Գաղթականութեան Գրասենեակը կը տրամադրէր սնունդի սնտուկներ՝ իր մօտ արձանագրուած բոլոր ընտանիքներուն անխտիր: Սակայն վերջին շրջանին ցուցակներէն դուրս հանուեցաւ 40%ը, որոնց շարքին՝ մեծաթիւ հայեր: Ներկայիս Գրասենեակը 50-60%ին միայն կը տրամադրէ ուտեստեղէն: Գաղթական ընտանիքները Գրասենեակին սնունդի օժանդակութիւնը կը ստանան Debit cardի բնոյթով. գաղթական ընտանիքը ամիսը շուրջ 40,000 Լ.Ռ. արժողութեամբ ուտեստեղէնի գնում կրնայ կատարել յատուկ նշանակուած խանութներէ:

³⁰ Ինչպէս օրինակ International Medical Corpse

³¹ Օրինակ, ճաշի կտրօններ, ամսական փոքրիկ գումար մը (ամսական 30 ամերիկեան տոլար իւրաքանչիւր անձի), առողջապահական կարիքներ (դեղեր): Կը գործէ նաեւ ՄԱԿի Պանդիտութեան Միջազգային Գրասենեակը, որ այլ երկիր հաստատուելու հնարաւորութիւններ կը համակարգէ՝ պետական-հաստատութենական միջոցներով:

³² Մինչ բարեսիրական բժշկական քննութիւն մը կ'արժէ առնուազն 12,000 Լ.Ռ., ՄԱԿԳԳին նիւթական նպաստով այդ սակը նուազած է 3,000 Լ.Ռ.ի: Պէտք է ըսել սակայն, որ ոչ բոլոր տեսակի առողջական խնդիրները նման նիւթական համեմատութեամբ լուծումներ կ'ունենան. Ատամնաբուժական նպաստը կը հասնի մօտ 50-60%ի, իսկ բոլոր պատուաստները մեծ զեղչով կ'ապահովուին սուրիահայերուն: Մինչեւ 2014 ներառեալ, ԳՀն ամսական մէկ միլիոն լիբանանեան յատկացում կը կատարէր սուրիահայ գաղթական նորաձիններու աջակցութեան: Յարդ՝ (մինչեւ ԱՅՍԻՆՉ ԹՌԻԱԿԱՆ) Լիբանան ծնած սուրիահայ 26 մանուկներու Գարակէօզեան Հաստատութիւնը կաթով ապահոված է, գէթ առաջին միքանի շաբաթը:

³³ Այս բժիշկը կու գար անելնալու ԳՀի մէջ արդէն իսկ գործող երկու բժիշկներուն, որոնք անբաւարար էին հոգալու սուրիահայ գաղթականներուն առողջական պարագաները:

³⁴ Օրինակ՝ ՄԱԿԳԳը մերժած է օժանդակել Գարակէօզեան Հաստատութեան մէջ արձանագրուած պարագայի մը, ուր բժիշկները անհրաժեշտ նկատած են գործողութիւն կատարել, կանխելու համար մանուկի մը ականջի բորբոքումին տարածումը եւ փոքրիկին խլացումը, առարկելով որ պարագան մահուկենաց պարագայ չէ:

³⁵ Արձանագրութեանց խնդրով եւս անփոխարինելի եղաւ ՍՕՄին դերը: Գարակէօզեան Հաստատութիւնը աշխատանքը կը դիւրացնէ, ժամադրութիւն առնելով ու փոխադրամիջոց ապահովելով սուրիահայ գաղթական ընտանիքները համապատասխան կեդրոնները հասցնելու:

-
- ³⁶ ՄԱԿը ունի դեղերու ցանկ մը, ուր ցուցակագրուած բոլոր դեղերը կ'ապահովէ գաղթականներուն: Սակայն երբեք օգտակար չի դառնար տուեալ ցանկէն դուրս գտնուող դեղերուն պարագային:
- ³⁷ Հասկնալի է անշուշտ, որ նման նպաստները կ'ամոքեն, բայց չեն ծածկեր սնուցման բոլոր կարիքները գաղթականներուն:
- ³⁸ ԾԽ. 2013-14ին ՄԱԿԳԳը \$54,000 արժողութեամբ ուրեստեղէնի յարկացումներ կատարած է սուրիահայ գաղթականներուն (1700 սուրիահայ ընտանիքներու 13 անգամ ուրեստի կտրօն տրամադրելով):
- ³⁹ Պէտք է արձանագրել, որ բոլոր այն գաղթական սուրիահայ ընտանիքները որոնք կարողութիւնը ունին վճարելու իրենց զաւակներուն կրթաթոշակը՝ բնականաբար կը վճարեն:
- ⁴⁰ Լիբանահայ դպրոցները տարբեր համեմատութեամբ կրցան կրթանպաստային աջակցութիւն ցուցաբերել սուրիահայ գաղթական աշակերտներուն:
- ⁴¹ ԾԽ. 2014-2015 կրթաշրջանին 10,000 տոլար յարկացուած է դպրոցական ծախքերու:
- ⁴² ԾԽ. Ըստ Հայկազեան Համալսարանի ընդունման եւ արձանագրութեան բաժնի տեսուչ Անահիտ Ֆերմանեանին, 2011-2014 կրթաշրջաններուն պսակաւորի ուսման համար Հայկազեան Համալսարան դիմած են 76 ուսանողներ, որոնցմէ ընդունուած է 4ը, իսկ մագիստրականի ուսման՝ 10, որոնցմէ ընդունուած է 4ը: 2014-2017 կրթաշրջաններուն պսակաւորի ուսման դիմած են 72 եւ ընդունուած 38, իսկ մագիստրականի 9 դիմորդներէն ընդունուած է 5ը:
- ⁴³ ԾԽ. 2014-15ին սուրիահայ գաղթականներու ընկերային հարցերու 600 պարագաներու կարգաւորման համար ծախսուած է \$32,000:
- ⁴⁴ 2013-14 կրթաշրջանին լիբանահայ վարժարաններ յաճախող սուրիահայ գաղթական աշակերտութեան թիւը եղած է 614, 2014-15ին՝ 683, 2015-16ին՝ 764:
- ⁴⁵ ԾԽ. Ըստ որոշ տուեալներու, առնուազն 300 սուրիահայ դիմորդ կայ աշխատանքի: Շուրջ 80 սուրիահայ կիներ արդէն խոհանոցային աշխատանքներու լծուած են:
- ⁴⁶ ԾԽ. 2014-2015 շրջանին \$180,000 ծախսուած է բժշկական խնամատարութեան համար:

THE SYRIAN ARMENIAN REFUGEES IN LEBANON
(15 MARCH 2011-MAY 2014)

Shant Vartanian
shant__8@hotmail.com

The paper narrates the arrival of Syrian-Armenian refugees in Lebanon as of June 2012, due to the deterioration of the situation in Aleppo, Deyr Zor, Kamishli, etc. It depicts a general picture of the concerted efforts conducted by Lebanese-Armenian organizations in supporting these refugees in various ways (fundraising, accommodation, health care, education, etc.) as well as the processes and evolution of the support systems. The paper highlights the work these organizations did in incorporating the 1432 Syrian-Armenian refugee families into the lists of the UNHCR. The paper also touches upon the inclusion of Syrian-Armenian refugee students in Lebanese-Armenian schools and assesses the integration of the refugees into the broader Lebanese-Armenian community. Finally, the paper raises questions regarding the Kessab Armenian refugees, as well as broader questions on the extent and effectiveness of the modes and methods adopted by the Lebanese-Armenian community in addressing the crisis.

**ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ ԵՒ
«ՄՈՂԷԼԱՅԻՆ ՀԱՄԱՅՆՔ»Ի ԽՆԴԻՐԸ
ՀԱՅ ԻՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԷՋ**

ԱՐՄԱՆ Ս. ԵՂԻԱԶԱՐԵԱՆ
armyegh@yahoo.com

ՍՓԻԻԴՔԻ ՆՈՐ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐՆ ԱՐԴԻ ՓՈՒԼՈՒՄ ԵՒ «ՄՈՂԷԼ»Ի ԽՆԴԻՐԸ

21րդ դարը սփիւռքագիտութեան մէջ կարեւոր էջ բացեց: Շուրջ մէկուկէս տասնամեակի ընթացքում տարբեր պետութիւններ, որոնց քաղաքացիներ կամ ժողովրդի մի մասը բնակուում էր հայրենի պետութեան սահմաններից դուրս, մէկը միւսի ետեւից կեանքի կոչեցին իրենց սփիւռքի հետ աշխատանքների պետական մարմիններ: Ներկայումս աշխարհի 56 պետութիւններում գործում է Սփիւռքի հետ կապերի 77 նման մարմին!:

Դա պատահական չէ: Արդի աշխարհում սփիւռքի նկատմամբ հետաքրքրութեան աճը պայմանաւորուած է մի շարք պատճառներով.-

1. Այսօր պետութեան ուժը եւ ազդեցութիւնը որոշ դէպքերում եւ որոշ առումով կախուած է նրա սփիւռքի քանակից, կազմակերպական եւ ընկերային կարգավիճակից.

2. Սփիւռքը կարող է կուտակել զգալի ներուժ, բնակութեան պետութիւնում ձեռք բերել քաղաքական եւ մշակութային ազդեցութիւն.

3. Սփիւռքը կարող է ներգրաւուել շահերի պաշտպանութեան իրացման գործընթացին՝ միջազգային հարթութեան վրայ.

4. Սփիւռքը դառնում է պետութիւնների ներքին քաղաքականութեան օբեկտ (տարր) եւ միջազգային յարաբերութիւնների սուբեկտ (դերակատար), իսկ որոշ դէպքերում՝ նաեւ պետութեան արտաքին ու ներքին քաղաքականութիւնների կապող օղակ, որի հետեւանքով այսօր քաղաքագիտութեան նիւթ է սփիւռքի ազդեցութիւնը պետութիւնների արտաքին քաղաքականութիւնների եւ միջազգային յարաբերութիւնների վրայ²:

Վերոյիշեալի հետեւանքով տեսական գրականութեան մէջ փորձ է կատարուում մշակելու սփիւռքի մոդէլային չափանիշները եւ այդ առումով առանձնացում են սփիւռքի երկու տեսակներ.-

ա. Համախմբուած սփիւռք, որը ունի բարձր քաղաքական, տնտեսական եւ կազմակերպական ներուժ.

բ. Սփիւռք, որը չունի հաւաքական կենսագործունէութեան արդիւնաւէտ մեխանիզմներ³:

Հայ իրականութեան մէջ հայրենիքից դուրս բնակուող հայութիւնը ազդեցութեան, կազմակերպուածութեան եւ քաղաքական նպատակայնութեան առումով միատարր չէ:

«Հին»՝ «Դասական» եւ «Նոր» սփիւռքների տեսագործնական բաժանումը նորութիւն չէ, սակայն սփիւռքին անդրադարձը միջգիտակարգային մօտեցմամբ (interdisciplinary approach), այն է՝ վերջինիս քննարկումը բնակութեան պետութեան քաղաքական համակարգում ունեցած կշռով ու ազդեցութեամբ, կայացած հաստատութիւններով, ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրով եւ պատմական ու քաղաքական հեռանկարով, հազուադէպ է քննութեան նիւթ դարձել:

Վերոյիշեալ ընկալումներով հայ սփիւռքի տարբեր բաղադրիչներն ունեն տարբեր բովանդակութիւն:

Հետեւաբար, հայ իրականութեան մէջ խիստ արդիական է սփիւռքի մոդէլային չափանիշների մշակումը, որը հնարաւորութիւն կը տայ առաւել կայացած եւ համախմբուած համայնքների արդիւնաւէտ փորձը կիրառելի դարձնել այլ համայնքներում:

ՀԱՅ ՍՓԻՒՌՔԻ ՁԵԻԱԻՈՐՈՒՄԸ ԵՒ ՆԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՍՏԵՂԾՄԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Պատմագիտութեան մէջ ընդունուած է հայոց նորագոյն պատմութիւնը հաշուարկել 1918ից, երբ հիմնադրուեց Հայաստանի Հանրապետութիւնը⁴: Հայ իրականութեան մէջ 1918 թուականը նոր էջ բացեց ոչ միայն հայրենիքում, այլեւ ի սփիւռս աշխարհի: Մինչեւ այդ՝ հայութիւնը զրկուած էր հայկական պետութիւնից, անելին՝ հայրենիքը ոչ միայն չէր կարող որեւէ կերպ աջակցել աշխարհում սփռուած իր զուակներին, այլեւ հենց ինքն օգնութեան կարիք ուներ:

Այդ ժամանակ իրավիճակն արմատապէս փոխուել էր հայ գաղթաշխարհում: Յեղասպանութիւնից փրկուած հարիւր

հազարաւոր հայեր ցրուել էին աշխարհում՝ յաւելելով արդէն գոյութիւն ունեցող գաղթավայրերի հայութեան քանակը եւ յառաջացնելով նորանոր գաղթավայրեր: Այնուհետեւ գաղթաշխարհը սկսեց կերպափոխուել՝ գաղթավայրային իրականութիւնից անցում կատարելով դէպի հայեցակարգային ու կազմակերպական առումներով որակապէս տարբերուող նոր հարթութիւն՝ «սփիւռքեան ձեւաչափ»: Փոփոխուած իրավիճակի կարեւոր բնութագրիչներն էին.-

1. Հայոց Յեղասպանութիւնից յետոյ գաղթաշխարհի հայութեան թուի գրեթէ կրկնապատկման հետեւանքով բազմաթիւ համայնքներում նոր իրավիճակի ձեւաւորումը եւ յետագայ սփիւռքացումը.

2. Յեղասպանութեան հետեւանքով հայրենազրկուած հայութեան՝ քանակապէս եւ որակապէս ազդեցիկ դիրքի հասնելը գաղթաշխարհում, որի պատճառով հայ սփիւռքը սկսեց դիտարկուել գլխաւորապէս որպէս Յեղասպանութեան հետեւանք⁵.

3. Համասփիւռքեան կազմակերպութիւնների գործունէութեան ծաւալումը եւ աստիճանաբար նմանատիպ նոր կազմակերպութիւնների ստեղծումը, որը հետեւանք էր վերոյիշեալ նոր իրողութիւնների պայմաններում հայութեանը համախմբելու եւ ուղղորդելու պատմական անհրաժեշտութեան գիտակցման⁶.

4. 1920ին, Հայաստանի Առաջին Հանրապետութեան խորհրդայնացումից յետոյ աշխարհասփիւռ հայութեան եւ, յատկապէս, հայ սփիւռքի քաղաքական կազմակերպութիւնների նկատմամբ տարբեր տարողութեամբ վերապահ/բացասական վերաբերմունքը եւ մի պահ նոյնիսկ խորհրդային Հայաստանի իշխանութիւնների կողմից յարաբերութիւնների խզումն արտասահմանի հայութեան հետ՝ ստիպեց վերջինիս կենտրոնանալու սեփական կեանքի կազմակերպման հիմնախնդրի վրայ, ձեւաւորելով հայկական համասփիւռքեան կազմակերպութիւնների ցանց⁷:

ՀԱՅ ՍՓԻՒՌՔԻ ՁԵՒԱԻՈՐՄԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԽՆԴԻՐԸ

Յովիկ Մելիքսէթեանը կարծում է, որ հայ սփիւռքը ձեւաւորուել է Առաջին Աշխարհամարտից յետոյ, երբ հարիւր-հազարաւոր հայեր յայտնուել են հին գաղթավայրերում: Այն վերջնականապէս

կազմաւորուել է 1920ականներին, եւ շրջանառութեան մէջ է դրուել «Յրօնք»⁸ կամ «Սփիւռք» հասկացութիւնը⁹:

Կարլէն Դալլաքեանը գաղթաշխարհի «սփիւռքացման» գործընթացը կապում է գաղթական հայութեան կողմից տարբեր երկրներում գոյութիւն ունեցող, բայց արդէն մարող գաղթավայրերի «թարմացման» եւ արդիւնքում՝ ընդհանրական «Սփիւռք» անուանումով ազգային հաւաքական կեցութեան ձեւաւորման գործընթացի հետ, որն ընդգրկում էր Լոզանի Խորհրդաժողովից (1923) մինչեւ 1931-1932 ընկած ժամանակահատուածը¹⁰:

Ըստ էդուարդ Մելքոնեանի՝ «Սփիւռք» հասկացութիւնն առաջ է եկել 1920ականներին, երբ Հայոց Յեղասպանութիւնից փրկուած եւ աշխարհում ցրուած հարիւր հազարաւոր հայերը, գրկուած ծննդավայր-հայրենիք վերադառնալու հնարաւորութիւնից եւ գիտակցելով կատարուածի ճակատագրական նշանակութիւնը, գաղթաշխարհը սկսեցին կոչել սփիւռք¹¹:

Խաչիկ Թէօլէօլեանը գտնում է, որ հայ սփիւռքի պատմութեան 1923-1965 շրջափուլը կարելի է կոչել վերականգնման կամ վերակառուցման փուլ, երբ աստիճանաբար գաղթաշխարհի հին ու նոր շերտերի ջանքերով ձեւաւորուեց հայ սփիւռքը, եւ հին կազմակերպութիւնների կողքին ստեղծուեցին նաեւ նոր կառույցներ ու կազմակերպութիւններ: Թէօլէօլեանը հայ սփիւռքի ձեւաւորման փուլում տարանջատում է երկու շերտ՝ ի դէմս Հայոց Յեղասպանութիւնը վերապրածների ու Հայաստանի Խորհրդայնացումից յետոյ այնտեղից հեռացածների, որոնց ժառանգների միջեւ (1965-1988)՝ սկիզբ առաւ այսպէս կոչուած «սերունդների պայքար»ը¹²:

Մենք հայ սփիւռքի ձեւաւորման գործընթացը մեծապէս կապել ենք 1921ից արտասահմանում հաստատուած Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան ղեկավարութեան ծաւալած նպատակամէտ գործունէութեան՝ նուիրուած արտասահմանի հայութեան կեանքի կազմակերպման խնդրին¹³: Հայ սփիւռքի վերջնական ձեւաւորումը հետեանք էր սեփական ուժերով ազգային խնդիրների լուծման պատմական անհրաժեշտութեան գիտակցման, որն առաջացել էր Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարութեան կողմից սփիւռքահայութեան հետ կապերի աստիճանական խզման քաղաքականութեան հետեանքով: Այդ շրջանում հայ քաղաքական

եւ բարեգործական կազմակերպությունները ստիպուած եղան գործունէութիւն ծաւալել բացառապէս արտասահմանում¹⁴:

Այսպիսով՝ հնարաւոր է վեր հանել նաեւ հայ սփիւռքի, որպէս ազգային համակեցական միջավայրի որոշ էական առանձնայատկութիւններ: Հայ սփիւռքը, դատելով վերոյիշեալից, իրենից ներկայացնում էր գաղթաշխարհի՝ ընկերային եւ արժէքային առումներով որակապէս նոր մակարդակ, որին բնորոշ էին.

1. Հայրենիքի հետ խիստ սահմանափակ յարաբերութիւններ, որոնց պայմաններում արտերկրի հայութիւնը ստիպուած էր ապաւինել սեփական ուժերին եւ հնարաւորութիւններին.

2. Արտերկրի հայութեան շրջանում համասփիւռքեան բնոյթի կազմակերպութիւնների գործունէութեան ծաւալում.

3. Այդ կազմակերպութիւնների շուրջ քաղաքական, մշակութային, կրթական, բարեգործական, երիտասարդական, լրատուական եւ այլ համասփիւռքեան կառոյցների ցանցի ստեղծում/զօրացում.

4. Հայապահպանութեան առաւել ընդգրկուն միջավայրի ձեւաւորում:

Փաստօրէն, հայ սփիւռքի կազմակերպման գործընթացն ընդգրկում է 1920-1930ականները: 1921ին մի շարք հասարակական-քաղաքական կազմակերպութիւնների միաւորումը յանգեցրեց քաղաքական նոր կառոյցի՝ Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան վերջնական ձեւաւորմանը¹⁵, որը համալրեց սփիւռքի քաղաքական ներկայակերպը: Միւս կողմից, 1921ին սփիւռքում հաստատուեցին Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան նախկին ղեկավարները, որոնց ներկայութիւնը մեծ նշանակութիւն ունեցաւ սփիւռքահայութեան կեանքում:

Նախկինում առիթ ունեցել ենք անդրադառնալու 1920-1930ականների աշխարհասփիւռ հայութեան շրջանում «Հոգեւոր Հայաստան» կոչուող համակեցական համակարգի ձեւաւորման նախաձեռնութեանը, որի հիմնական նպատակը համասփիւռքեան բնագաւառային-մասնագիտական կազմակերպութիւնների եւ համայնքային կառոյցների միջոցով հայութեան համար ներազգային կենսագործունէութեան դաշտի ձեւաւորումն էր¹⁶: Շուտով նման համակարգեր սկսում են ձեւաւորել նաեւ արտերկրում գործող այլ համասփիւռքեան կազմակերպութիւններ: Դա իրօրինակ մի պատասխան էր Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարութեան որդեգրած դիրքորոշմանը եւ համաշխարհային նոր իրողութիւնների

պայմաններում առաջացած մարտահրաւերներին: Հայաստանի Խորհրդային Հանրապետութիւնը կտրում էր կապերը սփիւռքի հետ, որի հետեւանքով սփիւռքեան ազդեցիկ կազմակերպութիւնները եւ միւսները - իւրաքանչիւրն իր չափով - սկսում են սեփական ուժերով իրականացնել սփիւռքին կազմակերպուած վիճակ հաղորդելու եւ ազգային ինքնութիւն պահպանելու առաքելութիւնը:

Այս ամէնից պարզ է դառնում, որ արտերկրի հայութիւնը կամ, առնուազն, վերջինիս կազմակերպուած հատուածը ստիպուած էր որդեգրելու զուտ սփիւռքեան գործունէութիւն¹⁷: Այսպէս, հաշուի առնելով նաեւ Հայաստանի Խորհրդային իշխանութիւնների կողմից մերժուած լինելու իրողութիւնը, *աստիճանաբար ծնուեց Հայ Սփիւռքը՝ որպէս առանձին, ինքնակազմակերպուող եւ ինքնաղեկավարուող ամբողջութիւն*: Վերջինիս ձեւաւորումն իր արտայայտութիւնը գտաւ նաեւ «Հոգեւոր Հայաստան», «Անհայրենիք Պետութիւն» եւ նմանատիպ այլ հասկացութիւնների իյայտ գալով¹⁸:

Անմիջապէս անցում կատարուեց սեփական ուժերով հայապահպանութեան ծրագրերի, հայութեան կազմակերպման եւ ուղղորդման խնդիրների լուծմանը: Մէկը միւսի ետեւից սկսեցին ծնունդ առնել կրթական, մշակութային, երիտասարդական եւ այլ կազմակերպութիւններ:

«ՀՈԳԵՒՈՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ»Ը՝ ՈՐՊԷՍ ՆԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԻ ՄՈՂԷԼ

Մերձաւոր Արեւելքի հայութիւնը եւ, յատկապէս, Լիբանանի հայ համայնքն առաջիններից մէկն էր, որ ընդգրկուեց «սփիւռքացման» գործընթացում: Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան նախկին ղեկավարութիւնը՝ հաստատուելով սփիւռքում, աշխուժ գործունէութիւն ծաւալեց աշխարհասփիւռ հայութեանը կազմակերպուած վիճակ հաղորդելու ուղղութեամբ: Այդ ենթահողում 1920ականների հայ սփիւռքում սկսուեց «Հոգեւոր Հայաստան»ի ստեղծման գործընթացը: «Հոգեւոր Հայաստան» գաղափարաբանական հասկացութիւնն օգտագործում էր հենց սփիւռքում հաստատուած Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան նախկին պետական այրերի (Սիմոն Վրացեան, Նիկոլ Աղբալեան, Լեւոն Շանթ, Գարեգին Նժդեհ եւ այլք) կողմից: Ըստ էութեան, այն նշանակում էր աշխարհում ցրուած ազգի հոգեւոր (գաղափարական)

հաւաքականութիւն՝ հիմնուած ձեւաւորուող ներագգային կենսագործունէութեան միջավայրի վրայ: Վերջինիս հայեցակարգային բնորոշումը լաւագոյնս արտայայտուում է Վրացեանի հետեւեալ խօսքում. «Կազմակերպելով եւ բարեշինելով հանդերձ իր ներքին կեանքը՝ Հայ Սփիւռքը չմոռացաւ ու չկտրուեց Մայր Հայրենիքից, իրեն միշտ զգաց Հայրենիքի մէկ մասը՝ մի տեսակ «Հոգեւոր Հայաստան»»¹⁹:

Փաստօրէն, ըստ Վրացեանի՝ աշխարհում ցրուած հայութեանը որպէս մէկ հաւաքականութիւն ձեւաւորելու փորձ էր կատարուում, որը իրականացում էր ինչպէս առանձին գաղթօջախներում՝ դրանք վերածելով կազմակերպուած համայնքների, այնպէս էլ համասփիւռքեան սահմաններում: Կար աշխարհում սփռուած հայութիւն, կար, իդէմս հայկական կուսակցութիւնների ղեկավարութիւնների, նաեւ՝ հայութեան քաղաքական ղեկավարութիւն: Ստիպուած լինելով կտրուել մայր հայրենիքից, ապրել առանց նրա (բայց միշտ երագելով նրան), օտար ափերում փորձ էր կատարուում ստեղծելու մի իրականութիւն, երբ աշխարհասփիւռ հայութեան կեանքը համակարգուում, ղեկավարուում եւ ուղղորդուում էր՝ ստեղծելով սփիւռքահայութեան ներքին կեանքի տարբեր բնագաւառները կարգաւորող կառոյցներ ու կազմակերպութիւններ:

Դատելով «Հոգեւոր Հայաստան»ի գաղափարախօսների խօսքերից՝ այն ձեւաւորելու համար նախեստառաջ հիմք էր ընդունուում ՀՅԴ կազմակերպական կառոյցը: Առաջին հերթին շեշտը դրուում էր կուսակցութեան տեղական կառոյցների վրայ, որոնք տարբեր համայնքներում ձեռք էին բերում նաեւ համայնքային ղեկավարութեան գործառոյթներ: Ճանաչուած գործիչ Արամ Սահակեանը, նկարագրելով 1920ականների Մերձաւոր Արեւելքի գաղթօջախներում ՀՅԴի իրականացրած գործունէութիւնը, մասնաւորապէս ընդգծում է. «...ընկերները թափով նուիրուեցան աշխատանքի: Որքան արագ գլուխ գար մեր կոմիտէներու կազմութիւնը, եւ որքան ուժեղ ըլլային անոնք, այնքան դիրիճ պիտի ըլլար ընդհանուր համակարգութիւն մտցնել ժողովուրդին մէջ»²⁰: Ասուածից պէտք է եզրակացնել, որ հայ գաղթականութեան ներքին կեանքի կարգաւորման նպատակի իրականացման գործում վերոյիշեալ գործիչները շեշտը նախեստառաջ դնում էին սեփական

կառոյցի ամրապնդման վրայ: Այդ գործունէութեան կենտրոնը Մերձաւոր Արեւելքն էր, որտեղ ապաստանել էին ինչպէս Հայոց Ցեղասպանութիւնից փրկուած բազմահազար հայերը, այնպէս էլ հայրենիքից խորհրդային ղեկավարութեան կողմից հալածուածները:

«Հոգեւոր Հայաստան»ի գաղափարախօսների ջանքերով Սփիւռքում աստիճանաբար իյայտ են գալիս մշակութային, կրթական, կանանց, երիտասարդական, բարեգործական եւ այլ բնոյթի կազմակերպութիւններ, միութիւններ եւ հաստատութիւններ, իսկ արդէն իսկ գոյութիւն ունեցող նմանատիպ կազմակերպութիւններն ու միութիւնները աւելի են ընդարձակում իրենց գործունէութիւնը: Այս կառոյցների գործունէութիւնը ունէր տարբեր տարածական շրջանակներ. այն երբեմն ընդգրկում էր որեւէ առանձին վերցրած համայնք, երբեմն՝ սփիւռքեան միքանի համայնք ու ոլորտ, երբեմն էլ՝ համասփիւռքեան տարածում²¹:

Նմանատիպ գործունէութիւն իրականացում էր նաեւ միա հայ ազդեցիկ կազմակերպութիւնների կողմից: Հայկական կազմակերպութիւնների արդիւնաւէտ գործունէութեան արդիւնքում հայ սփիւռքի առաւել նշանակալի համայնքներում ազգային կազմակերպութիւնների շուրջ ձեւաւորուեցին ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրեր՝ համայնքային կառոյցների ցանցային համակարգերով: Գործունէութեան համայնքային ձեւաչափը այդ միջավայրերի գործունէութիւնն աստիճանաբար միահիւսեց համազգային օրակարգի շուրջ:

Ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրերը բռնեցին պատմութեան քննութիւնը եւ ներկայումս ընդհանրապէս կարող են հանդիսանալ համայնքային համակարգերի կազմաւորման օրինակելի ձեւաչափեր:

ՀԱՅ ՍՓԻՒՐԷԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՈՒԱԾՔԻ ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԸ ԵՒ ԼԻՔԱՆԱՆԻ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԸ

Հայ սփիւռքի կազմակերպական կառուցուածքը լաւագոյնս ընկալելու համար առաջին հերթին հարկ է քննութեան առնել հայկական իրականութեան մէջ խիստ գործածական՝ «Սփիւռքահայ Կազմակերպութիւն», հասկացութիւնը: Դրանք հայ սփիւռքում գործունէութիւն իրականացնող տարբեր բնոյթի

կազմակերպությունները, կառույցներն ու միություններն են, որոնք, ընդհանուր առմամբ, բաժանում են երկու խմբի.-

1. *Սփիւռքահայ կազմակերպություն:* Հայ սփիւռքում գործող քաղաքական, կրօնական, հասարակական, մշակութային, կրթական կամ այլ բնոյթի կազմակերպություն կամ կառույց, որի գործունէութեան շրջանակը կարող է ընդգրկել՝

- առանձին համայնքը,
- ամբողջ Սփիւռքը:

Նման կազմակերպությունները, գործունէութեան տարածական սահմաններն ընդարձակելու անհրաժեշտութիւնից ելնելով, ստեղծում են ուղեկից բնագաւառային կառույցներ, որտեղ գործունէութեան շրջանակներն ընդգրկում են հայութեան նորանոր հատուածներ:

Սփիւռքահայ կազմակերպությունները, ըստ գործունէութեան բնագաւառների, բաժանում են հետեւեալ խմբերի՝

- ա) հոգեւոր (կրօնական) կազմակերպություններ,
- բ) համայնքային կազմակերպություններ,
- գ) հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններ,
- դ) բարեսիրական կազմակերպություններ,
- ե) մշակութային կազմակերպություններ,
- զ) կրթական կազմակերպություններ,
- է) հայագիտական կենտրոններ,
- ը) կանանց կազմակերպություններ,
- թ) երիտասարդական կազմակերպություններ,
- ժ) հայրենակցական միություններ,
- ժա) լրատուական կազմակերպություններ,
- ժբ) մարզական կազմակերպություններ են.:

2. *Սփիւռքահայ Համայնք:*

Այստեղ մի պետութեան տարածքում ապրող հայ հաւաքականութեան մէջ գործունէութիւն են իրականացնում տարբեր կազմակերպություններ, կառույցներ եւ միություններ: Այս կազմակերպական միաւորն ընդգրկում է առանձին վերցրած մէկ հայկական համայնքը, որտեղ հայութիւնը կարգաւորում է իր ներքին կեանքը, ստեղծում կրթական, մշակութային եւ այլ բնոյթի հաստատութիւններ: Սփիւռքահայ իրաքանչիւր համայնք իրենից ներկայացնում է սփիւռքի բջիջը, որին, ընդհանուր առմամբ, յատուկ

են նոյն նպատակներն ու խնդիրները, ինչ՝ միւս սփիւռքահայ համայնքներին:

Կարեւոր է նաեւ եզրոյթի արժէք ունեցող այնպիսի արտայայտութեան պարզաբանումը, ինչպիսին է «*համահայկական կազմակերպութիւն*»ը: Մինչեւ 1991 այն գրեթէ նոյնական էր «*համասփիւռքեան կազմակերպութիւն*» հասկացութեանը: Եթէ ընդհանուր առմամբ փորձենք բնորոշել համահայկական բնոյթի կազմակերպութիւնը, ապա պէտք է շեշտադրենք կա՛մ կազմակերպութեան տարածման աշխարհագրութեան եւ կա՛մ գործունէութեան աշխարհագրութեան վրայ: Ուստի՝ ընդհանրական ստորաբաժանումը կ'ունենայ հետեւեալ տեսքը.

1. Կազմակերպութիւններ, որոնց կազմակերպական կառոյցը տարածուած է ողջ հայ սփիւռքում.

2. Կազմակերպութիւններ, որոնց գործունէութիւնն առնչուում է ամբողջ հայ սփիւռքին:

Համահայկական կազմակերպութիւններն առաջին հերթին հայ ազգային կուսակցութիւններն են ու Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը՝ իրենց շուրջ կամ կից ձեւաւորուած բնագաւառային կառոյցների համահայկական ցանցով:

Միւս կողմից, նշուած հայեցակէտից հնարաւոր է դառնում համահայկական ձեւաչափից դիտարկելու նաեւ համայն հայութեան շահերից բխող գործունէութիւն իրականացնող, սակայն կառուցային իմաստով տեղական կազմակերպութիւնները, ինչպիսիք են հիմնադրամները, լրատուամիջոցները եւ որոշ հասարակական եւ քաղաքական կառոյցներ (օր.՝ Հայկազեան Համալսարան, Ամերիկայի Հայկական Համագումար, Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւն, Հաուլըրտ Գարակէօզեան Հաստատութիւն են.):

Նշուած հայեցակարգի առումով, անդրադառնալով Լիբանանի հայ համայնքին՝ կարող ենք մատնանշել, որ սփիւռքին առնչուող բոլոր նշուած զարգացումները խտացուած կերպով իրենց արտայայտութիւնն են գտել Լիբանանում:

Լիբանանի հայ համայնքի կառուցուածքը լաւագոյնս ներկայացնելու համար այն պէտք է դիտարկել վերոբերեալ երկու ձեւաչափերով:

1. *Համահայկական ձեւաչափ*: Այս առումով Լիբանանի հայ համայնքը հայ սփիւռքի կազմակերպական կառուցուածքի

խտացուած կամ տեղայնացուած՝ «մոդէլային» տարբերակ է: Հարկաւոր է նշել, որ այստեղ ամբողջ ծաւալով գործում են հայ քաղաքական կազմակերպութիւնները (կուսակցութիւններ)՝ իրենց շուրջ ձեւաւորուած բնագաւառային (կրթական, մշակութային, երիտասարդական, բարեգործական, մարզական, լրատուական են.), կազմակերպական ցանցերով: Լիբանանում նշանակալի է նաեւ ՀԲԸՄի գործունէութիւնը: Այնտեղ գործում են նաեւ համահայկական հոգեւոր կառոյցները, իսկ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կենտրոնը, Հայ Կաթողիկէ համայնքի կենտրոնը եւ Հայ Աւետարանական Եկեղեցիների Մերձաւոր Արեւելքի Կենտրոնը Բէյրութում խօսում է Լիբանանի՝ հայկական հոգեւոր կենտրոն հանդիսանալու իրողութեան մասին: Բէյրութում է գտնուում Հայկազեան Համալսարանը, որը ինքնին փաստում է Լիբանանի հայ համայնքի խիստ կայացածութեան մասին: Լիբանանի հայութեան շրջանում զգալի է նաեւ հայրենակցական միութիւնների դերը:

Սակայն ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրից բացի անհրաժեշտ է յիշատակել նաեւ արտաքին (օտար) միջավայրում համայնքի ներգրաւուածութեան մասին: Խնդիրն այն է, որ այստեղ ստեղծուած են զգալի հնարաւորութիւններ՝ համազգային խնդիրների լուծման հարցերով զբաղուելու համար: Միւս կողմից, Լիբանանի հայ համայնքը էական դեր ունի ՀՀ-Լիբանան յարաբերութիւններում²²:

2. *Տեղային ձեւաչափ*: Այս ձեւաչափում հարկ է քննարկել բացառապէս տեղային դրսեւորումները, որոնք, ճիշտ է, մեծապէս ածանցում են համահայկական ձեւաչափից, սակայն ունեն ուրոյն դիմագիծ: Առաջին եւ կարեւոր տեղային դրսեւորումը հայկական կառոյցների համարկուածութիւնն է Լիբանանի պետական համակարգում: Հանդիսանալով Լիբանանի մեծագոյն եօթ համայնքներից մէկը՝ լիբանանահայութիւնը սահմանադրականօրէն ներկայացուած է պետութեան գործադիր եւ օրէնսդիր իշխանութեան մարմիններում՝ հնարաւորութիւն ստանալով ուղղակիօրէն զբաղուելու սեփական (հայկական) շահերի պաշտպանութեամբ: Զգալի ներուժի առկայութիւնը եւ երկրի սահմանադրական թոյլատու տրամադրութիւնները հայութեանը հնարաւորութիւն են տալիս նաեւ յաջողութիւններ արձանագրելու տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրութիւններում:

Միս կողմից, զարկ է տրուում ներհայկական կենսագործունեության միջավայրի զարգացմանը, որն առանց այն էլ արդիւնաւէտ գործունեության տասնամեակների փորձառութեամբ է օժտուած: Մասնաւորապէս, ներազգային կենսագործունեության միջավայրի կայացածութեան մասին է վկայում մեծաթիւ հայկական դպրոցների, ինչպէս նաեւ Հայկազեան Համալսարանի, մշակութային կառոյցների ու ակումբների, երիտասարդական ու պատանեկան միութիւնների, եկեղեցիների, լրատուամիջոցների, հաղորդամիջոցների եւ հայապահպանութեան այլ կարեւոր բաղադրիչ-հաստատութիւնների առկայութիւնը:

Ի դէպ, հայութեան ներքին բաժանումը դաւանական (առաքելական, կաթոլիկ, աւետարանական) եւ կամ գաղափարաբանական (ՍԴՀԿ, ՀՅԴ, ՌԱԿ շրջանակներ)՝ սկզբունքով, գրեթէ ազդեցութիւն չի թողնում ներազգային կենսագործունեության միջավայրի վրայ, այլ աւելի՛ է հարստացնում նրա բովանդակութիւնը:

Ուստի կարող ենք եզրակացնել, որ Լիբանանում ծեւաւորուել է կայուն եւ գործող հայկական ներազգային կենսագործունեության միջավայր, որը, ընդհանուր առմամբ, բացառիկ երեւոյթ է հայ իրականութեան մէջ:

ԱՄՓՈՓՄԱՆ ՓՈԽԱՐԷՆ

Ամփոփելով, վերը համոզուեցինք, որ Լիբանանի հայ համայնքը կազմակերպական վիճակով եւ կայացածութեամբ լաւագոյններից մէկն է հայ սփիւռքում: Սակայն միայն արդիւնաւէտ կազմակերպական վիճակը սոսկ մասնակիօրէն է հնարաւորութիւն տալիս այն որպէս համայնքային մոդէլ՝ սփիւռքի այլ համայնքներին ներկայացնելու համար:

Լիբանանի հայ համայնքը սփիւռքի այլ համայնքների համար որպէս մոդէլ առաջարկելն առաւել հիմնաւորելու նպատակով հարկ է նաեւ այն անցկացնել սփիւռքի տեսութիւններում առկայ՝ սփիւռքի հիմնական «գործառոյթներ»ի²³ չափորոշիչով: Այդ կերպ մեր հիմնական պնդումները կը ստանան նաեւ տեսական հիմնաւորումներ:

Որպէս կանոն, նման գործառոյթների շարքում յիշատակում են հետեւեալները.-

1. ինքնութեան պահպանման միջավայրի ձեւաւորումը²⁴,
2. համայնքային հաստատութիւնների (ցանցային) առկայութիւնը²⁵.
3. ազգային խնդիրներին հետամուտ լինելը²⁶.
4. կապը հայրենիքի եւ հայրենի պետութեան հետ²⁷.
5. հայրենի պետութեան եւ բնակավայրի պետութեան միջեւ կամրջող դերի ստանձնումը²⁸.
6. այլ երկրներում գտնուող հայրենակից համայնքների հետ կապի պահպանումը²⁹.
7. համարկուածութիւնը՝ բնակավայրի պետութեան մէջ³⁰:

Լիբանանի հայ համայնքի քննարկումը նշուած հայեցակարգային գործառոյթների համապատկերում՝ վերն ասուածի լոյսով ցոյց է տալիս, որ այն ամբողջովին համապատասխանում է «մոդէլային համայնք»ի չափանիշներին:

Հայ իրականութեան մէջ շատ չեն նման համայնքները: Դրանց թում հարկ է յիշատակել Իրանի եւ Սիրիայի հայ համայնքները: Վերջինս այսօր, նոյնիսկ գտնուելով դժուարին իրավիճակում, նշուած յատկանիշների հիման վրայ շարունակում է գոյատեւել:

Հայ սփիւռքի ամէնաձանրակշիռ ու կարեւոր համայնքներից են ԱՄՆի, Ֆրանսիայի եւ Ռուսաստանեան Դաշնութեան համայնքները: Վերջիններս, սակայն, հիմնականում միայն մասամբ են համապատասխանում նշուած չափանիշներին: Մասնաւորապէս, կարեւորում է դրանց հասարակական-քաղաքական կշիռը, մինչդեռ ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրը ընդհանրական-ամբողջական չէ:

Առաւել եւս ասուածը վերաբերում է յետխորհրդային տարածքի հայ համայնքներին, որտեղ դեռեւս ընթանում է «սփիւռքացման» գործընթացը՝ հիմնականում տարերայնօրէն եւ գրեթէ առանց համակարգման:

Լիբանանի հայ համայնքի մոդէլի առաջարկումը որպէս օրինակ սփիւռքի տարբեր համայնքներին հարկ է չափակշռել հենց գործառոյթային հարթութեան վրայ: Այլապէս ձեւական տեսանկիւնից կարծես գրեթէ ամէնուր առկայ են համայնքային հաստատութիւններ եւ կազմակերպութիւններ, որոնք, սակայն, իրականացնում են միայն մասնաւոր խնդիրների լուծում եւ ոչ թէ ներազգային կենսագործունէութեան միջավայրի ձեւաւորման առաքելութիւն:

- ¹ D. Agunias, and K. Newland, *Developing a Road Map for Engaging Diasporas in Development: A Handbook for Policymakers and Practitioners in Home and Host Countries*, Geneva, International Organization for Migration (IOM), 2012, էջ 71-94:
- ² R. Cohen, “New Roles for Diasporas in International Relations,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 2005, Vol. 14, No. 1 (Spring), էջ 179-183. նաև՝ G. Sheffer, *Diaspora Politics: At Home Abroad*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, էջ 202-219. նաև՝ Y. Shain & A. Barth, “Diasporas and International Relations Theory,” *International Organization*, Vol. 57, No. 3 (Summer), 2003, էջ 449-479. նաև՝ Khachig Tölölyan, *The Impact of Diasporas on US Foreign Policy, Ethnic Conflict and Regional Instability*, Strategic Studies Institute, 1994, էջ 147-158. նաև՝ T. Lyons, P. Mandaville, *Diasporas in Global Politics*, Center for Global Studies, George Mason University, Arlington, 2010, էջ 1-6:
- ³ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 180-201. նաև՝ J. Armstrong, “Mobilized and Proletarian Diasporas,” *The American Political Science Review*, 70, No. 2, 1976, էջ 393-408. նաև՝ L. Anteby-Yemini, W. Berthomière, “Diaspora: A Look Back on a Concept,” *Bulletin du Centre de Recherche Français à Jérusalem*, Vol. 16, 2005, էջ 262-267:
- ⁴ Պետրոս Յովհաննիսեան, «Հայ ժողովրդի Պատմության Պարբերացման Հիմնահարցին Նուիրում Համաժողով», *Պատմաքաղաքագիտական Հանդես*, 1993, No. 4, էջ 148-161:
- ⁵ Յովիկ Մելիքսեթյան, *Հայրենիք-Սփիւռք Առնչութիւնները Եւ Հայրենադարձութիւնը (1920-1980 թթ.)*, Երեւան, 1985, Երեւանի Համալսարանի Հրատ., էջ 49:
- ⁶ Արման Եղիազարեան, «Հայաստանի Առաջին Հանրապետության Ղեկավարության Հաստատումը Սփիւռքում. «Հոգեւոր Հայաստան»ի Ստեղծումը (Հայեցակարգային Որոշ Դիտարկումներ)», *Հայ Գաղթականութիւնը Եւ Հայրենիք-Սփիւռք Կապերը 1918-1985 թթ. Միջազգային Գիտաժողովի Զեկուցումներ, 8-10 Հոկտեմբեր 2010թ. Երեւան-Ծաղկաձոր*, Հրատ. Հայաստանի Ազգային Արխիւ, Երեւան, Տպ. «Հայկարլի», 2011, էջ 48:
- ⁷ Պէտք է նշել, սակայն որ սփիւռքը երբեք էլ չիրաժարուեց Հայաստանից, սփիւռքահայ մամուլը – առանց բացառութեան – միշտ էլ անդրադարձաւ Հայաստանում տեղի ունեցող տնտեսական, մշակութային, գիտական, քաղաքական զարգացումներին եւ իրազեկեց սփիւռքահայ զանգուածներին:
- ⁸ Նոյնանում է ներկայումս սփիւռքի ուսումնասիրութիւններում տարածում ունեցող “Dispersion” եզրոյթին:
- ⁹ Մելիքսեթյան, էջ 4:
- ¹⁰ Կարլէն Դալլաքեան, *Հայ Սփիւռքի Պատմութիւն (Համառօտ Ակնարկ)*, Երեւան, Զանգակ-97, 2004, էջ 75:
- ¹¹ V. Diatlov, E. Melkonian, *Armianskaya Diaspora: Ocherki Sotsiokulturnoy Tipologii* (Հայկական սփիւռք, ակնարկներ ընկերամշակութային տիպատեսակների), Երեւան, 2009, էջ 42-43:
- ¹² Khachig Tölölyan, “Elites and Institutions in the Armenian Transnation,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Vol. 9, No. 1(Spring), 2000, էջ 107-136:
- ¹³ Եղիազարեան, էջ 48:

-
- ¹⁴ Նոյն, էջ 48-50:
- ¹⁵ Կարլէն Դալլաքեան, *Ռամկավար Ազատական Կուսակցութեան Պատմութիւն (1921-1940), Գիրք Առաջին*, Երեւան, ՀՀ ԳԱԱ Գիտութիւն Հրատ., 1999, էջ 13, 21:
- ¹⁶ Եղիազարեան, էջ 41-52. նաեւ՝ Սիմոն Վրացեան, «Խօսք Ընդ Ուսուցչի, Տ. Տ. Գէորգ 2. Սրբ. Կաթողիկոսին», *ԵՊՀ Աստղագիտութեան Ֆակուլտետի «Տարեգիրք»*, Երեւան, Երեւանի Համալսարանի Հրատ., 2009, էջ 207-213:
- ¹⁷ Առանց երբեք կորցնելու այն հեռանկարը որ կամուրջները Խ. Հայաստանի հետ կը վերականգնուեն:
- ¹⁸ *Յուսաբեր* օրաթերթ, Գահիրէ, 22 Յունուար 1924:
- ¹⁹ Վրացեան, էջ 205:
- ²⁰ *Պատմագրութիւն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան. Նուիրուած ՀՅԴ 100Ամեակին*, Հտր. Դ., Երեւան, 2003, էջ 323:
- ²¹ Նոյն, էջ 305-340:
- ²² «Լիբանանահայ համայնք»՝ ՀՀ ԱԳՆ պաշտօնական կայքը. <http://lebanon.mfa.am/hy/community-overview/> :
- ²³ Այդ գործառոյթների մասին մանրամասն տե՛ս՝ K. Butler, “Defining Diaspora, Refining A Discourse”, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 2001, Vol. 10, No. 2, էջ 194-211. նաեւ՝ Sheffer, *Diaspora Politics*.
- ²⁴ William Safran, “Recent French Conceptualizations of Diaspora”, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 2003, Vol. 12, No. 3, էջ 437-441. նաեւ՝ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 173-179:
- ²⁵ Khachig Tölölyan, “The Nation-state and its Others: In Lieu of a Preface,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Vol. 1, No. 1, 1991, էջ 3-7. նաեւ՝ R. Brubaker, “The “Diaspora” Diaspora,” *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 28, No. 1, 2005, էջ 1-19. նաեւ՝ S. Vertovec, “Three Meanings of “Diaspora”, Exemplified Among South Asian Religions,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Vol. 6, No. 3, 1997, էջ 277-299. նաեւ՝ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 180-201:
- ²⁶ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 202-215. նաեւ՝ Vertovec:
- ²⁷ G. Sheffer “Transnationalism and Ethnonational Diasporism,” *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, Vol. 15, No. 1, 2006, էջ 121-145. նաեւ՝ Safran:
- ²⁸ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 28-29, 202-219. նաեւ՝ Rios & Adiv, *Geographies of Diaspora: A Review*, UC Davis Center for Regional Change:
- ²⁹ Butler. նաեւ՝ Vertovec:
- ³⁰ Sheffer, *Diaspora Politics*, էջ 100:

THE LEBANESE ARMENIAN COMMUNITY AND THE ISSUE OF
ARMENIAN DIASPORA TYPOLOGY
(Summary)

Armand Yeghiazarian
armyegh@yahoo.com

Interest towards Diasporas has increased recently, due to the increasing political, economic and cultural role Diaspora communities may play in intrastate affairs as well as in international relations.

Accordingly, attempts are made to devise typologies of Diasporas based on two different sets of factors: a) a coherent Diaspora with high political, economic and organizational power and b) a Diaspora with no effective mechanisms.

The Armenian Diaspora communities do not constitute a monolithic structure in either political or organizational aspects. There are old, conventional as well as new Diaspora communities. Some are well structured and institutionalized while others are not.

Using as a base the Lebanese-Armenian community's structural features, the paper discusses the Diaspora typologies and speculates whether the Lebanese-Armenian community can be considered an archetype in this regard.

Յաւելուած 1

ԼԻԲԱՆԱՆԵԱՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՅԼԵՐԳԸ («ՔՈՒԼԼՈՒՆԱ ԼԻԼ ՈՒԱԹԱՆ»)¹

Հայրենեաց եւ դրօշին նըւիրուինք մենք բոլոր,
Դարերն են առլըցուն մեր փառքով փառաւոր,
Մեր սարեր, մեր դաշտեր քաջերու են օրրան,
Օ՛ն ի գործ մենք բոլոր, ի կատար բարձրութեան:
*Հայրենեաց եւ դրօշին նըւիրուինք մենք բոլոր,
Հայրենեաց եւ դրօշին:*

Վըտանգի երբ հնչէ ղօղանջը սրբազան,
Ամէնքս ալ զերթ առիծ կը փութանք օգնութեան,
Լիբանանն է յաւետ արեւելքի պարծանք,
Աստուած է զայն օրհներ, պահպաներ է զայն ցանգ:
*Հայրենեաց եւ դրօշին նըւիրուինք մենք բոլոր,
Հայրենեաց եւ դրօշին:*

Ծովն ու հող մեր երկրի աշխարհի են գոհար,
Մեր նախնիք են թողեր մեզ ժառանգ անվըթար,
Խօսքի մէջ թէ գործի հաւատարիմ յաւետ,
Մեր փառքն են ու նըջան մայրիներ խընկաւետ:
*Հայրենեաց եւ դրօշին նըւիրուինք մենք բոլոր,
Հայրենեաց եւ դրօշին:*

ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՔԱՅԼԵՐԳԸ²

Հայրենի՛ք, քուկդ ենք բոլորս, քու վերելքիդ ու դրօշիդ,
Ժամանակին համընթաց են մեր սուրն ու գրիչ,
Մեր սարերն ու ձորերը՝ հանճարներու ծննդավայր:
*Հայրենի՛ք, քուկդ ենք բոլորս, քու վերելքիդ ու դրօշիդ,
Քուկդ ենք բոլորս:*

Հայրենիքի կանջը երբ լսեն՝ մեր ծերերն ու կտրիճներ,
Անտառներու առիւծներուն պէս կը ծառանան չարիքին դէմ,
Լիբանանն է անկասկած՝ սիրտն Արեւելքի,
Տէրը ըլլայ քեզ պահապան, ո՛վ Լիբանան, առ յաւետ:
*Հայրենի՛ք, քուկդ ենք բոլորս, քու վերելքիդ ու դրօշիդ,
Քուկդ ենք բոլորս:*

Լիբանանի ծովն է ցամաքանման, գոհա՛րը Արեւելքի,
Նեցուկն իր՝ բարիքներն են անսահման:

¹ *Զարթօնք*, 23 Նոյեմբեր 1948, թրգմ.՝ Յ.Ե.Մ.:

² *Ազդակ*, 23 Նոյեմբեր 1946, թրգմ.՝ Ն. Յ. Պարսումեան:

Քու անունդ Լիբնանան, պարծանքն է մեր, նախնիքներէն իվեր,
Անմահութեան խորհրդանիշ, մայրին է փառքը մե՛ր:

*Հայրենի՛ք, քուկդ ենք բոլորս, քու վերելքիդ ու դրօշիդ,
Քուկդ ենք բոլորս:*

ՆԱՀԱՏԱԿ ՄԱՅՐ³

Քեզի եւ քու բախտակից հայ մայրերուն

Պանդուխտներու սուրհանդակ կոունկին քեզ հարցուցի,
Ըսի որ քու սեւ վիշտէդ, մա՛յր, մաս մը բերէ ինձի.
Բայց ան ըսաւ.- «Կըրակը չի պահուիր մէջ փուտ փայտին,
Զաւակին սիրտը երբեք չի տոկար մօրկան վիշտին»:

Արինաբակ լուսինին քեզ հարցուցի, գերի՛ մայր,
Ըսի որ ինձի բերէ շիթ մը արցունքէդ գոհար.
«Սուրբ մեռոնը չեն պահեր մէջ խեցեղէն ամանի,
Քու հէզ սիրտըդ չէ բընաւ մօրդ արցունքին արժանի»:

Մենաստանիս այցելող թափառական հովերէն
Խնդրեցի, մա՛յր, որ քեզմէ սիրտիս գէթ հեք մը բերեն.
«Բայց անոր հեքն,- ինձ ըսին,- քան մորիկը զօրեղ է,
Եւ մորիկը չի բռնուիր վանդակի մէջ տաշեղէ»:

Աքսորական քրոջըս գրեցի, մա՛յր խանդակաթ,
Որ դ մասունք ինձ դրկէ փունջ մը վարսերէդ արծաթ,
«Ալ իր վարսերն արծաթ չեն, այլ դափնի կարմիր ներկուած,
Վատին ճակատն ե՛րբ տեսար դուն դափնիով պըսակուած»:

Ի՞նչ է այս վիհն որ քեզմէ կը բաժնէ մա՛յր քու որդիդ,
Արինէդ չէ՞ իմ արինս, սիրտըս կէսը չէ՞ սիրտիդ.
Ինչու՞ հոգիդ բոցի պէս մի՛շտ կ'արծակէ լոյս ու փայլ,
Իսկ իմ հոգիս, ա՛խ մայրիկ, ծուխի պէս մութ է, մըռա՛յլ:

Ու, զայրացած, մայրս այսպէս գոչեց իր վատ որդիին.
(Այդ զայրոյթը նոր փայլ մը տուաւ իր լոյս հոգիին.)
«Բոցը բո՛ց է որչափ որ օճախին մէջ կը մընայ,
Մայր օճախէն փախչող բոցն միշտ քեզ պէս ծուխ կը դառնայ:

³ Ազդակ, 6 Մայիս 1933, հեղ.՝ Մենաւոր:

ԳՈՎՔ ԼԻՐԱՆԱՆԻ⁴

**Լեռնաշխարհ մ'ես եղեւնապատ անտառներու,
Հրմայքներով լի, դիւթական,
Ուղխինահոս մշտակարկաչ ակ ու առու
Կը յանկերգեն Գեղդ, Լիբանան:**

**Իրայատուկ նազանքներով՝ ոտքիդ առաջ
Փռուած ծովը կախարդական,
Ձերթ դըշխոյ մը, մերթ մեղմ, ու մերթ մեծաշառաչ
Կը տարփողէ Գովքդ, Լիբանան:**

**Քարծրասըլաց վեհ մայրիներ հընամենի,
Աւերակներ բազմադարեան,
Եկեղեցիք եւ մզկիթներ շատ անուանի
Կը պատմեն հին Փառքդ, Լիբանան:**

**Արեւաշող երկինքըդ լուրթ, օդըդ պայծառ,
Եւ հիւրընկալ շէն ասան,
Գեղջուկ բարի, թռչուններ բիւր, ծաղիկ ու ծառ
Կը պատգամեն Սէրդ, Լիբանան:**

**Նոր դարերու հոլովոյթին հաւատարիմ
Յառաջապահ աներկեան,
Բազում ազգեր, բազում սիրտեր քեզ մըտերիմ,
Կ'ողջունեն մեծ Դերըդ, Լիբանան:**

**Ահեղագոռ մրրիկներու անցար բովէն,
Վըճարեցիր տուրքըդ արեան,
Ու վերապրող զաւակներ քեզ կը ցնծերգեն,
Ազատութեան Տէր, Լիբանան:**

**Նըկարագեղ դաշտ ու անտառ, ջուր ու ծըմակ,
Ծով, մայրիներ, շէն ու ասան,
Երկինք, թռչուն, ւաւերակներ, կ'երգեն համակ
Անկախութեան Տօնդ, Լիբանան:**

⁴ *Ջարթօնք*, 23 Նոյեմբեր 1950, հեղ.՝ Յ.Ե. Մազիստրոս:

Appendix 2

A questionnaire about Turkey's recent events on May 31, 2013

This questionnaire is directed to the Armenian community in Lebanon aiming to understand their perception on the recent events taking place in Turkey. The participants will remain anonymous. The outcome will be used for research purposes.

1. Do you follow the news concerning the events taking place in Turkey?
 - a. Yes
 - b. No
2. Did you follow news about Turkish politics?
 - a. Yes
 - b. No
3. What media do you use to follow the news?
 - a. Lebanese media
 - b. Armenian media
 - c. International media
 - d. Blog/Facebook/Twitter
 - e. Personal contact
 - f. Other
4. What are the real issues behind these events in your opinion?
 - a. Environmental issues
 - b. Turkey's economic issues
 - c. The repressive policies of the ruling government
 - d. I do not know
 - e. Other
5. Which of the following political powers in Turkey are the most active participants in the events in your opinion?
 - a. The environmentalists
 - b. The socialists
 - c. The kemalists
 - d. The nationalists
 - e. The Turkish army
 - f. The kurds
 - g. I do not know
 - h. Other
6. Do you know the Turkish Armenian community?
 - a. Yes

- b. No
 - c. Almost
7. Do you think that the Armenian community in turkey should participate in the events?
- a. Yes
 - b. No
 - c. I am not sure
8. Do you think that these events are beneficial for the Armenian community in Turkey?
- a. Yes
 - b. No
 - c. I am not sure
9. What should be the stance of the Armenians in the diaspora?
- a. They should stay indifferent
 - b. They should follow the events closely
 - c. They should support the protesters
 - d. I do not know
10. Do you have anything to add?
11. Age
12. Gender

Յաւելում 3

Պէյրութ, 13 Մարտ 2014

Մեծայարգ....,
Տնօրէն ... Վարժարանի.

Հայկական դպրոցին հիմնական առաքելութիւնը, գոյապատճառը հայեցի կրթութեան ջամբումն է, ուստի, Ազգային Դաստիարակութեան հիմնական բաղկացուցիչ Հայ Դպրոցին մէջ, էական դերակատարում վստահուած է հայագիտական նիւթեր դասաւանդող ուսուցիչին:

Հետեւաբար, հայագիտական նիւթեր դասաւանդող այսօրուան ուսուցիչին մասին որոշակի ու փաստացի պատկերացում մը կարենալ կազմելու համար, Հայկազեան Համալսարանի «Հայերը Լիբանանի Մէջ» գիտական համագումարին (14-16 Մայիս 2014) ներկայացուելիք զեկոյցի մը համար կը դիմենք ձեզի, որպէսզի ամբողջացնէք կից հարցախոյզը, որ կը կրէ զուտ ուսումնասիրական բնոյթ:

Զեկուցումը կը նպատակադրէ այսօրուան պատկերին ներկայացումէն աւելին, վաղուան հեռանկարներու ցուցահանումն ու համապատասխան եզրակացութիւններու կատարումը, հիմնուելով առկայ ճշգրիտ տուեալներու վրան: Ի վերջոյ, որքան լաւ ճանչնանք ու խորապէս ուսումնասիրենք ներկան, այդքան յաջող կերպով ու իրատեսօրէն կը ծրագրենք ապագան:

Կը վստահեցնենք թէ հաւաքուած բոլոր արդիւնքները պիտի օգտագործուին բացառապէս գիտա-ուսումնասիրական նպատակներով, պատասխանները պիտի ներկայացուին **ընդհանուր պարունակի** մը մէջ, բնաւ չառանձնացնելով ոչ մէկ դպրոց կամ ուսուցիչ, միութիւն կամ յարանուանութիւն:

Յաջողութիւն կը մաղթենք ձեր ազգանուէր ու կրթանուէր գործունէութեան:

Յարգանք՝
Արմէն Իւրնէշլեան

Կը խնդրուի հարցախոյզը ամբողջացնել ամենաուշը մինչեւ Երկուշաբթի 14 Ապրիլ 2014: Կապի միջոցներ՝ urneshlian@yahoo.com, կամ 03-396494: Կրնաք դրկել նաեւ Հայկազեան Համալսարան՝ Դոկտ. Անդրանիկ Տագէսեանին, կամ Հայ Աւետ. Գոլէճ՝ Դոկտ. Արմէն Իւրնէշլեանին:

Առանց անուններ նշելու (պարզապես թուագրելով Ա. Բ. Գ. Դ.) կը խնդրենք որ ամբողջացնէք հետեւեալ աղիւսակը: Նկատի առնել միայն հայագիտական նիւթեր դասաւանդող ուսուցիչները (յետայսու ՀՆԴ)՝ ինչպէս հայոց լեզու, հայ գրականութիւն, հայոց պատմութիւն, հայ մշակոյթ, մատենագրութիւն եւն.:

ԿԱՐԵԻՈՐ.- Եթէ տուեալ ուսուցիչ մը, այլ դպրոցի մը մէջ նաեւ հայագիտական նիւթեր կը դասաւանդէ, ապա պարզապէս կրկնակ հաշիւէ խուսափելու համար, կը խնդրուի «ՈՒՍՈՒՑԻՉ» ՏՈՒՓԻԿԻՆ ՄԷՋ ՆՇԵԼ ԱՆՈՐ ԱՆՈՒԱՆ ՈՒ ՄԱԿԱՆՈՒԱՆ ՍՈՍԿ ՍԿԶԲԱՆԱՏԱՌԵՐԸ ԵՒ «ՄՆԱՅՈՒՆ ԹԷ ԱՅՑԵԼՈՒ» ՏՈՒՓԻԿԻՆ ՄԷՋ ՄԻԻՍ ԴՊՐՈՑԻՆ/ԴՊՐՈՑՆԵՐՈՒՆ ԱՆՈՒՆ/ՆԵՐԸ:

Դպրոցի անուն.- _____

	Տարիք եւ սեռ	Բարձր. Վկայն. եւ Հաստիքն.	Փորձութիւն. ըստ տ.տ.	Մնայուն թէ այցելու	Դասաւանդած Բաժանմունք	Վերջին 10 տ.տ. վերպտրստմ ստացած է: Ու՞ր:	Դասաւանդած նիւթ/երը	Դպրոցէն ներս այլ պոսիսնտթնր. ունի՞: Ի՞նչ	Միութենական (կսկցկն., մշկթն. այլ) գրծնթն. կը ծաւալէ՞
Ու. Ա.									
Ու. Բ.									
Ու. Գ.									
Ու. Դ.									
Ու. Ե.									
Ու. Ջ.									
Ու. Է.									
Ու. Ը.									
Ու. Թ.									
Ու. Ժ.									

Ձեր տնօրինած վարժարանին մէջ **օտար եւ հայ** ուսուցիչներուն թուային յարաբերութիւնը ի՞նչ է: (Օրինակ 16 օտար, 14 հայ) _____

Մանկապարտէզին մէջ օտար եւ հայ ուսուցիչներուն թուային յարաբերութիւնը ի՞նչ է: _____

Մնայուն օտար եւ հայ ուսուցիչներուն թուային յարաբերութիւնը ի՞նչ է: _____

Հետեւեալ նիւթերը ասանդող ուսուցիչները հա՞յ են. եթէ այո, արակա՞ն, թէ իզական սեռին կը պատկանին:

Մարզանք _____

Կրօն _____

Գծագրութիւն-ձեռարուեստ _____

Երգ-երաժշտութիւն _____

Յաւելում 4ա

ՀԱՂՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Սիրելի՛ Հայրենակիցներ,

Քրիստոնէական սիրոյ ամենաջերմ զգացումներով եւ սուրիահայու քաղաքացիական խորունկ գիտակցութեամբ վերստին կը դիմենք բոլորիդ, Ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելով սուրիական հայրենիքի դիմագրաւած տազնապի ներկայ զարգացումներուն, մտահոգութիւններուն եւ վտանգներուն, որոնք մեզ կը շրջապատեն եւ մեր մէջ տեղի կ'ունենան:

Արդարեւ, երբեմնի խաղաղութեան, ապահովութեան ու համակեցութեան խորհրդանիշ հանդիսացող Սուրիան, վերջին ամի քան մէկուկէս տարուան ընթացքին վերածուեցաւ հակամարտութեանց, անապահովութեան ու չարաղէտ պատերազմական թատերաբեմի:

Այս անբնական ու անմարդկային տխուր իրավիճակին մէջ, հայ համայնքը ըլլալով եւ մնալով սուրիացի ժողովուրդի անբաժան ու անբաժանելի մասը, ինք եւս կրեց ու կը շարունակէ կրել համընդհանուր տառապանքն ու նեղութիւնները, որոնք կը ներքաշեն անխտիր բոլոր քաղաքացիները՝ չարագոյն փորձութիւններու մէջ:

Մեր համայնքը՝ եկեղեցական թէ ազգային կառոյցներով ու կազմակերպութիւններով միշտ գործած է եւ կը շարունակէ գործել անկողմնակալ կեցուածքով, առաջնորդուած մեր ժողովուրդի նկարագիրին իւրայատուկ ու հիմնական սկզբունքով՝ դրական ներկայութեամբ:

Սուրիական տազնապի ընթացքին, մեր ելոյթներուն, հաղորդագրութիւններուն, պատգամներուն ճամբով յաճախ շեշտեցինք, իսկ այսօր ամի բարձրադաղակ կը յայտարարենք.-

ա) Սուրիան՝ հիւրընկալող հայրենիք է եւ մեր բոլորին տունն է, անկախ ցեղային, կրօնական կամ մշակութային այլազան պատկանելիութիւններէ:

բ) Հայոց Յեղասպանութեան օրերուն, Սուրիան ու սուրիացի ասպնջական ժողովուրդը մեր ժողովուրդին ընծայեցին անմոռանալի առիթը վերակազմակերպուելու քաղաքացիական արժանապատուութեամբ եւ վերապրելու մեր եկեղեցւոյ հաւատքով ու անոր արտայայտութիւնը եղող լեզուով թէ մշակոյթով:

գ) Սուրիահայերը դարեր շարունակ ապրեցան ու գործեցին սուրիական հայրենիքին ու սուրիացի ժողովուրդին յառաջադիմութեան ու զարգացումին ի նպաստ:

դ) Սուրիահայերս ամբօրէն կառչած կը մնանք սուրիական հայրենիքին ու սուրիացի ժողովուրդին միասնութեան, երախտագէտ հոգիով եւ պատկանելութեան յստակ կեցուածքով:

Այս բոլորին զուգահեռ, միասնաբար վերստին կ'ընդգծենք մեր համոզումները ներկայ տագնապին առնչութեամբ.-

ա) Սուրիացի ժողովուրդը բնական իրաւունքը ունի արդարութեամբ, ազատութեամբ ու խաղաղութեամբ ապրելու եւ տնօրինելու իր կեանքի զարգացման ընթացքը:

բ) Աշխարհի բարոյական թէ իրաւական բոլոր կարգերը, յատկապէս կրօնքները, մանաւանդ քրիստոնէական ու մահմետական կրօնքները մերժելով կը դատապարտեն ամէն տեսակի արհմահեղութիւն: Մենք եւս, Ամէնողորմ Աստուծոյ հանդէպ մեր հաւատքին թելադրականութեամբ կոչ կ'ուղղենք հակամարտութեան մէջ յայտնուած հայրենակիցներուն, դադրեցնել բոլոր տեսակի արհմահեղութիւնները:

գ) Այսօրինակ կացութեանց մէջ բարոյական կարեւորագոյն սկզբունք կը դաւանինք հանդուրժողութեան ոգիով առաջնորդուիլը, որ մարդուս մէջ կը ձեւակերպէ տագնապը լուծելու բարեացակամ տրամադրութիւնը:

դ) Իսկ բոլոր տեսակի տագնապները, խնդիրներն ու հարցերը կրնան լուծուիլ միմիայն երկխօսութեամբ: Պատերազմները աներաժութիւններ եւ ողբերգութիւններ ստեղծել են, երկխօսութիւնները՝ յառաջադիմութիւն եւ խաղաղութիւն:

Արդ, կոչ կ'ուղղենք մեր ժողովուրդի սիրեցեալ զաւակներուն, որպէսզի ներկայ տագնապի վտանգաւոր ժամանակամիջոցին ըլլան շրջահայեաց, ողջախոհ, զգաստ, զուսպ, ցաւակից, մխիթարող, յուսադրող, բարի ծառայութեամբ օգտակար եւ չներքաշուին արկածախնդրութիւններու մէջ, որոնք անհատական, ընտանեկան, համայնական ու քաղաքացիական աղէտներ կրնան յառաջացնել: Տիրոջ բարի Հոգին թող ձեզ առաջնորդէ բարեգործութեան ու խաղաղութեան:

Տէրը նեղութեան մատնուած մեր բոլորին ամէնամաքուր աղօթքները լսէ եւ Իր բարձր բազուկով պահէ ու պաշտպանէ սուրիական հայրենիքը եւ Իր խաղաղութիւնը պարգեւէ մեր ժողովուրդին:

ՀԱՅ ԵՐԵՔ ՀԱՄԱՅՆՔԱՊԵՏԵՐ

30 Օգոստոս 2012

Յաւելուած 4բ

ԶԵԿՈՅՑ ՍՈՒՐԻԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ՇՏԱՊ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ ՄԱՐՄՆԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐՈՒՆ ՄԱՍԻՆ
(19 ՅՈՒԼԻՍ 2012ԷՆ 30 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ 2013)

Ա.- ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի Մարմինը (ՍՇՕՎՄ) բաղկացած Սուրիոյ հայ համայնքապետներէն (Հալէպ եւ Դամասկոս) եւ ազգային կուսակցութիւններու (ՄԴՀԿ, ՀՅԴ, ՌԱԿ) եւ բարեսիրական միութիւններու (Հ. Բ. Ը. Մ. եւ Ս. Օ. Խ.) ներկայացուցիչներէն, կազմուեցաւ 19 Յուլիս 2012ին:

Բ.- ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿ

ՍՇՕՎՄ-ը իր հիմնադիր նիստերուն մշակեց գործունէութեան իր Ուղեցոյցը, ճշդեց օժանդակութեան աշխատանքի բնագաւառները, ընթացակարգը եւ յարաբերութեան եղանակները:

Մարմինը ունեցաւ իր վարչական կազմը, գործավարութիւն-բանբերը, տնտեսական ու հաշուական յանձնախումբը:

Գ.-ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆ

I- Իր կազմութենէն կարճ ժամանակ անց, ՍՇՕՎՄ-ը Սուրիոյ հայահոծ շրջաններուն մէջ յառաջացուց Շտապ Օգնութեան Գործադիր Մարմիններ, աշխատանքային յատուկ ուղեցոյցներով ներդրում կատարեց անոնց օժանդակութեան աշխատանքներուն եւ հսկեց գործունէութեան հեզասահ ընթացք ապահովելու համար:

Երկրի քաղաքական,ապահովական եւ տնտեսական պայմաններուն բերումով, Գործադիր Մարմիններու աշխատանքներու բնոյթն ու տարողութիւնը իրարմէ բաւականաչափ տարբերեցան:

Հալէպը ճակատումի գլխաւոր վայր դառնալու պատճառով, շտապ օգնութեան հիմնական աշխատանքները հոն կեդրոնացան:

II- Սուրիոյ մէջ օժանդակութեան աշխատանքները կիրնթանան հիմնական չորս բնագաւառներուն մէջ՝ ԿԵՆՑԱՂԱՅԻՆ, ԱՌՈՂՋԱՊԱԿԱԿԱՆ, ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ ԵՒ ԿՐԹԱԿԱՆ:

ԿԵՆՑԱՂԱՅԻՆ օժանդակութեան հիմնականը սննդեղէնի մատակարարման աշխատանքն է: Երկրի ապրած տնտեսական ծանր տագնապին, համատարած անգործութեան, քանդուած, կողոպտուած կամ ճակատումի շրջաններուն մէջ գտնուող գործարաններու կամ արհեստանոցներու պատճառով, մեծաթիւ հայ ընտանիքներ իրենց օրապահիկէն զրկուած են: Միաժամանակ Սուրիոյ մէջ ընդհանրապէս եւ

Հալել պ քաղաքի մէջ մասնաւորապէս համատարած սղաճը եւ ապրանքներու ապահովման դժուարութիւնները մեծապէս ցնցած են հայ ընտանիքներու տնտեսական կարողականութեան իրավիճակը, զիրենք յայտնելով աննախանձելի տնտեսական կացութեան մէջ: Այս վիճակը մեղմացնելու համար Գործադիր Մարմիններու ջանքերով միամսեայ կամ երկամսեայ դրութեամբ (ըստ շրջանի) մօտաւորապէս երեք հազար հայ ընտանիք սննդակողով կը ստանայ:

Սննդակողովի պատրաստութեան աշխատանքները կբիրականանան համապատասխան յանձնախումբերու եւ կամաւոր երիտասարդներու ջանքերով:

Վերջին ամիսներուն Հալելի կացութեան առաւել վատթարացման, մանաւանդ քաղաքի շրջափակման հետեւանքով, լուրջ մտահոգութիւն դարձան թէ՛ ապրանքատեսակներու ապահովման հարցը, թէ՛ անոնց սակագիներու մագլցումի հարցերը, այսուհանդերձ սննդակողովներու բաշխման աշխատանքները չկասեցան, այլ՝ ճշդուած ժամկէտներով ու կանոններով շարունակուեցաւ եւ կը շարունակուին, նոյնիսկ երբ տնտեսական վիճակի հետզհետէ վատացումի հետեւանքով սննդակողովներէն օգտուողներուն թիւը աստիճանաբար բարձրացաւ:

Այս բնագաւառի օժանդակութիւններուն մէջ կը ներառուին բազմաթիւ ընտանիքներու կենցաղային անհրաժեշտ այլ կարիքներու բաւարարման աշխատանքները (մաքրութեան իրեր, ձմրան եղանակին բուրդէ ծածկոցներ, եւայլն):

ԱՌՈՂՋԱՊԱՀԱԿԱՆ օժանդակութիւնները կը կատարուին ռազմական դէպքերու պատճառով (ռմբակոծում, պայթում, հրթիռածգութիւն, կրակոց, դիպուկահար, բեկորներ, եւայլն) մարմնային տուժումներ կրողներուն, որոնց մեծամասնութիւնը նիւթական անձուկ պայմաններու մէջ կբապրի:

Վիրաւորներուն նիւթական եւ բարոյական աջակցութիւն կը կատարուի հիւանդանոցային եւ դեղօրայքի ծախսերուն մէկ մասը հոգալով, զանոնք այցելելով եւ անոնց մասին հետաքրքրուելով:

Իսկ զոհերու կամ նահատակներու պարագային օժանդակութիւնը կբընդգրկէ թաղմանական եւ յուղարկաւորութեան ամբողջ ծախսերը:

ԲՆԱԿԱՐԱՆԱՅԻՆ օժանդակութիւնները կ'ընդգրկեն կիսաքանդ կամ որոշակի վնասներ կրած եւ թէժ կամ ճակատումի շրջաններուն մէջ չգտնուող բնակարաններու նորոգութեան ծախսերուն մէկ մասը: Իսկ ամբողջապէս քանդուած կամ կործանած բնակարաններուն կամ աշխատանոցներուն (որոնց թիւը փոքր չէ, մօտաւորապէս հազար կալուած) օժանդակութիւնը ցարդ հնարաւոր չէ կատարել:

ԿՐԹԱԿԱՆ օժանդակութիւնը կատարուեցաւ 2012-2013 ուսումնական տարեշրջանին:

Ժողովուրդիս ապրած տնտեսական անտանելի ճգնաժամին պատճառով, նշեալ ուսումնական տարեշրջանին, ծնողները ի վիճակի չէին իրենց զաւակներուն կրթական ծախսերը հոգալու: Առ այդ, Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի Մարմինը իր յաջորդական լիազումարներուն համապատասխան սերտողութիւններ կատարելէ ետք, մեծապէս գիտակցելով տնտեսական պատճառներով հայկական վարժարաններու փակումը ահազանգող վտանգին հետեւեանքները, եւ մեկնելով իր մշակած ուղեցոյցի սկզբունքներէն, 2012-2013 Ուսումնական տարեշրջանի աւարտին Սուրիոյ հայկական բոլոր վարժարաններուն անխտիր, իւրաքանչիւրին կրթաթոշակին համապատասխան 35% համեմատութեամբ օժանդակութիւն կատարեց, նպաստելով դպրոցներուն եւ ծնողներուն ուսերուն դրուած նիւթական ծանրաբեռնուածութիւնը թեթեւցնելու գործին:

ՄՇՕՎՄ-ին կողմէ Սուրիոյ Հայկական վարժարաններուն յատկացուած օժանդակութեան գումարները կազմեցին հինգ հարիւր հազար Ամերիկեան Տոլար:

III- Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան եւ Վերականգնումի Մարմինը նիւթական յատուկ ներդրում կատարեց նաեւ Համազգայինի Հայագիտական Հիմնարկին, Հալէպի Հայ Ծերանոցին եւ Ազգային Պատսպարանին, որոնք նուիրատուներու չգոյութեան եւ տնտեսական ահաւոր տագնապին պատճառով հսկայական դժուարութեան մատնուած էին:

IV- Ճակատումի տարբեր շրջաններէ համեմատաբար անելի ապահով հայահոծ վայրեր ապաստանած հայեր (Ներքին Տեղափոխուած Ժողովուրդ), ինչպէս Հոմսէն, Եագուպիէէն, Ղընէմիէէն, Արամոյէն, Ռագգայէն, Ռաս Ու Այնէն, Տէր Զօրէն, Թէլ Ապիատէն, արժանացան նիւթական յատուկ օժանդակութեան:

V- Առաւելագոյն չափով ժողովուրդին օգտակար դառնալու նպատակով, Մարմինը փորձած է օգտուիլ օժանդակութեան ծրագիրներով զբաղող հնարաւոր զանազան կողմերէն (տեղական թէ միջազգային), այս իմաստով գործակցութիւն կայացած է Սուրիական Կարմիր Մահիկ Կազմակերպութեան, յատկապէս Հալէպի բաժնին հետ:

Նոյն նպատակով թելադրուած է Գործադիր Մարմիններուն, որ իրենց շրջաններուն մէջ գործող Մարդասիրական եւ Բարեսիրական ոչ հայկական միութիւններուն կամ կազմակերպութիւններուն հետ յարաբերութեան մէջ ըլլան եւ գործակցելով անոնց հետ օգտուին անոնց օժանդակութեան ծրագիրներէն:

Թելադրանքը ի գործ դրուած է եւ կարգ մը Գործադիրներ նման աշխատանքներ իրականացուցած են եւ կը շարունակեն իրականացնել:

Դ.- ՕԺԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ ՕԳՏՈՒՈՂՆԵՐ

Օժանդակութեան աշխատանքներու ի գործ դրման առաջին օրերէն, օգտուողներու ճշման պարագան սերտողութեան առարկայ էր, թէ՛ ՍՇՕՎՄ-ի, թէ՛ Գործադիր Մարմիններուն կողմէ:

Տիրող կացութիւններուն մէջ հեշտ չէր արդար ու խղճմիտ որոշումներ կայացնելը, օգտուողներու սահմանն ու քանակը ճշդելը եւ նպատակին ծառայող գործ իրականացնելը: Այսուհանդերձ փորձ եւ ջանք չխնայուեցաւ ըստ կարելոյն անսխալ գործելու: Առ այդ, լուրջ քննարկումներ կատարուեցան եւ տեսական գաղափարները համընկնեցնելով գործնականապէս գետնի վրայ իրականացած աշխատանքներուն հետ, բիրեղացան կարիքաւորի չափորոշիչները եւ օժանդակութիւններէն օգտուողներուն պարագան յստակացաւ:

Ե.- ՔԱՐՈՉՁԱԿԱՆ

I- ՍՇՕՎՄ-ու քարոզչական հիմնական աշխատանքը կը ծաւալէ իր կայքէջին ճամբով www.syriashdab.com:

Կայքէջին մէջ տեղադրուած է Մարմնի ուղեցոյցը, աշխատանքային լուսանկարները, մարմնին լոյս ընծայած հաղորդագրութիւնները, նուիրատուներու ցուցակը, իրականացուած օժանդակութեան աշխատանքներուն մասին շաբաթական դրութեամբ պատրաստուած զեկոյցները եւ իրականացած աշխատանքներուն մասին պատրաստուած տեսանիւթերը:

Այս շրջագծէն ներս Մարմնի եւ Գործադիրներու ծաւալած աշխատանքներուն մասին Radioyeraz կայքէջային տեղական ծայնասփիւռէն, պարբերաբար զեկոյց կը փոխանցուի:

II- Իր կազմութենէն ցայսօր ՍՇՕՎՄ-ը տարբեր բովանդակութիւններով լոյս ընծայած է վեց հաղորդագրութիւն:

Ձ.- ԹՈՒԱՅԻՆ ՊԱՏԿԵՐ

Յօրս եւ Սուրիոյ մակարդակով արձանագրուած են վիրաւորներու, զոհերու, նահատակներու եւ առեւանգեալներու հետեւեալ թիւերը .-

	Հալէպ Դամասկոս Ընդհ.	Գամիշլի		Հասիշէ Քեսապ Լաթաքիա	
Զոհ	45	8	2	1	56
Վիրաւոր	159	12			171
Առեւանգուած	101	1	1	2	105
Նահատակ (զինուոր)	9	3	2	1	15

Է.- ՍՈՒՐԻՈՅ ՈՂՋ ՏԱՐԱԾՔԻՆ ԱԶԳԱՅԻՆ, ԿՐՕԱՆԱԿԱՆ ԿԱՍ ՄԻՈՒԹԵՆԱԿԱՆ ԿԱԼՈՒԱԾՆԵՐՈՒ ՎՆԱՍՆԵՐ

Ռմբակոծումներու, հրթիռաձգութեան եւ կրակոցներու պատճառներով տարբեր տարողութեամբ վնասներ կրած են՝ Հալէպի Ս. Գէորգ (ամբողջովին հրոյ ճարակ) Հոմսի Ս.Մեսրոպ, Եագուպէի Ս.Ջուարթնոց, Տէր Ջօրի Ս.Նահատակաց, Ռաս Ուլ Այնի Ս.Յակոբ, Դամասկոսի Ս.Սարգիս եւ Մարկատիէի Ս.Յարութիւն Հայ Առաքելական եկեղեցիները, Հալէպի Հայ Կաթողիկէ Աւետման եկեղեցին եւ համալիրը, Տէր Ջօրի Հայ Կաթողիկէ Ս.Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցին եւ համալիրը, Ռագգայի Հայ Կաթողիկէ Նահատակաց եկեղեցին:

Ռմբակոծումներու հետեւանքով ծանրօրէն վնասուած են Հալէպի Հայ Ծերանոցը (ամբողջովին կողոպտուած), ՖԱրեիկ՝ Թերաճներու Կեդրոնը, Ազգային Պատասպարանը (հին շէնքը, բայց մանաւանդ նոր շէնքը), Կիլիկեան ճեմարանը, Կիլիկեան հիւանդանոց-մայրանոցը, Ռագգայի Հայ Կաթողիկէ Նահատակաց Մանկապարտէզը:

Ազգային, կրթական կամ միութենական կառոյցներէն թեթեւ վնասներ կրած են (ապակի, դուռ-պատուհան), Հալէպի՝ Բերիոյ Հայոց Թեմի Ազգ.Առաջնորդարանը, Ազգ.ՏՍԻս՝ բնակարանային համալիրը, Ազգ.Ք.Ե.Ճեմարանը, Լ.Ն.Գ.Կ. Երկրորդական Վարժարանը, Ազգ. Զաւարեան Վարժարանը, Ազգ.Հայկազեան Վարժարանը, Ս.Չեմպէրճեան Կրթասիրաց Երկրորդականը, Հայ Աւետարանական Բեթէլ Վարժարանը, Հայ Կաթողիկէ Տնօրէնոց՝ Վարժարանը, Մխիթարեան Վարժարանը, Հոմսի Ազգ.Սահակեան վարժարանը, Դամասկոսի Ազգային Միացեալ Վարժարանը եւ Հ.Մ.Ը.Մ.-ի եւ Հ.Ե.Ը.ի մարզաւանները:

Յատկապէս ահաւոր պատկեր կը ներկայացնեն Նոր Գիւղի արեւելեան թաղամասերու հայկական բնակարաններն ու գործատեղիները:

Ը.- ՆԻԿԹԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿ

Երկրի քաղաքական, ապահովական եւ տնտեսական պայմաններու հետզհետէ վատթարացումով սաստկացան ժողովրդային կարիքներն ու պահանջները: Աշխարհասփիւռ մեր հայրենակիցները անտարբեր չմնացին ու ընթացք առին սուրիահայութեան օժանդակութեան աշխատանքները:

Մեր ապրած ծանր տագնապի ընթացքին օժանդակութիւններ ստացած ենք նուիրապետական երկու Աթոռներու՝ Էջմիածնի եւ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւններու ճամբով, թեմերէն եւ տարբեր երկիրներու հայկական համայնքներէն, Ազգային երեք կուսակցութիւններէն, Կարմիր Խաչ Միջազգային Կազմակերպութենէն, Կարմիր Մահիկ Սուրիական Կազմակերպութենէն, «Ճինիշեան» եւ «Գարակէօզեան» հաստատութիւններէն, Հ.Բ.Ը.Մ.էն, Հ.Օ.Մ.-էն, «Գարիդաս»էն, «Օգնի՛ր Եղբօրդ» ՀՅԴ նախաձեռնութենէն, «Հայաստան» Համահայկական

Հիմնադրամի Գերմանիոյ, Ֆրանսայի եւ Լիբանանի Յանձնախումբերէն եւ անհատ հայորդիներէ: Նաեւ գոհունակութեամբ պաշտօնապէս տեղեկացած ենք՝ ՀՀ Կառավարութեան կողմէ ԱՇՕՎՄին փոխանցուելիք օժանդակութեան մասին:

Մարմնիս հասած օժանդակութիւնները (մօտաւորապէս 1.700.000 Ամերիկեան Տոլար (Մէկ միլիոն եօթ հարիւր հազար), շրջանի հայութեան կարիքները բաւարարող չէին: Մեր դիմագրուած Ֆիզիքական եւ կենցաղային չափազանց դժուար պայմանները կը շարունակուին եւ օժանդակութիւններու անբաւարարութեան պատճառով մնացած ջնջին գումարը տնօրինելու լուրջ խնդիր ունինք այսօր:

Սուրիահայութեան Շտապ Օգնութեան եւ Գործադիր Մարմնի միակ եկամուտը ստացուած օժանդակութիւններն են:

Օժանդակութեան խնդրանքով Մարմինս յատուկ նամակով դիմած է «Հայաստան» Հիմնադրամին, որ ցարդ անարձագանգ մնացած է, նաեւ դիմած է Գ.Կիլպէնկեան Հաստատութեան Հայկական Բաժնի տնօրէնութեան:

Պայմաններուն բերումով թէեւ օժանդակութեան կարիքը աստիճանաբար կը բարձրանայ, սակայն անոր դիմաց օժանդակուող գումարները աստիճանաբար կը նուազին, մտահոգիչ դարձնելով օգնութեան ծրագիրներու իրագործումը:

Թ.- ԷԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Յանուն տազնապահար համայնքին օժանդակութեան ստանձնած առաքելութեան, ԱՇՕՎՄին համար կարելի է համարուող ծրագիրներէն է ոչ միայն ռազմական դէպքերուն պատճառով արձանագրուած վնասները հատուցելու նախագիծերը, որոնք պետութիւններու կարողականութիւններու եւ փորձին կը կարօտին, այլեւ՝ վերականգնումի աշխատանքներու ծիրէն ներս, արտակարգ պայմաններուն բերումով ստեղծուած ընկերային խոցելի երեւոյթներուն դէմ դնելու, ընթացքը կասեցնելու կամ նոյնիսկ առաջըը առնելու ծրագիրները, որոնք ե՛ւ մասնագիտական մարդուժի, ե՛ւ ազգային ամբողջական ու միակամ մտածելակերպով տողորուած գաղափարներու կարիքն ունին:

Այս շրջագծէն ներս ամէնէն ահաւոր երեւոյթը անգործութիւնն ու անկէ ծնունդ առած շարք մը ախտերն են, որոնք ամէնէն աւելին ճնշող ծանրութեամբ կը սպառնան երիտասարդ սերունդները, համալսարանաւարտները, արհեստաւորներն ու գործարարները:

Յատկապէս Հալէպի մէջ, որ Սուրիոյ ճարտարարուեստ գլխաւոր ոստանը կը համարուի, ճարտարարուեստի տարածաշրջաններուն մեծ մասը կամ ճակատումի շրջան ըլլալու պատճառով կործանեցաւ, իր հետ կործանելով տեղի գործարաններն ու արտադրողական կեդրոնները, եւ կամ

կողոպուտի ենթարկուեցաւ: Այս իսկ պատճառով մեծաթիւ հայ արհեստաւորներ կորսնցուցին իրենց աշխատանքը, կալուածն ու ունեցուածքը:

Արդ, նկատի ունենալով, որ աշխատանքը մարդու արժանապատիւ կեանքի ապահովման հիմնական ազդակն է, որ կը կոփէ ու մշակէ անոր միտքն ու հոգին եւ կը պատրաստէ զինք դառնալու ընկերութեան մէջ օգտակար տարր, առաւել աշխատանքի շնորհիւ մարդը կ'արժեւորէ իր գործունէութիւնը եւ կը ձեւակերպէ կեանքի ընթացքը, ՍՇՕՎԱՐը վերականգնումի իր ծրագիրներուն մէջ անհրաժեշտ կը համարէ յատկապէս երիտասարդութեան գործ հայթայթելու գծով գործնական քայլերու դիմելը:

Այս առնչութեամբ նախատեսուած ծրագիրներէն է նաեւ՝ մարդասիրական օժանդակութեան նպատակներ հետապնդող արտերկրային դրամատուներու կամ հայկական կողմերու հետ գործակցաբար, ջնջին տոկոսներով երկարաժամկէտ վարկեր տրամադրելու ծրագիրը:

Նմանօրինակ ծրագիրներու յառաջընթացը խանգարող հիմնական գործօնը քաղաքի անկայուն վիճակն է, սակայն անդորրը վերադառնալու պարագային պահուան հրամայականը կը դառնայ այդ:

Անորոշ կացութիւնները, յանկարծակիօրէն յայտնուող նոր իրավիճակները եւ յառաջիկայ շրջանին դիմագրաւելիք հաւանական դժուարութիւնները այս իմաստով բաւական լուրջ կացութեան դիմաց կը դնեն Մարմինը, որ անընդմէջ կը քննարկէ նշեալ կացութեան մէջ մէկ կողմէն ժողովրդային իսկական կարիքները հոգալու իրեն վստահուած առաքելութիւնը արդարացնելու նիւթական ու բարոյական հնարաւոր միջոցներու ապահովումը, միա կողմէն օժանդակութեան սահմանափակուածութեան պատճառով յառաջացած հարցերը:

Այսուամենայնիւ շնորհիւ համայնքիս ազգանուէր զաւակներուն, շրջանիս ապրած քաղաքական, ապահովական եւ տնտեսական ծանր պայմաններուն մէջ, օժանդակութեան նուիրական աշխատանքները բծախնդիր խնայողութեամբ եւ կարգաւորութեամբ կ'իրականացուին եւ ջանք չի խնայուիր կարիքաւորին օգնութեան փութալու եւ անոր շտապ օժանդակութիւն մատուցելու:

ՍՈՒՐԻԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ
ՇՏԱՊ ՕԳՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄԻ ՄԱՐՄԻՆ

ՀԱՄԱՌՕՏ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍՆԱԿԻՑՆԵՐՈՒ

Ռուբէն Աւշարեան վկայուած է Քալիֆորնիոյ Western State Universityէն իրաւական դոկտորայի աստիճանով՝ Միջին Արեւելքի ազգային անվտանգութեան մասնագիտութեամբ: Կը պաշտօնավարէ քուէյթեան բազմարդիւնաբերական Tibonian Law Advisors ընկերութեան մէջ, իբրեւ իրաւական խորհրդական, միաժամանակ՝ Dubai International Financial Centerի մէջ: Աւշարեան կը յիշատակուի *Comparative Survey of Corporate Governance in the Gulf Cooperation Council*ի տարեգրութեանց մէջ: Ուսումնասիրութիւններ հրատարակած է *Dispatches: Journal of the British Business Forum* եւ *Arab-British Business Fortnightly Bulletin*ի մէջ: Մամուլի տակ է իր *On the Record: Armenian Deputies in the Lebanese Parliament* փաստավաւերագրական երկհատոր աշխատութիւնը:

Արագ Գոճայեան ծնած է Պէյրութ: Դասաւանդման վկայականին զուգահեռ, պսակաւոր հայագիտութեան տիտղոսով վկայուած է Հայկազեան Համալսարանէն: Մարդաբանութեան մագիստրականը պաշտպանած է Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ: Կը դասաւանդէ եւ կը գործէ մամուլի կալուածին մէջ, կը կատարէ թարգմանութիւններ եւ կ'աշխատի ընկերութեան զարգացման ոլորտին մէջ, միաժամանակ ազատ հետազոտող է ու մաս կը կազմէ *Ազդակ Օրաթերթի* անձնակազմին:

Արման Եղիազարեան 2012ին իբրեւ դոկտոր վկայուած է Երեւանի Պետական Համալսարանի (ԵՊՀ) Պատմութեան Բաժանմունքէն: Վարիչն է ԵՊՀ Սփիւռքագիտութեան Ամբիոնին (2013): 2005-2008՝ իբրեւ գիտահետազոտող աշխատած է ԵՊՀ Պատմական Աշխարհագրութեան եւ Քարտէսագրութեան աշխատանոցին մէջ, իսկ 2008-2013՝ վարիչն էր ՀՀ Սփիւռքի Նախարարութեան Հայրենադարձութեան եւ Հետազոտութեան Բաժանմունքին:

Անդամ է *Համշէն-Պոնտոս* եւ *Շրջանային Հարցեր* պարբերաթերթերու խմբագրակազմերուն: Արժանացած է ՀՀ ԳԱԱ Պատմութեան Ինստիտուտի 2011ի տարուան լաւագոյն գիտահետազոտութեան մրցանակին:

Եղիա Թաշճեան պսակաւոր քաղաքագիտութեան տիտղոսով վկայուած է Հայկազեան Համալսարանէն: Կ'աշխատակցի հայկական տեղական եւ արտասահմանեան թերթերու եւ աշխուժ գործունէութիւն կը ծաւալէ պլուկներու եւ ընկերային համացանցերու մէջ:

Քաղաքական շրջանային հարցերու մասին յօդուածներ ունի տեղական եւ շրջանային մամուլի մէջ: 2010ին հիմնած է the New Eastern Politics առցանց կայքը: Ներկայիս օգնական հետազոտող է Հայկական Սփիւռքի

Ուսումնասիրության Կեդրոնին մէջ եւ շրջանային համադրողը Փարիզի Women in War Միացի Կեդրոնին:

Արմէն Իւրնէշլեան 2011ին ստացած է Բանասիրական Գիտութիւններու Թեկնածուի գիտաստիճան, պաշտպանելով «Ազգային հիմնախնդիրները սփիւռքահայ թատրերգութեան մէջ» ասարտաճառը: 1992ին ասարտած է Երեւանի Պետական Համալսարանի Բանասիրութեան Բաժանմունքը:

Հեղինակ է սփիւռքահայ գրականութեան նուիրուած գիտական յօդուածներու, իսկ Անդրանիկ Տազեսեանի համահեղինակութեամբ աշխատասիրած է *Լիբանանահայ Գիրքը 1894-2012, Մարտնագիտական Ցանկ* (2013) հատորը: Հայ Աւետարանական Գոլէճին մէջ կը վարէ փոխտնօրէնի պաշտօն, միաժամանակ՝ սփիւռքահայ գրականութեան եւ արդի հայ գրականութեան այցելու դասախօս է Հայկազեան Համալսարանէն ներս: Անդամ է *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսի* խմբագրակազմին (2001): Մասնակցած է կրթական եւ հայագիտական խորհրդաժողովներու Լիբանանի, Կիպրոսի եւ Հայաստանի մէջ, զեկուցումներ կարդացած Հայկազեան Համալսարանի կազմակերպած 2005ի ու 2013ի գիտաժողովներուն ընթացքին: Լիբանանի մէջ կը ծաւալէ նաեւ ազգային-հասարակական գործունէութիւն:

Օգնական Փրոֆեսոր **Յովհաննէս Կէօքճեան** 2005ին վկայուած է University of Bradford Peace Studiesի բաժանմունքէն դոկտորայի աստիճանով, մասնագիտանալով էթնիք խաղաղութեան բնագաւառին մէջ: Նախապէս՝ ասարտած է Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին (ՊԱՀ) քաղաքագիտութեան բաժինը: ՊԱՀի մէջ, քաղաքագիտութեան կողքին կը դասաւանդէ միջազգային հակամարտութիւն եւ վարում, էթնիք հակամարտութիւն եւ կարգաւորում նիւթերը: Իր ուսումնասիրութիւնները հրատարակուած են *Nationalities Papers* եւ *Middle Eastern Studies* պարբերականներուն մէջ: Հեղինակ է *Ethnicity Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and Soviet Nationalities Policy* (2012), *Negotiating Armenian Azerbaijani Peace: Opportunities, Obstacles, Prospects* (2014) եւ *Lebanon after the Syrian Withdrawal: External Intervention, Power Sharing and Political Instability* (2017) հատորներուն:

Փրոֆեսոր **Քլոտ Մուրաֆեան** մասնագիտութեամբ ուսողագէտ՝ 1962-2004 դասաւանդած է Ֆրանսայի, Քուպայի, Մեքսիքոյի, Հայաստանի եւ Մ. Նահանգներու զանազան համալսարաններու մէջ: 2002ին պաշտպանած է դոկտորականը՝ Université Paris I Panthéon - Sorbonneէն, «Հայ դիւանագիտութիւնը Խաչակիրներու շրջանին» նիւթով: 1994էն անդամ է ՀՀ ԳԱ Ակադեմիային: Հեղինակ է հայ եւ Հայաստանի - մանաւանդ Կիլիկիոյ -

մշակոյթին նուիրուած ուսումնասիրութիւններու, ինչպէս՝ *La Cilicie au Carrefour des Empires* (1988), *Artsakh, Histoire du Karabagh* (1991, անգլերէն՝ 1994), *Atlas Historique de l'Arménie* (2001), *Les Douze Capitales d'Arménie* (2010): Կազմակերպած է ցուցահանդէսներ եւ հրատարակած համապատասխան հատորներ՝ *Le Royaume Arménien de Cilicie* (1993), *Roma-Armenia* (1999), *Arménie, la Magie de l'écrit* (2007): Մոնպելիէի մէջ, 2013ին արժանացած է պետական դոկտորայի կոչումի՝ իր *L'Arménie du Levant* երկհատորեակին համար: Ներկայիս պատասխանատուն է Երուսաղէմի Հայոց Պատրիարքութեան թանգարանին վերակազմակերպումին:

Փրոֆեսոր **Վահրամ Շեմմասեան** վկայուած է University of California, Los Angeles-էն, պաշտպանելով “The Armenian Villagers of Musa Dagh: A Historical-Ethnographic Study, 1840-1915” դոկտորականը: Տնօրէնն է California State University, Northridge-ի ժամանակակից եւ դասական լեզուներու եւ գրականութեան բաժանմունքի հայագիտութեան բաժնին: Հեղինակ է *The Musa Dagh Armenians: A Socioeconomic and Cultural History, 1919-1939* (2015) հատորին: Պարգեատրուած է ՀՀ Սփիւռքի Նախարարութեան Ուլիլըմ Սարոյեան շքանշանով՝ Սփիւռքի մէջ հայագիտութեան եւ հայ մշակոյթին զարգացման իր բերած նպաստին համար: Արժանացած է Ծիծեռնակաբերդի Հայոց Յեղասպանութեան Թանգարան-Ինստիտուտի Ֆրանց Վերֆէլ պատուանշանին՝ առ ի գնահատանք Մուսա Լեռան մասին իր գիտաշխատութիւններուն:

Օգնական Փրոֆեսոր **Ճէյմս Սթոքըր** վկայուած է Trinity Washington University DC-էն՝ միջազգային յարաբերութիւններու եւ պատմութեան մասնագիտութեամբ, իսկ դոկտորականը ստացած է 2011ին Ժընեւի Graduate Institute of International and Development Studies-էն: Պէյրութի Ամերիկեան եւ Ճորճթաուն համալսարաններու լծակից հետազոտող է: Պարգեատրուած է Զուիցերիոյ Ազգային Գիտական Հիմնարկի Երիտասարդ Գիտահետազոտողներու մրցանակով: Մասնագիտացած է Մ. Նահանգներու արտաքին քաղաքականութեան եւ ժամանակակից Միջին Արեւելքի ոլորտին մէջ: Իր յօդուածները լոյս տեսած են *Cold War History, the Middle East Journal, the Journal of Cold War Studies* եւ *the International History Review* փ մէջ: Հեղինակն է *Spheres of Intervention: US Foreign Policy and the Collapse of Lebanon (1967-1976)* (2016) գիրքին:

Շանթ Վարդանեան ծնած է Պէյրութ, պսակաւոր տնտեսագիտութեան տիտղոսով վկայուած է Հայկազեան Համալսարանէն: Կրթաթոշակառու է Ժան Կոկիկեան Հիմնարկին, որ մրցունակ կրթաթոշակներ կը շնորհէ հայ

համալսարանականներու, որոնք կը ծրագրեն պետական-հանրային բնագաւառին մէջ պաշտօնավարել:

Օգնական Փրոֆեսոր **Անդրանիկ Տազէսեան** 2011ին վկայուած է University of Wales Swanseaէն, դոկտորական աստիճան ունենալով “Democracy and Integration in Multicommunal Polities: The Case of the Armenians and the Kurds in Lebanon” նիւթը: 1983ին վկայուած է Երեւանի Պետական Համալսարանէն (մագիստրոս գրականութեան), 1988ին՝ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն (մագիստրոս քաղաքագիտութեան) եւ 2002ին՝ Էպրտիհի Համալսարանէն (մագիստրոս գիտական հետազօտութիւններու եւ վերլուծութեան): Պատասխանատու քարտուղարն է *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէսին* (1993) եւ անդամ՝ *Հայագիտութեան Հարցեր Հանդէսին* (2014): 2011ին ստանձնած է տնօրէնութիւնը Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոնին: Լիբանանի պատմութիւն, հայ ընկերային քաղաքական միտքի պատմութիւն եւ միջնադարեան հայ արուեստ կը դասաւանդէ Հայկազեան Համալսարանէն ներս:

Խմբագրած եւ հրատարակած է շարք մը գիրքեր, ինչպէս՝ *Լիւի Ղուկասեան-Եագուպեանի Ողբերգ Ձէյթունի 1914-1922* (1987), *Օննիկ Սիրմէլեանի Կեանքիս Գուպարը Զութակիս Հետ* (1988), *Խաչիկ Քարուկեանի Տխոր Յուշեր Անցեալէն* (1989), *Հրանդ Գէորգեանի Կէս Դար Երաժշտութեան-Մանկավարժական Ծառայութիւն (1937-1987)* (1990), *Գերսամ Ահարոնեանի Հարընտիր Խմբագրականներու* (1996), *Յուշամարեան Հայ Աւերարանական Կեդրոնական Բարձրագոյն Վարժարան* (1995), *Փրոֆ. Խաչեր Գալուստեան Մարդն Ու Դաստիարակը* (2005), *Յակոբ Սերոբեանի Եղեռնի Յուշերս* (2005), *Մետրոպ Քենտիրճեանի Ժամանակին Այնճարի Մէջ ՄԱՐԴ Մը Կար՝ «Ընկրլըզման»ը. Անդրանիկ Քենտիրճեան (1921-1977)* (2013) եւ *Ծաղկած Խնձորենիներ* (2015), *Մինաս Թեճիրեանի Անունովը Ապրիս* (2015) հատորները: Փրոֆ. Եւրի Աւետիսեանի հետ խմբագրած է *Սփիւռքագիտութիւն Տարեգիրք. Տեսութեան եւ Պարմութեան Հարցեր* (2012) հատորը: Կազմած եւ խմբագրած է *Հաճոյ Հերոսամարտի 90Ամեակի Գիտաժողովի Նիւթեր եւ Վաւերաթուղթեր Ու Փաստաթուղթեր* (2013), *Հայկական Անդրասիանային Տարածականութիւնը եւ Արդի Հաղորդակցական Միջոցները, Գիտաժողովի Նիւթեր, (15-17 Մայիս 2013)* (2014), *Հարիրամեակ Հայոց Յեղասպանութեան. Հերեանքներ եւ Յառաջադրանքներ, Գիտաժողովի Նիւթեր (31 Յունուար-1 Փետրուար 2015)* (2015), *Իմ Ընտանիքիս Պարմութիւնը* (2016) գիրքերը: Արմէն Իրնէշլեանի հետ կազմած է *Լիբանանահայ Գիրքը 1894-2012. Մարեանագիտական Ցանկ* (2013) հատորը: Աշխատասիրած է *Բարսեղ Կանաչեան (1885-1967)*. *Կեանքի Մը Երաժշտացումը* (2017) հատորը: Հեղինակած է *Պարմութիւն ՌԱԿ Լիբանանի Շրջանակի, 1922-1937* (1993), *Վահան Պէտլեան. Երաժիշտ-*

Մանկավարժը (2004) եւ Լիբանանի Հայօճախը. Գիրք Ա., Համարկումին Խաչուղիները (1920-2005) (2015), գիրքերը:

Փրոֆեսոր **Անահիտ Տօնապետեան-Տեմոփուլոս** 1991ին վկայուած է Université Sorbonne Nouvelleէն լեզուաբանութեան դոկտորայի վկայականով: Վարիչն է INALCO Եւրասիոյ բաժանմունքի հայագիտութեան բաժնին, ուր կը դասաւանդէ արեւմտահայերէն քերականութիւն, հայ լեզուաբանութիւն եւ հայ մշակոյթ: Ստանձնած է ակադեմական վարչական զանազան պատասխանատուութիւններ, յատկապէս՝ INALCOի եւ Փարիզի Labex Empirical Foundations of Linguisticsի մէջ: 2010-2013՝ վարեց “Structure et Dynamique des Langues (CNRS-INALCO-IRD) UMR8202” խառն մարմինը, իսկ 1996-2009՝ տնօրէնն էր Cercle de Linguistique de l'INALCOի: Տնօրէնն է *Faits de Langues* միջազգային լեզուաբանական հանդէսին, անդամ է ՀՀ ԳԱ Ակադեմիային (2012), համահիմնադիրն ու նախագահն է Société des Etudes Arméniennesի (1992-2001) եւ նախագահը՝ Société de Linguistique de Parisի (2011), 2013-2016՝ այցելու դասախօս էր Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն ներս: Հեղինակ է հայ լեզուաբանութեան, ընկերալեզուաբանութեան, լեզուաբանական տիպաբանութեան ու թուային լեզուաբանութեան նուիրուած աւելի քան 40 ուսումնասիրութիւններու:

Օգնական Փրոֆեսոր **Իրինա Փափրովա** 2007ին վկայուած է Georgetown Universityէն, իսկ մագիստրականը պաշտպանած է նոյն համալսարանի Russian and East European Studies բաժնին մէջ, 2003ին: Հետազոտող է Georgetown Universityի Berkley Center for Religion, Peace and World Affairsի: Շրջան մը գործեց Պէյրութի մէջ՝ «Արաբական Գարուն»ի կրօնական ուժականութիւնը սերտելու: Իր հետաքրքրութիւններուն ծիրը կը ծաւալի Լիբանանի քրիստոնէայ համայնքներուն կացութեան շուրջ: Հրատարակած է ուսումնասիրութիւններ յետխորհրդային ռուս ուղղափառ եկեղեցիին մասին: Հեղինակ է *The Orthodox Church and Russian Politics* (2011) հատորին: 2008-2012՝ միջազգային յարաբերութիւններ եւ եւրագիտութիւն դասաւանդած է Պուտսփետի Central European Universityին մէջ: 2007ին եւ 2009ին անդամ եղած է Ուաշինկթընի (Քոլումպիա Նահանգ) Kennan Instituteի, իսկ 2008ին՝ Վիեննայի Institute for Human Sciencesի դասախօսակազմերուն:

Հրաչ Քեսքէնեան դոկտորականի պատմութեան ուսանող է New York City Universityին մէջ: 2015ին իր մագիստրականը պաշտպանեց Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ՝ «Սուրիական Փրոթեստանթ Քոլէճի հայ ուսանողական կեանքի դիմանկարը, 1885-1918» նիւթով: Ներկայիս կ'ուսումնասիրէ Օսմանեան Կայսրութեան վերջին շրջանի ընկերային

բժշկության պատմությունը: Սերտելով Օսմանեան եւ Արեւմտեան բժիշկներու փորձերը, ան կը ջանայ վերակերտել 20րդ դարասկիզբի Օսմանեան Կայսրութեան մէջ հիւանդութեանց եւ դեղերու մասին առկայ զանազան ըմբռումները:

Վահագն Քէշիշեան ծնած է 1985ին: Ապրած է Հալէպի եւ Երեւանի միջեւ: 2004ին փոխադրուած է Լիբանան: Քաղաքագիտութեան պսակաւոր տիտղոսով վկայուած է Հայկազեան Համալսարանէն, 2008ին: Հանրային Կառավարութեան մագիստրականը պաշտպանած է Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանին մէջ, 2013ին: Աշխատակցած է Փարիզի *Յառաջին* եւ Երեւանի *Հեղքին*: 2012էն ի վեր «Ապագայի Գրութիւններ» սինակով հանդէս կու գայ Պոլսոյ *Ակօսին* մէջ: Քէշիշեան աշխուժ գործունէութիւն ունի երիտասարդական ընկերային համացանցերու վրայ: Ներկայիս Պոլսոյ Հրանդ Տինք Հիմնարկութեան բաժնի վարիչ է:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Լիբանանի աշխարհագրական դիրքը՝ Միջերկրականի աւազանին եւ Արաբական անծովափ տարածքներուն միջեւ, ձեւաւորեց անոր հարուստ պատմութիւնը, մշակութային ինքնութիւնն ու կրօնական եւ էթնիք այլազանութիւնը:

Լիբանան բնօրրանն էր աւելի քան հազարամեակ մը ծաղկում ապրած քանանացի/փինիկեցիներու ծովային թագաւորութեան եւ մշակոյթին: Պիպլոսը (Լիբանանի մէջ քաղաք մը) ուր առաջին այբուբէնը ստեղծուած է, անընդհատ բնակեցուած աշխարհի հնագոյն քաղաքը կը նկատուի:

Շրջանը Օսմանեան տիրապետութեան տակ կը գտնուէր 1516էն մինչեւ 1918: 17րդ դարու կէսին, քաղաքական միաւոր մը՝ Լեռնալիբանանի էմիրութիւնը, ձեւաւորուեցաւ, որ ամրապնդուեցաւ շրջանին մէջ արաբերէնի համատարածումով:

Ա. Աշխարհամարտի ասարտին, Օսմանեան Կայսրութեան տապալումով, Լեռնալիբանանի չորս սահմանակից շրջաններ կցուեցան անոր՝ Ֆրանսական Հոգատար Իշխանութեան կողմէ եւ 1 Սեպտեմբեր 1920ին Մեծն Լիբանանի պետութիւնը հռչակուեցաւ:

Լիբանան անկախութեան տիրացաւ 1943ին, իբրեւ համայնքային ժողովրդավար երկիր, ուր 18 կրօնական համայնքներ իշխանութիւնը կը բաժնեկցին համայնաքակեցական համակարգով: Պետութեան բարձրագոյն դիրքերը վերապահուած են կրօնական յատուկ խմբաւորումներու:

Լիբանանը սահմանադրութիւն ունեցող առաջին արաբ երկիրն է, միապալատ խորհրդարանով: Համընդհանուր քուէարկութեան իրաւունքը կը գործադրուի 1953էն ի վեր: Խորհրդարանական 128 արժոնները հաւասարապէս բաժնուած են քրիստոնեաներուն եւ իսլամներուն միջեւ: 1990էն առաջ ինպաստ քրիստոնեաներուն 6-5 համեմատութիւնը կը բանէր խորհրդարանին մէջ:

Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմէն (1975-1990) առաջ, Լիբանան յարաբերական խաղաղութեան եւ բարգաւաճման շրջան մը ապրեցաւ՝ զբօսաշրջութեան, երկրագործութեան, առեւտուրի, դրամատնային համակարգի եւ ազատ տնտեսութեան առկայութեամբ: 1958ին երկիրը առաջին անգամ դիմագրաւեց կարճատեւ քաղաքացիական պատերազմ մը:

1975ին, համայնքային լարուածութեան մագլցումով քաղաքացիական պատերազմը ծայր առաւ Լիբանանի մէջ, ուր քրիստոնէայ խմբաւորումներու համադաշնութիւնը հակադրուեցաւ Պաղեստինի Ազատագրութեան Կազմակերպութեան, ծախակողմեան տիրոջ եւ իսլամ զինեալներու միացեալ խմբաւորումներուն: Յունիս 1976ին, Լիբանանի նախագահ Իլիաս Սարգիս խնդրեց սուրիական բանակին միջամտութիւնը՝ խաղաղութիւնը վերահաստատելու համար: Հոկտեմբեր 1976ին Արաբական Լիկան համաձայնութիւն գոյացուց սուրիական ուժերու մեծամասնութեամբ կազմուած արաբական զսպիչ ուժերու վստահիլ երկրին խաղաղութեան վերահաստատումը:

Քաղաքացիական պատերազմը ձգձգուեցաւ մինչեւ 1989, երբ Թաէֆի Համաձայնագիրը ստորագրուեցաւ: Յունիս 1982ին Լիբանանի հարաւը գրաւած եւ մինչեւ մայրաքաղաքը մտած Իսրայէլի զօրքերը Լիբանանէն քաշուեցան 2000ին:

Քաղաքացիական պատերազմի աւարտին, Լիբանան ապրեցաւ յետպատերազմեան վերաշինութեան, տնտեսական աճի եւ բարգաւաճումի հանգրուան մը՝ տնտեսական տիտան Րաֆիք Հարիրիի առաջնորդութեամբ:

Րաֆիք Հարիրիի սպանութիւնը 2004ին, սուրիական զօրքերուն հեռացումը 2005ին եւ յաջորդող անկայունութիւնը առաջնորդեցին քաղաքական տագնապի ու տնտեսական վայրէջքի: Կացութիւնը առաւել ծանրացաւ շրջանին մէջ զարգացող տագնապալի անհանդարտութեան հետեւանքով:

ՀԱՄԱՌՕՏ ՌԻՐՈՒԱԳԻԾ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՀԱՅՕՃԱԽԻՆ

Լիբանանի հայօճախը նախատեղեռնեան ծագում ունի. Լիբանանի ներկայ տարածքին վրայ հայեր ապրած են Մեծն Տիգրանի օրերէն: Հայկական հետքի շօշափելի տուեալներ ի յայտ կու գան խաչակիրներու շրջանէն՝ ԺԱ.-ԺԲ. դարեր: Կիլիկեան Հայկական Թագաւորութեան անկումէն ետք հայեր եւ Երուսաղէմ ուղղուող հայ ուխտաւորներ կը հաստատուին այստեղ: ԺԷ.-ԺԹ. դարերուն հայերը առաւել նկատառելի կը դառնան իրենց մշակութային ու տնտեսական ձեռներէցութեամբ:

Հայ կաթոլիկ կազմակերպուած ներկայութիւնը սկիզբ կ'առնէ 1748ին (Լեռնալիբանանի մէջ Զմմառու վանքի հիմնումով), իսկ հայ աւետարանական ներկայութիւնը՝ ԺԹ. դարու երկրորդ քառորդէն, մինչ Պէյրութի հայ առաքելական առաջնորդարանը կը հիմնուի 1851ին: Հայ քաղաքական ներկայութիւնը կը շեշտուի մանաւանդ Լեռնալիբանանի վարչաձեւին մէջ:

Հայոց Յեղասպանութեան հետեւանքով, հայերու զանգուածային ներհոսքէն առաջ ոչ-աւելի քան 2000 հայեր կը բնակէին Պէյրութ:

Արդի Լիբանանի հայօճախին սփիւռքեան կեանքը կը սկսի 1920 Սեպտեմբերին, երբ կը հոչակուի Մեծն Լիբանան պետութիւնը: Հոչակման այդ օրերուն կը զուգադիպի հայոց զանգուածային մուտքը Լիբանան: Լոզանի Պայմանագրով քաղաքացիութիւն ստանալով՝ Լիբանահայերուն կեցութիւնը կ'իրաւականանայ եւ կ'օրինականանայ երկրին մէջ: Լիբանահայուն կը շնորհուի համայնքային գոյավիճակի սահմանադրական իրաւունք, որով համայնքին տէրը կը նկատուի եկեղեցին: Վերջինս 1923ին կը լծուի վարչական կառոյց մը յառաջացնել՝ Ազգային Սահմանադրութեան որոշ բարեփոխումներով, կանոնակարգելու համար հայօճախին խառնաշփոթ իրավիճակը: 1932ի պաշտօնական մարդահամարը հայերուն թիւը կը հաշուէ շուրջ 32,000: Յաջորդող տասնամեակներուն այս թիւը կը հասնի աւելի քան 200,000ի՝ բնական աճի, երկու ներգաղթերու (1939ին Ալեքսանտրէթի Սանճաքին Թուրքիոյ կցումին եւ 1948ի պաղեստինեան աղէտին պատճառով), ինչպէս եւ շրջանի այլ երկիրներէն մնայուն ներհոսքին հետեւանքով:

1930ականներու սկիզբը կը յատկանշուի տարրական դպրոցի ցանցին յառաջացումով, գաղթակայաններէն զանգուածի մը քարաշէն թաղամասեր անցումով, գաղթականութեան մեծամասնութեան երկրին տնտեսական անիւին համարկումով: Տասնամեակին երկրորդ կէտը կը դրսեւորէ մամուլի յառաջընթացը՝ 1924ին ծնած *Փիւնիկ* (վերանուանուած *Ազդակ* 1927ին) ու *Լիբանան* (1924-1935) թերթերուն կողքին, 1937ի վերջաւորութեան *Չարթօնքի* ու *Արարապի* ծնունդով: Տասնամեակը կը յատկանշուի նաեւ հայութեան քաղաքական համարկումի ուշագրաւ քայլերով. պետական խորհրդարան եւ Պէյրութի Քաղաքապետարանի խորհուրդ կ'ընդգրկուին հայեր¹: Եկեղեցիին եւ հայրենակցական միութեանց կողքին կը ծաւալին հայ քաղաքական կուսակցութիւնները: Տակաւ, անոնք կը ստանձնեն հայօճախը առաջնորդողի դեր: Կը ձեւաւորուին Պուրճ Համուտի, Նոր Հաճըն-Խալիլ Պետեիի, Էշրեֆիէի եւն. խիտ հայաբնակ թաղամասերը, աւելի ետք՝ Այնճար հայաւանը:

1930ականներուն աւարտը կը դրսեւորէ միութենական երկրորդականներու յառաջացումը, միաժամանակ՝ ձեռներէց հայերու մուտքը Պէյրութի առեւտրական կեդրոնական շուկայ: Այս շրջանին կը զուգադիպին նաեւ դրացի երկիրներու բարեկեցիկ հայերու բարերարութիւնները, որոնց շնորհիւ նաեւ կ'ընդարձակուին վարժարաններ, կը բարեկարգուին եկեղեցիներ: Այս բարերարութիւնները մասամբ կը հակակշռեն այն բացը որ յառաջացած էր 1928ի համաշխարհային տնտեսական տագնապով արեւմտեան բարեսիրական եւ նպաստից կազմակերպութիւններու փրկարար աջակցութեան պարտադրուած կրճատումով ու ձեւափոխումով:

Բ. Համաշխարհային Պատերազմի աւարտով՝ 1920ականներու առաջին կէսին Լիբանան բերուած հազարաւոր որբերը արհեստաւորական միջավայրին բարեկեցիկ խաւը կը դառնան, իսկ

¹ Լիբանանի խորհրդարանին մէջ առաքելական լիբանահայերուն վերապահուած է 5, իսկ կաթոլիկ հայերուն 1 աթոռ: Լիբանանի հայ աւետարանականները արաբ աւետարանականներուն հետ կը համարուին մէկ համայնք, եւ միասնաբար մէկ աթոռ ունին խորհրդարանին մէջ: Լիբանահայ նախարար մը դահլիճին մաս կը կազմէ երբ կառավարութեան կազմը 14 հոգիէն աւելի ըլլայ: Այս թիւը կը բարձրանայ երկուքի երբ դահլիճին թիւը 24էն աւելի ըլլայ: Լիբանահայերուն վերապահուած է նաեւ պետական-հանրային պաշտօններու որոշ թիւ մը:

1948ի արաբ-հրէական տագնապէն ետք, անոնք առաւել կը տարածուին լիբանանեան շուկային մէջ: 1946-47ին Խորհրդային Հայաստան ներգաղթէն ետք, մինչեւ 1975՝ հայօճախը չ'ունենար ժողովրդագրական զանգուածային արտահոսք:

1940ականներու երկրորդ կէսին կը վերերեւի միջկուսակցական պայքարը, որ տակաւ կը սրի Պաղ Պատերազմի տարիներուն՝ հասնելով եղբայրասպանութեան ու պառակտելով լիբանահայ բոլոր կառոյցները՝ հակադիր խումբերու: Նոյն շրջանին նկատառելի կը դառնայ լիբանահայ նիւթապէս հարուստ խաւը, որ 1950ականներուն միանալով տեղաբնիկ, թէ՛ դրացի երկիրներէ եկած հայ ձեռներէցներու, նոր նուաճումներու կը տանի Լիբանանի տնտեսութիւնը: Պէյրութը կը դառնայ հայ յարանուանութիւններու կեդրոնը, իսկ Հայկազեան Քոլէճին (ներկայիս՝ Համալսարան) հիմնումով՝ կ'արձանագրէ սփիւռքահայ կրթական յառաջագոյն նուաճումը: 1960ականներու սկիզբը կը յատկանշուի նաեւ տեղայնացուած ուժերով լիբանահայ կրթական ցանցին, եկեղեցիներու, ակումբներու վերաշինութեամբ, նոր եւ արդիական կառոյցներու յառաջացումով:

1960-1975 տասնհինգամեակը կը հանդիսանայ հայօճախին բարձրագոյն հանգրուանը՝ յարաբերական համերաշխութեան, ազգային-մշակութային, տնտեսական, քաղաքական, համասփիւռքեան առումով: Լիբանահայ թատրոնը, մամուլը, գրատպութիւնը, գրականութիւնը, երգչախումբ-պարախումբերը, մարզախումբերը, սկաուտական շարժումը, երգիչները, գեղանկարչութիւնը, բարեսիրական եւ հայրենակցական միութիւնները, ազատ խմբակները, քաղաքացիական ընկերութիւնը ազգային անկրկնելի երանգ կու տան հայօճախին՝ առաւել հայկականութեամբ ջերմացնելով նաեւ այլ հայօճախներ:

1975-1990 տասնհինգամեակը կը հարուածէ լիբանահայ բազմերես, բազմատարր, բազմաբնոյթ զօրեղ տարածքը: Հայօճախին որդեգրած *Դրական Չէզոքութեան* քաղաքականութիւնը պատերազմական նուազագոյն վնասը կը պատճառէ լիբանահայութեան: Լիբանահայութիւնը իր յարանուանութիւններով, հաստատութիւններով, կազմակերպութիւններով եւ միութիւններով կարելի առաւելագոյն ներհայկական համագործակցութիւնը կը դրսեւորէ այդ շրջանին: Վառ եւ աշխուժ կը մնայ մշակութային

եռուզեռը: Կարելի չ'ըլլար, սակայն, առաջըը առնել արտահոսքին: Հայօճախը կը կծկուի տնտեսապէս, թուաքանակով, հայկականութեամբ, կարողականութեամբ, որակով, ինքնութեամբ եւ ամէնատարբեր առումներով: Կը նուազի ժողովրդագրական խտութիւնը:

1990-2005 տասնհինգամեակին կը նուազին համայնքային-յարանուանական մեծ կառուցումները, մշակութային մեծ նախաձեռնութիւնները, կը փակուին դպրոցական ցանցի օղակներ, կ'անշքանան հայկական շարք մը ծայրամասային բնակավայրեր, կը գոյանան նորերը որոնք սակայն չեն ունենար նախորդներուն նման հայկական հանրային հանդիպավայր: Կը նահանջէ հայախօսութիւնը: Կը հիմնափոխուի հայ անհատին յարաբերութիւնը իր հայ եւ ոչ-հայ միջավայրին հետ՝ զօրակցական, լեզուական, տնտեսական, հոգեբանական, մշակութաբանական, կրթական, ասպարէզային, ամուսնական թէ այլ գործօններով: Միաժամանակ, սկիզբ կ'առնէ բարեկեցիկ նոր խաւի մը յառաջացումը, որ սակայն լիարժէք չի կայանար ու չի յաջողիր լիարժէք աջակցիլ հայօճախին գոյատեւումին ու վերելքին: Հայօճախը կը կորսնցնէ Ափիւռքի մէջ իր նախկին տեղն ու դերը, կը նուազին այլ հայօճախներու միութենական գործիչներ մատակարարելու կարելիութիւնները:

1990-2015ին հայօճախին խոշորագոյն բազմաբնոյթ գործօն կը դառնան Հայաստանի Հանրապետութեան անկախացումն ու Արցախի հնքնորոշման պայքարը: Ժխտական գործօն կը դառնան Միջին Արեւելքի մէջ նախորդ տասնամեակներուն ծայր առած ու տակաւ թափ առնող իրադարձութիւններուն զարգացումներն ու հետեւանքները, որոնցմէ հերթականը՝ 'արաբական գարունը'՝ Լիբանանի մօտիկ ու հեռաւոր տարածքներու բռնկումով, մեծ հարցականներու առջեւ կը դնէ Միջին Արեւելքի հայութիւնը:

ՀԱՄԱՌՕՏ ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԼԻԲԱՆԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

- Scott Abramson, “Lebanese Armenians: A Distinctive Community in the Armenian Diaspora and in Lebanese Society”, *The Levantine Review*, Vol. 2, No. 2 (Winter 2013).
- A Survey of Living Conditions and Social needs of Armenians in Lebanon-2002, Jinishian Memorial Program, Beirut, 2004.
- A Survey of Social Problems and needs within the Armenian Community in Lebanon, Social Action Committee Armenian Evangelical Union, 1970.
- Hratch Bedoyan, “Armenian Political Parties in Lebanon”, (MA Thesis, American University of Beirut), 1973.
- Aida Boudjikianian (ed.), *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present-Day Community*, HU Press, Beirut, 2009.
- M.D. Boyadjian, and S. S. Kazarian, “Validation of the Multigroup Ethnic Identity Measure Among Ethnic Armenian Adolescents in Lebanon”, *Identity: An International Journal of Theory and Research*, 8/4 (2008), pp. 335-347.
- Seta Dadoyan, *The Armenian Catholicosate from Cilicia to Antelias*, Antelias, Armenian Catholicosate, 2003.
- Seta Dadoyan (ed.), *The Contribution of the Armenian Church to the Christian Witness in the Middle East*, Antelias, Armenian Catholicosate, 2001.
- A. Der Khatchadourian, “Fifty Years of Armenian Press in Lebanon (1921-1971)”, *Haigazian Armenological Review*, 2, 1971, pp. 263-296.
- Robert Fisk, *Pity the Nation: The Abduction of Lebanon*, Thunder’s Mouth Press, New York, N.Y., 2002.
- F. Gerges, “The Lebanese Crisis of 1958: The Risk of Inflated Self-Importance”, *Beirut Review*, Vol. 5, 1993, pp. 83-113.
- Thomas Greenshields, “The Settlement of Armenian Refugees in Syria and Lebanon (1915-1939)”, (Ph.D. Dissertation, University of Durham), 1979.
- Sevag Hagopian, “Social and Political Integration of Armenian Students in Lebanon,” (MA Thesis, Lebanese University), 2003.
- Arpi Hamalian, “Lebanese-Armenians: A Study of Generational Differences in Assimilation”, (MA Thesis, American University of Beirut), 1973.
- R.G. Hovhannisian, “The Ebb and Flow of the Armenian Minority in the Arab Middle East”, *Middle East Journal*, 28(1), 1974, 19-32.
- Nubar Hovsepian (ed.), *The War on Lebanon: A Reader*, Arris Books Publishing, Gloucestershire, U.K., 2007.
- Armineh Johannes, “Attached to the Land: Anjar Recalls its Roots and Fights to Retain Them”, *Armenian International Magazine*, 13/5 (2002).

- Seta Kalpakian, “The Dimensions of the 1958 Inter-Communal Conflict in the Armenian Community in Lebanon”, (MA Thesis, American University of Beirut), 1983.
- Raymond Kevorkian, Lévon Nordiguian, Vahé Tachjian (eds.), *Les Arméniens 1917-1939: La Quête d'un Refuge*, Presses De L'Université Saint-Joseph, 2007.
- T. Khayat, “La Route de la Discorde: Construction de Territoire Municipal et Aménagement Metropolitan a Borj Hammoud”, in A. Favier (ed.), *Municipalites et Pouvoirs Locaux au Liban*, Beirut: CERMOC, 2001, pp. 207-225.
- Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, 1977.
- Zaven Messerlian, *Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections 1934-2009*, Beirut, HU Press, 2014.
- Nicola Migliorino, *(Re)constructing Armenia in Lebanon and Syria: Ethno-Cultural Diversity and the State in the Aftermath of a Refugee Crisis*, New York, Berghahn Books, 2008.
- Tsolin Nalbantian, “Fashioning Armenians in Lebanon, 1946-1958”, (Ph.D. Dissertation, New York, Columbia University), 2011.
- Joanne Randa Nucho, *Everyday Sectarianism in Urban Lebanon: Infrastructures, Public Services, and Power* (Princeton Studies in Culture and Technology), 2016.
- Elizabeth Pickard, *Lebanon: A Shattered Country*, Holmes & Meier Publishers, New York, N.Y., 2002.
- Ara Sanjian, “Homeland-Diaspora Relations under Khrushchev and Brezhnev: Soviet Embassy Reports from Beirut on the Armenian Community in Lebanon, 1959-1982 (A Preliminary Study)”, in Michel Bruneau, Ioannis Hassiotis, Martine Hovanessian and Claire Mouradian (eds.), *Arméniens et Grecs en Diaspora: Approches Comparatives*, Athènes, 2007, pp. 273-282.
- Avedis Sanjian, *The Armenian Communities in Syria under Ottoman Dominion*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1965.
- Nikola Bagrad Schahgaldian, “The Political Integration of an Immigrant Community into a Composite Society: The Armenians in Lebanon, 1920-1974”, (Ph.D. Dissertation, Columbia University), 1979.
- Հուրիկ Ադդարեան, *Դպրոցները եւ Կրթութիւնը Լիբանանահայ Համայնքին մէջ*, Agapex, 2014:
- Վ. Աազեան (խմբ.), *Հայութեան եւ Լիբանանի Համար (Հայահոծ Թաղերու Ինքնապաշտպանութեան Համար)*, Հրատ. Ազդակ Օրաթերթի, Պէյրութ, Համազգայինի Վահէ Սէթեան Տպ., 2000:
- Բարբէն Ա. Աթոռակից Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, *Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ (1441-էն մինչեւ մեր օրերը)*, Անթիլիաս-Լիբանան, Տպարան Դպրեվանուց Կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ, 1939:

- Ժիրայր Դանիելեան, *Լիբանանահայ Դպրոցը. Թիւեր Եւ Մտորումներ*, Պէյրութ, 2002:
- Յակոբ Ա. Եագուպեան, *Քննադատական Մտածողութիւնը Լիբանանահայ Վարժարաններու Մէջ*, Պէյրութ, HU Press, 2016:
- Բիզանդ Եղիայեան, *Ազգային Եկեղեցական Տագնապի Խաղաղ Լուծումը*, Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսարանի, 1960:
- Յովհաննէս Թովուգեան, *Սիրիայի Եւ Լիբանանի Հայկական Գաղթօճախների Պատմութիւն 1841-1946*, Երեւան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ, 1986:
- Միքայէլ Ծ. Վ. Մոմճեան , *Քրէյմի Եւ Չմմառու Վանքերուն Հիմնադրութիւնը Եւ Անոնց Մէջ Ապրած Ութը Կաթողիկոսներուն Կեանքն ու Գործունէութիւնը*, Չմմառ, Լիբանան, 1979:
- Սիսակ Վարժապետեան, *Հայերը Լիբանանի Մէջ*, Ա. Հտր., Պէյրութ, (Ա. տիպ.՝ Վանթէք, 1951, 2րդ տիպ.՝ Համազգայինի Վահէ Սէթեան Տպ. 1982), Բ. Հտր., Պէյրութ, Տպ. Սեւան, 1981, Գ. Հտր., Պէյրութ, Տպ. Սեւան, 1981, Դ. Հտր., Ֆերլոն, Նիւ Ճըրզի, Ռոսքիր Փրէս, 1983, Ե. Հտր., Պէյրութ, Համազգայինի Վահէ Սէթեան Տպ. 1983:
- Անդրանիկ Տագէսեան, *Լիբանանի Հայօճախը. Գիրք Ա., Համարկումին Խաչուղիները (1920-2005)*, HU Press, 2015:

الدستور اللبناني, مجلس النواب الجمهورية اللبنانية, بيروت 1995.
القضية الأرمنية في فكر اللبناني, مركز الدراسات الأرمنية - بيروت, 2000

«Լիբանանի Հայերը (Բ.)» Գիտաժողովը Աւարտեց Իր Աշխատանքները

Հայկազեան Համալսարանի
Հայկական Սփիւռքի
Ուսումնասիրութեան Կեդրոնի
կազմակերպած «Լիբանանի Հայերը
(Բ.)» գիտաժողովը յաջողութեամբ
աւարտեց իր աշխատանքները:

Արդարեւ, 14 Մայիս 2014ի
երեկոյեան պաշտօնական բացումէն
ետք, յաջորդող երկու օրերուն՝ 15 եւ 16
Մայիս 2014ին, Հայկազեան Համալսարանին մէջ, գիտաժողովը
գումարեց չորս նիստեր՝ 16 զեկոյցներով: Ընդհանուր առմամբ եղան
տասնութ ելոյթներ՝ իբրեւ գիտական ուսումնասիրութիւններ եւ
դասախօսութիւն:

Ներկայացուած նիւթերն էին՝ Դոկտ. Հուտա Քասաթի՝ «Լուսա-
նկարիչ Յովսէփ Մատէնեանը՝ Լիբանահայ Լուսանկարիչներու Են-
թախորքին Վրայ», Դոկտ. Անահիտ Տօնապետեան՝ «Արեւմտահայե-
րէնի Խնդիրներ Լիբանահայ Համայնքին Մէջ», Դոկտ. Արմէն Իւրնէշ-
լեան՝ «Լիբանահայ Դպրոցի Հայագիտական Դասանիւթերու Ուսու-
ցիչը», Դոկտ. Յովհաննէս Կէօրճեան՝ «Անտեսուած Բնագաւառ Մը՝
Լիբանահայ Համայնքին Դերը Հակամարտութեան Լուծման մէջ
(1975-1990)», Ռուբէն Աւշարեան՝ «Լիբանահայ Երեսփոխանները Լի-
բանանի Խորհրդարանին Մէջ. Արժեւորում Մը՝ Ներսէն», Դոկտ. Ի-
րինա Փափքովա՝ «Լիբանահայ Եկեղեցին Եւ Իր Միջավայրը»,
Դոկտ. Անդրանիկ Տազետեան՝ «Հասարակաց Դատեր. Լիբանահա-
յերը Եւ Լիբանանի Մայիս 6ի Նահատակաց Ու Անկախութեան Տօ-
ները», Դոկտ. Քլոտ Մուֆաֆեան՝ «Հայ Եւ Լիբանանեան Միջանի
Դաշինքներ Խաչակիրներու Ժամանակ», Դոկտ. Վահրամ Շեմմաս-
եան՝ «Մուսա Լեռան Հայութեան Տեղաւորումը Լիբանան, 1939-
1940», Դոկտ. Ճէյմս Սթոքըրը՝ «Մ. Նահանգներու Կառավարութիւնը
Եւ Լիբանահայ Համայնքը (1943-1975), Դոկտ. Արման Եղիազարեան՝
«Լիբանանի Հայ Համայնքը Եւ Մոդէլային Սփիւռքի Խնդիրը Հայ Ի-
րականութեան Մէջ», Հրաչ Քեսթէնեան՝ «Հայ Ուսանողական Կեան-

ըը Սուրիական Բողոքական Քուլճին Մէջ (1885-1920)», Եղիկ Թաշ-
ճեան՝ «Երրորդ Ուղին Լիբանահայութեան Մէջ, 1956-1960», Վա-
հագն Քէշիշեան՝ «Լիբանահայ Պետական Պաշտօնեաները», Արազ
Գոճայեան՝ «Հանրային Անդրադարձը՝ Տագնապներու Ժամանակ.
Կեզիփարքի Դէպքերուն Անդրադարձը Լիբանահայ Երիտասարդու-
թեան Մօտ», Շանթ Վարդանեան՝ «Սուրիահայ Գաղթականները
Լիբանանի Մէջ»:

Պաշտօնական բացման հանդիսութեան, Փրոֆ. Ռիչըրտ Յովհան-
նէսեան խօսեցաւ «Լիբանահայ Համայնքի Կենսական Դերը. 1950ա-
կաններու Յիշատակներ Պէյրութահայութենէն» նիւթով, իսկ գիտա-
ժողովի փակման օրը, Տիար Վիգէն Աւագեան հանրային դասախօ-
սութեամբ մը ներկայացուց «Պատմական Պտոյտ Մը Պուրճ Համու-
տի Մէջ» նիւթը: Գիտաժողովի ծիրին մէջ տեղի ունեցաւ նաեւ Յուշա-
մատեան Կայքէջին *Houshamadyan (Ottoman Armenians: Life, Culture,
Society, Vol. I)* հատորին շնորհանդէսը՝ Համազգայինի Լիւսի Թի-
թինճեան Արուեստի Յուցասրահին մէջ եւ Պուրճ Համուտի լուսա-
նկարներու ինչպէս նաեւ լիբանահայ երգիչ-երգչուհիներու, երգչա-
խումբերու փոքր եւ մեծ ձայնապնակներու ցուցահանդէսը՝ Հայկազ-
եան Համալսարանի Մաթօսեան Արուեստից Յուցասրահին մէջ:

Գիտաժողովին մասնակիցները լաւապէս կը տիրապետէին իրենց
արծարծած նիւթերուն, մանաւանդ որ անոնք մօտէն շփում ունէին
այդ նիւթերուն, կարծես մասնակիցն ու բաղադրամասը ըլլային
անոնց:

Ազատ, անմիջական, երկար եւ խորունկ քննարկումներու եւ վերլուծումներու ընդմէջէն վերահաստատուեցաւ լիբանահայութեան տիպականութիւնը՝ Սփիւռքի իրականութեան մէջ:

Գիտաժողովի ընթացքին շեշտուեցաւ այն որ լիբանահայութիւնը գիտական ուսումնասիրութեան բազում երեսակներ ունի տակաւին, որոնք կը սպասեն խորաթափանց պրպտողներու:

Գիտաժողովի ամբողջ տեսլութեան գեկուցաբերներուն կողքին ներկայ եղան նաեւ մեծաթիւ ունկնդիրներ, ինչ որ կ'արտացոլացնէ նման գիտաժողովներու հանդէպ յառաջացած հետաքրքրութիւնը, որ սկսած է գիտական հետաքրքրութեան վերածուիլ մանաւանդ երիտասարդ

համալսարանականներու եւ համալսարանաւարտներու մօտ:

Յատկանշական այլ երեւոյթ մըն էր երիտասարդ համալսարանաւարտներու մասնակցութիւնը: Արդարեւ, գիտաժողովի վերջին նիստը ամբողջութեամբ տրամադրուած էր իրենց եւ անոնք փայլուն յաջողութեամբ ներկայացուցին իրենց այժմէական ու ցարդ չուսումնասիրուած նիւթերը: Այս առումով, անոնք նոր փորձառութիւն շահեցան: Անոնց շփումը փորձառու եւ

երէց մասնագէտներու հետ հասունացման կարելոր գործօն կրնայ հանդիսանալ անոնց համար: Կը յուսանք որ անոնք առաւել ամուր քայլերով կը յառաջանան իրենց ընտրած ասպարէզներուն մէջ, յառաջ բերելով համալսարանաւարտ, հայեցի մտաւորականներու նոր խաւ մը:

Կեդրոնը շնորհակալ է բոլոր մասնակիցներուն՝ զեկուցողներուն, որոնք ուշագրաւ նորութիւններ, չարձարձուած նիւթեր մատուցեցին, ինչպէս նաեւ՝ ունկնդիր հասարակութեան, որ յատուկ մթնոլորտ յառաջացուց եւ ատելի ծաւալուն դարձուց գիտաժողովին անմիջական արդիւնքները:

Յառաջիկայ տարուան՝ Կեդրոնի չորրորդ գիտաժողովի նիւթ որոշուած է «Սուրիոյ Հայերը» թեման: Այդ գիտաժողովը կը ծրագրուի կայացնել 2015 Մայիսին: Ծրագրային նախապատրաստական աշխատանքները արդէն իսկ ընթացքի մէջ են այս առնչութեամբ:

Հայկազեան Համալսարանի
Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոն

CONTENT OF THE BOOK

The book is the compilation of the proceedings of the conference entitled “Armenians of Lebanon (II)”. The conference was organized by the Haigazian University-based Armenian Diaspora Research Center and was held at Haigazian University on May 14-16, 2014.

The book includes the program of the conference, the opening words, the papers presented (except for Dr. Huda Kasatly’s) and their English summaries, biographies of the contributors, and a press release.

The sixteen papers presented during the conference were the following: “The Photographer Saro Madenian in the Context of Lebanese Armenian Photography” (by Dr. Huda Kassatly), “Western Armenian Language Problems in the Lebanese Armenian Community” (Dr. Anahid Donabedian), “The Armenian Subjects Teachers in the Lebanese Armenian School” (Dr. Armen Urneshlian), “An Ignored Relationship: The Role of the Lebanese Armenian Diaspora in Conflict Resolution (1975-1990)” (Dr. Ohannes Geukjian), “Armenian MPs Throughout the Lebanese Parliaments: An Assessment from Within” (Roupen Avsharian, Esq.), “The Lebanese Armenian Church and Its Milieu” (Irina Papkova), “Embracing Common Causes: The Lebanese Armenians, the May 6 Martyrs and Lebanese Independence Days” (Dr. Antranik Dakessian), “Quelques alliances arméno-libanaises à l’époque des croisades” (Dr. Claude Mutaftian), “The Settlement of Musa Dagh Armenians in Anjar, Lebanon, 1939-40” (Dr. Vahram Shemmassian), “The United States Government and the Armenian Community in Lebanon, 1943-1975” (Dr. James Stocker), “The Lebanese Armenian Community and the Issue of Armenian Diaspora Typology” (Dr. Arman Yeghiazarian), “Armenian Student Life at the Syrian Protestant College (1885-1920),” (Hratch Kestonian), “The Third Track in Lebanon, 1956-1960” (Yeghig Tashjian), “Armenians in the Lebanese Public Administration” (Vahakn Keshishian), “Public Affect in Times of Crises: Gezi Park Events as Reflected among Lebanese Armenians” (Araz Kodjayan), “The Syrian-Armenian Refugees in Lebanon” (Shant Vartanian).

The book is the first volume of a series which will feature aspects of the Armenian communities in Middle Eastern countries.

الكتاب في سطور...

يغطّي هذا الكتاب مؤتمر "الارمن في لبنان (II)" الذي نظمه مركز الابحاث للشتات الارمني في جامعة هايكازيان والذي انعقد في جامعة هايكازيان بين 14 و16 ايار 2014. وشارك في المؤتمر ستة عشر اختصاصيين واكاديميين حضروا من الولايات المتحدة, فرنسا, ارمينيا ولبنان.

ويحتوي الكتاب برنامج المؤتمر والمحاضرات الخمسة عشر (ما عدى محاضرة الدكتور هدى قساطلي) التي أقيمت وخلاصة المحاضرات, والسيرة الذاتية للمحاضرين, وصوراً من المؤتمر والبيان الصحافي.

اما المحاضرات التي القيت فهي تتطرق الى المواضيع التالية: "المصور سارو مادينيان في اطار الفن الفوتوغرافي الارمني-اللبناني" (الدكتور هدى قساطلي), "الصعوبات التي تواجهها تعليم اللغة الارمنية في لبنان" (الدكتور اناهد دونايديان), "الاساتذة الذين يدرسون المواد الارمنية في المدارس الارمنية في لبنان" (الدكتور ارمين اورنشليان), "موضوع منسى: دور الشتات الارمني-اللبناني في احلال السلام ابان الازمات (1975-1990)" (الدكتور اوهانس كوكجيان), "النواب الارمن في البرلمان اللبناني: دراسة من الداخل" (المحامي روبين افشاريان), "الكنيسة الارمنية في لبنان ومحيطها" (ايرينا بابكوف), "دور الصحافة الارمنية اللبنانية في تثقيف المهاجرين الارمن (1924-1952)" (الدكتور انترنيك داكسيان), "بعض الاحلاف الارمنية-اللبنانية ابان الصليبيين" (الدكتور كلود موتافيان), "استيطان ارمن موسى داغ في عنجر, لبنان (1939-1940)" (الدكتور فهرام شماسيان), "حكومة الولايات المتحدة والطائفة الارمنية في لبنان (1943-1975)" (الدكتور جيمس شتوكر), "الطائفة الارمنية-اللبنانية وموضوع تيولوجيا الشتات الارمني" (الدكتور ارمان يغيازاريان), "الحياة الطلابية الارمنية في الكلية السورية البروتستانتية (1885-1920)" (هراتش كستانيان), "الخط الثالث في لبنان (1956-1960)" (يغيا طاشجيان), "الارمن في الدوائر الرسمية اللبنانية" (فاهاكن كشيبيان), "تأثير المجتمع ابان الازمات: احداث الكيزي بارك في اسطنبول كما رآها اللبنانيون الارمن" (اراز كوجيان), "النازحون الارمن-السوريين في لبنان" (شانط فارطانيان). والكتاب هو المجلد الاول من سلسلة الكتب التي ستسلط الضوء على الارمن في دول الشرق الاوسط.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶԱՏԱՆ ԳՐԱՑԱՆԿ

- 1) *Armenians of Lebanon: From Past Princesses and Refugees to Present- Day Community*. Edited by Aida Boudjikianian, Beirut 2009, 35\$:
- 2) Alfred de Zayas, J.D., Dr. Phil.*The Genocide Against the Armenians 1915-1923 And the Relevance of the 1948 Genocide Convention*, Beirut February 2010, 10\$ (սպառած):
- 3) *Towards Golgotha: The Memoirs of Hagop Arsenian, A Genocide Survivor*, translated and annotated by Arda Arsenian Ekmekji, Beirut 2011, 30\$ (սպառած):
- 4) Dr. Zaven Messerlian, *Armenian Participation in the Lebanese Legislative Elections 1934-2009*, Beirut 2014, 25\$:
- 5) Dr. Vahram L. Shemmajian, *The Musa Dagh Armenians: A Socioeconomic and Cultural History 1919-1939*, Beirut 2015, գին՝ 50 եւ 60\$:
- 6) *Towards Golgotha: The Memoirs of Hagop Arsenian, A Genocide Survivor*, translated and annotated by Arda Arsenian Ekmekji, 2nd ed., Beirut 2015, 30\$:
- 7) *Հաճնոյ Հերոսամարտի 90ամեակի Գիտաժողովի Նիւթեր եւ Վաւերագրեր Ու Լուսանկարներ*, կազմեց եւ խմբագրեց Դոկտ. Անդրանիկ Տազետեան, Պէյրութ 2013, 228 էջ, 10\$:
- 8) *Լիբանանահայ Գիրքը 1894-2012. Մարտնագիտական Ցանկ*, աշխատասիրեցին Դոկտ. Անդրանիկ Տազետեան եւ Դոկտ. Արմէն Իրնէշլեան, Պէյրութ 2013, 20\$:
- 9) *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս*, Հտր. ԼԳ./Haigazian Armenological Review, Vol. 33, 2013, 566 էջ, 20\$:
- 10) *Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս*, Հտր. ԼԴ./Haigazian Armenological Review, Vol. 34, 2014, 656 էջ, 20\$:
- 11) *Հայկազեան Համալսարան. Հայ Տպագրութեան 500-Ամեակի Ձեռնարկներ. 5 Մայիս 2012-22 Մարտ 2013*, Պէյրութ, 2014, 104 էջ:
- 12) *Հայկական Անդրսահմանային Տարածականութիւնը եւ Արդի Հաղորդակցական Միջոցները, Գիտաժողովի Նիւթեր, (15-17 Մայիս 2013)*, խմբ. Անդրանիկ Տազետեան, Հրատ. Հայկական Սփիւռքի Ուսումնասիրութեան Կեդրոն, Հայկական Սփիւռք Ա., Պէյրութ 2014, 246 էջ, 10\$:
- 13) *Հարիւրամեակ Հայոց Յեղասպանութեան. Հերեւանքներ եւ Յառաջադրանքներ, Գիտաժողովի Նիւթեր (31 Յունուար-1 Փետրուար 2015)/Armenian Genocide Centennial: Addressing the Implications. Proceedings of the Conference (January 31-February 1, 2015)*, կազմ. եւ

խմբ.՝ Անդրանիկ Տազետեան/Compiled and edited by Antranik Dakessian, 240 էջ, 10\$:

- 14) Հայկազեան Հայագիտական Հանդես, Հտր. ԼԵ./Haigazian Armenological Review, Vol. 35, 2015, 944 էջ, 20\$:
- 15) Անդրանիկ Տազետեան, Լիբանանի Հայօճախը. Գիրք Ա., Համարկումին Խաչուղիները (1920-2005), 2015, 174 էջ, 10\$:
- 16) Յակոբ Ա. Եագուպեան, Քննադատական Մտածողությունը Լիբանանահայ Վարժարաններու Մէջ, 2016, 158 էջ:
- 17) Իմ Ընդանիքիս Պարմութիւնը, կազմ.՝ Հայկազեան Համալսարանի Հայագիտական Ուսմանց Ընկերակցութիւն, խմբ.՝ Ա. Տազետեան, 2016, 296 էջ:
- 18) Հայկազեան Հայագիտական Հանդես, Հտր. ԼԶ./Haigazian Armenological Review, Vol. 36, 2016, 700 էջ, 20\$:
- 19) Բարսեղ Կանաչեան (1885-1967). Կեանքի Մը Երաժշտացումը, աշխ.՝ Անդրանիկ Տազետեան, 670 էջ, 2017, 20\$:

(20) هرانت دينك, امتان قريبتان... جاران بعيدان

translated into Arabic by Dr. Alexan Keshishian, Beirut 2012, 160 էջ, 10\$:

(21) د. نورا أريسيان, 100 عام على الإبادة الأرمنية: 100 شهادة عربية (بمناسبة الذكرى المئوية للإبادة الأرمنية), HAIGAZIAN UNIVERSITY PRESS, Beirut 2015, 10\$: